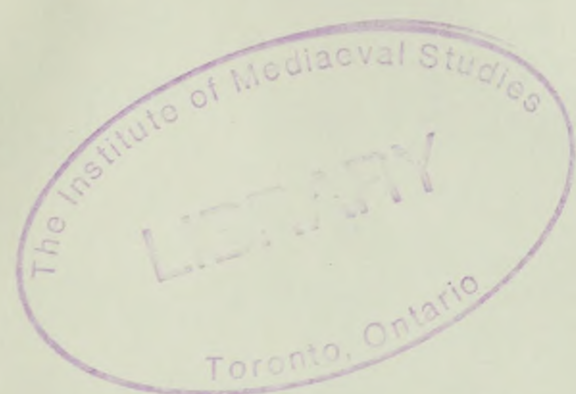

КЊИГЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

БРОЈ 7 и 8

ВИЗАНТИЈА И СРБИ

КЊИГА ПРВА

НАПИСАО

СТ. СТАНОЈЕВИЋ

У НОВОМ САДУ

ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

1903.

МАТИЦА СРПСКА

Цел Матице Српске. Матица Српска је друштво које има цел да материјалном и умном снагом потпомаже, развија и распростире књижевност и вештину српску, а тим путем да подиже просвету народа српског (§. 1. Устава).

Чланови Матице Српске може постати сваки Србин који у благајницу Матичину положи 100 кр. од једанпут или положивши 20 кр. обвеже се, да ће остало у годишњим честицама за идуће 4 године положити (§. 3. Устава).

ПРЕТПЛАТА НА МАТИЧИНА ИЗДАЊА

1. Чланови Матичини добивају сва издања њена бесплатно. Чим се уплати прва честица од 20 кр., добивају се све књиге које изађу те године.
2. „Летопис“ и „Књиге Матице Српске“ добивају се за претплату од 6 кр. у иноземству за 8 кр.
3. „Књиге за народ“ с Календаром добивају се за претплату од 1 кр. у иноземству за 2 кр.
4. Издања под 2.) и 3.) могу се добити или за себе за поменуту цену, или уједно за 7 кр. у иноземству за 10 кр.
5. Претплатити се може код повереника Матичиних, или непосредне у Благајници Матице Српске.

Досад су изашле ове

КЊИГЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

бр. 1. Живот *дра Јов. Суботића* (Автобиографија). Први део: Идила. 1901. Стр. X. + 158. на 8-ни.

бр. 2. *Др. Ђ. Дера.* Аграрни покрети у старом Риму, с особитим обзиром на данашње наше пољопривредне прилике. 1901. Стр. 202. на 8-ни.

бр. 3. *Чеда Мијатовић.* Цариградске слике и прилике, путописне црте. (са 5 слика) 1901 Стр. 254 на 16-ни.

бр. 4. *Др. Теодор Мандић.* Успомене из нашег црквено-народног живота. III. од 1867—1876. I. део. 1902. Стр. 171. на 8-ни.

бр. 5. Живот *дра Ј. Суботића.* (Автобиографија). Други део: Пролеће. 1902. Стр. VI. + 179. на 8-ни.

бр. 6 *Бранислав Ђ. Нушић.* Косово. Опис земље и народа. Издање са сликама. I. свеска. 1902. Стр. 180. на 8-ни.

КЊИГЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

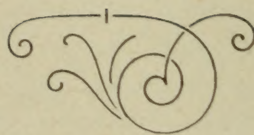
БРОЈ 7 и 8

ВИЗАНТИЈА И СРБИ

КЊИГА ПРВА

НАПИСАО

СТ. СТАНОЈЕВИЋ

У НОВОМ САДУ

ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

1903.

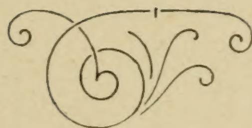
БАЛКАНСКО ПОЛУОСТРВО

ДО VII ВЕКА

НАПИСАО

СТ. СТАНОЈЕВИЋ

У НОВОМ САДУ
ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ
1903.

ШТАМПАРИЈА СРПСКЕ КЊИЖАРЕ БРАЋЕ М ПОПОВИЋА
У НОВОМ САДУ.

БРАТУ ЂОКИ

ПОСВЕЋУЈЕ

Станоје

ПРЕГЛЕД

ПРЕДГОВОР.

Када је Српски Народ дошао у крајеве у којима сада станује, припадало је цело Балканско Полуострво Византиској Империји. Српски Народ је, дакле, ушао у ову државу, те је цела државна организација Византиске Империје и сва њена култура, и материјална и интелектуална, са свима својим резултатима, вршила силан утицај на Српски народ одмах од почетка његова боравка у новој домовини. Тај утицај Византије на Српски Народ огледа се јасно у целој историји његовој. И ако утицај Византиске Империје није једини који је играо улогу у развитку Српског Народа и у историји његовој, ипак је, без сваке сумње, Византиска Империја јаче од свих осталих фактора утицала и на политичку и на културну историју његову.

Сама Византиска Империја и њена култура, а специјално њена материјална култура на Балканском Полуострву, резултанта је многих, разноврсних, компликованих и у различном правцу комбинованих фактора.

На прве подлоге материјалне културе што су их створила различна трачка и илирска племена која су у почетку историскога доба већ заузимала готово цело Балканско Полуострво, дошли су доцније у неким крајевима нови слојеви келтске културе када су разна келтска племена продрла и настанила се на Балканском Полуострву, и, напослетку, при крају првог великог периода историје Балканског Полуострва, почели су са југа и са Приморја долазити доста слаби утицаји јелинског културног живота, и то у оно доба када је јелинско племе примило са истока културу оних народа где је она прво поникла, па је развило и разрадило у свима правцима.

Јелинска култура прешла је доцније у наслеђе Римској Империји која је унела много нових културних елемената у човечанску културу. Она је прва донела већу просвету и културу и на Балканско Полуострво и почела је ту ширити и много интензивније и у већим димензијама.

Када се почела распадати Римска Империја и када се увелико водила борба међу римском и јелинском културом, Римска је Империја ипак, и ако је већ била захватила дубок корен на Балканском Полуострву, морала подлећи у тој борби јелинској култури чији је представник била сада већ Византиска Империја; али су ипак трагови римске културе на Балканском Полуострву били још увек и јаки и дубоки исто онако као што

се, несумњиво, још увек задржало по нешто од првих културних основица старог трачког, илирског и келтског живота, а тако су се исто свакако осећали, и ако махом врло слаби, и утицаји разних варварских племена насељаваних у различна времена на Балканском Полуострву.

Све то скупа створило је византиску културу која је владала Балканским Полуострвом у оно време када су се Срби доселили. Та је култура утицала преко Византије и византиског државног организма на Српски Народ од првих времена његова боравка у новој отаџбини, па све до пропасти Византиске Империје, а делимице још дуго времена и после тога.

Цео политички и културни живот Српског Народа све до доласка Турака толико је уткан у византиску историју и прожет византиским утицајима, да византиско-српски односи у првих десет векова српске историје чине језгро историје Српског Народа.

Политичка историја Српскога Народа у првих пет векова његова боравка на Балканском Полуострву готово је цела испуњена борбом за слободу и самосталност, борбом за еманципацију од Византије. У потоњих пет векова Српски Народ све више улази у Историју Европе и Историју Човечанства; али и ако у то доба почињу јачи и компликованији утицаји са запада на Српски Народ, и ако у

то доба јачају српске везе са западним народима, и, према томе, постају јачи утицаји тих крајева на српске земље, ипак и у ово доба политички односи са Византијом, борба против њене превласти и унутрашње размирице у појединим српским државама око културних и политичких односа према Византији апсорбују још увек главну снагу Српског Народа.

Политички односи Српскога Народа и српских држава према Византији чине готово највећи део политичке историје његове. Још више то вреди за историју српске духовне и материјалне културе. Државну, црквену, војну и административну организацију, веру, књижевност, просвету и масу елемената материјалне културе узео је Српски Народ већином из Византије — или сасвим или их је каламио на своје националне установе, своје националне особине. Па и ако је по гдешта било у самом народу, по гдешта — нарочито од елемената материјалне културе —, особито, од XI в. на даље примано и са запада, ипак су целокупни живот Византије и византиска култура, ако не једино и искључиво а оно свакако више но сви други фактори скупа, утицали на живот Српског Народа и српских држава. —

Због те важне улоге коју има Византија у историји Српског Народа, предузео сам да израдим целокупну историју српсковизанти-

ских односа. Ова је књига први део њен. По моме пројекту изнеће цело дело десет оваквих књига; у првих девет биће изнесена историја политичних односа српско-византиских, а у последњој ће бити оцртан целокупни културни утицај Византије на Српски Народ.

У другој књизи, која ће бити готова до краја ове године, биће оцртане културно-политичке прилике на Балканском Полуострву у оно време када су се Словени и Бугари доселили на Балкан, историја њихова досељења и први век њихова живота у новој постојбини.

На послетку да напоменем још да сам за време рада и штампања ове књиге (од октобра 1902 до маја 1903 год.) био болешљив, те су ми се за то поткрале по неке штампарске погрешке (које у осталом не нарушавају смисао) и неједнакости у стилу.

Београд, јуна 1903.

I. УВОД.

I

Промене етничких прилика на Балкану у опште. — Етничке прилике у најстарије доба — Трачани и Илири; њихове војничке способности. — Јелини и Јелинизам на Балкану. — Римска Држава; њезин преображај после другог Пунског Рата. — Романизам. — Римска освајања на Балкану. — Важност Балкана за Римску Државу. — Спољњи и унутрашњи непријатељи Римске Државе на Балкану. — Романизација Балкана. — Римске колоније. — Романизам и Јелинизам; сукоб између њих; њихове границе; однос Римљана према Јелинизму. — Култура и живот на Балкану под Римљанима. —

На Балканском Полуострву водила се од увек готово без престанка жестока и огорчена борба расâ, племенâ и народâ. Још од онога времена, за које нам најстарији историски извори дају података за историју Балканског Полуострва, опажа се живо комешање на Балкану и непрестано мењање етничке физиономије. Тако су у историско доба продирала и долазила на Балкан разна келтска, германска, хунска, и словенска племена, затим Авари, Мађари, Татари, Печенези, Арапи, Турци, Черкези, Јермени, Цигани и др. Зато је Балканско Полуострво од увек било поприште борбе племенâ и разбојишта народâ.

У доба, када је стара Јелада достигла врхунац свога политичког и културног развитка, трачка (на истоку) и илирска племена (на западу Балканског

Полуострва) живела су својим старим, патријархалним животом, у вечитој међусобној борби; племена та гложила се и била међу собом, сатирала се и мењала своја седишта потискујући једно друго. Таки четнички и нестални живот проводила су та племена вековима, и тек ратнички походи разних освајача или посете јелинских трговаца или нападаји разних племена са леве обале Дунава и Саве, уносили су промену и пометњу у онај једнолики живот борбе и сељакања. У непрекидној борби очврсли су и извештили се стари Илири и Трачани толико, да су постали најбољи војници у старом свету. И у јелинској и у римској историји помињу се врло често, са особитим нагласком о њиховој способности, трачке и илирске чете и одреди.

То су управо били војнички народи и таки су остали за цело време римске владе на Балкану и Римљани су од тих народа врбовали силну војску, која се вазда одликовала ванредном храброшћу. Балканске земље давале су у II и III веку после Хр. војнике за гарду императору римском, за ону гарду, која је на гласу била са своје храбрости. У опште су у то доба провинције на Дунаву давале Римској Империји најбољу војску и још у IV веку трупе из Тракије задавале су страх непријатељима римским.[1])

Док су трачка и илирска племена на Балкану, немајући способности за чвршћу државну организацију и већу политичку акцију, проводила живот у међусобном трвењу и гложењу, дотле је на југу Балканског Полуострва јелинско племе даром и издржљивим радом достигло у свом културном и материјалном развитку висок степен културе. Али Јелинизам није могао остати ограничен само на своју отаџбину; експанзивна снага старих Јелина тражила је новога терена за рад, тражила је нових пијаца за своје производе. И тако су посејане по свима обалама Средиземнога Мора грчке трговачке емпорије. Онда су и обале Балканског Полуострва добиле нова трговачка

насеља и градове, у којима је доминирао јелински елеменат. Тај јелински елеменат није имао ни воље ни амбиције ни потребе а можда ни снаге, да осваја унутрашњост, те је за цело време јелинске власти са малим изузетком остао ограничен на морске обале. Ипак је Јелинизам ухватио дубока корена, особито у Тракији и Далмацији, и вршио јак културни утицај на цео Балкан.[2])

Али је у то доба, када се између племенâ трачких и илирских водио беспрекидни рат, када је Јелински Народ учинио силан напредак у своме развитку и својим емпоријама засејао обале Балканског Полуострва, с оне стране Јадранског Мора јачала, ширила се и напредовала једна држава, којој је било суђено, да освоји готово цео онда познати свет, те да створи јединствену до данас државну творевину у Историји Света и да изврши највећи утицај на човечанство историскога доба. Та држава, Римска Република, из незнатних зачетака способностима својих грађана савладала је била силне тешкоће и покорила околна племена. У јачању и ширењу своме Римска Република морала је доћи у сукоб са државом, чији се и трговачки и политички интереси укрштали са њеним интересима, са Картагином. У борби, која се водила на живот и на смрт, Рим је одржао победу; други Пунски Рат био је одсудан не само за живот Римскога Народа, него и за Историју Света. Важност онога доба није само у томе, што је Рим победио, него особито у томе, што се Римски Народ у другом Пунском Рату и после тога рата преобразио. Тешко и иројско време борбе и напорâ родило је нову једну генерацију, поколење нових погледа и нових назора, поколење, које је имало много уверења и довољно храбрости, да раскине са старим традицијама патријархалног живота и римске националне искључивости, те да свој народ поведе новим путем напреднијих и слободоумнијих идеја. Стапањем дотадањих културних тековина Јелинскога Народа (које су опет постале

каламљењем источних елемената на индивидуалне особине Јелина) са особинама римскога духа и резултатима његове творачке моћи, створена је нова култура, нов културни принцип: *Романизам.*[3])

За историју етничких прилика на Балканском Полуострву важно је, да је Римски Народ почео своја сталпа освајања на Балкану баш у то доба, када је у њему почело стварање новог културног принципа, нове културе. Са јачањем и ширењем Римске Републике напоредо је расла и експанзивна и интензивна снага Романизма, а у исто доба су расла и освајања римска на Балкану. Тако је Романизам дошао на Балкан у своме зачетку, те се овде ширио екстензивно напоредо са јачањем свога интензитета.

Римљани нису дошли на Балкан из освајачких намера: они су на акцију на Балкану били примо-рани, јер су морали бранити своје територије од гусарских нападаја и штитити сигурност своје трговине у Јадранском Мору. Они шта више у почетку нису имали од Илира никакве користи, а помицали су своје посаде и своје границе само због осигурања својих земаља. Од 146 г. пре Хр. међутим Римљани се ограничили само на чување својих граница на западу Балканског Полуострва: освајања нису чињена готово никако; од тога времена па све до смрти Јулија Цезара остале су готово исте границе римског Илирика. Међутим је Македонија много била узнемиривана нападајима варварских племена; на тој страни се морало нешто учинити. Римска влада је у почетку I века пре Хр. већ била начисто с тим, да за осигурање Македоније мора покорити цео Балкан и начинити Саву и Дунав границом своје државе. Рад на томе почет је 78 год. пре Хр., али без великог успеха. Цезар је намеравао да тај план оствари и да цео Балкан утелови Римској Држави, али га смрт у томе омете, а његову намеру изврши и оствари његов велики наследник, генијални Август.

Као у свему тако и у раду Августову на Балкану, јасно се види генијална концепција његових великих планова. Излазак римских гарнизона под Цезаром на Рајну и под Августом на Дунав, означују епоху и у историји римској и у историји Галије и Балканског Полуострва. Та су два историска догађаја не само осигурали Италију и оснажили Римску Империју, него су и утврдили основу, на којој се сада могли слободно ширити Романизам и култура. Од тога времена почиње нова епоха у историји Балканског Полуострва. Дунав је остао не само (са кратким прекидом) граница Римске Империје, него је Дунав постао и границом римске цивилизације и римске културе. Скоро четири пуна века стајали су римски гарнизони на десној обали Дунава, а Дунав је делио Римску Државу и културу од варварских земаља и дивљаштва. И пад те границе, после скоро четири века, био је почетак пропасти Римске Империје, јер ту су најјаче били нагрнули варвари да пробију границе Римске Државе и ту се била најодсуднија битка између старе културе и варвара.[4])

Римљани су схватили велику важност, коју су морале имати за њих провинције балканске и са политичког и са стратегиског и са културног и економног гледишта. Тек мир и сигурност на Балкану могли су дати потпун мир и сигурност Италији. Дунав је био изврсна природна граница, балканске провинције давале су одличан и неисцрпљив материјал за римску војску, богате земље балканске могле су извозити храну и спровине за Италију, а нове освојене земље отварале су нове пијаце и довеле нове потрошаче за римску трговину и индустрију; осим свега тога отворени су нови, богати крајеви за колонизацију.

Знајући важност Балканског Полуострва за Римску Империју, већ је Августов наследник Тиберије енергично радио на томе, да утврди дунавску обалу, да би се на тој страни осигурао од варварских нападаја.

Али је требало ове земље осигурати и од непријатељâ упутри. Римска влада на Балкану није примљена без протеста и без отпора. Тешко би било и замислити, да ће трачка и илирска племена, која су од увек живела у слободи, која је готово била идентична са анархијом, мирно примити модерно организовану римску администрацију. То су без сумње увиђали и сами Римљани, те су овим народима оставили били њихову племенску организацију и администрацију. Ипак је експлоатација и народа и земље, а Римљани су врло вешто и врло енергично експлоатисали све покорене земље и народе, изазивала доста често устанке, од којих је најзнатнији познати Панонски Устанак, када се дигла против Римљана сва племена од Беча до Солуна; устанак је трајао више година и једва је, после силних напора, у крви угушен (9 год. после Хр.)[5])

После тога уживале су римске провинције на Балкану дуго времена у главном мир. И ако још врло дуго многа племена нису могла да се помире са новим стањем ствари и да мирују, ипак је цивилизација римска стално и сигурно могла продирати речним долинама и главним путевима. Особито је освојење Дакије (почетком II века) дало полета трговини и индустрији, јер је римски елеменат освојио и леву обалу доњег Дунава, те је промет на целом Балкану постао јачи. Напуштањем Дакије (275 год.), прешли су готово сви становници романске народности из Дакије на Балкан, где су појачали романски живаљ и јако помогли напредак романизације на Балканском Полуострву.[6])

Међутим напоредо са римским освајањем ишла је и на Балкану, као и по осталим земљама, које су Римљани освојили, и *Романизација*. Романизација на Балкану вршена је пре свега колонизацијом Романа или поромањених становника Римске Империје (већином ветерана.) Већ у прво доба римског господства на Балкану помињу се врло многе римске на-

сеобине; ова је политика смишљено и енергично настављена и доцније. Тако је већ Август насељавао ветеранс по Македонији, у Драчу и Пловдину.

Осим колонизације романизацију Балкана помагала су још и друга средства, којима је римски елеменат обично претапао у себе народе, којима је завладао. Романизацију је вршила и помагала римска администрација, римске војне постаје са својим гарнизонима, који су били посејани на целом Балкану, особито дуж Дунава и на свима важнијим пролазима и стратегиским тачкама. Даље је романизација напредовала под утицајем великих трговачких артерија, којима је пролазио трговац римски са својом робом и привлачна снага римских градова пуних римске културе и римске цивилизације; за орловима легија римских ишао увек узастопце римски трговац.[7])

На тај начин римска неограничена влада на Балкану од скоро четири века, успела је да постигне врло велике успехе у романизацији. Ипак није било *све* романизирано. У неприступачним брдима и клапцима (а често и другде) на целом Балкану остало је још увек доста племенâ, која су живела старим начином живота својих предака; до њих није никако могла да продре цивилизација и култура, а Романизам је могао чинити освајања само културом и цивилизацијом.

Али није само то био узрок, што Романизам, покрај све своје снаге, није могао онако потпуно да освоји Балканско Полуострво, као што је освојио Хиспанију и Галију.

Још када је Римска Република била ограничена на врло уску територију, далеко пре времена, када је Рим завладао целом Италијом и постао силом првога реда, мала Јелада примила је била културне елементе са Истока и својим творачким даром створила нову културу, нову цивилизацију: јелинску. Поменуто је, да је Римски Народ после другога Пунског Рата почео примати јелинску културу и да је

стапањем јелинских и римских културних елемената постала нова култура, романска. Али процес стварања романске културе није готово никако утицао на стару јелинску културу; она је остала иста, није примила одлике романске културе а задржала је све особине своје културне индивидуалности. Чак и када је Рим освојио Јеладу, и онда је Јелинизам не само одржао своју, него је шта више толико утицао и на римску културу, да су већ савременици говорили, да је Јелада подлегла Риму политички а културно да га је освојила. Док се дакле римска култура освајајући Запад могла тамо слободно ширити, јер није у оним земљама нашла готово ни на какву готову културу, са којом би морала конкурисати, на Истоку је Рим нашао већ готову, израђену културу, која је била и старија и јача од римске.

Када је Рим завладао Истоком и освојио земље старе јелинске културе, било је у једној држави два културна средишта, два представника две разне културе: Рим и Јелада. Онда се још завргла борба између те две културе, између та два културна принципа, Романизма и Јелинизма, између два света: Истока и Запада. Занимљива је и важна та борба, која је почела онда, а која првим почетцима својим хвата још много старије време; она у осталом није никако ни скидана са дневног реда још од најстаријих времена па до данас.

До римског освајања доминирала је јелинска култура на целом Истоку и на целом Балканском Полуострву, али када је Рим освојио Балкан и Исток, онда је *римска* култура пропагирана целим државним апаратом: администрацијом, војском и др. Продирући у земље, које су до римског освајања стајале под утицајем јелинске културе, римска култура је морала доћи са њом у сукоб. Најјаче продирање римске културе према јелинској било је наравно у земљама, које су биле најближе државном средишту и где и јелинска култура није била ухватила врло дубока

корена. Тако је римска култура почела да потискује јелинску прво на западу Балканског Полуострва у Далмацији и доцније дуж Дунава.

У другој половини првога века пре Хр., већ се осећа живот римског елемента на западном приморју балканском; у првом веку после Хр. романизација је јако напредовала у Далмацији. Услед успешних Трајанових ратова на доњем Дунаву појачан је римски живаљ на целом Балкану и после тога романизација је стално напредовала на целом Балканском Полуострву; она је ишла у главном Дунавом и са Дунава је продирала на југ у Мезију и Тракију. Ту се утицај римске културе сукобљавао са утицајем Јелинизма, који је са трачког приморја продирао према северу. И ако је Јелинизам у то доба по гдегде и по гдекад продирао на север чак и преко Балкана, ипак је римска култура освојила земље на север од балканских планина тако, да је све до VII века латинштина тамо доминирала.[8])

Али је римска влада врло брзо после свога политичког и војног успеха на Балкану и у Јелади дошла до уверења, да романизација у оним земљама, где су римске легије нашле већ готову стару културу, неће моћи онако напредовати, као у оним покрајинама, где је до римског освајања било тек првих зачетака материјалне културе. Римска влада морала се брзо помирити са идејом, да Исток треба не само да остане под утицајем јелинске културе, него да она сама целим својим државним апаратом треба ту културу да подржава и помаже. Остварењу те идеје ишло је на руку и јавно мњење у Римској Држави, јер су Римљани, особито из доба Царства, били велики пријатељи Јелина и Јелинизма.

Многи су знаци показивали римској влади, да Рим у земљама старе цивилизације неће правити културних освајања и да је та стара цивилизација толико јака, да и у држави, која има и пропагира засебну, своју цивилизацију, продире и апсорбује еле-

менте стране цивилизације, и против рада државног организма. Римске ветеранске колоније губиле су на јелинској територији, сразмерно за кратко време, своју националност и претапале се у Јелине.

Несвесна борба Јелинизма и Романизма о превласт на Балкану трајала је за цело време Римског Царства и борба се та продужила и после, само у другим разним облицима; Јелинизам и Романизам били су у овај мах само преставници већих принципа, чији се интереси од увек укрштали на Балкану. У овај мах су у тој борби Исток и Јелинизам били потиснути; Романизам је заузео територију, колику Запад никада ни пре ни после тога није заузео. Али, мада је Романизам помоћу државног апарата заузео већу територију, те за свој утицај освојио цео запад и цео север Балканског Полуострва, ипак је Јелинизам на југу и југо-истоку притиснуо боље и богатије земље. У Јелинизму је, осим тога, било више жилавости, више издржљивости, више животне снаге, те и више услова за живот.[9])

Наравно да та, готово несвесна, утакмица Романизма и Јелинизма није ни најмање сметала силном полету и напретку цивилизације и материјалне културе. Балкан је не само стајао на висини ондашње светске културе и цивилизације, него је, од кад је у трећем веку постао ослонцем Римске Државе, почео својим утицајем, особито преко војске, да доминира у држави; Балкан је онда заузео први положај у Империји. Лична и имовинска сигурност владала је свуда; добри и сигурни путеви и солидно грађени мостови, чији остатци и данас још задивљавају гледаоце, омогућили су жив промет и полет трговине; шуме су крчене и ритови сушени, да би се добило што више земље за обрађивање; на све стране се дизале богате вароши, средишта трговине и индустрије, средишта културе и цивилизације; земље су по свој прилици већином добро насељене и становништво је у благостању: свуда се осећа јако пулзирање живота.[10])

II

Римска војска у балканским провинцијама. — Утврђивање Балкана. — Рад римске војске на Балкану. — Римска флотила на Дунаву. — Нападање варвара на доњи Дунав. — Опадање Римске Државе. — Нападаји Гота на Балкан у III веку. — Нападаји варвара у IV веку. — Почетак Сеобе Народâ. —

Римска је влада одмах од почетка схватила, колико су важни Балкан и балканске провинције за осигурање Италије и за Римску Државу у опште. Због тога се она свагда старала, да балканске провинције увек буду снабдевене са довољно војске, тим више, што су варварска племена, када су у II веку почела нагртати готово на свима тачкама на римске границе, највише била навалила на Дунаву да продру у Римску Империју. Због тога је већ у почетку римске власти на Балкану, ту било прикупљено доста војске. Римска војска у илирским провинцијама бројала је 60—70.000 људи и била је у почетку после војске на Рајни најјача. Год. 23 било је 2 легије у Мезији и 2 у Далмацији; за време претендентских ратова после смрти Неронове, било је у Подунављу 4 легије. До Веспазијана (69—79 г.) није било на доњем Дунаву у опште римске војске; од тога времена почиње помицање римских гарнизона према истоку. Напоредо с тим ишло је и бројно појачавање трупа на Балкану тако, да је већ за Веспазијана у балканским провинцијама било 6 легија. Под Домицијаном (81—96 г.) и Трајаном (98—117 г.) изведена је нова дислокација трупа и број легија подигнут је на 10 а после Маркоманских Ратова, крајем II века, и до 12. У то доба, када се Римска Империја налазила у великој опасности, балканске провинције имале су највише војске; на Балкану је онда била једна трећина од целе римске војске (100—120.000 људи). Напоредо с тим подизана су свуда на Балкану, особито дуж Дунава (и са леве стране) и на важнијим стратегиским тачкама, јака утврђења, која су увек поправ-

љана, кадгод је Римска Империја показала мало више животне и отпорне снаге.

Али та римска војска на Балкану није само бранила државну територију од варварских нападаја, није само изводила државне ударе и збацивала неугодне владаоце с престола а подизала своје људе, него је она била и носилац и заштитник културе и цивилизације; она је и стварала и помагала материјалну културу и директно (крчењем шума, сушењем ритова и т. д.) и индиректно (прављењем војних путева и мостова, који су наравно служили и промету и трговини.)

Осим тога имали су Римљани врло рано већ своју флотилу на Дунаву; ова флотила помиње се већ 50 год. Зна се да је Император Веспазијан извршио њену реорганизацију. Историја римске дунавске флотиле није у детаљима позната; она се помиње и под Диоклецијаном (284—305 † 313 г.), а преживела је и целокупност Римске Империје и остала у наслеђе Византији.[11])

Бројно стање римске војске на Балкану и њено стално умножавање, енергичан и систематски рад на војним путевима и утврђивање важних стратегиских тачака, све то показује, да је римска влада знала не само да је Балкан у сваком погледу покрајина важна за Римску Државу, него да је и схватила и осећала, да на Дунаву и специјално на доњем Дунаву може најпре наступити озбиљна опасност по државу. Енергичан рад на утврђивању те позиције даје довољно доказа, да је римска влада увиђала или инстинктивно осећала, да је ту Ахилова пета Римске Империје и да ће на тој тачци кад тад први пут стално бити пробијена граница силне државе и да ће на тај отвор вековима куљати варвари у Римску, и доцније Византиску Империју. Губитак Дакије (275 г.) морао је о томе уверити и оне људе и државнике римске, који иначе нису имали способности да далеко гледају у будућност.

Међутим већ од онога доба, када су Римљани стално завладали Балканом, па кроз цело време њи-

хова господства, оружје римских легија у балканским провинцијама није мировало, јер су варварска племена са леве обале Дунава готово непрестано нагртала, да продру у богате провинције римске на Балкану или због пљачке или да се стално населе на римској територији. И то нагртање варвара и звекет оружја римских легионара на доњем Дунаву, били су озбиљна опомена свима, који су могли утицати на државне послове, да тамо прети велика опасност Римској Држави.

Нападаји варвара на доњем Дунаву нису, бар у прво време, ометали напредак културе и цивилизације нити су много сметали благостању становништва балканског; они су шта више били добра прилика за оне војнике и особито за оне официре римске, који су хтели живље да раде за своју каријеру и унапређење. Али су ипак вести о тим непрестаним нападајима морали озбиљно узнемиривати и римску владу и становнике Балканског Полуострва.

Превентивне мере против варварских нападаја нису увек биле довољне и варвари су доста пута прелазили на десну обалу Дунава и пљачкали села по питомим долинама балканским. Тако су већ под Августом (31 г. пре Хр. — 14 после Хр.) и Тиберијем (14—37 г.) Бастарни и Скити прешли доњи Дунав и напали на Мезију. У почетку владе Веспазијанове (69—79 г.) упадали су Сармати и Дачани у Мезију и због тих нападаја Веспазијан је енергично радио на томе, да утврди дунавску обалу и осигура Балкан од варварских нападаја. Год. 86 напали су Дачани опет на Мезију и опасност је на доњем Дунаву била толика, да је сам император Домицијан (81—96 г.) морао ићи да узме команду и лично да води војну, и тек после великих напора пошло му је за руком да сузбије варваре. Чак и у почетку II века, када су Римљани већ били освојили Дакију, нису престали нападаји варвара на Дунав. Тако су 117 г. Сармати, Роксолани и Јазиги наваљивали на Дунав тако, да је било опет

потребно енергично радити на утврђењу дунавске линије. Али наскоро затим, у почетку владе Антонија Пија (138—161 г.) опет су Тавроскити нападали на римске границе на доњем Дунаву. Влада императорâ Хадријана (117—138 г.), Антонија Пија и његова наследника Марка Аврелија (161—180 г.) најсретније је доба Римске Државе. Па ипак и у то, за народ сретно доба, на Дунаву оружје није мировало; у то доба пада прва организована акција варварских племена против Римске Државе. Позната Маркоманска Војна није остала без утицаја на Балкан; г. 178 варвари су из Мезије били продрли чак у Далмацију и опасност, да варвари не продру чак до граница Италије била је толика, да је Марко Аврелије морао утврђивати Солин и Аквилеју. У то доба нападали су и Бастарни на Мезију, а Костубоци су прешли Дунав и пљакчајући продрли чак до Фокиде.[12])

У III веку излази на позорницу ново племе, које до овога времена још није у Историји играло готово никакву улогу, а које ће у идућим вековима имати најјачи утицај на развитак догађаја у Римској Империји. То су били Готи, најдаровитији од свих народа, који су на прелому из Старог у Нови Век правили историју.

У другој половини II века сишли су били Готи Дњепром до Црнога Мора, одакле су у III веку почели нападати и продирати према Дакији и Балкану. Већ је Император Каракала (211— 217 г.) имао у Тракији сукоба са Готима.

У то доба почиње Римска Држава нагло да опада и пропада. Војске није било ни близу колико је било потребно, организација њена била је рђава, дисциплине није било готово никако; државне касе биле су празне, а народ осиромашио; границе државне нису биле поседнуте војском, Дунав је био отворен варварима. И баш у то доба расула и пропадања почела су разна варварска племена јаче и интензивније да јуришају на границе ослабљене Империје. Прво су

237 г. Сармати и Дачани почели да нападају, па су онда у пролеће 238 год. Готи прешли Дунав, да готово завладају Балканским Полуострвом и да без бриге пљачкају, пале и убијају по Балкану дуго година. Тај готски нападај на Балкан био је почетак пропасти благостања у балканским провинцијама, али и почетак пропасти Римске Државе, римске културе и цивилизације и, напослетку, почетак пропасти Старога Света.

Од тога времена Готи, и са њима и уз њих и друга разна племена, готово без престанка из године у годину нападају на римске границе на доњем Дунаву. Већ 240 год. прешли су Карпи и Готи Дунав и освојили један део Мезије. После две године су Сармати, Готи и Алани продрли пљачкајући чак до Пловдина. Две године после тог нападаја, опет су Карпи упали у Мезију и против њих се морао кренути сам Император Филип, да их сузбије; год. 248 пустошили су Готи опет по Мезији и Тракији. Рим је био слаб да се одупре готској навали, а они су непрестано и са све већом жестином ударали на доњем Дунаву. Под Императором Децијем (249—251 г.) ударили су Готи са ужасном снагом на Римску Империју; 70.000 оружаних Гота пређу Дунав и нападну на Нове, продру до Пловдина и освоје га. Јуначни Император Деције изађе им на сусрет, али буде разбијен и сам у борби погине. Ужасан је био утисак, који је у целој држави учинила вест о смрти првога императора римског, који је пао у боју против варвара. Та велика победа и забуна, која је после смрти Децијеве наступила у држави, дали су још више маха и снаге варварима, да још више нагрну на Империју.

Већ кратко време после ове победе напали су Готи опет на Балкан, а сада није било никога да им се одупре. Нападај 253 г. био је тако јак и опасан, да је римска влада, да би се лакше могли сузбити варвари, нашла за добро, да државу подели на ис-

точни и западни део ради лакше команде. Међутим све то није помогло; варвари су готово без икаква отпора скоро сваке године прелазили Дунав и упадали у Мезију, Тракију, Македонију и чак у Грчку и пустошили и пљачкали тамо до миле воље.

Пустош је овладала целом источном половином Балканског Полуострва, насеља су уништена, становништво потучено, разбегло се и заробљено, поља опустила. Онда је почела пропадати култура на Балкану и сваки познији покушај, када су перијодично наступала мирнија времена, да се Балканско Полуострво врати култури и да становништво на Балкану опет дође до некадањег благостања, остао је безуспешан, јер су кроз све идуће векове увек нова и нова варварска племена долазила на Балкан и једним махом уништавала све оно, што је са великим напорима за сразмерно кратко време могло бити учињено.

Год. 262 опет су Готи и Сармати прешли Дунав и продрли чак до града Scupi; ту су били у овај мах потучени од римске војске, али су они ипак и даље пљачкали по Мезији и па Понту.

Год. 265 продрли су били Готи чак у Далмацију и пљачкали у накрст на све стране по целом Полуострву тако, да је Балкан био готово сасвим опустео. До сада је бар југ Полуострва донекле био поштеђен од пустошења варварског; али 267 год. сложе се Источни и Западни Готи и ударе на Епир и на Грчку; Солун и Атина морали су да издрже опсаду. Страх и ужас завладао је у целој Империји, а тај страх и ужас био је подржаван и повећан још и страшном кугом и елементарним непогодама (земљотресом, поплавама и т. д.), које су се у то доба на све стране догађале и још више плашиле и иначе већ застрашене духове људске. Онда су људи први пут познали ону смесу осећајâ несигурности, страха, апатије и биготизма, који су наизменце или заједно испуњавали духове људи у идућим вековима, за време Сеобе Народа.

Год. 269 пређу 320.000 готских бораца на 2000 лађа Дунав и почну у више одељења продирати на Балкан. Опасност је била врло велика не само за Балканско Полуострво, него и за Италију и за Империју. Крајње је већ време било да се Империја ослободи овог опасног и несносног непријатеља. Храбри и даровити Император Клавдије (268—270 г.) спасе за овај мах државу. У крвавој битци код Ниша, једној од најкрвавијих у Историји Света, разбије Клавдије Готе тако, да их је, по причању извора, 50.000 остало на бојном пољу. Опасност је била отклоњена, али радост због победе над Готима није дуго трајала. Енергични победник Готâ умро је убрзо после своје победе у најбољим годинама, а снага готског племена била је набујала толико, да је није могла скрхати једна, ма како несретна битка. И заиста, већ идуће године опет је римска војска имала посла са готским четама у Мезији, Тракији и Илирику; исто су тако идућих година (271—3) Готи и Карпи опет пустошили по Тракији и Илирику. Али и ако ти нападаји готски нису више оно што су били пре Клавдијеве победе код Ниша, и ако за сада од Гота није више претила велика опасност ни за државу ни за Италију, ипак су римски државници увиђали, да је у оваким приликама, при слабој и војној и финанциској снази, немогуће даље држати и леву обалу Дунава. Због тога је Император Аврелијан (270—5 г.) и формално напустио Дакију (јер у ствари је она већ око двадесет година била изгубљена) и превео романско насеље и римске гарнизоне на десну обалу Дунава (275 г.) У напуштеној Дакији живели су сада Западни Готи, Тајфали, Виктофали, Гепиди, Карпи, Бастарни и Вандали.[13])

Када је напуштена Дакија, римска влада је оне романске становнике из Дакије, који су хтели да напусте своју отаџбину, населила на Балканском Полуострву, и тиме је, као што је поменуто, ојачан романски живаљ на Балкану. Осим тога преведени су

и римски гарнизони са леве на десну обалу Дунава. Али мада је напуштањем Дакије и повлачењем гарнизона на десну обалу Дунава, отпорна снага Римске Империје на десној обали Дунава постала привремено јача, ипак је навала варвара била толико јака, а војна и финанцијска моћ Римске Империје толико слаба, да су се варварски нападаји на Балкан и даље продужили; варвари су и даље прелазили Дунав и пљачкали до миле воље по Балкану. Тако је римска војска већ 278 г. имала сукобâ са варварима у Илирику и Мезији: у исто доба напали су Сармати, Готи, Гепиди, Вандали и Бургунди на Тракију. Ипак су ови нападаји све до Констанстина Великог били у главном много и ређи и слабији, но први готски нападаји. Узрок је томе по свој прилици уверење Готâ, да на овај начин не могу успети у борби против Римљана. Готи су од тога времена већином радили на томе, да покоре суседна варварска племена, те су готово непрестано само са њима и ратовали. Осим тога узроке сразмерном мировању варварâ ваља тражити и у новом правцу политике у Римској Држави, који је особито често избијао на површину од друге половине III века. Тај нови правац политике обележен је *фаворизирањем варварâ* и први његов важнији преставник је император Проб (276—282 г.). Ипак нападаји варвара и у опште и специјално на Балкану нису ни сада престајали сасвим. Тако је римска војска 285 год. имала опет борбе са пљачкачким четама варварским у Мезији.

Под царем Диоклецијаном (284—305 † 313 год.) заведене су врло велике реформе у војној и у административној организацији државној. Све те реформе уведене су са намером, да освеже цео државни организам, да спрече очевидно опадање и пропадање свих државних установа, пропадање саме државе и целе популације. Том приликом уведено је и на Балкану ново војно устројство, које је у првом реду било удешено за бољу и сигурнију одбрану и

лакшу и бржу интервенцију трупâ где се укаже потреба. Таке интервенције биле су често врло потребне, јер је римска војска на Балкану 293—6 год. готово без престанка морала да се бије са варварима.

После тога наступило је за две деценије затишје и балканско становништво могло је да дане душом и да се почне опорављати. Али већ 319 год. почињу опет учестани нападаји на римске границе на доњем Дунаву. Те године морао је Константин Велики да војује против Гота и Сармата на Балкану. После три године прешли су Готи опет Дунав и Константин Велики морао је сам да крене против њих; овом приликом били су Готи доста енергично сузбијени. Али чим су у пролеће идуће (323) године Готи осетили, да је граница на доњем Дунаву непоседнута, јер су због грађанскога рата трупе биле повучене, пређу Дунав и разлију се пљачкајући по Балкану; међутим цар Константин са ванредном брзином пође против њих, пребаци их на леву обалу Дунава и потуче их до ноге. Овај пораз и енергичан рад Константина Великог да утврђеним логорима, кастелима и градовима утврди дунавску границу и да на тај начин спречи прелажење варварâ на десну обалу Дунава, учинили су да је Балкан после овога око три и по деценије уживао све благодети потпунога мира. За то време се Балкан био доста опоравио и савремени писци причају о ванредном благостању, у коме се у то време налазило становништво Балканског Полуострва.

Али 355—7 год. опет су варвари нападали на Балкан и ти су нападаји продужени и 358 год. Опасност је на доњем Дунаву расла из дана у дан; приближавао се дан катастрофе. Било је још увек људи, који су увиђали колика опасност прети Римској Држави на доњем Дунаву од варварâ и који су искрено, истрајно и енергично радили да се та опасност отклони; тако су цареви Валентинијан I (364—375 г.) и Валенс (364—378 г.) утврђивали дунавску обалу и дизали градове на доњем Дунаву. Али на

*

догађаје који су условљени развитком историског процеса, не могу утицати нити их отклонити или спречити ни највећи напори најгенијалнијих људи. Држава и Народ Римски су пропадали и то пропадање нису могла да спрече никаква утврђења и никакви зидови.

Мир је трајао на доњем Дунаву, док је дунавска линија била поседнута јаким војним одредима. Али чим је римска војска са Балкана повучена у Африку, одмах су варвари почели опет да нападају и да прелазе Дунав; тако су 374 год. Квади нападали на Мезију. Пропаст римског господства на Балкану нагло се приближавала.

Год. 375 нападну Хуни на Западне Готе и потуку их а Готи (њих 200.000) замоле 376 год. цара Валенса да их прими у Римску Државу. Надајући се користи од њих, Валенс их прими на Балкан, али се они, приморани неупутним и несавесним радом римских чиновника, побуне и устану на оружје против државе, у коју су дошли као гости, а преко лимеса, који је остао без одбране, нагрну Хуни, Алани, Сармати и Тајфали на Балкан, да појачају Готе или да пљачкају на своју руку. Варварима се придруже још и сељаци, колоне и робови, који су варваре сматрали за ослободиоце од теретних намета и дажбина и тешког живота.

Цар Валенс пође против Гота, али у битци код Једрена буде римска војска разбијена, а Валенс погине (8 августа 378 год.). Римске војске на Балкану није било више и цело Балканско Полуострво било је отворено Готима, који пљачкајући продру до под Цариград. Али је после Валенса дошао на римски престо Теодосије Велики, човек који је својим даром и енергијом могао још за неко време спречити катастрофу. У јесен идуће године цар Теодосије Велики у неколико битака надбије и сузбије Готе, но чим је он морао да се уклони са бојног поља услед болести, они поново нагрну, освоје Никопољ и продру у Епир и Грчку.

Тек 382 год. после великих напора савлада Теодосије Велики Готе сасвим и насели их у Тракији и Македонији да раде земљу. Али Балкан још увек није био миран и сигуран, јер су већ 386 год. разна варварска племена са леве обале Дунава прешла на Балкан. Исто је тако и 391 год. било борбе са варварима у Тракији; чак и после смрти Теодосија Великог није престала борба у тим крајевима.

У то доба је већ почела велика Сеоба Народâ, како се у Историји Света обично зове, а смрћу Теодосија Великог и поделом Римске Државе на два дела: на источну и западну, престаје Римска Историја и почиње Историја Византије.[14])

III

Насељавање варвара на Балкану до краја IV века. —

Још у оно време, када је Римска Држава била у пуној снази, када су све провинције уживале благодети дубоког мира, када је Балканско Полуострво било на врхунцу свог културног и материјалног развитка, нису сви крајеви на Балкану подједнако уживали благодети римске окупације, римскога мира и римске културе. Било је крајева, у којима се доста рано опажала несташица становништва. То је болест од које је у осталом патила цела Римска Држава у доцније доба. Како је Балкан и по положају и по стратегиском значају а и иначе био врло важан за Римску Империју, римској влади је, као што је сасвим природно, много било стало до тога, да Балкан буде што гушће насељен. Због тога је римска влада енергично радила, да сузбије разређивање и умањивање становништва на Балкану. Осим средстава, којима се влада у опште у целој држави трудила, да томе злу доскочи, она је на Балкану употребљавала још једно средство, којим се, уз остала, ондашња модерна држава у опште служила, да помогне несташици становништва, да спречи опустошавање по-

јединих крајева и да умножи број становништва, те да на тај начин добије и већи приход и више обрађеног земљишта и, што је често било најважније, више војске: римска је влада *насељавала варваре и варварска племена* у крајеве са проређеним становништвом. А пусте, ненастањене и необрађене земље било је увек доста на Балкану; тако већ Поливије помиње да је Илирик пуст. Да је било доста ненасељене и необрађене земље на Балкану, види се из тога, што су већ први императори после освојења целог Балканског Полуострва, насељавали тамо врло често у великом броју варваре.

Варвари и варварска племена насељавана су свугде па и на Балкану, да раде земљу и да војују. На Балкану су та варварска насеља јако утицала на промену етничке физиономије и стварала још веће шаренило и још већу разноврсност не само међу самим становништвом балканским, него и већу разноврсност у разним, и иначе већ компликованим, утицајима, који су својим особинама мењали и живот и културу на Балкану. Јер та племена и ти варвари, који су насељени на Балкану, нису само подлегали утицају становништва, које су тамо затекли, него су и они вршили неки утицај на то становништво. Можда је тај утицај био утицај грубље материјалне културе, те према томе више негативан, али је тога утицаја без сумње било и варвари су на Балкану увек не само примали него и давали.

Податци о насељавању варвара на Балкану почињу још од времена Императора Августа, па трају за цело време римске владе на Балкану. Тако је већ 16 год. пре Хр. насељено на југ од Дунава 50.000 Гета. Под Императором Тиберијем (14—37 год.) помиње се, да је Епир и Илирик пуст; то је по свој прилици била последица великог т. зв. Панонског Устанка. Земље је дакле за колонизирање варвара било довољно. За владе Неронове (54—68 год.) насељено је опет 100.000 варварских породица на Бал-

кану. У опште је за Нерона, особито средином његове владе, вршена јака колонизација варвара на Балкану и, специјално, у Мезији.

После Маркоманских Ратова изведене су јаке колонизације варвара на Балканском Полуострву. Том приликом су осим у Дакији, Панонији и Германији, насељени многи, особито од покорених варвара, и у Мезији.

Готски Ратови на Балкану у другој половини III века уништили су готово целу културу. Становништво је већином потучено, разбегло се или заробљено. Ипак живот није био сасвим утрнуо, а одмах после победе Клавдијеве код Ниша насељавани су варвари, особито Готи, у великим масама у дунавским провинцијама. Од тога времена је насељавање варвара на Балкану стално продужено. Год. 273 насељени су Карпи на Балканском Полуострву. Император Проб (276—282 год.), који је јако био наклоњен варварима и фаворизирао их у свакој прилици, населио је 100.000 Бастарна у Тракији. Год. 290 упали су Сарацени из сирско-арапских пустара у Римску Државу; цар Диоклецијан их победи и заробљене Сарацене насели у Тракији. Год. 322, после победе над Готима, населио је цар Константин Велики преко 300.000 Гота у Тракији, Добручи, Македонији и Италији. Год. 355 опет су насељавани Готи на Марици око Никопоља. Кад је Теодосије Велики 382 год. сасвим разбио Готе, населио их је у великим масама у Тракији и Македонији, да тамо раде земљу.

У опште је у другој половини IV века услед готских ратова било доста пусте земље на Балкану. Због тога је римска влада у оно доба енергично радила на колонизацији варвара у пустим крајевима и у крајевима са проређеним становништвом. Цар Валентинијан I (364—375 год.) чак је форсирао мешовите бракове између варвара и Римљанки, у намери да се на тај начин варвари асимилишу а романска раса регенерише.[15])

IV

Пропадање Римске Државе. — Локално и опште опадање. — Узроци пропасти. — Спољни узроци: навала варвара. — Унутрашњи узроци: улазак варвара у војску, опадање популације и т. д. — Народ је осиромашио, пустош овлађује. — Тешке аграрне и социјалне прилике. — Устанци сељака. — Народ жели варваре. —

Када су Римљани завладали целим Балканским Полуострвом, опажале се већ у Римској Држави и Римском Народу клице болести, које ће уз друге спољне узроке, упропастити Римску Империју. Пропаст Римске Државе, пропаст онога колоса, који је владао готово целим онда познатим светом, пропаст оне силне и чврсте организације, која је изгледала као саливена и да ће вечито трајати, спада међу најважније догађаје у Историји Света. Већ савременици, а још више у познијим вековима све до наших дана, испитивали су сви они, које је оно доба занимало, узроке, са којих је пропао најбољи и најчвршћи државни организам у историји човечанства.

Узроци пропасти Римске Империје разноврсни су и врло компликовани. У оцени тих узрока разнолико се суди, али већином једнострано; јер док н. п. немачки филозоф Ниче тврди, да је Римску Државу упропастило само Хришћанство, дотле економисте доказују, да је Римска Империја пропала због пропадања национално-економних чињеница; има историка, који истичу, да је са напуштањем јелинске културе напоредо дошло и пропадање Римске Државе, а један хемичар је озбиљно доказивао, да су Римљани зато пропали, што нису знали хемију.

Познато је, да су узроци и много мањих догађаја и догађаја са много мањим последицама, ретко прости, него већином врло комбиновани и компликовани. С тога је немогуће и замислити, да ће један тако велик и важан догађај, као што је пропаст Римске Империје, бити резултат једног, ма како знатног, узрока. Не, него је пропаст Римске Државе резултат

велике и врло компликоване масе узрока, који су се вековима стварали, избијали на површину и бивали потискивани, помагали и сузбијали једни друге, а сви скупа кроз векове разривали онај велики организам, док га нису напослетку упропастили. Изнети систематски све узроке, који су довели Римску Државу до пропасти, не спада у оквир ове расправе; довољно је да се овде истакну само најважнији узроци.

Већ у другом а особито у трећем веку Римске Империје, опажа се у целој Држави, у целом државном организму и у целој популацији малаксалост, опадање и дезорганизација: Римска Држава била је и духовно и политички заспћена. Остарио је свет, писао је један уман човек у III веку своме пријатељу. Малаксалост и опадање опажало се свуда. Већ давно је Римска Држава патила од слабог приплода, услед чега је број становништва био врло мали; стога је било и врло мало војске, па и та је била рђаво организована; у војску је био продро туђ елеменат, варвари су у великим масама испуњавали редове римске војске, чиновништво је било несавесно и покварено, финанције су биле сасвим лоше, државне благајне биле су празне, а народ сасвим осиромашио. Апатија и сумња напоредо са верским фанатизмом овладали су људима. Осим тога Рим није могао да нивелише у целој држави и у свима покрајинама хетерогене, и културне и материјалне и економне и националне и локалне елементе, те су и они, отимајући се за живот и превласт, разривали државни организам. Осим свега тога, баш у то доба малаксалости и расула, почела је и силна навала варвара, који су нагрнули баш у то доба на Римску Империју, да продру у државу, да се у њој стално настане и да униште културу и благостање.

Цео тај процес растварања и пропадања с једне, а наваљивања и уништавања с друге стране, није се вршио у исти мах и свуда подједнако. Било је доста случајева локалног и спорадичног напретка и назатка

напоредо и у исти мах, и тек је општа дезорганизација и пропаст целога организма и целине повлачила за собом и пропаст и свих оних делова и елемената, који нису учествовали у општем пропадању. Тако је н. п. у II веку Италија већ била сасвим ослабила и малаксала, док су у то доба остале, особито романске, провинције не само одржале своју свежину, него још увек јачале и напредовале. Због тога парцијалног и постепеног пропадања преношено је тежиште Римске Државе увек у оне провинције, које су показивале више живота и више животне снаге. Кад је Италија била малаксала, пренесено је тежиште на Запад, а кад је и тамо почело да нестаје животне и отпорне снаге, онда је у III веку, у веку највеће борбе и анархије, тежиште државно премештено на Исток, на Балканско Полуострво и специјално у Далмацију.[16])

Међутим су варвари без престанка ударали на римске границе, да их пробију и да продру у државу. Римљани су употребљавали сву своју ратну вештину и сва средства, која су им на расположењу била, да одбију варваре од својих граница или бар да спрече њихово продирање у Римску Државу, и у томе су, уз највеће напоре, дуго времена, све до половине III века, и успели. Али док се Римљани енергично и са употребом свих средстава, која су им била на расположењу, борили против варвара, који су хтели *насилно* да продру у државу, варвари су и неосетно ушли у великим масама *мирним* путем у Империју: они су насељавани у држави као заробљеници, као колоне, као таоци итд. Али их је највише ушло у војску као најамници. Као најамници варвари нису само улазили појединце, него и као читаве чете и одреди, шта више читави народи ступали су у војну службу Римске Државе. Кад се распала Римска Империја и кад су поједини провинцијални организми почели да живе самосталним државним животом, те се у тешким и опасним временима

морали сами бринути и за одбрану своје територије од варварских нападаја. онда је од снаге појединих провинција зависило у каквом ће односу варвари доћи у њих: да ли као пријатељи, гости и савезници, или као непријатељи. Има историка̂, који доказују, да варвари, у првом реду Германи, нису ни имали намеру да разоре и униште Римску Империју, него да су једино хтели и желели, да се као пријатељи и савезници и заштитници настане у њеним провинцијама.

Варварски, у првом реду германски, елеменат почиње јаче да продире у римску војску у III веку. За време Аврелијана (270—5 г.) већ је било пуно Германа и међу вишим официрима, а у последњој четвртини III века почео је германски елемемепат сасвим да превлађује у римској војсци. Сасвим је природно, да је морао наступити антагонизам између варварских и римских војника и особито између римских и варварских официра, антагонизам, који је врло често избијао у отворену борбу, у којој се ни с једне стране нису бирала средства. Варвари су осећали, да су они штит и одбрана државе и да су Римљани сувише слаби. да сузбију многе и силне непријатеље, а Римљани су били охоли на свој положај, на своје традиције, на своју културу и цивилизацију и презирали су и мрзили некултурне и дивље варваре, који су им не само узели најбоља места у држави, него им сваком приликом и показивали, да је судбина Римске Империје сада у њиховим рукама.

У другој половини III и у IV веку било је владалаца римских, који су били веома наклоњени варварима и фаворизирали их, понекад из уверења и личних симпатија а кадикад из чисто политичких разлога̂ и рачуна̂; таки су били особито император Проб, цар Диоклецијан и Константин Велики.

Има историка̂, који тврде, да је Римској Држави највише штете донело продирање варварског елемента у војску. Али они смећу с ума, да је римски елеменат

све више опадао у војсци; услед ратова на све стране проредили се редови римске војске, а прорeђене редове војника римске народности морали су попунити варвари. Од средине II века већ су варвари имали своја засебна одељења и одреде у војсци. Ратови на све стране и беспрекидне борбе захтевали су и многобројну и добро извеџбану војску; цар Диоклецијан био је приморан да више него удвостручи римску војску, али је та бројем умножена војска била врло шарена и квалитетом много гора, но војска пређашњих времена.[17])

Војске није било довољно, јер је *популација* у целој Империји била јако опала. У Јелади је још у II веку пре Хр. било врло мало порода, а у I веку после Хр. та је болест захватила целу Империју. У то доба већ је држава предузимала мере, да спречи слаб приплод, али тамо где наступи дегенерација, а римска раса показивала је у то доба већ све симптоме дегенерације, не помажу ништа ни најбољи закони. Опадање деце у Римској Империји резултат је и последица разних, јавних и социјалних и економских, прилика и опште дегенерације. Бадава су сви кукали гледајући како се из дана у дан смањује број правих Римљана, бадава су доношени врло добри и практични закони, којима је био једини циљ да спрече слаб приплод и опадање становништва, бадава су издаване велике награде онима, који су имали више деце и указиване им велике почасти, све је то било узалуд, јер је број римских грађана непрестано и стално опадао. Уз то је још дошла крајем II века и куга, и остала је од тога времена готово стално у држави и тамањила силан свет; а ратови су и иначе из године у годину прождирали силне жртве. И још то није било све; поред ратова и куге дошле су још и неродне године, те је често владала ужасна глад у пространим провинцијама римским, а несавесна администрација са рђавим чиновништвом и пропалим финанцијама, само су допуњавали ову слику беде и невоље.

Популације је и иначе било мало због слабог рађања; ратови, куга и глад још су више проредили становништво и прва последица тога стања, последица, која је опет сама собом још погоршала то стање, била је *несташица радне снаге*. За цело време Римске Империје истиче се, да на све стране има много пусте земље и необрађеног земљишта. Већ у I веку после Хр. јављају се спорадично претече пустоши, која ће доцније да овлада у целој Империји. Већ под императором Тиберијем помиње се, да су Епир и Илирик, који су некада били богато настањени, опустели и да остатци старог становништва станују по селима и по развалинама старих вароши. У II веку је већ на све стране било пусте земље и њива̂, које нису имале господара. У III веку помињу се пусте, необрађене земље и њиве без господара̂ у Италији и Тракији. Са опадањем броја становништва расла је пустош на све стране све више и више. Држава је радила све што је могла да томе помогне, јер колико је несташица становништва шкодила војној снази државној, толико је пусто земљиште још и одузимало од државе пореске приходе. Држава је морала радити на томе, да буде што мање непоседнуте земље, што мање земље, која не плаћа порез. Стога је римска влада енергично и систематски радила на колонизирању варвара̂ у опустелим покрајинама; они су осим службе у војсци и обрађивали земљу. Осим тога римска влада је гдегод је могла приморавала своје поданике, да заузму пусту земљу и наплаћивала је од њих с те земље порез, без обзира на то, да ли су они имали довољно радне снаге да обрађују ту земљу и да ли су у опште имали каква прихода с те земље.

Али све те, чак и насилне мере нису ништа помогле, раса је била дегенерисана, а цео државни организам и цела држава и цела популација у опадању и пропадању. Ту нису могли ништа учинити ни најбољи закони, још мање су могле помоћи насилне мере,

које је држава натурила својим поданицима. И после многих колонизација варвара, и после насилних мера за заузимање пустог земљишта, ипак се у IV веку свугде, и специјално на Балканском Полуострву, помињу непрегледне пустоши необрађених и ненасељених поља и крајева. У некада богатим и густо насељеним варошима, завладала је пустош: па пијацама расти трава и на тржишту пландују говеда и пасе марва. У Грчкој су већ у III веку многе вароши пусте, по Државној Архиви шеће стока, а две трећина земљишта лежи необрађено, јер нема радне снаге. У IV веку су неке вароши тако разорене, а становништво тако расељено и прорећено, да се за неке вароши већ није знало ни место, где су некада биле.

Државне потребе бивале су, услед многих и непрекидних ратова на све стране, све веће и веће, финанције су биле руиниране, државни издатци све већи, војске није било довољно да штити државне интересе, а приходи су, услед опадања популације, бивали све мањи; држава је све више тражила од народа, а народ је све мање могао дати, јер малога поседа и слободних, незадужених сељака било је нестало: народ је осиромашио и изгубио све до голе душе. Држава је тражила од сељака све, и живот и цео приход, чак и више од тога, а није му за то давала ништа, чак ни личну ни имовинску сигурност. Таке социјалне и аграрне прилике изазвале су у III веку, особито у Галији, где је стање сељака било најгоре, многе сељачке устанке са социјалистичким и комунистичким тежњама, а како злу, због кога су дизани ови устанци, држава није могла да помогне, то су се они продужили са малим прекидима кроз цео IV и V век.

Народ је у Римској Империји био толико осиромашио, да су у IV веку родитељи због сиротиње убијали своју децу, да их не би морали хранити, јер нису имали ни сами од чега да живе. И тај обичај утамањивања деце, обичај из невоље и очајања, био

је у Римској Империји у IV веку толико отео маха, да је чак законодавство морало о њему водити рачуна. Али је законодавство, забрањујући убијање деце, морало водити рачуна и о узроцима, који су таке поступке изазвали, па знајући и осећајући, да те узроке не може отклонити, те да ће онда ипак све наредбе и забране у том погледу постати илузорне, закон је истина забранио убијање деце, али је дозволио, да родитељи могу своју децу продавати. Заиста су морале бити тешке прилике, у којима се свет онда налазио, кад је чак и законодавство морало дозволити продају деце због сиромаштва.

У тако тешким социјалним и аграрним приликама, без икаква изгледа на бољу будућност, живот је био н сносан, и сасвим је природно, да се сваки онај, који је под онаким режимом патио, надао, да ће му промена, па ма каква она била и ма од које стране долазила, донети бољи живот и створити му бољи положај. Стога су не само робови желели да варвари дођу и да их ослободе несносног ропства, те остављали своје господаре и јатомице бежали варварима, да се са њима заједно боре и да се врате на своје огњиште као слободни људи, него су варварима симпатисали и колоне и чак и слободни сељаци у Римској Државп. Сви су они желели да варвари овладају провинцијама Римске Империје. Они су варваре помагали и више пута их чак и призивали, јер су у њима гледали своје ослободиоце од тешког живота, што га је сељак у то доба под римском владом проводио. Стање сељакâ у Римској Империји било је очајно и сељак је желео пошто-пото промену режима, уверен, да му и под варварима не може горе бити но под римском влашћу, а надајући се ипак макар и најмањој користи од те промене. Колико су сељаци били уверени, да ће им под варварима бити боље него у Римској Држави, види се најбоље по томе, што су многи од њих остављали своју отаџбину и селили међу варваре.[18])

V

Сеоба Народâ; време и узроци. — Живот за време Сеобе Народâ. — Борба, апатија, самоубиство. — Људи почињу да верују. — Хришћанство; сукоб са државом; Хришћанство попушта од својих принципа и постаје државном вером. — Паганизација Хришћанства. — Борба Хришћана међу собом. — Хришћанство у борби Истока и Запада. —

Све унутрашње несреће и невоље, због којих је патио у народ у Римској Империји биле су још повећане, када су средином III века варвари успели, да пробију границе Римске Империје и разлили се по богатим провинцијама римским, те почели немилице палити, робити, пљачкати и убијати. Онда је управо почела *Сеоба Народâ* и са Сеобом Народâ најтеже и најнесретније доба за човечанство у Историји Света. То доба, доба пропасти Римске Империје и Старога Света, доба пропасти културе и цивилизације, трајало је неколико векова. И кад је тај лом од неколико векова престао и кад је бура претутњила, земље Римске Империје показивале су сасвим другу, нову слику: нестало је старе државне организације, нестало старе вере, нестало старих установа, нестало готово свих тековина културе и цивилизације; нови, полудивљи народи заузели су некада богате и културне земље и провинције Римске Империје, са новим народима дошли су и створени су нови организми, нове установе, нови обичаји. Врло су слабе везе везивале стари свет и стари живот за нови; човечанство је овом променом коракнуло унатраг, оно се враћало првобитном, некултурном, дивљем стању.

Обично се узима, да је Сеоба Народâ почела 375 год., када су Хуни напали на Готе, те је услед тога настало велико померање народâ. Међутим сеобâ народâ било је од увек. Већ најстарији историски извори доста причају о томе, како су поједина племена и цели народи мењали своја седишта. У целој Римској Историји, а особито у доба Царства врло се често помињу померања народâ и племенâ. То по-

мерање бива у првим вековима после Хр. све чешће и чешће и хвата све веће размере. Познато је, да је т. зв. Маркоманска Војна изазвана сеобом племенâ и народâ; у то доба су већ увелико читави народи остављали своја стара седишта и тражили нова.

Дивљи, некултурни народи не воле рад, него траже удобнији и лакши живот без рада и напора. Та тежња за лакшим животом био је један од главних узрока сеобâ; уз то су чешће долазили и други узроци и поводи: глад, нападаји других племена, тежње за авантурама и за пљачком и т. д. Све то скупа гонило је варварска племена и народе, да остављају своје земље и да траже крајеве где ће боље и лакше живети; а приче и бајке о лакшем и удобнијем животу у Римској Империји упућивале су варваре, да баш на тој страни траже крајеве, у којима ће боље живети него у старој отаџбини својој. То је, као што сасвим правилно истиче Lindner, један од узрока, што варварска племена нису продирала на Исток, где је било земље довољно, него су нападали на густо насељене римске провинције.

Варвари су све чешће и све енергичније нападали на границе Римске Империје, а отпорна снага Римске Државе и Римскога Народа била је све мања. Али је још дуго времена римској тактици полазило за руком да сузбије нападаје варварâ, чак и оне, који су били резултат веће, заједничке, комбиноване акције. Према све јачој и интензивнијој и екстензивнијој навали варварâ, а све слабијој отпорној снази римској, било је јасно, да онако стање, какво је било у првим вековима Империје, не може остати и да ће варварима кад-тад поћи за руком, да пробију границе Римске Империје и да продру у земље и провинције римске.

Год. 248 прослављена је у Риму врло свечано и са великом помпом хиљадугодишњица оснивања Рима. Прославу је само кварила нека тупа слутња, јер је безброј људи било, који су доказивали, да Рим

и Римска Империја хиљадугодишњицу неће или бар неће дуго преживети. У то су били уверени не само они, који су у мистичном расположењу били склони да слуте и да верују, него можда и они, који нису веровали слутњи и прорицању, али који су бистрим, непомућеним оком гледали на ствари и из оних појава и факата, које су посматрали, могли доћи до сигурног резултата, да не могу дуго трајати онаки односи на границама Римске Империје, какви су били у то доба. Чудан је случај хтео, да се, бар донекле, испуни слутња оних, који су предсказивали беду и пропаст. Јер тек што је неколико година прошло од величанствене прославе хиљадугодишњице Рима, а навала варварâ сузбила је готово на свима границама отпорну снагу римских гарнизона; тако су варвари продрли у многе провинције римске, да почну рад на разоравању и уништењу културе и благостања, рад, који ће, са незнатним прекидима, вековима трајати.

Онда је наступила друга епоха Сеоба Народâ, епоха, која је трајала скоро три века и која је извршила промене, какве никада ни пре ни после тога у том року нису извршене. Сеоба Народâ је, као бура, која руши и обара, изменила сасвим физиономију Римске Империје. После Сеобе имале су земље Римске Империје сасвим другу етничку физиономију: у свима провинцијама били су нови народи, нови организми и нова вера.

Доба за време Сеобе Народâ најнесретније је доба у историји човечанства, не само зато, што је то доба опадања, назадовања и пропадања, него због тога, што је онда цело човечанство било у непрекидном рату и боју и што су читаве генерације проводиле цео свој живот у материјалној борби за живот. Никада и нигде није било мира, никада и нигде одмора. Од половине III века, када су варвари први пут пробили границе Римске Империје, на кроз три пуна века, а гдегде и дуже, становништво у свима земљама некада моћне Империје морало је непрестано да буде

на опрезу као на мртвој стражи, јер су готово без престанка у свима земљама вођени ратови, а варвари су непрестано нападали на свима границама и некада на краће некад на дуже време продирали у римске покрајине, некад се стално у њима настањивали, али увек и без одмора робили, палили, пљачкали, убијали, рушили. Цело човечанство је било онда једна велика војска, која из битке није никако ни излазила, а цела Римска Империја била је једно велико разбојиште, на коме се на све стране биле битке сваки дан.

Све се збијало у градове и утврђена места, све је било увек спремно за бој. Привремено је наступало затишје и таман су поједини крајеви почели да се дижу и опорављају, али тај напредак је брзо заустављен, јер је мир трајао кратко време, и нове варварске хорде и чете опет су долазиле и опет су људи убијани и одвођени у робље и опет је за трен ока пропадало све што је са тешком муком, после дугога рада стечено и сачувано. Нико никада није био сигуран ни са својим животом ни са својим имањем. Није било вредно стицати имања ни радити ни за себе ни за своју децу, јер су егзистенције рушене а имања пропадала тако нагло и тако редовно, као никада ни пре ни после тога.

Људи, који су у оним вековима живели нису заслужили да се о њима говори са омаловажењем и подсмехом, они нису заслужили да их зовемо слабим и мекушним, као што се то обично чини. Баш на против, генерације, које су могле да издрже беде и невоље, у којима су живели људи за време Сеобе Народâ, биле су и чвршће и снажније и енергичније но многе друге генерације. Живот и рад тих генерација има толико трагичности и толико поезије, да га је немогуће у историји описати; живот и рад тих генерација може се само у песми опевати.[19])

Оно гвоздено доба, доба ужасне и непрекидне материјалне борбе, доба највеће несталности, несигурности и ужаса, морало је створити гвоздене генера-

ције, генерације чији су живци отупели у ужасу и невољама и изгубили способност за нежније и финије осећаје. Култура и цивилизација су пропадали, наступало је ново доба, сурово и некултурно, необуздано и дивље. И оне генерације, које су биле носиоци свих одлика тог новог доба или које су живеле у том новом добу, изгубиле су биле све оно, што је могло правити живот пријатним, изгубиле су све оно што им је могла дати култура и цивилизација, изгубиле су и личну и имовинску сигурност, изгубиле су све.

Тај губитак свега, несигурност, борба и пропаст са свима невољама, неједнако су утицали на ондашње људе, те су разни били и резултати, које су оне прилике изводиле у друштву људском. Било је људи, који су у оној борби и у оном несигурном времену очврсли и очеличили тако, да су мушки и јуначки подносили све беде и невоље и поносно пркосили оном страшном времену, које је претило, да ће сатрти и уништити све оне људе, који су интелектуално надмашали дивље, бесвесне животиње. Ти су људи улазили у борбу против целе оне силне бујице, која је уништавала културу и цивилизацију и борили се против ње са трагичним иројством, које изазива дивљење и поштовање. Сви су они, које малаксали, које попадали у тој борби, али је у првом реду њихова заслуга, што је сачувано и што је пренето у ново доба бар оно мало остатака старе културе и цивилизације и што дивљаштво и суровост нису сасвим овладали.

На друге људе друкче је утицало оно доба. Тешко је рећи да ли су слабији или јачи духови били они или ови, који су, видећи ништавило живота и егзистенције и како се живот и егзистенција свакога дана уништавају и пропадају без узрока и без изгледа на успешан отпор, дошли до уверења, да нема смисла ни живот ни борба за живот, те дигли руке од свега и пустили да њима овлада апатија. Било је у ондашњем друштву ваздан људи, који су још даље

ишли, људи, који су повукли све конзеквенције из омаловажења, апатије, често чак и мржње према животу, те тражили смрт и отимали се за њу. Манија *самоубиства* била је овладала међу људима. Људи су били изгубили душевну хармонију и из оне дисхармоније, која је услед стања, у коме се човечанство налазило, била овладала духовима људским, они су тражили изласка у уништавању своје егзистенције. Сви они, који су имали мало више храбрости и енергије, ослобађали су се самоубиством несносног живота, живота, који за њих није имао никаква интереса и за који њих ништа више није везивало. Као прилепчива болест раширила се тежња за самоубиством и отимање за смрт у целом друштву; највише је ова болест захватила војску. Колико је мало интереса и идеала било у ондашњем друштву, види се најбоље из тога факта, што војници, који су тражили смрт, нису желели да погину у јуначној борби на бојном пољу, у борби, која би можда некоме користила, него су у самоубиству тражили ослобођење од несносног живота.

Они, који нису имали храбрости ни смелости, да сами учине краја животу, који није за њих имао интереса, тежили су да нађу смрт ма на који други начин. И немачки историк Seeck има потпуно право, кад каже, да је један од главних узрока, што се онако многи хришћански мученици за смрт отимали, општа тежња за смрћу, која је онда била овладала целим друштвом. Јер смрт пошто-пото, па ма и под мученичким венцем, тражили су у оно доба не само Хришћани, него и незнабошци.

Док су једни самоубиством свршавали, отимали се за смрт или падали у очајање, а из очајања у апатију, дотле су се други одавали уживању и провидили дане у пијанкама и теревенкама, решени да живе весело, безбрижно и без рачуна, уверени да не треба ни да раде ни да штеде, јер су им свакога тренутка и живот и имање могли бити уништени.

Али су тежак живот и очајан социјални и економни положај, у коме се налазио народ у Римској Империји за време Сеобе Народâ, затим ратови, куга, глад и многе друге несреће, које нису избијале из станишта људских у оно доба, и у другом правцу утицали на духове савременика. Када су невоље и несреће стале да бију људе, они су пали у очајање јер нису знали да се нађу у беди и невољи. И многи од њих се почели обраћати невидовном бићу, са које су мислили да светом влада, почели су да верују. Бол и очајање убили су свако поуздање у њима и они су тражили и помоћи и утехе у онога, који, по њихову уверењу, управља светом и од кога зависи судбина људи. У душевном расположењу, у ком се људи у то доба налазили, највише утиче и припања она вера, чији мистицизам и мистички обреди најјаче утичу на душу, на осећај и на фантазију, дакле вера, која и обликом и садржином највише улива поверења или доводи човека до велике и дубоке резигнације, да буде спреман на све и да ни због чега не пати. Због тога је Хришћанство баш у то доба најбоље ухватило корена и раширило се.

Несрећа и невоља потресала је људе на све стране, и многи људи су и нехотице тражили узроке и узрочнике тим и толиким несрећама. Природно је, да су том приликом прво помишљали на нову веру, која се напредном брзином раширила готово по целом онда познатом свету и чије су присталице већ биле испуниле и села и градове и брда и долине. *Хришћанству* и Хришћанима, њиховој појави и њиховом животу ондашњи свет је приписивао узроке свих невоља и несрећа. Живот првих Хришћана, који су се логично и консеквентно држали речи̑ и науке Христове и извели из тих речи и те науке све консеквенције, живот тих људи са социјалистичким и комунистичким идејама, људи̑, који су негирали све: и државу и владаоца и имање, уливао је одвратност људима, који су живели обичним, филистарским жи-

вотом и који нису имали ни уверења ни снаге, да руше традиционалне, укорењене обичаје и да кидају конвенционалне лажи старинске. Мржњу према присталицама нове науке још је више повећао страх од оне гвоздене конзеквенције, којом су први Хришћани изводили у пракси теориске принципе своје вере.

Док су се присталице Хришћанства држали праве науке Христове, они су стајали у јакој опреци са државом и њих је било сразмерно мало. Начела и принципи, који су одговарали идејама Христовим, стајали су у опреци са државом и државним принципима и држава је морала енергично радити против Хришћанства и против Хришћана, држава се морала старати да сузбије оне принципе, који су у основи рушили државни организам. Присталице Хришћанства морали су доћи у опреку и у сукоб са државом, јер држава није могла допустити, да ухвате корена идеје, које су не само стајале у опреци се државом и државним принципом, него које су директно негирале државу и државни организам и јавно проповедале да их треба укинути.

Хришћанство и држава дошли су у сукоб, јер је Хришћанство негирало државу, а држава је због тога гонила Хришћанство. И тако је и Хришћанство, уз друге многе утицаје, доста допринело, да се онај чврсти организам разрије и ослаби. Наравно да *само* Хришћанство није могло да уништи Римску Државу, али је оно доста припомогло да се сруши онај колос.

Међутим Хришћанство није могло остати стално у опреци са државом. Тамо, где вера долази у народ који нема своје културе и цивилизације, она утиче готово неограничено на њега, али тамо где вера наилази на јаку културу и јак организам, на јачу културу и јачи организам, но што га има она сама, тамо вера мора да склапа компромис и да попушта од својих принципа. Осим тога свака странка повећавањем броја својих присталица попушта у својим екстремним принципима и тежњама. Тако је и Хришћанство време-

ном све више напуштало своје првобитне принципе и идеале и све више узимало и садржину и облик религиске установе, која је могла да пактира са друштвом и државом. Тај процес попуштања убрзан је био још и тиме, што је број присталица Хришћанства јако повећан, те су се у Хришћанску цркву увукли свакојаки елементи.

Попуштајући од својих, често чак и најважнијих принципа, Хришћанство је све мање било опасно по државу; и у оно доба, када је Држава систематски почела да гони Хришћане, већ није било од њих више велике опасности по државни поредак. Хришћанство је онда већ почело напуштати многе важне принципе Христове Науке, управо оне, који су присталице те науке могли довести у сукоб са државом. Хришћани су се већ уживели у потребе дневног живота, измири се са њима и напустили своје екстремне назоре, који су егзистенцију државе чинили немогућом. Попуштајући тако, Хришћани су се све више приближавали држави и постајали способни за владу, док у IV веку нису сасвим напустили праве принципе Христове Науке и ступили у службу државном организму. Хришћанство IV века већ ни обликом ни садржином није више Хришћанство I века. За три века Хришћанство се много удалило од својих првих и правих идеала, оно је у многом погледу и у облику и у садржини примило елементе других религија и потпуно одбацило све оне принципе, који су га могли довести у сукоб са друштвом или са државним интересима; Хришћанство је напустило принципе, за које су гинуле прве присталице његове и за које је и сам творац његов на крсту издануо. Онда је у главном већ била извршена *паганизација Хришћанства*, која је у идућим вековима настављена, док није сасвим овладала.

Али Хришћанство је, већ пре него што је постало државном вером, својим присталицама давало доста повода и материјала за бескрајне, често врло огорчене, полемике и борбе. Под окрутним апсолу-

тизмом била је утрнула свака слобода. Сада је Хришћанство са својим догматизмом дало људима и сувише материјала за борбу; а расправљати та питања и борити се на томе пољу било је дозвољено. Тако је, још пре но што је Хришћанство постало државном вером, почела борба око догмата, њихова тумачења и других ситница, борба, која је у удућим вековима толико апсорбирала друштво, особито у Византији, да она чини готово једину садржину политичке историје. И ту верску борбу, која се много чешће водила око личних интереса, но око уверења и принципа, употребили су разни фактори, који су већ пре појаве и победе Хришћанства стајали у опреци једни с другима, у своју корист и истакли се као преставници разних струја и принципа у Хришћанској Цркви. Тако је Хришћанство стало не само у службу државних принципа, него и у службу оних великих струја и интереса, који су се увек међусобно борили о надмоћ и превласт и чији се интереси увек укрштали на Балканском Полуострву.[20])

ПРИМЕДБЕ.

[1]) О *Трачанима* в. W. Tomaschek, Die alten Thraker I. Übersicht der Stämme, у Sitzungsberichte Бечке Академије CXXVIII, 1893; Th. Mommsen, Römische Geschichte V⁴ (1894) 189—190; М. С. Дриновъ, Заселеніе Балканскаго Полуострова Славянами (1873) 3—5; R. Roesler, Romänische Studien (1871) 53—62. — О *Илирима* в. Mommsen, l. c. 181—2; H. Cons, La province romaine de Dalmatie (1881) 36—47. — О етнографским односима у данашњој Србији в. Н. Вулић, Данашња Србија под Римљанима, у Просв. Гласнику 1901, 1133—7. — О војној способности Илира и Трачана и њиховој служби у гарди в. Cons, l. c. 45—6, 293; Mommsen, l. c. 190; Дриновъ, l. c. 24; H. Schiller, Gesch. der Römischen Kaiserzeit I (1883) 674, 707, 728; II (1887) 19, 97, 143, 187, 196; Th. Lindner, Weltgesch. seit der Völkerwanderung I (1901) 11; C. J. Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel (1877) 39. — О борбама на Балкану и нападајима племена са севера пре римских освајања в. G. Zippel, Die Römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus (1877) 140 и д., 147; Вулић, l. c. 1610; Дриновъ, l. c. 15—6; Tomaschek, l. c. 93—5; Cons, l. c. 58. И сами Трачани продрли су са севера на Балкан и заузели планине; Tomaschek, l. c. 7—8, 53. — Почетком трећег века пре Хр., око 280 год., продрли су са севера и запада на Балкан Келти, који су од тога доба вршили јак културни утицај на илирска племена; в. Cons, l. c. 54, 62; Roesler, l. c. 23; Ѳ. Браунъ, Разысканія въ области гото славянскихъ отношеній I, у Сборникъ-у Руске Академије LXIV, 12 (1899) 129. — У почетку II века пре Хр. прешли су Бастарни Дунав и пљачкајући продрли чак у Македонију; в. E. Schmsdorf, Die Germanen in den Balkanländern bis zum Auftreten der Goten (1899) 9, 11, 25, 59; Roesler, l. c. 24. Крајем I века пре Хр. продрли су Скордисци до Солуна и Јадранског Мора; в. Cons, l. c. 112, 115; Zippel, 147. Било је нападаја и у I веку пре Хр.; в. Tomaschek l. c. 103; Вулић, l. c. 1610—1.

²) J. L. Pič, Über die Abstammung der Rumänen (1880) 27; Cons, l. c. 41 и д., 55 и д.; C. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters I, у Denkschriften Бечке Академије XLVIII (1901) 9; J. Jung, Römer und Romanen in den Donauländern (1877) 70; R. Pöhlmann, Grundriss der griechischen Gesch.² (1896) 37.

³) M. Voigt у J. Müller, Handbuch der klassischen Altertums-Wissenschaft IV, 2² (1893) 342–3; Lindner, l. c.

⁴) О римском освајању на Балкану в. Zippel, l. c. 43—98, 127—247; Cons, l. c. 72–183; Вулић, l. c. 1304—12; Roesler, l. c. 30 и д.; Jung, l. c. 1—21.— О узроцима римског продирања на Балкан в. Cons, l. c. 72; Sehmsdorf, l. c. 32—3; Zippel, l. c. 4, 48. — О пограничним односима в. Zippel, l. c. 128—9, 162; Sehmsdorf, l. c. 32—3. — О Цезаровој намери да покори Балкан в. Svetonius Tranquillus (Ed. Teubn. 1898) 20; Roesler, l. c. 29. — Август начинио Дунав границом в. Mommsen, l. c. 178; Zippel, l. c. 223; Jung, l. c. 8; Schiller, l. c. I 214, 233—5. — Важност Дунава као границе в. Zippel, l. c. 308, 312; Sehmsdorf, l. c. 32; Mommsen 206, 215; Cons, l. c. 117.

⁵) О римској управи в. Jung, l. c. 22—39, 56—87; Cons, l. c. 260–363; Zippel, l. c. 198—9; Schiller, l. c. I 406. — О односу Римљана према покореним народима в. Дриновъ, l. c. 22—3; Schiller, l. c. I 648; Appian (Ed. Teubn. 1879) I 347—8. — О отпору Римљанима в. C. Tacitus, Ab excessu Augusti IV 50 (Ed. Teubn. 1898, I 149—150); Roesler, l. c. 43; Schiller, l. c. I 626; Дриновъ, l. c. 21—2.— Панонски Устанак в. Cons, l. c. 154—166; Schiller, l. c. I 224; B. Niese, Grundriss der Römischen Gesch.² (у Müller, Handbuch, l. c. III, 5, 1897) 184—5.— О Далмацији после Панонског Устанка в. Cons, l. c. 176, 179, 260. Устанак у Тракији 21 год. заједно са племенима на левој обали Дунава в. Schiller, l. c. I 281. — Тиберије утврдио Дунав; Sehmsdorf, l c. 32—3; Mommsen, l. c. 206, 215; Roesler, l. c. 32—5.

⁶) О Дачком рату в. Mommsen, l. c. 200—209; Schiller, l. c. I 550, 606, 662–3; Jung, l. c. 88—107; Roesler l. c. 38—45, 51—2; N. Jorga, Histoire de Roumains I (1899) 41—110.

⁷) О римским колонијама на Балкану в. Pič, l. c. 23—4, 27—8. Колонизација Августова в. Schiller, l. c. I 130, 241. — О средствима и начину романизације в. Schiller, l. c. I 208, 225, 416; Voigt, l. c. 324; Дриновъ, l. c. 24 и д. Процес романизације особито је лепо истакао Jung (l. c. 60); он вели, да разна племена „werden zuerst genannt, als sie den Römern bekannt wurden; und dieser Bekannschaft folgte alsbald die mercantile Ausbeutung und endlich auch die politische Unterwerfung. Von da an

ward Jahrhunderte hindurch Sitte, Glauben, Sprache durch die Römer beeinflusst — eine *nationale* Entwickelung war unter diesen Umständen unmöglich; wir sehen nur das Absterben derselben und ihre allmählige Umwandlung, wenn nicht zu Römern so doch zu Romanen, d. h. nicht zu einer neuen Nation, sondern zu cosmopolitischen Angehörigen des Römischen Weltreiches. — О утицају војске и вароши на романизацију в. Jireček. l. c. 10; Jung, l. c. 52; Roesler, l. c. 56.

Постанак Румунског Народа. Са питањем о романизацији Балкана стоји у тесној вези и питање о постанку Румунског Народа. Дуга се полемика водила око питања, да ли је Румунски Народ постао на десној обали Дунава, на Балканском Полуострву, или на левој обали, у данашњој Румунији. Представник прве теорије је Roesler представник друге Jung, ма да су обе теорије биле постављене далеко пре њих. Правилном решењу питања сметало је највише, што се у ово чисто научно питање уплео национални шовинизам и политика. О полемици в. Pič, l. c. 1—19; Ѳ. Успенскій, Образованіе втораго болгарскаго царства (1879) 88—108; T. Tamm, Über den Ursprung der Rumänen (1891) 5. — У новије доба су уз Roesler-ову теорију, да је Румунски Народ постао на Балкану, готово сви знатнији научници; в. Tomaschek l. c. 11, 105—6, 110; Tomaschek, Zur Kunde der Hämus-Halbinsel (1882) 44 и д., 50—2, 59; Дриновъ, l. c. 74; Jireček, l. c. 20; Ф. Брунъ, Черноморіе I (1879) 266—276. За Jung-ову теорију су Rambaud и Jorga; в. Rambaud-ов предговор у Jorga, l. c. I, XII, 103, 119, 124. — О томе где је управо првобитна колевка данашњих Румуна в. Tomaschek, Die alten Thraker, 80; Roesler, l. c. 136, 145; Jireček, l. c. 20.

[8]) Да је остало непороманьених староседелаца в. Schiller, l. c. I 673; Cons, l. c. 362—3. — Кад је Рим освојио Јеладу било је већ извршено стапање источњачких и јелинских културних елемената; Lindner, l. c. I 27. — Како су већ савременици увиђали, да је јелинска култура освојила римски свет, види се из познатих стихова Horatius-ових: Graecia capta ferum victorem coepit et artis intulit agresti Latio (Epist. II 1, 156) — Грчки елеменат напредовао је по гдегде и у чисто романским земљама; Voigt, l. c. 324, 415; Schiller, l. c. I 416—9, 674; — О Јелинизму у Далмацији в. Cons, l. c. 41 и д., 55 и д.; Pič, l. c. 27. — О узроцима зашто романизација није могла потпуно да успе на Балкану в. Schiller, l. c. I 416; Tamm, l. c. 8, 10—1. — О борби између Романизма и Јелинизма на Балкану в. Jireček, l. c. 9; Jung, l. c. 70. — О ширењу римског живља в. Jireček, l. c. 9—10; Zippel, l. c. 200—1; Schiller, l. c. I 414, 571; II 673; Roesler, l. c. 10;

Tamm, l. c. 14; Tomaschek, l. c. 10, 78—9; Jung, l. c. 70—1. — Проф. Јиречек каже, да се од Августа до Фоке дуж целог Дунава говорило латински (l. c. 12; ср. 18). Ипак је било и Грка на Дунаву; ср. н. п. у V веку један Грк из Виминацијума говори грчки; Historici Graeci Minores I (L. Dindorf; Ed. Teubn. 1870) 305—6. Сасвим је погрешно тумачење Прискова причања код Дринова (l. c. 25). И доцније, кад је Романизам почео свуда да опада, показао је он на Дунаву много мању отпорну снагу, но другде; Schiller l. c. II 438—9.

[9]) О томе, како су римске ветеранске колоније губиле своју народност в. Jireček, l. c. 14; Агатија прича, да је варош Трал (Τράλλεις; у Малој Азији, недалеко од Ефеза) била насељена Римљанима, који су се појелинили; Agathias (Ed. L. Dindorfius, у Historici Graeci Minores II; Ed. Teubn 1871) 208. — О односу римске владе према Јелинизму в. Schiller, l. c. I 410; Mommsen, l. c. 252 Мада је у то доба већ била створена романска култура, ипак је јелинска култура још увек била идеал, коме су тежили сви просвећени синови Рима. Mommsen, l. c. 231: Das Begehren sich wenigstens innerlich zu hellenisiren, der Sitte und der Bildung, der Kunst und der Wissenschaft von Hellas theilhaftig zu werden, auf den Spuren des grossen Makedoniers Schild und Schwert der Griechen des Ostens sein und diesen Osten nicht italisch, sondern hellenisch weiter civilisiren zu dürfen, dieses Verlangen durchdringt die späteren Jahrhunderte der römischen Republik und die bessere Kaiserzeit mit einer Macht und einer Idealität, welche fast nicht minder tragisch ist als jenes nicht zum Ziel gelangende politische Mühen der Hellenen. Denn auf beiden Seiten wird unmögliches erstrebt: dem hellenischen Panhellenismus ist die Dauer versagt und dem römischen Hellenismus der Inhalt. Tamm, l. c. 10 је претерао тврдећи, да су Римљани хтели двојну поделу Балкана. — О положају Романизма и Јелинизма на Балкану в. Tamm, l. c. 11. О границама њихова утицаја в. Zippel, l. c. 223; Mommsen, l. c. 186; Schiller, l. c. I 92; II 49, 197; A. Güldenpenning, Gesch. des Oströmischen Reiches unter den Kaisern Arcadius und Theodosius II (1885) 3, 310; Tamm, l. c. 10; Jung, l. c. 36 и особито Jireček, l. c. 13, 17. — О антагонизму између Истока и Запада у ово доба в. Schiller, l. c. I 418, 606, 674—5, 761; II 169, 344, 350 и доцније Güldenpenning, l. c. 167; L. M. Hartmann, Gesch. Italiens im Mittelalter I (1897) 35, 136—7; II (1900) 231.

[10]) О полету на Балкану у III веку и о важности Балкана за Римску Државу в. Schiller, l. c. I 895. У I и у II веку Мезија је извозила жито за Италију; в. Mommsen, l. c. 198; Sehmsdorf, l. c. 35; Schiller, l. c. I 573. — О крчењу

шума и сушењу ритова в. Schiller, l. c. II 182. — О путевима има врло много материјала; в. код Schiller-a passim. — О варошима на Дунаву и трговини в. Schiller, l. c. I 891; Император Maximinus (235—238) in Thracia in vico, ubi genitus fuerat, possesiones comparavit ac semper *cum Gothis comercia exercuit* Amatus est autem unice a Getis quasi eorum civis. Halani quicumque *ad ripam venerunt, amicum eum donis* vicissim recurrentibus adprobabant; Sriptores historiae Augustae II (Ed. H. Peter; Ed. Teubn. 1884) 5—6. — Ammianus Marcellinus, писац IV века, пише, да је Hister, qua Romanum cespitem lambit urbibus multis et castris contiguus et castellis. (Ed. V. Gardhausen; Ed. Teubn. 1875) II 101. — О насељењу и благостању в. Mommsen, l. c. 5, 282; Вулић-Премерштајн у Споменику Срп. Акад. 38 (1900) 30.

[11]) О јачини римске војске у Илирику в. Jung, l. c. 41. — О броју и дислокацији трупа на Балкану в. Schiller, l. c. I 157, 377; Вулић l. c. 1608—15; Cornelius Tacitus (Ed. Teubn. 1898) I 125: Ripamque Danuvii legionum duae in Pannonia, duae in Moesia attinebant, totidem apud Dalmatiam locati; Jung 43—4. Дисклокација после Трајана в. Sehmsdorf, l. c. 39, 61—74; Schiller, l. c. II 94; Jung l. c. 46; Mommsen, l. c. 206, 228; — О утврђењу леве обале Дунава в. Roesler, l. c. 32—5; Sehmsdorf, l. c. 31—2; за Константина Великог в. Rappaport, l. c. 46, 97, 113, 117. Ср. Amianus Marcellinus, l. c. II 104; Roesler, l. c. 71, 75.— О радовима војске на Балкану ср. Schiller l. c. I 284, 550, 630; Jung, l. c. 47. — О дунавској флотили в. Schiller, l. c. I 322, 512; II 95; Sehmsdorf, l. c. 39, 68—9; Jung, l. c. 112; H. Schiller (у Müller, Handbuch, l. c.) 246; Вулић-Премерштајн, l. c. 27; Cornelius Tacitus, l. c. I 231.

[12]) О нападајима Бастарна и Скита под Августом и Тиберијем в. Sehmsdorf, l. c. 34; Tacitus, l. c. I 75. О нападајима Сармата и Дачана и утврђивању Дунава под Веспазијаном в. Schiller, l. c. I 506, 512. О нападају 86 г. в. Schiller, l. c. I 529—530; Tacitus, l. c. II 2; Suetonius Tranquillus, l. c. 244. = Eutropius, Breviarium ab Urbe condita (Ed. Teubn. 1897) 53. — О нападају 117 г. и утврђивању Дунава в. Schiller, l. c. I 562, 640—611; Historici hist. Aug., I 7, 9. — О Јазигима в. Tomaschek, l. c. 98, 102; Браунъ. l. c. 95. — О нападајима под Антонијем Пијем в. Schiller, l. c. I 632; Scriptores hist. Aug., l. c. I 43. — О борби на доњем Дунаву у Маркоманској Војни в. Schiller, l. c. I 645—6. О дислокацији трупа на Балкану због Маркоманске Војне в. Вулић-Премерштајн, l. c. 38—9. — О нападајима 178 г. на Далмацију в. Cons, l. c. 273—4. — О утврђивању Солина и Аквилеје в. Schiller, l. c. I 644; Scriptores hist. Aug.,

l. c. I 60. — О нападајима Костубока и Бастарна в. Sehmsdorf, l. c. 51—2.

[13]) О Готима на Црном Мору в. Браунъ, l. c. 335—341; Lindner, l. c. I 86; Sehmsdorf, l. c. 49; Rappaport, l. c. 24. — О борби Каракале против Гота в. Schiller, l. c. I 746; Historici hist. Aug. I 190. — О нападајима Гота 232—250 год. в. Schiller, l. c. I 781—2, 786, 798—9, 801—3; Rappaport, l. c. 28, 32, 39; Historici hist. Aug. II. 56, 69; Hist. Graeci Minores I 428—9. — О нападају готском под Императором Децијем, погибији његовој и утиску због тога в. Schiller, l. c. I 805—7. — О нападајима после Децијеве смрти в. Rappaport, l. c. 46, 98; Schiller, l. c. I 812, 816; Eutropius, l. c. 65; Historici hist. Aug. II 177. — У нападају Гота на Далмацију, о битци код Scupi*) и Ниша в. Cons, l. c. 285; Schiller, l. c. 836, 846—8; Rappaport, l. c. 93; Historici hist. Aug. II 84—5, 91, 102, 136—9, 161; Historici Graeci Min. I 178—198; Ammianus Marcellinus II 245—6. — О елементарним непогодама и расположењу због несреһа в. Schiller, l. c. I 844; Historici hist. Aug. II 84: Inter tot bellicas clades etiam terrae motus gravissimus fuit et tenebrae per multos dies; auditum praeterea tonitruum terra mugiente, non Jove tonante, quo motu ipsae multae fabricae devoratae sunt cum habitatoribus, multi terrore emortui; quod quidem malus tristius in Asiae urbibus fuit. Mota est et Roma, mota et Libya. Hiatus terrae plurimis in locis fuerunt, cum aqua salsa in fossis apporeret. Maria etiam multas urbes occuparunt. Pax igitur deum quaesita inspectio Sibyllae libris, factumque Jovi Salutari, ut praeceptum fuerat, sacrificium. Nam et pestilentia tanta extiterat vel Romae vel in Achaicis urbibus, ut uno die quinque milia hominum pari morbo perirent. — О стању на Балкану под Аврелијаном в. Rič, l. c. 35. — О борбама после Клавдијеве победе в. Schiller, l. c. I 860; Rappaport, l. c. 96—7; Historici hist. Aug. II 164, 170—1. — О напуштању Дакије в. Rappaport, l. c. 51, 99—100. Г. Проф. Вулић обратио ми је пажњу, да има разлога мислити, да Дакија није онда била за увек и сасвим напуштена; тако н. п. Евменије у једном похвалном говору Констанцију Хлору год. 296 вели: Partho ultra Tigrim redacto, *Dacia restituta* .... А и у Notitia Dign. помињу се неке тврђаве на левој обали Дунава.

[14]) О борбама 278 и 285 год. в. Schiller, l. c. I 878; Rappaport, l. c. 103—7; Historici hist. Aug. II 213; Schiller, l. c. II 123. — О борби под Диоклецијаном в. Дриновъ, l. c. 54; Schiller, l. c. II 137. — О борби Константина Великог против варвара в. Schiller, l. c. II 199, 220—1; Cons, l.

*) О положају овога града в. Tomaschek, Zur Kunde, 3—13.

c. 306—8; Rappaport, l. c. 110—4, 117; Pič, l. c. 36. — О благостању на Балкану средином IV века в. Дриновъ, l. c. 85; Historici Graeci Min. I 240; Ἡ μὲν γὰρ Θρᾴκη πᾶσα καὶ ἡ συνεχὴς αὐτῇ χώρα Μακεδονία καὶ Θετταλία τοιαύτη τίς ἐστι καὶ οὕτω πολυύμνητος ὥστε οὐδὲ εἶς κατὰ ταῦτα ἀναγράφειν ὁ λόγος ἦν. Τοσαύτην δὲ οὖσαν αὐτὴν καὶ οὕτω πολυ ά ν θ ρ ω π ο ν, ε ὐ δ α ί μ ο ν ά τε ἅμα καὶ ε ὔ α ν δ ρ ο ν опљачкали су Готи тако ὥστε χρυσὸν ἀποδειχθῆναι πρὸς τὰ Θρᾴκια πάθη τὴν Μυσῶν παροιμιώδη λείαν. — О нападајима 355—358 в. Cons, l. c. 315—8; Schiller, l. c. II 315—6; Ammianus Marcellinus I 134—8. — О утврђивању дунавске обале под Валентинијаном и Валенсом и о борби са Готима и другим варварима в. Schiller, l. c. II 376, 387, 390, 393, 396—7; Дриновъ, l. c. 86; Historici Graeci Min. II 233—241; Ammianus Marcellinus II 230—277. — О борби Теодосија Великог са Готима в. Schiller, l. c. II 402—4.

[15]) О пустоши у Илирику в. Дриновъ, l. c. 17, 20; у Епиру и Илирику под Тиберијем в. Otto Seeck, Geschichte des Unterganges der antiken Welt I (1897) 348. — О насељавању варвара под Августом и Нероном в. Sehmsdorf, l. c. 31, 34—5; Tomaschek, l. c. 104; Seeck, l. c. I 403; Roesler, l. c. 32, 34; Jung l. c. 11; Mommsen, l. c. 198; Schiller, l. c. I 355. У надгробном споменику управника Мезије Тиберија Плаутија Силвана Емилијана стоји, да је он plura quam centum millia ex numero Transdanuvianorum ad praestanda tributa cum coniugibus ac liberis et principibus aut regibus suis transduxit свакако у Мезију. — О насељавању на Балкану после Маркоманских ратова в. Rappaport l. c. 16; Schiller, l. c. I 648. — О насељавању Гота у другој половини III века в. Schiller, l. c. I 849, 879; II 141; Rappaport, l. c. 97—8, 104—5; Historici hist. Augustae II 139, 214; Eutropius, l. c. 69. — О насељавању Гота под Константином Великим в. Schiller, l. c. II 199, 221; Roesler, l. c. 71; Excerpta Valesiana (у Ammianus Marcellinus II 288): Constantinus amplius trecenta milia hominum mixtae aetatis et sexus per Thraciam, Scythiam, Macedoniam Italiamque divisit. — О насељавању Гота у другој половини IV века в. Schiller, l. c. II 395, 403; Cons, l. c. 319. — О пустоши на Балкану и пslановима Валентинијановим в. Schiller, l. c. 367—8, 377. — Како је Подунавље етнички изгледало у IV веку в. Seeck, l. c. I 409.

[16]) О узроцима пропасти в. Nodilo, Rimski svijet na domaku propasti i varvari (1898) 40, 73, 146, 180; Lindner, l. c. I 24, 28—9, 86, 101—4; Seeck, l. c. I 191, 270; о Хришћанству као узроку пропасти в. Schiller, l. c. I 902; Др. Б. Петронијевић, Фридрих Ниче (1902) 85—6. Nietzsche је наравно претерао као и Nodilo, који сувише истиче само

благотворни утицај Хришћанства; најбоље је изнео утицај Хришћанства Lindner, l. c. I 66—7. — О немогућности нивелисања у држави в. Lindner, l. c. 27; Voigt, l. c. 416—7. — О тежишту државе в. Schiller, l. c. I 205, 705—7, 895; II 165. — О анархији и пропадању у III веку в. Schiller l. c. I 826—7; Hartmann, l. c. I 15; Lindner, l. c. I 9; Voigt, l. c. 420: У то доба се опажа eine konstante Abnahme in der Energie aller Lebensfunktionen der bürgerlichen Gesellschaft, wie in den Leistungen des staatlichen Orginismus, eine allgemeine Erschlaffung aller vitalen Funktionen des Volkstum, wie seiner schöpferischen Initiative, eine Erlahmung des Schwunges in Wissenschaft und Kunst, ein Rückgang in wirtschaftlicher, wie finanzieller Beziehung, ja selbst eine Abnahme von Bevölkerungsziffer, wie Kulturfläche des Bodens; Schiller, l. c. II 20—2: Es ging überall das Bewusstsein einer grossen Vergangenheit verloren, und Verzweiflung ohne Aussicht auf Besserung hatte die Menschen ergiffen; Seeck, l. c. I 424: Es ist ein grosses allgemeines Sterben, wie die Geschichte von keinem zweiten zu berichten weiss; 294: Bürgerkriege und Monarchenwillkür, Beamtenkorruption und Söldenwesen, Askese und Glaubenseifer, sie alle wirkten zusammen, um jeden hochstrebenden Geist auszutilgen; ср. 337, 352—3.

[17]) О насилном и мирном продирању варвара̄ в. Lindner, l. c. I 86, 91; Seeck, l. c. I 407—8. — О разном односу појединих провинција према варварима в. Hartmann, l. c. I 27. — О односима насељених варвара̄ в. Ch. Lécrivain, De agris publicis imperatorrüsque (1887) 72. — О продирању и насељавању варвара̄ и о уласку у војску в. Schiller, l. c. I 229, 648—657, 674, 819; II 439; Nodilo, l. c. 153, 183, 186—9, 193—9. Дриновъ (l. c. 83) мисли, да је међу тим варварима било и Словена. — Постепено напредовање недостатка у војсци и продирање страних елемената изнео је кратко и јасно Seeck (l. c. I 262—4): Unter Tiberius begann auch die regelmässige Ergänzung schon schwierig zu werden, und selbst für die Garde reichten bald ihre ursprünglichen Werbebezirke nicht mehr aus. Unter Claudius nahm man schon die Prätorianer aus ganz Italien, in die Legionen drangen provinzielle Bürger ein, und die Freiwilligen Cohorten füllten sich mit Unterworfenen .... Italien konnte unter Trajan kaum noch die Mannschaften der Garde stellen, unter denen zur Zeit Hadrijans auch schon zahlreiche Provinziale auftreten; aus den Legionen waren unterdessen die Italiker ganz verschwunden, doch setzten sie sich noch immer aus Bürgern zusammen. Von Antonius Pius wird auch dieser Grundsatz aufgegeben. Man wirbt die Legionen in denjenigen Landschaften

an, in welchen sie stehn, ohne nach der Rechtsstelung der Rekruten zu fragen. — О продирању германског елемента у војску и у више команде у IV веку в. Schiller, l. c. I 774, 819; II 439—441; Nodilo, l. c. 183, 186. — О односу између Римљана̄ и Германа̄ у римској војсци в. Jung, l. c. 193—6; Schiller, l. c. II 224, 257, 305, 344, 389, 404—5, 452. Тај антагонизам настављен је и у Византији; Güldenpenning, l. c. 96, 196. — О односу појединих владалаца крајем III и почетком IV века према варварима в. Schiller l. c. I 648—652; II 256; Lindner, l. c. I 91; Nodilo, l. c. 185; Rappaport, l. c. 115; Amminus Marcellinus, l. c. I 246—7: Константину Великом су пребацивали quod barbaros omnium primus ad usque fasces auxerat et trabeas populares. . . . — О несташици војске већ у II веку в. Schiller, l. c. I 649—650; Historici hist. Aug. I 66. Због несташице војске укидане су у IV веку повластице ослобађања од војске; Schiller, l c. II 294, 373. Погрешно је мишљење, да је римска војска у ово доба била баш сасвим лоша и да се свагда кукавички држала; римска војска је напротив и у ово доба показивала примере ванредне храбрости. Ср. Nodilo, l. c. 101—3. — О засебним варварским војним одредима у римској војсци в. Schiller, l. c. I 512; Mommsen, l. c. 204. — О војној реорганизацији под Диоклецијаном в. Schiller, l. c. II 84; Nodilo, l. c. 168, 187.

[18]) О опадању становништва у Грчкој в. Seeck, l. c. I 350—1; Mommsen, l. c. 245, 266; Schiller, l. c. I 428. — О мерама, које су већ у I веку због тога предузимане в. Schiller, l. c. I 242—4. — О узроцима опадања деце в. Lindner, l. c. I 23. — О малобројности деце код Римљана в. Seeck, l. c. I 350—2, 360—1. — О кузи в. Seeck, l. c. I 398. — О стању у II веку в. Mommsen 211; Schiller, l. c. I 677, 680. Крајем II века било је у свима провинцијама, особито на Балкану, много разбојника, који су узнемиривали и убијали грађане и војнике; в. Вулић-Премерштајн, l. c. 33—5; Vjesnik hrv. arh. društva 5 (1901) 88. — Seeck (l. c. I 401 и д.) мисли, да може констатовати, да је у IV веку почело јаче множење становништва и приписује то утицају насељених варвара, у првом реду Германа — О несташици радне снаге в. Jung, l. c. 146; Hartmann, l. c. I 26. — О пустој и необрађеној земљи на Балкану и другде од I—IV века и о мерама, које је римска влада због тога предузимала в. Schiller, l. c. I 670, 870, 879, 886; II 70, 227, 367, 371—2, 376; Seeck, l. c. I 348. — О пустоши појединих вароши и о незнању места, где су биле в. Seeck, l. c. I 350; Mommsen, l. c. 246; Schiller, l. c. II 444. — О сељачким устанцима у III веку в. Schiller, l. c. I 865; II 123—5; Jung, l. c. 146; Nodilo, l. c. 101; у V веку в. Güldenpenning, l. c. 308. — О продаји деце

в. Schiller, l. c. II 230. — О односу сељака према варварима в. Schiller, l. c. II 84, 372, 397, 440, 445; Lindner, l. c. I 103; Nodilo, l. c. 49—50, 120—1; Hartmann, l. c. I 31, 61; II 109; Jung, l. c. 182—3; Güldenpenning, l. c. 92, 99; Paulus Orosius (Ed. C. Zangemeister; Ed. Teubn. (1889) 296: . . . . inveniuntur iam. . . . quidam Romani, qui malint inter barbaros pauperem libertatem, quam inter Romanos tributariam sollicitudinem sustinere; Ammianus Marcelinus II 215, 243, 247. — Било је опет с друге стране варвара̑, које је засењавао блесак римског господства, те су желели, да дођу под римску власт; Seeck, l. c. I 225; ср. Jung, l. c. 197.

[19]) О мењању станишта читавих народа в. Schiller, l c. I 651. — О узроцима сеоба̑ в. Lindner, l. c. I 84; Rappaport, l. c 14; Paulus Diaconus (Ex Mon Germ. Hist. 1878) 52, 59. — О прослави хиљадугодишњице Рима в. Schiller, l c. I 802 — Paulus Orosius (l. c. 261) овако описује догађаје после прославе хиљадугодишњице Рима: Solvuntur repente undique permissu Dei ad hoc circumpositae relictaeque gentes laxatisque habenis in omnes Romanorum fines invehuntur. Germani Alpibus, Raetia totaque Italia penetrata Ravennam usque perveniunt; Alamanni Gallias pervagantes etiam in Italiam transeunt Graecia, Macedonia, Pontus, Asia Gothorum inundatione deletur; nam Dacia trans Danuvium in perpetuum aufertur; Quadi et Sarmatae Pannonias depopulantur; Germani ulteriores abrasa potiuntur Hispania; Parthi Mesopotamiam auferunt Syriamque conradunt. — Опис Сеобе Народа̑ и живота у то доба в. Lindner, l c. 82: Nicht die Geschichtsschreibung, nur die Poesie vermag die erhabenen Heldenthaten und die wilden Leidenschaften das Grossartige und das Entsetzliche dieser Völkerstürme lebendig vor die Sinne zu führen. Oft verschwinden ganze Völker auf Jahrzehnte aus unseren Augen und tauchen dann plötzlich an anderen Stellen auf. Die Völkerwanderung setzt sich zusammen aus zahllosen Ortswechseln verschiedenster Art, aus rasch vollzogenen siegreichen oder zum Untergang führenden Stössen, sowie aus langsamen und allmählichen Ausbreitungen, aus Wanderungen grosser Völker, oder einzelner oft bungtgemischten Gruppen, aus Massenzügen mit Weib und Kind, mit Habe und Vieh oder aus blossen Raubereinfällen, die dennoch auch zur dauernden Ansiedelung führen konnten; Jung, l. c. 142—160, 179 205, 145: Es war ein allgemeiner Taumel unter Jung und Alt; während von allen Seiten schon das Verderben hereinbrach, huldigte man der rohesten Genussucht, ergab man sich der zügellosesten Schlemerei und Ausschweifung, stürtzte man trinkend und prassend dem unausweichbaren Untergang entgegen; Hart-

*

mann, l. c. I 59: Die Römische Bevölkerung drängt sich innerhalb der festen Mauern der alten Grenzcastelle zusammen, während das flache Land bald hier bald dort von Barbaren, die über die Donau kommen, oder auch von Briganten geplündert wird. — О последицама Сеобе Народа в. Lindner, l. c. I 112—115.

[20]) О утицају оног тешког живота за време Сеобе Народа в. Schiller, l. c. I 921: Und auch darin zeigt sich die Härte dieser eisernen Zeit, dass die heitere Lebensfreude völlig geschwunden, mit dem prosaischen Leben auch ein prosaischer oder ein asketischer Sinn allgemein zum Durchbruch gekommen war. — О самоубиству и жељи и отимању за смрт в. Schiller, l. c. I 445 где помиње die Haüfigkeit des Selbstmordes in den höheren Kreisen der Hauptstadt; ср. 685—6; II 161; Seeck. l. c. I 387—8 тврди, да gereide in seinem kräftigsten Teile, dem Heere, kam jener Trieb der Selbstvernichtung am haüfigsten zum Ausdruck... Und die Begeisterung, mit der so viele Christen sich zum Martirium drängten, hatte ihren letzten Grund wohl gleichfalls in jenem allverbreiteten Lebensüberdruss. Wenn ihre Prediger anfeuernd und drohend verkündeten, der Untergang der sündigen Welt sei nahe herangekommen, so gaben sie damit nur einer Empfindung Ausdruck, die hier als frohe Hoffnung, dort als dumpfes Bangen in den meisten Zeitgenossen lebendig war. — Да је и код незнабожаца било тежње за мучеништвом в. Schiller, l. c. II 318; Ammianus Marcelinus l. c. I 206—7 — О томе како су се неки одавали уживању и теревенкама в. Jung, l. c. 145; Силвијан прича: Vidimus senes honoratos, decrepitos, Cristianos, iminente admodum iam excidio civitatis gulae ac lasciviae servientes. Jacebant in conviviis obliti honoris, obliti aetatis, obliti professionis, obliti nominis sui principes civitatis cibo referti, vinolentia dissoluti, clamoribus rapidi, bacchatione furiosi. — О томе како и зашто је свет почео да верује в. Schiller, l. c. I 680—1, 898; II 155—6 — О погледу на стање и о духовном расположењу в. Seeck, l. c. I 374; Schiller, l. c. I 889, 918: Die Zeit ist durchdrungen von dem Gefühle, dass das Dasein auf Erden ein Elend ist; auf allen Seiten ist Jammer und Mangel, der Mensch kann sich nicht mehr helfen, und die alten Götter versagen ihren Dienst. — У I веку се веровало у опште свугде у чуда; в. Schiller, l. c. I 450, 459; C. Tacitus, l. c. II 199. — Како се Хришћанству и Хришћанима приписивале све несреће в. Schiller, l. c. I 902. — О утицају вере на разну културу в. Lindner, l. c. I 43—4 — О односу Хришћанске Цркве према држави в. Lindner, l. c. I 57—9; Schiller l. c. II 215, 466—7 — Како су Хришћани напуштали своје принципе и како је почела паганизација Хришћанства в. K. J. Neumann, Der Römische Staat und die Allgemeine Kirche bis auf Diokletian

I (1890) 39, 56—7, 112—8, 126, 151, 167, 189, 195; Schiller, l. c. I 909—916; II 275; Lindner, l. c. I 44—8, 60; Jung, l. c. XXXIII—IV. — О даљем развитку паганизације Хришћанства биће говора доцније. Паганизацију Хришћанства помагале су и разне хришћанске секте; в. A. Dufourcq, De Manichaeismo apud Latinos (1900) 61. — О утицају Хришћанства в. Lindner, l c I 59—61, 66—7; Schiller, l. c. I 430, 454, 916; II 454; Mommsen, l c. 250. — О борби Хришћана међу собом в. Schiller, l. c II 288, 337; Ammianus Marcellinus, l. c. I 271. — О распрострањењу Хришћанства в. Tomaschek, Zur Kunde, 55; Schiller, l. c. I 461; II 330—1; Neumann, l. c. I 194; Rappaport, l c. 65. — О борби Истока и Запада у верском погледу в. Schiller, l c. II 257, 277.

II. БАЛКАН ПРЕД ДОЛАЗАК СЛОВЕНА.

I

Узроци постанка Византиске Империје. — Разлика међу Истоком и Западом. — Узроци поделе Државе на источну и западну половину. — Подела Државе после смрти Теодосија Великом (395 год). — Схватање савременика о подели Државе. — Покрајине Византиске Империје. — Византија према Западу по обиму, култури, вери и т. д. — Административна организација Византије; војна организација и снага. —

Поменуто је, да је у Римској Империји, када су Римљани завладали Истоком, дакле земљама старе културе и цивилизације, било два велика културна центра, две велике културне сфере, које су једна на другу утицале, али се нису могле спојити и стопити: поменуто је, да Римска Држава није могла да нивелише разнорадне и културне и етничке и економне елементе и да су у Римској Империји од почетка па кроз цело време њезина живота владале две културне снаге: Јелинизам и Романизам. Двојни утицај тих културних снага осећао се непрестано у свима гранама и државног и народног живота, јер су се становници у источним покрајинама Римске Империје не само служили другим језиком, него су они друкчије и осећали и мислили, друкчије живели и друкчије радили но они на Западу. Разлика та осећала се одмах од почетка римске власти на Истоку и била је тако јака, да је у Римској Држави још за републиканскога доба било две велике културне целине, две велике кул-

турне државе. Пошто Романизам није био довољно јак да сузбије и асимилише Јелинизам, а Јелинизам с друге стране није имао довољно експанзивне снаге да се шири и осваја земља са другом културом, нити је имао моћи да са успехом војује против државног организма, који је форсирао Романизам, морале су у Римској Империји остати две културне државе, јер ни политичка ни материјална снага државна није имала моћи да те две културне државе стопи у једно.

Док је организам Римске Државе био јак и снажан, док је централна сила била довољно јака да, у првом реду преко војске, одржи јединство државе и да сузбија хетерогене и сепаратистичке елементе, дотле се Јелинизам и Романизам морали ограничити на културну и економну борбу. Али се већ онда могло видети, да ће двојна културна подела Римске Империје кад тад довести и до политичке поделе. Држава Римска била се раширила и захватила огромне димензије; владати целим тим огромним простором из једног центра било је тешко и у доба највећег државног напона, у доба једрине, снаге и напретка. Када је државни организам почео у опште да слаби и опада, када је централна управа почела губити своју снагу, која је сада била потребнија но пре, јер су на све државне границе нападали непријатељи у великим масама, онда је још теже било са једнога места владати оним великим пространством и бранити државне границе. Стога се од краја III века чешће приступало подели Државе на два и више делова, у првом реду због лакше одбране државних граница. Те поделе Државе извођене су увек у главном према подели културних сфера, али су ипак још увек биле привремене.

Међутим када је Римска Држава почела да пропада, када је централна управа постала потпуно немоћна и није могла више ни да брани државне границе ни да сузбија хетерогене елементе у Држави, те је при-

времено овлађивала потпуна анархија, онда се борба Јелинизма и Романизма, борба те две велике културне државе, махом истицала и у политичким сепаратистичким тежњама, које су у ово доба већ често добијале израза и у верским препиркама и догматским борбама.

Исток се све више удаљавао од Запада, а слабљење централне управе, општа дезорганизација и анархија, нападаји варвара, који су још више ослабили цео организам, све је то скупа, уз још многе друге узроке, потпомагало инстиктивну и природну тежњу Истока да се еманципује од Запада, да сам себе брани и сам собом влада. Идеју сепаратизма на Истоку много су помогле и оснажиле догматске борбе у Хришћанској Цркви, јер док се сепаратизам у прво доба Римске Империје није могао јавно пропагирати, сада се идеја источног сепаратизма могла истаћи у догматским препиркама.

Земљиште за политичку еманципацију Истока било је већ давно спремљено и само је било питање времена, када ће и културне и економне и верске и политичке сепаратистичке тежње Истока добити и видљиву санкцију и потврду, само је било питање времена, када ће принцип сепаритизма источних земаља Римске Империје бити стално и у пракси примењен, јер је преседана за поделу, у привременим поделама ранијих времена, већ било довољно.

Често се у историји дешава, да савременици и не запазе у појединим догађајима важност и значај, који они у ствари имају. То се особито дешава код оних догађаја, који су полагано спремани дугим историским процесом. Код великих обрта, који се не изводе у један мах, него се јављају као резултат историског процеса и врше се у дугом низу година, савременици често и не опажају онај, често незнатан сам по себи, догађај, који је завршио историски развитак и санкционисао га. Савременици често пролазе поред таких догађаја и не обраћајући на њих пажњу,

и тек се из историске перспективе потоњих векова јасно види, да је онај незнатни и не запажени догађај, био обртна тачка у животу народа или у Историји Човечанства, и да од тог незнатног догађаја почиње нова епоха ново доба.

Тако је од савременика остала не опажена важност догађаја, који се десио услед и после смрти Теодосија Великог. После смрти Теодосија Великог подељена је Римска Држава на два дела, на источну и на западну половину; старији син Теодосијев Аркадије добио је Исток, млађи, Хонорије, добио је Запад. Људима, који су онда живели тај факт и та подела нису изгледали ни најмање необични; дељење државе већ је више пута извођено, а подела, коју је извршио Теодосије Велики, сматрана је као сасвим природна подела Државе.

Савременици су сматрали и после ове поделе да је Римска Империја још увек једна целина и да су Источна и западна половина Државе само *делови* те целине (Partes Orientis и Partes Occidentis). Државни језик је остао један, а закони су у сваком делу Државе издавани увек за обе државе. Стога савременици нису много обраћали пажње на поделу Државе 395 год.; свест о јединству државном била је још увек жива и још увек довољно јака да сачува бар идеју државног јединства; она је ту идеју чувала још дуго времена, чак и онда када тог јединства већ давно није било. Савременици нису могли знати како је важан био тај моменат када је 395 год. Држава подељена на два дела. А тај моменат имао је светско-историски значај, јер је њиме био завршен један дуг и важан историски процес, процес развитка сепаратистичких тежњи и еманципације Истока.

Теодосије Велики био је последњи император, који је владао целом пространом Римском Империјом. Подела, коју је он извршио одредивши да један његов син влада источном, други западном половином

Империје, остала је стална. Није више било једне, моћне и силне Римске Империје, него су од две дотадање културне државе створене две политичке државе, две државе, које од тога времена, ма да савременици нису то ни опажали ни признавали и мада је свест о јединству државном била још увек жива, иду својим путем, живе својим, засебним животом, две државе, које имају своје засебне циљеве, своје задатке, своје идеале и невоље, своју засебну историју, две државе, које се често такмаче и бију. Од тога времена престаје Историја Римске Империје, а почиње Историја Византије.

Старији син Теодосијев Аркадије добио је после смрти очеве ове покрајине Римске Империје: Балканско Полуострво осим Далмације (чија је граница ишла од прилике од Београда на Скадар), Малу Азију, Крим, Сирију, Палестину, Мисир, Доњу Либију и Пентапољ. Те земље заузимале су од прилике простор од педесет хиљада квадратних миља. Западно Римско Царство било је истина обимом доста веће*) од Византије и неки су његови крајеви били плоднији и продуктивнији но већина провинција византиских, али је ипак Византија у главном била економно јача но Западно Царство. Осим тога имала је Византија и других великих примућстава над Западом.

Пре свега границе Византиске Империје биле су јаче, згодније и сигурније од граница Западног Царства; природна граница византиска била је једино незгодна и слаба на доњем Дунаву. Али мада у старој Дакији ни један варварски народ није хтео стално да остане те су сви народи одатле хтели пошто-пото да пређу на Балкан, ипак и Балкан, особито због својих брда и клисура, није био баш врло угодан варварским племенима, која воле и траже чистину, поље и равницу. Још важнији је факт да је у Византијској Империји била јача

*) Западно Римско Царство било је за двадесет хиљада квадратних миља веће обимом од Византије.

концентрација и у опште и особито око државног средишта. Уз јачу сабијеност и концентрацију византиских провинција, преимућство над Западним Царством давао им је и врло лак промет, особито природним путевима, и згодан транспорт и за трговину и за војску.

Осим свега тога Византија је била у згоднијем положају од Западног Царства и због веће једноликости културе и цивилизације која је владала у византиским провинцијама. Јер док је у Западном Царству било много разних народа са разним језицима и на разном степену културе, која је била разнолика не само код појединих народа него и у појединим провинцијама, дотле је у провинцијама и међу народима у Византиској Империји владао у главном и један језик, али свакако једна и једнолика култура, која је вековима истом снагом и готово без конкуренције утицала на целокупан живот и на целокупно друштво оних провинција, које су потпале под Источно Римско Царство и које су сачињавале језгро Византиске Империје. Осим тога у Западном Царству није била још свршена борба ни између старих вера и Хришћанства, док је у Византији готово свугде већ владало Хришћанство и ако су се разне хришћанске секте међусобно гложиле и бориле. Али је један од најважнијих момената у историји Византије, моменат који је био пресудан за будућност Источног Римског Царства, избор јединственог, стратегијски и економно подједнако важног положаја за његову престоницу, Цариград.

Административна организација Византије, када је она постала засебном државом, била је овака. Цела држава делила се на два дела: Oriens и Illyricum. На челу свакога тога дела стајао је по један управник, који је имао назив Praefectus praetorio per Orientem и Praefectus praetorio per Illyricum. Источна префектура, која је била несравњено већа од Илирске, захватала је, осим азиских и афричких покрајина, још и на

Балкану дијецезу*) Тракију, дакле од прилике источну трећину Балканског Полуострва. Европски део Источне Префектуре био је подељен на више провинција. Илирска Префектура заузимала је остале земље Византиске Империје на Балканском Полуострву; она је била састављена из две дијецезе Македоније и Дакије, које су се делиле на више провинција, и једне самосталне провинције, Ахаје.

Војна организација у Византији била је изведена према административном устројству. Врховни војни команданти су били генерали (Magister militum или Magister utriusque militiae). Генерала је било свега пет: два за Источну Префектуру и један за Илирску. Два генерала су била на двору; под њиховом командом биле су трупе у Цариграду и његовој околини.

Балкан, где је особито на доњем Дунаву већ од подруг века непрестано претила велика опасност од варвара тако, да је тамо често долазило до катастрофе, био је поседнут доста јаком војском. Особито су јако биле поседнуте провинције на доњем Дунаву. Цела војска на Балкану износила је око 70 легија, што је свега чинило по свој прилици око 120.000 пешака.

Осим тога имала је Византија на Дунаву своју флоту, која је имала три чете маринских војника (Nauclarii).

Византиска Империја добила је од Римског Царства у наследство добре и богате земље, земље, које су својим природним комуникацијама давале полета обрту и трговини, она је наследила добре војнике и доста војске, она је примила у наследство добру и војну и административну организацију и народе једне прошлости и једнолике културе. И многи од тих народа још нису били малаксали и истрошени. Они су доцније снагу своју у развитку и напону употребили на одбрану и спасавање Византиске Империје, њених

*) Префектура се делила на дијецезе, а дијецеза на провинције.

установа и њене културе. Али је Византија примила од Римског Царства уједно у наследство и борбу са силним и опасним непријатељима и на границама и у границама државе.[1])

II

Стање после смрти Теодосија Великог. — Устанак Гота у Тракији и Мезији под Аларихом. — Западно Царство помаже Византији. — Византија у тој борби. — Германи у Византиској Империји. — Реакција против Германа; национална странка. — Устанак Гота у Малој Азији. — Устаници у Цариграду. — Готи одлазе из Цариграда. — Важност тог догађаја. — Аларих према Византији и његов нападај на Италију. —

Чврста рука Теодосија Великог сузбијала је са успехом све непријатеље Империје. При крају његове владе мировали су и природни и вековни непријатељи Римске Државе Персијанци, а пљачкања и нападаји разбојничких Сарацена са арапско-сирских пустара и разних номадских племена из африканских пустиња били су много ређи и много слабији. Последњи пут су онда још страховали непријатељи Римске Империје од моћне руке римског Императора. Али Теодосије Велики није само сузбио непријатеље са граница државних и начинио мир и ред на периферији Државе, него је он повратио мир и ред и у самој држави енергичним сузбијањем свих елемената, који су могли да шкоде јединству државном и да ремете мир у Држави. Али је једна од највећих заслуга његових што је Готе, који су после победе код Једрена (378 год.) слободно пустошили и пљачкали унакрст по Балканском Полуострву, обуздао и примирио и нагнао да се покоре и да се као мирни и лојални савезници Римске Империје стално настане у Тракији и Мизији.

Али је сумњива била лојалност и несигурно пријатељство тих нових дошљака, којима је само сила импоновала и које је само страх натерао на мир. Свакако је било извесно, да ће они мировати само

дотле, док буду морали да мирују. И заиста кад је Теодосије умро, Готи на Балкану су сматрали, да су смрћу његовом раскинуте везе пријатељства између њих и Римске Империје и они одмах после смрти његове устану на оружје, гоњени на то природном тежњом за борбом и инстинктивним осећањем, да су можда за њих за увек прошла добра времена пријатељства и наклоности императорске. Ту тежњу и тај осећај још је више утврдило уверење, да нема више међу државницима и војсковођама римским онако чврсте руке као што је била Теодосијева. Уз све то још је дошла и повреда сујете њиховог младог вође Алариха, што није добио од императора титулу коју је желео, и погрешка Византиске Владе да баш у тај мах, не зна се из којих узрока и да ли намерно или случајно, не изда Готима њихову годишњу субвенцију, коју су добијали. Време устанка било је за Византију врло непогодно, јер су готово све балканске трупе биле у Италији, камо их је Теодосије био одвео због рата против узурпатора Евгенија, а у исти мах су напали Хуни преко Кавказа на византиске провинције у Азији, које су такође остале без посаде.

Чим су се Готи у Тракији и Мизији побунили и устали на оружје против Византије, одмах пређу преко залеђеног Дунава силне чете Германа, који су (под влашћу Хунâ) становали на левој обали Дунава, и споје се са војском Алариховом. Цела та војска дивљих варвара пљачкала је и робила и палила немилице у пакрст по целом Балканском Полуострву. Што је могло да се склони побегло је у утврђена места, што није могло да се склони убијано је и одвођено у робље. Све је опустошено и опљачкано, и пљачкашке чете допирале су до под зидине Цариграда.

Овога пута Византију је спасао моћни намесник Западног Царства, Вандал Стилихо, који је из Италије, преко Босне и Тесалије, ванредном брзином похитао у помоћ Византији и притеснио Алариха тако, да није могло бити сумње ко ће победити, ако

дође до борбе. Али баш у тај мах, када је Аларих био притешњен, стигне заповест Аркадијева, да Стилихо одмах напусти територију Византиске Империје и да византиске трупе, које су биле под његовом командом, одмах пошаље у Цариград. Стихило је знао врло добро, да је ова заповест издана под утицајем свемоћног министра византиског и његова такмаца Руфина, али он је морао послушати наредбу и стога отпусти византиске трупе, а сам преко Солина пође натраг у Италију. И док се на пољанама пред Цариградом, при војничкој паради, када је цар Аркадије изашао да дочека трупе, које се враћале у Цариград, одиграла комедија, у којој је као жртва завере пао моћни Руфин, дотле је Аларих, ослобођен одласком Стилиховим, продро кроз термопилски кланац у Грчку, која је до тога времена била поштеђена од варварског пустошења и камо је био избегао и склонио се испред варварских нападаја силан свет из северних крајева балканских.

Варвари су Грчку ужасно опустошили. Све је разорено и уништено; Атина је морала отворити своје капије, да прими Алариха као пријатеља и госта. Из Атине оде Аларих у Пелопониз и освоји, опљачка и разори тамо готово све вароши. Али је ужасном пустошењу Аларихових трупа изненада учињен крај. Стихило, може бити на позив а можда и својом иницијативом, пође натраг, превезе трупе, које су с њиме остале, из Солина у Пелеопониз, и по други пут доведе Алариха у теснац. Али се Аларих, не зна се на који начин, и по други пут спасе и продре на север, уништавајући путем све што је још било остало после прве пљачке и пустошења. Онда је Грчка сатрвена, и вековима после тога још није никако могла да се опорави од рана, које су јој онда задане.

Напослетку једва пође Византиској Влади за руком, да склопи са Аларихом мир, по коме он постане Magister utriusque militiae над свима (и византиским) трупама у Илирику и добије надзор над државним

фабрикама оружја. Он је онда, као савезник византиски, са својим Готима заузео по свој прилици стара њихова седишта у Дакији и Мизији, где су они и даље радили земљу и остали све до свога одласка у Италију.

Византија се дакле у првим годинама свога живота показала веома слабом. У сред државе, тако рећи на домак Цариграду, могао је један варварски заповедник са својим дивљим и необузданим трупама да пљачка и пали, да руши и осваја градове а Византија је била немоћна да то спречи. И не само то, него је Византија, немоћна да сама одбије навалу германских устаника и одбрани своје градове, спречила и Стилиха, да он бар спасе оно што се може спасти и да сузбије Алариха, бојећи се да се Стилихо не прослави и завидљива на успеху његову. Зато је и морала Византија да почне живот неуспехом и понижењем. Византија је морала да попушта и да трпи на својој територији, под видом и називом савезника, племе, за које је морала бити уверена, да ће употребити прву прилику да устане на оружје ма каквим поводом и ма под каквим изговором, и да ће бити увек уз сваког непријатеља Византиске Империје. Сличан је био државо-правни однос тих Гота према Држави и под Теодосијем Великим, али су онда Готи насељени после Теодосијеве победе над њима, те им је он управо диктовао мир и услове мира. Сада је пак било обратно; Византија се показала слабом и немоћном, и Аларих је с правом био уверен, да је из овог окршаја он изашао као победилац; стога је сада он Византији диктовао мир и Византија је морала пристати на све услове и дати му титулу коју је желео, и предати му команду и над византиским трупама, и уступити му покрајине, које је он за себе и свој народ тражио. Али је више од свега тога вредила Алариху свест, да је из овог окршаја изашао као победилац и да је Византија у опште немоћна да му се одупре.[2])

Међутим није само од Алариха и његових Германа претила опасност Византији, него је, може бити још већа, опасност претила Државп и од оних Германа, који су на миран начин ушли у Државу. Већ од дужег времена вршила се постепено али стално миграција германског елемента у провинције, које су при подели 395 год. допале Византиској Империји. Тај процес био је сличан процесу мирног продирања варвара у Римску Државу у III и IV веку. И у Византији су варвари крајем IV века поплавили били целу државу. Германа је у то доба било много већ и у највишим местима. Особито их је много било међу официрима и то у вишим командама. Војска византиска бивала је све више проткивана варварским елементима, јер је византиских грађана све мање улазило у војску; то у осталом ни самој Државп није било криво, једно стога што је због тога имала више пореских глава, што је онда било особито важно, а друго и због тога што се и влада, знајући у каквом јадном стању живи народ и какво је незадовољство у њему, прибојавала да даде својим грађанима оружје у руке.

Али је Германа и ван официрског кора и војске било врло много у Византији и у цивилним службама. Особито је много Германа било у Цариграду, где су, већином као робови, употребљавани за послугу и друге послове.

Али док су провинције Западног Римског Царства и у ово доба као и онда, када је још било очувано јединство Римске Империје, примиле продирање варвара у државу и у највиша звања, са малим изузетком, без отпора и реакције, дотле је у Византији још било људи, и то доста људи, у којима је била жива успомена старе славе и величине римске, људи, који су осећали заједницу римских грађана и оних који говоре истим језиком, и који нису могли да остану равнодушни према тако важном факту, као што је било продирање и превлађивање варвара у

војсци, у официрском кору, у вишим звањима и у Држави у опште, и који су били уверени да то треба спречити и варваре што пре сузбити.

Резултат тога уверења било је формирање једне јаке патриотске странке, у коју су се окупили сви честити грађани, сви они који су желели регенерацију народа и Државе, сви који су били уверени, да ће превласт варварских елемената разрити државни организам и упропастити и народ и Државу. Потреба реакције против варварског снажења била је у целој држави и у свима друштвеним слојевима жива и осећала се јако. Стога је национална странка одмах од почетка имала врло много присталица. Изгледа да је она прво формирана па двору, али је убрзо добила силне присталице и у војсци и у грађанству и у народу.[3])

Тамап се национална странка оснажила и почела била акцију против варварофилске или германофилске странке и њезиних вођа, кад Готи, који су под Теодосијем Великим насељени у Малој Азији, дигну устанак. Њима се придружи силан олош из целе државе и многи робови, који су били побегли од својих господара. Устаници продру до Халкедона на домак Цариграду, а Византиска Влада није могла ни покушати да их сузбије. Устаници су тражили, да им се издаду вође националне партије, и цар Аркадије је морао да изда непријатељима Државе најбоље и најчеститије синове отаџбине.*) Али се устаници нису ни тиме задовољили. Одмах после тога они пређу на европску страну и уђу у Цариград, који је био остао без војске.

Стање је било ужасно. Балканом је владао Аларих, цела Мала Азија била је опустошена, на афричке провинције нападали су непрестано варвари, у Цариграду господаре германске чете, у целој држави ври, на престолу слаб владалац, а Држава немоћна да обузда непријатеље.

*) Они су онда били осуђени и прогнани.

Али је и положај германских чета у Цариграду постао убрзо незгодан. Вође њихове увиделе су, да ће се они тешко моћи одржати у Цариграду, јер је цело становништво било против њих, и мада то становништво није имало снаге да насилно уклони готске чете, оно је ипак, ма и пасивном опозицијом, могло учинити све што му је на расположењу стајало, да Германима постане опстанак у Цариграду немогућ. То су у осталом Готи и сами увидели, те стога реше да оставе Цариград, и 12 јула 399 год., после окршаја између њих и цариградског становништва, које је напало на њих кад су почели да излазе, Готи са женама и децом и целим имањем напусте Цариград, оду у Тракију и почну тамо пустошити. Али су они свуда наишли на храбар отпор грађана. Наскоро после тога су те готске чете сузбијене и разишле се.

Одлазак Германа из Цариграда био је судбоносан догађај за Византију. Тај догађај је значио победу Византинизма (не Византинизма у рђавом смислу) и победу културе над варваризмом и германштином. Национална странка је победила, њезине се вође вратиле из изгнанства, и Византија је била спасена од германске поплаве. Од тога времена почиње да опада германски елеменат и германски утицај у Византији, и Güldenpenning с правом истиче, да је одлазак готских чета из Цариграда обртна тачка у историји Византије.[4])

Аларих је међутим за цело то време мировао и није узимао удела у тој борби и устанцима. Не зна се извесно зашто је он тако поступио, али је свакако ривалство између њега и Готâ, који су били заузели Цариград, играло велику улогу. Осим тога он је тренутно могао бити задовољан са великим титулама и влашћу, коју је недавно добио. Народ је његов добио плодне земље, а остали крајеви на Балкану били су и онако опустошени. Али се ипак и

он сада непријатно осећао, због положаја који је у Византији створен победом националне странке. Све што је било против варвара у целој држави, дигло је главу и све је било спремно да се бори са одушевљењем и храброшћу, коју улива неко тупо, инстинтивно уверење, да је та борба потребна, да ће мора бити и да је то борба о живот, све је било спремно да се бори за своју државу, за њену еманципацију од варвара и за њену слободу. То су врло добро знали и осећали Аларихови Готи. Све то, а можда још и друге непознате ствари, утицале су на Алариха. Све је око њега било опустошено, а цео народ против њега; његова борба у оним крајевима није више имала ни циља ни смисла, јер он није више имао ништа да добије, а морао је да буде спреман на устанак и очајну борбу целог народа, у коме се пробудила била патриотска свест и понос и који је био одушевљен и охрабрен успехом националне странке у Цариграду и одласком Гота, те спреман на борбу за своју државу и своје племе.

Положај Аларихов при оваком стању ствари а на домак и Византије и Западног Царства био је несносан, и он је хтео да иде ма куда. У овај мах он је могао само на Запад, камо га је мамило и богатство и сјај и приче и бајке и жеља за славом. Једино га је од тога могао одвратити страх од Стилиха, пред којим је он већ двапут устукнуо са бојнога поља. Ипак је Аларих знао, да је војна снага Западног Царства раштркана на великом пространству по провинцијима и да је транспорт трупа веома тежак, те се могао поуздати да ће сада имати успеха у борби са Стилихом. Можда је и Византиска Влада помагала тај план Аларихов, те он у рану јесен 401 год. крене из својих станишта са целим својим народом, удари преко Босне и 18 новембра пређе талијанску границу. Али Стилихо са ванредном вештином и брзином окупи војску, те у пролеће 402 год. у неколико прилика надбије и сузбије Алариха тако,

да је морао да напусти Италију и да се, побеђен и потучен, врати на Балкан у своја стара станишта.

Од тога доба уживала је Византија у главном мир, и провинције и народ могли су се мало опоравити од тешких рана, које су им задали бурни догађаји последњих деценија. Тај мир су само реметили немири и устанци у Изаврији, нападаји номадских разбојника у Африци и дуготрајне и огорчене верске борбе, које су без престанка раздирале целу државу.[5])

III

Померање народâ и племенâ услед хунског продирања. — Сукоб између Византије и Западног Царства. — Положај Византије при смрти цара Аркадија. — Нападај Хуна на Балкан. — Последице тог нападаја. — Рад за осигуравање Балкана од варварских нападаја; појачање дунавске флотиле. — Важност тог рада. — Аларих осваја Рим. — Положај у Византији. — Теодосије II. — Политичке прилике у Византији. —

Од кад су Хуни 375 год. напали на Готе на Црном Мору и покорили Источне Готе, а Западни Готи узмакли испред њих и дошли на Балканско Полуострво, почело је јаче и веће померање народâ и племенâ. Продирање Хуна према Западу изазивало је непрестано јако комешање међу народима на границама Римске Империје, и сада већ и у самој Империји. Продирући стално на запад, Хуни су или покорили племена и народе, на које су наишли или су их гонили из њихова седишта, а ови су опет, гоњени од Хуна, повлачили се и склањали даље на запад и, немајући куда, нападали на Римску Државу са намером да продру у њу и да се у њој стално настане. Тако су разна германска племена непрестано била потискивана, те крајем 404 год. нагрну са ужасном силом на северну Италију пустошећи све што им је било на путу. Варварска војска била је тако јака, да Стилихо није смео да јој се одупре.

Али он сачека да се варварске чете ради пљачке раштркају и разбију и онда их, особито помоћу Хуна, који су му притекли у помоћ, потуче до ноге и разбије. Остатци варвара буди или продани у робље или узети у војску.

Али су ипак све нове и нове варварске чете нестано надирале на запад. Одмах после тога нагрну Квади, Вандали, Алани, Гепиди и Херули на Рајну, удруже се са Германима на левој обали Рајне и опљачкају и опустоше све гдегод су стигли. Свима је било јасно да су на домаку важни догађаји и велике кризе. Западно Царство ишло је суморним данима на сусрет.

Уз све невоље и неприлике, које су потресале обе Империје, дошле су још и оштре распре између њих самих због верских размирица. Те распре биле су ухватиле тако велике размере, да је Стилихо намислио да оружјем реши све несугласице. Он није имао воље да сам ступи у борбу са Византијом, али у овај мах није тешко било наћи онога, ко ће за Западно Царство да војује. Од свога повратка из Италије Аларих је непрестано био у затегнутим односима са Византиском Владом. Стилихо ступи с њим у преговоре. Год. 407 они се погоде и договоре да Аларих, уз припомоћ Стилихову, отме од Византије и утелови Западном Царству Епир, Тесалију, Грчку, Македонију и Дакију. Алариху су, ако то изврши, обећане титуле и већа права но што их је у Византији имао. Стилихо се већ био спремио да пређе на Балканско Полуострво да помогне Алариха, а Аларих је већ био упао у Епир и почео акцију, кад Стилихо буде хитно одазван у Галију, да се бори против узурпатора Константина, а Аларих, пошто је дуже времена узалуд чекао Стилиха у Епиру, крене одатле и рупи у Италију тражећи накнаду за свој узалудан труд и дангубу. Западна Империја морала му је наравно дати што је тражио.[6])

У то умре изненада 1 маја 408 год. цар Аркадије у најбољим годинама, и на престо византиски дође седмогодишњи син његов Теодосије II. Смрт цара Аркадије била је у овај мах важан догађај не само због тога, што је у опште извршена промена на престолу и то баш у доба, када је политичка ситуација била врло заплетена, него особито због тога што је баш овај мах, када је више но икада било потребно да на престолу буде мудар и енергичан владалац, на византиски престо дошло дете од седам година. Ипак је чудним случајем и сутицајем прилика ова промена прошла без заплета и трзавица. Варвари на границама Империје нису употребили ову прилику да, уздајући се у забуну, која ће наступити услед смрти цареве и доласка на престо малолетнога наследника, нападну на Империју. И Аларих је мировао и није употребио ову промену да повећа своја потраживања ма у коме правцу. Држава је била у миру и са Перзијом и са Хунима, а варварски елеменат у Држави био је лагано али стално потискиван. Једино су још увек биле на дневном реду жестоке и огорчене верске и догматске распре између појединих секата.

Положај у Византији при смрти цара Аркадија није дакле био очајан. Ипак је ситуација била врло озбиљна, јер је пружала врло мало поверења у сталност и сигурном оваког положаја, а и односи према Западном Царству били су још увек затегнути.

Смрт цара Аркадија и малолетност византиског престолонаследника, дала је повода и згодну прилику Хонорију и особито Стилиху, чија је давнашња жеља била да добије пресудни утицај и у престоници на Златном Рогу, да изврше своје намере и остваре своје идеале. Хонорије је у први мах хтео сам да иде у Цариград да тамо уреди ствари, али га је Стилихо од тога одговорио и задобио га за свој план, по коме би Западно Царство послало Алариха на запад против узурпатора Константина, а он сам, Стилихо, ишао

би у Цариград да уреди државне послове у Византији. Али наскоро после тога падне Стилихо као жртва гадних интрига. Западно Царство је остало без чврсте руке Стилихове, те нико више није могао ни помишљати на извршење његових намера и планова. Византија је дакле била ослобођена опасности да се Запад умеша у њене унутрашње ствари у тренутку када би она врло тешко могла да спречи то.

Док је Западно Царство после смрти Стилихове ишло на сусрет великим трзавицама, кризама и катастрофама, дотле је управа у Византији дошла у руке мудроме Антемију, човеку, који се у сваком погледу истицао изнад свих ондашњих државника у обе Државе. Рад Антемијев био је благодатан за Византију у сваком погледу. Истакавши за свој политички принцип државно јединство Римске Империје, Антемије је са својом околином и својим пријатељима, међу којима је било доста паметних и поштених људи, радио енергично на побољшању прилика у Византији. Као први резултат рада на томе програму било је поправљање односа и зближење са Западним Царством. Са Персијом су одржавани и даље добри односи, још више утврђени сада новим трговачким уговорима, који су дали полета трговини и промету.

Византији је у то доба једино на доњем Дунаву претила опасност. Хуни су, продирући непрестано према западу, у ово доба већ увелико држали крајеве на доњем Дунаву, где су под влашћу њиховом живела и нека германска племена. За владе цара Аркадија живели су Хуни у добрим односима са Византијом. Али после смрти Аркадијеве мислили су они да ће, услед малолетности Теодосијеве, моћи некажњено пљачкати по византиским областима. Стога хунске чете, у друштву са германским племеном Скира̂, пређу Дунав и утаборе се у доњој Мизији, одакле су пљачкали по Тракији. Византија је била слаба да их у томе спречи. Ипак је Византинцима пошло за руком да, свакако помоћу новца, задобију за себе доста

Хуна из тих чета, који су пристали да оставе свога вођу и да ступе у византиску службу као најамници. Византиска војска у друштву са овим Хунима, који су оставили своје вође, нападне на остатак хунске војске (Скири су остали верни Хунима) и нагна их да беже на леву обалу Дунава. Хуни су уз пут десетковани.*)

Балканске провинције биле су спасене од поплаве Хуна. Али је време хунског нападаја дало становницима тих крајева довољно прилике, да у оној забуни ураде у своју корист много штошта што је штетило дисциплину у држави и државне интересе. Било је несавесних људи међу онима што су били преживели овај хунски нападај, који су присвајали туђа имања и употребљавали византиске грађане, које су отели од Хуна за време њихова бегства, као робове на својим имањима. Те злоупотребе су биле тако честе, да је Влада морала енергично да их сузбија и засебним законским наређењима да регулише у том правцу односе у балканским провинцијама.[7])

Али је Антемије, противно многим и ранијим и познијим великим државницима у сличнима приликама, увидео, да је овај нападај Хуна само предигра великој трагедији, која ће се у будућности одиграти на доњем Дунаву. И док су други државници и раније и доцније доста олако узимали опасност, која прети Византији на доњем Дунаву, те нису довољно пажње обраћали утврђењу Дунава и подунавских крајева, Антемије је од нападаја хунског јасно уочио, да ће на доњем Дунаву Византија имати да се бори за живот и опстанак, и поклонио је особиту пажњу и бригу утврђењу Дунава, Подунавља и подунавских провинција. Идућа два века византиске историје показују колико је мудрости и опрезности у овом раду Антемијеву.

*) Нешто заробљених Скира насељено је у Малој Скитији и Доњој Мизији, где се помињу још 453 год.

У областима, које су допирале до Дунава (Scythia, Moesia II, Dacia Ripensis, Moesia I) била је византиска војска разређена у 74 утврђена места. У тим местима гарнизонирале су ове трупе: 31 одељење коњице, 29 помоћних одељења, 29 легија и 3 чете маринских војника, који су били разређени на 6 флотилских одељења. Осим тога било је 4 извидничка одељења.

Области византиске на доњем Дунаву биле су дакле доста добро утврђене и поседнуте. Ипак су чести прелази варварских чета на десну обалу Дунава доказивали, да ова војска и ова утврђења нису довољна да сачувају балканске провинције од варварских нападаја. Али је Антемије, када је дошао до уверења да балканске провинције треба боље утврдити и осигурати, мислио, да није потребно повећавати ни утврђења ни број трупа, него да треба радити на томе, да се варвари пре свега спрече да у опште прелазе на десну обалу Дунаву. То се могло постићи само повећањем и уређењем дунавске флотиле. Антемије је приступио њезиној реорганизацији.

Антемијев план о реорганизацији био је добро смишљен и заснован на широкој основи. По томе плану требало је да у току од седам година на доњем Дунаву буде постепено саграђено 200 нових и оправљено 25 старих лађа. Сви чиновници, којима је било поверено извршење овог пројекта, били су лично одговорни за тачно и савесно вршење свих наредаба. Осим тога наређено је, да се за пренос и превоз и трупа и робе смеју употребљавати само старе лађе, а нове да буду само за борбу.[8])

План Антемијев био је у сваком погледу изврстан. Искуство последњих векова показивало је јасно, да је врло тешко одупрети се варварима кад пређу на десну страну Дунава, и да они могу да постану врло опасни по Државу, кад стално остану у балканским провинцијама. Да би се варвари могли са успехом стално сузбијати са десне стране Дунава, тре-

бало је имати много више војске, но што је Византија у то доба имала, а при свем том крајеви и места византиска уз Дунав морала би увек бити спремна на нападаје и пустошења. Стога је добро био смишљен план Антемијев, да Балкан осигура појачавањем дунавске флотиле. Уредити и појачати дунавску флотилу морало је свакако коштати доста и труда и новаца. Али када би се реорганизација флоте по Антемијеву пројекту извела, онда би, спречавајући флотом прелаз варвара на десну обалу Дунава, нападаје варварске лакше било одбијати, и то одбијање могло би се вршити са мање војника, дакле са мање и труда и трошка. То је била тактика, која је већином показивала више позитивних резултата, но само појачавање и повећавање трупâ и утврђењâ на десној обали Дунава, и њој се и доцније враћали даровитији и енергичнији владаоци византиски.

Док је Византија под мудром управом Антемијевом уживала мир и могла да се опоравља, дотле је Западно Царство после смрти Стилихове раздирано ужасним несрећама и споља и изнутра. Аларих је више пута нападао на Италију, јер му обећања и жеље нису биле испуњене, а Западно Царство било је немоћно да обузда страсти и спречи безвлашће у самој држави, тим мање је могло да сузбије непријатеље, који су нападали на Државу. Византија, где су у овај мах биле боље прилике и сређенији односи, могла је сада да врати дуг, којим ју је некад Западно Царство задужило шаљући јој помоћ против Алариха; сада је Антемије против истог тог Алариха слао помоћ Западном Царству. Али Италији није више било спаса. Год. 410 августа 24 освојио је Аларих престоницу света, славни Рим. Вест о паду Рима утицала је ужасно на савременике. Цео свет се згрозио и ужаснуо када је чуо, да је освојена и како је опљачкана варош, која је некада светом владала и која пуних осам векова није видела непријатеља међу својим зидовима.

Западно Римско Царство било је на рубу пропасти. Дани живота његова били су изројани; ако се у опште може назвати животом оно бедно трајање дана како их је трајало Западно Римско Царство у ово доба.

Западно Римско Царство је пропадало и није било никакве наде да ће се оно само и својом снагом моћи спасти и одржати. Али је и Византија пружала слабе утехе и давала мало наде људима, у којима је била још жива свест о великој Римској Империји и у којима је још увек живела идеја државне заједнице и државног јединства. Јер и ако је Византија у то доба била у несравњено бољим околностима и приликама него Западно Римско Царство, и ако се она налазила у привременом затишју, и ако њу нису раздирале међусобне распре и борбе, и ако на њу нису у овај мах нагртали онако силни и онако многи непријатељи, и ако се за Византију не може казати да је била дошла до руба пропасти, — ипак је и Византија имала у тај мах да преживи тешке дане и велике кризе. Јер на престолу византиском седео је малолетни Теодосије II, однегован пре за калуђера но за императора, више вичан посту и молитви, него тегобама боја и рата. А главну власт у земљи узела је у своје руке његова старија сестра Пулхерија, која покрај свега дара и енергије своје, ипак није могла заменити владаоца какав је у оно критичко доба био потребан Византији.

А кризâ је било пуно на све стране. Бескрајне и огорчене догматске борбе и свађе биле су на дневном реду, а те догматске свађе нису само апсорбирале цело становништво престонице, него су увукле у вртлог борбе и све друштвене слојеве у целој Империји, и те догматске борбе и препирке нису се заустављале само на академским дискусијама и препиркама, него су преношене и на улицу и избијале су често са необузданом силом елементарних непогода, тако, да су често пута личиле више на мале револу-

ције и грађанске ратове, него на несугласице у мишљењу побожних последника науке Христове.

Осим тога Византија је у ово доба дошла у сукоб и са Западним Римским Царством због питања о наследству, јер је Византиски Двор био противан удадби Хоноријеве сестре Плакидије за Костанција. Сукоб тај био је толико заоштрен да је почетком 421 год. изгледало да ће доћи до рата између Западног Римског Царства и Византије.

У исти мах дошло је до сукоба и између Персије и Византије и тај сукоб увукао је Византију у рат са Персијом.

Али се Византија сретним сутицајем прилика за кратко време ослободила свих непријатеља, од којих јој је у овај мах претила опасност. Костанције је умро спремајући се за рат против Византије, а персиска војска била је у неколико битака надбијена, те је са Персијом склопљен повољан мир.

На скоро после тога догађаји у Западном Римском Царству привукли су на себе пажњу Византиског Двора, и Византија се опет морала умешати и ратовати на територији Западног Римског Царства.

Удова Плакидија гоњена и протерана од свога брата Хонорија морала се склонити у Цариград. А када је наскоро за тим цар Хоноријe умро (15 августа 423 год.), Византиски Двор објави права Плакидијина и њенога сина Валентинијана на престо Западног Римског Царства и зарати на друге претенденте који су им то право спорили. Противници византиске кандидатуре, видећи да су слаби да се сами одупру византиској војсци, затраже помоћ код Хуна.*) Али византиска војска разбије непријатеље Плакидијине и истисне Хуне чак и из Паноније.[9]

Док на тај начин Западно Царство никако није могло да дође до потребног мира, да би се могло, особито економно, опоравити, дотле је Византија у то

*) Хунима је онда ишао да тражи помоћ познати Аеције.

време била сразмерно у повољним приликама. Али повољне прилике, у којима се Византија у ово доба налазила, нису готово никако утицале на њен економни развитак. Успеси у политици нису повлачили за собом напредак и полет ни у трговини ни у агрикултури. Народ је био осиромашио, и политички успеси византиске дипломације и византиске војске нису могли да уклоне узроке сиромаштва и немаштине. Особито је услед ратова и варварских нападаја био осиромашио народ у балканским провинцијама, и Византиска Влада је увидела да мора нешто учинити за онај свет, који је био доведен до просјачког штапа. Ипак Влада није могла ни помишљати на то да балканским провинцијама пружи материјалну помоћ, јер је финанциска снага државна била сасвим слаба. Једино што је Влада могла у овај мах да учини, то је да смањи порез онима, којима је најтеже било да одговарају својим обавезама према држави, и да државне терете праведније и сразмерније подели. Влада је то и учинила. То није било много, али је било ипак нешто, и мада народу у оним крајевима тиме по свој прилици није било врло много поможено, јер је Држава опраштала оно, што свакако у опште не би ни могла добити, ипак се мора признати, да је Византиска Влада у овај мах, укидајући разне прирезе и смањујући у неким крајевима на половину а гдегде чак и на трећину државни порез, показала бар добре воље да колико може помогне народу, који је био пропао.

Али је Византиска Влада у овај мах показала осим добре воље још више увиђавности и особито много куражи, када се решила да предузме ревизију пореског система и када је истакла принцип, да Држава накнаду за изгубљене приходе због опраштања порезе сиротињи, добије од већих намета, којима су оптерећене имућније класе. То је била мера, коју није лако било спровести, јер је увек па и у оно доба, тешко било војевати са капитализмом. Ипак ваља хвалу одати људима, који су смели то бар да покушају.

Каква је и да ли је у опште каква успеха имао овај рад није познато. Он је свакако остао само покушај. Јер државне касе су биле празне, а потребе велике, и те потребе су гониле Владу, да тражи све нове и нове изворе за своје приходе и да удара све нове и нове намете на своје поданике.

Ипак је Византиска Влада, поред свога рада на економном пољу и на уређењу финанција, доспевала да ради и на подизању просвете и цивилизације у Држави. Оснивање Цариградског Универзитета у то доба била је без сумње важна тековина за културу.

Док је Византија, и ако не са врло великим успехом, могла радити на побољшању финанциског и економног стања, Западно Царство није излазило из хаоса борбе. Тамо је било изгубљено мерило и свести и морала и савести и дужности; у необузданом бесу жртвовано је тамо за личне интересе све, и отаџбина и част и породица. Тако је лична борба између Аеција и Бонифација упропастила једну од најбогатијих провинција Западног Царства, јер су Вандали на позив Бонифацијев освојили Африку. Важност тога догађаја схватио је Византиски Двор и сувише добро; Византија није могла равнодушно гледати како варвари узимају провинцију, без које Западно Царство готово није могло опстати. С тога је Византиска Влада војном интервенцијом покушала да спречи губитак те провинције, али је византиска војска сузбијена, а Вандали су завладали Африком.

Још то није био крај невољама. Даровити Аеције, који је доцније спасао Западно Царство од пропасти, суревњив на свакога, когод је имао изгледа да може с њиме делити власт и углед, радио је непрестано са грозничавом енергијом на томе да потисне, уништи и онемогући свакога свог ривала. У томе он није зазирао ни од најнижих средстава; тај и таки рад његов донео је много штете и многе кризе Државп. Тај и таки рад морао га је довести у сукоб и са Двором. Уверен у своју кривицу и бојећи се казне, Аеције побегне Ху-

нима у Панонију, али се убрзо измири с Двором и врати натраг, а Хуни за „услуге“ учињене Западном Царству том приликом, добију један део Паноније. Како је јадно и слабо било Западно Царство, када је морало онима, који су примили државног непријатеља, дати за учињене услуге један део своје територије.

Византија је међутим у целој трећој десетини V века уживала скоро потпун мир, који је био прекинут само једним незнатним сукобом са Хунима на доњем Дунаву а ремећен незнатним нападајима номадских племена на африканске провинције и кварен и опет огорченом верском борбом, која готово никако није престајала.[10])

IV

Византија добива Далмацију. — Ширење Хунске Државе. — Однос Хуна према Западној Империји и према Византији. — Извођење концентрације у Хунској Држави. — Атила. — Сукоби Византије са Хунима пре 441 год — Рат 441—3 год. — Рад Византије после рата са Хунима. — Нападај Хуна 447 год. — Мир и посланства. — Смрт Теодосија II и Атиле.

За време мирнога развитка и опорављања Византије пошло је влади Теодосија II за руком да учини један велик политички успех. Када је на име 437 год. Император Западног Римског Царства Валентинијан III дошао у Цариград у походе Византиском Двору, пошло је за руком Тодосију II и његовој влади да наговоре Валентинијана III да поклони Византиској Империји Далмацију. Добитак Далмације био је важан за Византију не само с тога, што је тиме повећана државна територија, него особито због тога, што су тиме природно заокружене северо-западне границе државне, и што је с те стране држава од сада природним границама била боље штићена. Добитком Далмације била је уклоњена велика опасност по Византију, јер се дотле непријатељска војска лако могла спустити до у срце Тракије због тога, што византиска војска на северо-западној граници државној нигде не би могла

заузети позиције, на којима би се лако могла одупрети навали непријатељској.

Али сретни дани мира, благостања, опорављања и напретка брзо су прошли. Четврта десетина петога века била је за Византију кратко доба мира и полета, а већ идућа десетина испуњена је опет борбом и ужасима и кризама, из којих је Византиска Империја, понижена, истрошена и измождена, једва изнела бедне и незнатне остатке оних тековина што их је прибрала и створила у кратком времену мира и напретка.

Иза краткога времена затишја, када су из разних узрока на свима границама византиским мировали непријатељи Империје, наступило је опет време, када су варвари без престанка нагртали на границе византиске, прелазили их и пљачкали и робили и палили по провинцијама.

Старији људи у тим провинцијама још су се живо сећали варварских нападаја и пљачкања пређашњих времена, и последња десетина година, доба мира и сигурности, још није била затрла у њихову памћењу ужасе оних нападаја, и они су без сумње млађем поколењу причали и живим бојама цртали невоље оних времена када су варвари долазили, а већ су опет нове варварске чете поново јуриле истим оним крајевима и опет робиле и сатирале као и пре десетину година. И становници оних крајева опет су имали прилике да гледају ужасе и да доживе невоље и тегобе пређашњих времена, а млађе поколење могло се сада и само да увери о грозотама о којима су им њихови старији причали. Опасност по Византију била је у овај мах тим већа, што сада нису као пре поједина варварска племена свако за себе и без плана нападала на Империју, него је начињена велика коалиција варварских народа против Византије. У тој коалицији били су најснажнији и према томе најопаснији за Византију Вандали, који су у ово доба владали Африком, и Хуни.

Хуни су управо тек од овога времена постали опасни непријатељи Византиске Империје. После догађаја̄ који су били последица хунскога нападаја на Источне Готе 375 год., нападаја који је изведен са ужасном јачином и жестином и који је због последица својих стекао светско-историски значај, Хуни су се стално и постепено помицали према западу промичући и своје границе у томе правцу. Напредујући према западу Хуни и Хунска Држава све су се више приближавали Византијској Империји. Али су они све до почетка пете десетине петога века били у главном лојални и мирни суседи Византиске Империје. Поједине чете њихове прелазиле су истина већ после битке код Једрена (378 год.) на десну обалу Дунава и пљачкале по Балкану, а крајем прве десетине петога века имала је Византија, као што је поменуто, да се бори са читавом хунском војском која је била продрла на десну обалу Дунава, — али то су били сразмерно незнатни нападаји појединих чета и појединих хунских војсковођа, у којима званична Хунска Држава није учествовала.

Званична Хунска Држава узимала је у ово доба учешћа готово искључиво у пословима Западног Римског Царства. Она је тамо војском помагала Државу или поједине претенденте, примала емигранте и бивала богато награђивана за „услуге“ чињене Западној Империји. Ипак све до овога времена Хуни, са врло незнатним изузетком, нису сматрани као непријатељи Западног Римског Царства, исто онако као што их није сматрала за непријатеље ни Византијска Империја.

Све до пете десетине петога века Хуни не узимају јака удела у Историји Света; они још нису почели директно утицати на догађаје од којих зависи судбина човечанства. Али се већ приближавало време када ће хунски владалац решавати судбину милиона̀ људи, када ће се на његову двору решавати судбина културе и цивилизације, када ће он и његови саветници правити Историју Света. Положај Хунске Др-

жаве који је она заузела у петој и шестој десетини петога века, био је природни резултат историскога процеса развитка и државног и народног. Јер од онога светско-историскога догађаја, када су Хуни (375 год.) напали на Источне Готе, Хунска Држава је непрестано расла и снажила се. У Хунскога Народа била је толико набујала животна и експанзивна спага, да је било само питање времена, када ће се Хуни излити из својих седишта, покорити околна племена и народе, захватити простране земље и заузети међу ондашњим државама положај, какав су пред половину петога века заиста и заузели. Јасно је било да ће Хунска Држава, чим добије поглавицу који ће моћи извести концентрацију државне и народне снаге и који ће ту концентрисану и државну и народну снагу хтети и моћи упутити оним правцем којим он нађе за добро, постати опасна за све непријатеље њене, у првом реду за оба дела некадашње Римске Империје. А како та Хунска Држава није била носилац ни опште ни специјалне какве своје културе, то је она у главном као деструктиван елеменат носила собом опасност и за културу и цивилизацију.

Почетком петога века средиште моћи Хунске Државе и Хунскога Народа још је било у јужноруским степама на Црноме Мору. Али је Хунска Држава у то доба већ захватала осим целе јужне Русије још и данашњу Влашку и источну половину Угарске. Под влашћу Хуна и у њиховој држави живели су у ово доба многи народи, које су Хуни били покорили. На западној граници хунске државе, дакле најближе Западној Римској Империји, становали су у то доба Источни Готи.

Један од главних узрока што Хуни све до пете десетине петога века нису играли онако важну улогу, као што су је према снази своје државе могли играти, била је без сумње и њихова поцепаност и децентрализација. И још у почетку петога века, када се средиште хунске моћи већ помицало према западу, власт

у Хунској Држави није била концентрисана у једноме владаоцу; Хунска Држава била је подељена на више делова и њима су управљали поједини самостални господари. Али се већ у то доба у државном организму Хунске Државе стварају промене, које су довеле до снажне централизације у државној управи.

Највећу заслугу за концентрацију хунске државне моћи у ово доба имао је Руа, владалац западних делова хунске државе. Он је владао у подунавским крајевима и долазио је у додир и са Византијом и са Западном Империјом; њему је долазио Аеције када се разишао са Западним Двором и као емигрант морао тражити гостопримство код варвара. Моћ његова била је толико велика да му је Византија морала плаћати годишњи трибут. Под њиме је средиште Хунске Државе пренесено из Јужне Русије на велике богате равнице угарске, које су биле као створене за номадски живот хунских коњаника. Руа је први извео централизацију у Хунској Држави и тиме створио повољне услове за снажење и напредак Хунскога Народа.

За Западну Империју и за Византију није било опасности да ће Хуни продрети у саму државу, да ће се стално у њој настанити и да ће због тога постати опасни по државни поредак и може бити и по сам опстанак државе, јер Хуни никако не би ушли у брдовите крајеве да се у њима настане, нити би стално насељавали крајеве, чији терен не би био погодан њихову начину живота. С тога није било опасности да ће Хуни прећи на Балкан или у крајеве Западне Империје и настанити се стално тамо. Велике угарске равнице биле су као створене за њих и они нису никада ни покушавали да средиште своје државе пренесу на другу страну.

Али је тим већа опасност претила обема Империјама од хунских пљачкачких нападаја. Из средишта своје моћи, са великих угарских равница, могли су Хуни свакога трепутка да рупе са ванредном брзином и ужасном снагом ма на коју државу, да лако

савладају сваки отпор и да баш због тога, што нису никада имали намеру да се стално населе на територији ма које Империје, систематскије и јаче разоре и опљачкају све, много горе но она племена која су ма када помишљала на то, да постану стални становници некадашњих римских провинција.[11])

Када је Руа 434 год. умро, узела су у Хунској Држави у своје руке власт два брата Бледа и Атила. Мада су у почетку њих двојица заједно владали, ипак се одмах од почетка њихове заједничке владе особито истакао својим способностима Атила. Атила је био у сваком погледу ванредан човек, човек необична дара, један од највећих освајача у Историји Света. Даровит и енергичан, поносан и милостив, проницав и увиђаван, успео је Атила да за сразмерно кратко време своје владе створи државу, од које су дрхтале обе Империје. Умерен и скроман у домаћем животу а храбар и енергичан у боју, умео је Атила ванредном вештином да сузбије хетерогене елементе у држави, да изведе концентрацију и народне и државне снаге и да изврсно организује државну и народну моћ, те да обе послуже извођењу његових великих планова заснованих на широкој основи. Својом личношћу умео је Атила толико да веже за себе и своју особу Хуне, да су они одушевљено и слепо свагда слушали свога господара; и један поданик његов у одушевљењу своме за Атилу говорио је једном приликом, да он више цени ропство под Атилом, него слободу, имање и богатство у Византиској Империји. Али нису се само Хуни дивили Атили и успесима његовим, него је било и у Византији умних људи, који су са поштовањем и дивљењем помињали дела овога великог човека; а било је и Византинаца, који су доказивали да је у Хунској Држави у сваком погледу бољи живот но у Византиској Империји.

Атила и Хуни нису били само деструктиван и негативан елеменат. Хунска Држава није била дивљачка држава, у којој је владала анархија и бес, као

што се обично узима. Хуни су пљачкали некадашње провинције римске, Хуни су убијали римске и византиске грађане, Хуни су рушили културу и уништавали цивилизацију. Али је и у Хунској Државп било некога реда и сигурности, више можда но у ондашњим културним државама, и Хуни су били пријемчиви за културу и цивилизацију, и многе црте римскога права и римског културнога живота пренете су у Хунску Државу или се бар налазе њихови одјеци и код Хуна.[12])

У развитку и ширењу своме Хунска Држава била је допрла у ово доба до граница Византије и Римске Империје. Мада Хуни без сумње нису никада помишљали на то да се стално настане на територији ма које од двеју Империја, ипак је било ван сваке сумње да се Хуни неће задовољити тиме да остану мирни и лојални суседи Западне Империје и Византије, него да ће пљачкати по суседним провинцијама и да ће због тога доћи у сукоб са обе Државе.

Византија је у овај мах била у веома тешком и незгодном положају. Иза краткога времена мира наступали су опет дани великих криза и преврата. Византија је од једном у исти мах била нападнута са више страна. Опасност је претила не само на Дунаву, где су Хуни свакога часа могли прећи и разлити се по подунавским провинцијама византиским, него су и Перзијанци кренули против Византије, а Вандали су непрестано гусарили по Средиземном Мору и нападали и пљачкали обале византиске. Једино са Западном Империјом била је Византија у овај мах у добрим и пријатељским односима.

Ипак су Хуни све до 441 год. били у главном у доста добрим односима према Византији и доста умерени у својим потраживањима, ма да су већ пре тога били тражили да им се повиси годишњи трибут и да им се издаду пребеглице.

Односи између Византије и Хуна до год. 441 нису у подробностима познати. Зна се само да је и пре тога доба било, свакако незнатних, сукоба и окршаја

међу њима и да је после тих сукоба био склопљен мир, по коме се Византија обвезала да изда све пребеглице хунске и да плати откуп за своје заробљене поданике; даље је обећано да се Византија неће удружити ни са једним варварским народом, који ратује против Хуна и да ће удвостручити досадашњу годишњу субвенцију Хунима. Осим тога утврђена је слобода трговања. За то време (до 441 год.) Атила и Бледа покорили су били многе народе на северним и западним границама своје државе и распрострли своју власт од Дунава и Карпата до Каспискога Мора.

Међутим су Вандали из своје нове државе у Африци на силним лађама гусарили по Средиземном Мору; то њихово гусарење узело је толико маха да је страх завладао и у Цариграду и у Риму. Од њихова гусарења највише су патиле обале Византиске Империје. Стога Теодосије II намисли да једним махом учини краја вандалском гусарењу а евентуално и Вандалској Држави, те наоружа велику флоту и пође против Вандала.*)

Изгледало је да ће ова велика флота моћи показати успеха. Вандали су се поплашили и били су спремни на попуштање. Али Византија у тај мах није имала довољно војске за флоту и Византиска Влада је морала, да би снабдела лађе са довољно људи и да би у експедицију против варвара могла послати довољно војске, опремити на флоту скоро све гарнизоне из целе Империје. Таман је била кренута војска из свих провинција, кад од једном у исти мах загрози опасност Империји и са севера и са истока. На непоседнуте провинције нагрну 441 год. непријатељи у један мах са свих страна. Свакако је ова коалициона акција била изведена по договору и мора се признати у врло згодан тренутак. Перзијанци нападну на источне границе Империје, Сарацени су пљачкали у по-

*) У ову флоту узете су и приватне и трговачке лађе. Извори причају да је ова византиска флота имала свега 1100 лађа.

граничним провинцијама, Хуни преко Кавказа упадну у Малу Азију. Изаврани се дигну на оружје а Хуни из Подунавља пређу на Балкан и продру пљачкајући у Тракију.

Сада се показало да рад Антемијев није могао да осигура Балкан и да спречи прелазак варвара на десну обалу Дунава. Добро смишљени план Антемијев није донео жељене сигурности становницама балканским, без сумње због тога, што у опште није био никако или бар није био у целини извршен и изведен.

Повод за оглас рата није Хунима било тешко наћи. Услед окрутне самовоље и владаоца и осталих хунских господара и услед неспосног положаја и поданика и оних који су били покорени, прелазило је скоро свакога дана много Хуна и људи других разних народности које су биле под Хунима, у Византиску Империју. Атила никако није могао да се помири са мишљу да поданици и робови његови, када учине какву кривицу или иначе, могу да побегну у страну државу да тамо слободно живе и да не буду кажњени. Стога је у расправама својим са Византијом или у преговорима за мир, Атила свагда на првом месту истицао своје захтевање, да му се издаду пребеглице, особито од знатнијих породица. Византија је опет са своје стране сматрала да интереси њени захтевају да не издаје Хунима пребеглице и опирала се захтевима Атилиним у том правцу колико је год могла. Ипак је Византиска Влада морала у већини случајева попустити те срамно и против својих интереса издавати људе, који су тражили гостопримство Византиске Империје, и своме и њихову непријатељу.

Други свагда готов разлог и повод за оглас рата био је Хунима неуредно исплаћивање годишње субвенције од стране Византиске Владе. Пре свега незгодне финанциске прилике у којима се Византија у то доба налазила, врло су често одузимале Влади могућност да својим дужностима у томе погледу одговори; осим тога тиштало је плаћање данка Хунима византиске

државнике и патриоте, колико због тога што је то тешко осећала државна благајна толико и због понижења што се у опште варварима плаћа данак. Стога су државници у Византији свагда били готови да нађу ма какав незнатан узрок, због кога су задржавали исплату субвенције Хунима, уверени да ће то обустављање добро доћи оронулим финанцијама њиховим а заваравајући уједно и себе као да тиме, што се данак неуредно исплаћује, Империја скида са себе срамоту плаћања данка варварима.

Те две ствари, пребеглице и неисплаћивање данка, истакао је Атила и овом приликом као повод рату. Византиска Влада похита да посланством умири Хуне, али Хуни без обзира на преговарање са послаником нападну на византиску територију и освоје многе тврђаве на Дунаву.*) Пошто су се утврдили на десној обали Дунава, пођу Хуни уз Дунав и за кратко време освоје Viminacium (код Костоца), Margus. Singidunum (Београд) и све околне градове на десној обали Дунава.

Цело Балканско Полуострво било је сада отворено Хунима, и сви становници Балкана у свима провинцијама дрхтали су при помисли, да се дивље хорде хунске свакога тренутка могу појавити на домак њихова места. Хуни заиста и пођу моравском долином, нападну и освоје, помоћу византиских заробљеника који су морали направити машине за опсаду, Ниш после ванредно храброг отпора нишког горнизона и нишких грађана. Освојив Ниш Хуни пођу према Цариграду, али су на сваком кораку, особито на утврђеним местима, наилазили на јуначки отпор и огорчену борбу византиских грађана.

Положај је био ако не очајан, свакако врло критичан. Теодосије II позове одмах натраг флоту која је била послана противу Вандала, јер она и иначе из разних узрока није била ништа урадила, и прикупи

*) Особито је велик губитак био за Византију што су Хуни били заузели Ратиарију (на утоку Тимока у Дунав), где је била фабрика оружја и станица флотиле.

војску на Балкану да се одупре Хунима. После опозивања византиске флоте, Западној Империји није ништа друго остало да ради но да Вандалима призна Африку. Али повлачење флоте није много користи донело ни самој Византији. Византиска војска, и појачана трупама са флоте, буде од Хуна више пута надбијена и потиснута.

Ипак Хуни напусте продирање према Цариграду и разбију се на више страна у пљачку. Пошто су немилице опљачкали већи део Балкана, почну са Византијом преговарати за мир. После дугих преговора, буде на послетку углављен мир под овим условима: Византија ће од сада плаћати Хунима 2100 фунти злата годишње и платиће у име заосталога трибута за последње време 6000 фунти; Хуни ће добити своје пребеглице бадава, а Византинци ће за своје Хунима платити извесну суму новаца.

Тиме је завршен за овај мах рат са Хунима и Византија је са те стране била неко време на миру. Ипак Империји није било суђено да понова проживи десетину година у миру и сигурности. Већ три године после овога мира беснила је глад у провинцијама византиским, а за њом узастопце дошао је ужасан помор, који је немилице сатирао силне жртве. Перзијанци и Сарацени непрестанце су нападали на границе византиске, разна номадска племена без престанка су узнемиривала становнике африканске. Изаврани су стално били под оружјем и у устанку против византиске државне власти, а Вандали су још увек гусарили по мору и држали спутану трговину византиску.[13])

После мира са Хунима било је државницима византиским јасно да су балканске провинције врло слабо заштићене. При последњем хунском нападају видело се, да су Хуни сразмерно врло лако прешли Дунав и продрли дубоко у земљу. Стога се после мира са Хунима (443 год.) Теодосије II и његова Влада понова вратили плану Антемијеву, по коме је требало у

првом реду осигурати дунавску линију од нападаја варварских и спречити прелаз варвара на десну обалу. Стога су у идућим годинама предузете биле опет многе мере, које су требале да послуже осигурању балканских провинција против варварских нападаја. У подунавске провинције слати су сада најбољи официри, тврђаве и утврђења су оправљана, број војника је умножен а доста је труда и новца уложено и у поправку дунавске флотиле.

Ипак све то није помогло. Наредбе Византиске Владе извршиване су овлаш и несавесно, и када су Хуни четири године после закљученога мира (447 год.), не зна се каквим поводом, опет напали на Византију, пограничне посаде византиске нису ни сада могле да им се одупру, и Хуни продру у доњу Мизију, одатле у вардарску долину, па сиђу низ Вардар у Тесалију пљачкајући и робећи. Том приликом заузели су Хуни и разорили силне градове; међу осталима и Ниш и Сардику (Софију).

Византија је била у великој невољи. Атила (који је две године пре овога дао убити свога брата Бледу и сам завладао целом Хунском Државом) је тражио од Византије, осим других ствари, да му уступи и целу десну обалу Дунава од Сингидуна (Београда) до Новâ (Свиштова). Византија је морала да испуни жељу окрутном победиоцу. Атила је тражио византиска утврђења на десној дунавској обали свакако због тога, што је знао да је Византији најлакше одупрети се Хунима на Дунаву при самом прелазу њихову и да би Хуни, када би Антемијев план био остварен, врло тешко и само са врло много жртава могли прелазити Дунав и продирати на Балкан. Уступањем десне обале дунавске Хунима Византији је постало немогуће да оствари и изврши Антемијев план, и балканске провинције византиске биле су сада много више но пре изложене опасности, јер су Хуни господарили и на десној обали Дунава и могли су одатле свакога тренутка без отпора

да продру речним долинама балканским у све крајеве Полуострва.

Византиски државници знали су без сумње шта то значи допустити непријатељу да се утврди на десној обали дунавској, али је Византска Влада морала да пристане на Атилине услове мира, јер је Византија сама била слаба да се одупре силној навали варвара, а државници у Западној Империји нису у овај мах ни помишљали на то да помогну Византији, мада су могли то учинити, јер Западно Царство у тај мах није имало никакве кризе ни борбе.

Пошто византиско-хунска граница није више била на Дунаву, тражио је Атила да погранични хунско-византиски трг буде од сада у Нишу место па Дунаву, као што је до сада било.

Атилина обест бивала је све већа и већа и његова потраживања ишла су све даље и даље. Стога су непрестано ишла између Атиле и Византиског Двора посланства, која су преговарала о појединим спорним питањима.

Али доба формалнога мира и преговора није сметало Атили и Хунима да врло често у појединим четама прелазе на византиску територију, да тамо пљачкају и одводе становнике у ропство. Једно од тих многих посланстава Атили водио је државник византиски Максимин, а с њим је као његов лични секретар ишао чувени историк *Приск*, који је у лепом и умном опису овековечио ово посланство. Максимин није могао код Атиле ништа да уради; стога је на скоро после тога послато Атили ново посланство у коме су била два, по достојанству, положају и породици, одлична византиска државника. Ово посланство имало је толико успеха, да је Атила у овај мах међу осталим уступио Византији како изгледа и десну дунавску обалу.

После тога владали су до смрти Теодосија II (450 год.) добри односи између Византије и Атиле.

Византија је међутим понова била поприште религиозне борбе, која је, исто као и борба са варва-

рима, јако утицала на мекушно срце Теодосија II. Теодосију II ипак није било суђено да последње године свога живота проведе у миру, јер осим религиозне борбе, која је јако на њега утицала, имао је Теодосије II у последњој години свога живота довољно повода да се боји и унутрашњих немира и устанака у држави.

Уз све то дошла је још у последњој години његова живота узнемиреност и забуна у Цариграду, због великих припрема за нов поход, које је Атила чинио. Било је до душе довољно разлога да Византиски Двор стекне уверење, да ће Атила овога пута кренути на запад у првом реду против Западних Гота и можда против Западне Империје; али се још није сасвим поуздано знало на коју ће страну Атила, а осим тога поход Атилин ма и на запад морао се много тицати Византије и утицати на њене државне интересе. Теодосије II није тај поход доживео. У јулу 450 год. падне он с коња и августа месеца исте године умре.

Као што је познато Атила је овога пута Византију оставио на миру и пошао на запад. На Каталаунским Пољима подлегао је он надмоћној стратегији Аецијевој и снази удружених западних народа у првом реду сили Западних Гота. Он је истина и после повратка са Запада претио Византији ратом и пљачком, али претње његове нису више уливале страх као некада. Сила Атилина била је сатрвена, сунце славе његове пошло је на заранке и наскоро после тога погинуо срамном је смрћу један од највећих освајача у Историји Света.

После смрти Атилине Хунска Држава већ није била оно што је била за живота његова. У борби око наслеђа и престола и у борби о првенство међу наследницима Атилиним распала се Хунска Држава, и Византија се спасла овога силног и опаснога непријатеља.[14])

V

Хунска Држава се распада после Атилине смрти. — Покорени народи дижу устанак — Словени излазе на површину. — Варвари према Византији. — Вандали руше Западну Империју. — Византиска интервенција. — Хуни и Византија. — Нападај Гота из Паноније на Балкан. — Византиска експедиција против Вандала. — Нападај Хуна. — Германи у Византији. — Цар Лав сузбија Германе. — Отпор Германа и нападај Панонских Гота. — Цар Зено. — Борба Теодериха Великог и Теодериха Страбона и борба Зенонова с њима. — Положај Теодериха Великог у Византији и његов одлазак у Италију. — Словени долазе на доњи Дунав. —

Наскоро после смрти Атилине нестало је хунске моћи, Хунска Држава се распала и Хунски Народ изгубио је онај значај, који је дотле имао. Обе Империје, цело човечанство, култура и цивилизација ослободили су се силног непријатеља. Пропашћу Хунске Државе почиње нова епоха у историји сеобе народа̑, пропашћу Хунске Државе почиње Историја Словена.

Када се распала Хунска Држава и када је нестало оне снажне централне моћи, која је у дисциплини и заједници одржавала силне хетерогене елементе, онда су ти елементи, који су дотле били везани, ослобођени и извојевали себи рушењем централне моћи право на живот и опстанак. Сви они народи и сва она племена, која су чинила саставни део Хунске Државе и које су Хуни били покорили, радили су сада свом снагом против племена које је њима владало и почели борбу за слободу и независност. Док је Атила био жив, он је енергијом својом одржавао дисциплину у својој држави и успешно сузбијао све хетерогене елементе; он је један држао у својој руци сву власт, и њему су служили сви народи и сва племена у пространој држави његовој. Међутим је било јасно да се ти народи и та племена покоравају само сили хунској и енергији Атилиној, да они неће резигнирати и напуштати тежње и рад за слободу и независност своју и да ће, чим нестане онога човека који је био

у стању да својом личношћу и својом енергијом изведе и одржи дисциплину и централизацију, сви ти народи и сва та племена устати на оружје за своју слободу и независност.

И заиста одмах после смрти Атилине настаје врење и комешање у Хунској Држави. Само је требало да протекне онолико времена, колико је било потребно да се разна племена и народи у Хунској Држави разазнају у новој ситуацији, само је требало да протекне онолико времена. колико је било потребно да народима и племенима у Хунској Држави постане јасно да немају више чега да се боје, и да им продре у свест да нема више оне снажне руке, која је одржавала дисциплину у оном хаосу народâ и племенâ, да осете да нема више оне силне централне снаге, која их је некада држала у заједници и да је цео државни организам раздрман и ослабљен, — па да се сви листом дигну на оружје против несносног и окрутног господара.

Како је текао тај процес распадања Хунске Државе после смрти Атилине није познато у свима подробностима, јер је сачувано врло мало историјских споменика који причају догађаје оних времена. Зна се само да је после смрти Атилине наступило доба борбе и ратова, доба устанака и бојева у Хунској Држави, зна се да су после тога периода борбе границе Хунске Државе биле потиснуте далеко на исток, да су се многа племена и многи народи, особито у западним деловима некадање Хунске Државе, ослободили и основали своје засебне државе. Ипак моћ Хунскога Народа још није била сасвим уништена; још много деценија после пропасти Атилине имала је Византија често посла са Хунима. Али то већ није био организован и снажан народ ни силна држава која би задавала страх Византиској Империји, него су само поједине пљачкачке чете прелазиле на византиску територију да плене и робе. Али су у то доба већ често Хуни појединце или у читавим одредима ступали

у византиску војску и борили се против византиских непријатеља.

Ослобођени хунскога ропства народи, који су некада сачињавали саставни део Хунске Државе, почели су да живе самосталним и државним и националним животом, почели су да се боре међу собом и са другима, почели су да чине освајања и да мењају своја седишта. Онда је опет понова почето померање народâ, које је било готово престало у време када је Хунска Држава била на врхунцу своје моћи. То комешање и нове сеобе које су услед тога наступиле, захватиле су биле и Словенске Народе, који се сада први пут јасније јављају у Историји Света, и отвориле су пута ширењу и продирању разних словенских племена према западу и југу. Стога многи научници с правом истичу да је распадање Хунске Државе почетак Историје Словенских Народа.

Најјаче ударце јединству Хунске Државе задали су Гепиди и Источни Готи. Гепиди су устали на оружје и у једној крвавој битци разбили Хуне и завладали готово целом некадањом Дакијом до Дунава; Источни Готи заузели су Панонију, а Хуни су опет били сузбијени у јужно-руске равнице.[15])

Пропашћу Хунске Државе Византија није била ослобођена непријатељâ. Нове државе које су основане на развалинама хунске државне творевине већином нису биле пријатељски расположене према Византији. И ако непријатељи Хуна и Хунске Државе, ти народи, који су наследили од Хуна власт, били су ипак у првом реду варвари и непријатељи наследникâ некадање Римске Империје.

Неки од тих варварских народа били су у борби својој против Хуна потпомогнути од Византије, али је та акција Византиске Империје била намењена само тренутном успеху, и државници на обалама Босфора свакако се нису могли ни мало заваравати надом, да ће варварски народи, које је Византиска Влада помагала у њиховим устанцима против хун-

скога господства бити искрени и стални пријатељи Византиске Империје.

Слабљење хунске моћи и пропаст Атилине државе нису дакле донели жељена мира балканским провинцијама. Тако су и за владе цара Маркијана (450—457 год.) варвари нападали па балканске провинције и пљачкали по Балкану.

Међутим је Западно Римско Царство постало пленом Вандала. Они су после смрти Валентинијана III напали на Италију и 2 јуна 455 год. освојили и ужасно опљачкали Рим. Западна Римска Империја била је сасвим разорена; државне касе биле су празне. војске није било готово никако, земље су опустошене. анархија је владала свугде. Оно мало људи који су још имали наде да се још може учинити нешто за њихову отаџбину, окупили су се били око цара Авита. Али је свима било јасно да Западно Царство само и својом снагом не може ступити ни у какву акцију против својих непријатеља. С тога је цар Авит позвао византиског цара Маркијана на заједничку акцију против Вандала. Али цар Маркијан није схватио важност кризе у којој се Западно Царство у тај мах налазило: он није могао да схвати да је пропадање Западнога Царства велик губитак и за Византију. он није могао да схвати да су непријатељи Западног Римског Царства у овај мах били не само непријатељи Западног Царства, него и непријатељи Византије и непријатељи културе и цивилизације. Цар Маркијан није осетио да му је у овај мах била дужност да свом снагом поради на томе да спречи пропадање Западне Империје и да војном интервенцијом сузбије Вандале. Место да крене војску против Вандала цар Маркијан је ограничио своју интервенцију само на то да пошаље неколико посланстава (а сама та посланства и начин на који су састављена и слана. рушили су углед Византиске Империје и Византискога Императора), која су тражила од Вандала да престану пустошити земље Западне Империје и да врате заро-

бљене чланове царске породице. Наравно да су сва та посланства остала без успеха, и Вандали су охоло одбијали посланичка потраживања Византиског Двора са унутрашњим задовољством и злурадим подсмехом што се интервенција Византиске Империје свела на недостојно мољакање.

Нису боље прилике биле наступиле за Византију ни после смрти цара Маркијана, када је на византиски престо био сео енергичнији али грабљиви цар Лав (457—474 год.). Код императора Лава се за целе владе његове јасно свагда истицала мисао о јединству државном, али је он у пракси врло мало радио на остварењу идеје државнога јединства. Вандалска флота кретала се редовно свакога пролећа у пљачку по обалама Средиземнога Мора, а Византија није ништа учинила да спречи те пљачкачке нападе, и када су после смрти цара Мајоријана Вандали опет нагрнули на провинције Западне Империје, император Лав ограничио се само на посланичку интервенцију код Вандала. Посланство византиско је овога пута имало успеха, чак изгледа да је склопљен и неки уговор између Вандала и Византије. Али су Вандали наскоро после тога опет нагрнули на Западну Империју и Западно Царство било је опет принуђено да шаље посланство императору Лаву и да га моли за помоћ[16]) . . . .

И ако је Хунска Држава била сужена на много уже границе но што их је имала под Атилом, ипак је она још увек допирала до Дунава и граничила са Византиском Империјом. Синови Атилини, који су још заједнички владали преосталом очевином, тражили су од цара Лава да трг византиско-хунски по старом обичају буде на Дунаву. Али су прошла била она времена када су Хуни могли означавати места за тргове своје. Некада је Атила тражио да у Нишу буде погранични трг, сада су синови његови повукли захтеве своје до обала дунавских. Али је цар Лав мислио да је Хунска Држава толико слаба да он чак

и тај захтев наследника Атилиних може одбити. Када је Хунима стигао одговор из Византије, по коме је њихово потраживање да трг буде на Дунаву одбијено, били су они у недоумици шта да раде. Један од синова Атилиних предлагао је да се због тога зарати на Византију, али је ипак победила противна странка, којој је на челу стајао други син Атилин, — и тако су Хуни ћутке примили ову одлуку цара Лава.

Међутим Готи из Панопије нападну на балканске провинције и почну их пљачкати. Поглавица готски Валамир изговарао се да нема чиме да издржава своју војску и свој народ, и да је због тога принуђен да пљачком набави оно што му је потребно. Готске чете су продрле до Драча и немилице пљачкале по балканским провинцијама, и тек пошто је Византија понижена, пошто су многи крајеви на Балкану опустошени, пошто је Византиска Влада обећала да ће плаћати Готима велик годишњи трибут, вратили су се Готи у своја седишта и мир је једва једном повраћен.

Идућих година, осим незнатних несугласица са Персијом, имала је Византија готово непрестано посла са Вандалима због Западног Римског Царства. Византија се била толико ангажовала у унутрашњој политици Западног Царства, да је 467 год. истакла свога кандидата Антемија за цара Западне Империје и енергично интервенисала код Вандала у корист Западнога Царства. На тај рад Византиске Империје одговорили су Вандали оружањем против Византије и плењењем византиских обала у Илирику и Пелопонизу. Да сачува и спасе обале своје Империје од вандалске пљачке, цар Лав наоружа и опреми са силним напором и жртвама велику флоту и пошаље је против Вандала. Експедиција ова имала је у почетку успеха, али се убрзо, из разних узрока, ствари окренуле и цело је предузеће завршено великом катастрофом византиске флоте.

Осећајући да је Византија услед овога неуспелог похода против Вандала ослабљена, Хуни нападну

*

469 год. на Балкан и затраже од Византије да новцем искупи мир. Византија је била склона да испуни хунска потраживања, али се помиње да је византиска војска имала још и идуће године сукоба са Хунима.[17])

Међутим се у ово доба опет опажа јак утицај Германа у Византиској Империји. Још од онога времена, када је крајем IV века германски утицај био завладао у Византији, остало је било, и покрај националне византиске реакције против германске превласти и покрај успеха те акције, још увек много Германа и у Цариграду и у провинцијама. За време растења хунске моћи и за време Атилино вршила се опет миграција Германа, особито Источних Гота, на Балкан и у Цариград. За владе цара Лава њих је у Византиској Империји и специјално у Цариграду било толико да су постали опасни за Државу. Они су били настањени у компактним масама око Никопоља и Драча, а било је врло много Гота и у самом Цариграду у разним звањима и по разним пословима; особито их је много било у императорској гарди, они су сачињавали главни контингент и језгро царске гарде у ово доба. Осим тога био је један део Гота под командом Теодериха Страбона у Тракији; ови Готи већином нису имали сталног седишта.

Тежња је ових Источних Гота, који су били поплавили готово целу Империју а особито византиску војску и који су својом војном организацијом доминирали у овај мах у Империји, била да продру у највиша звања и цивилна и особито војна и да на тај начин задобију што већи утицај у Византији.

Преставник германофилске странке и заштитник свих Гота у Империји био је у овај мах свемоћни министар цара Лава Аспар. Док је он био у моћи и снази и док је вршио свој неодољиви утицај на цара Лава, Готи су били фаворизирани свугде и готски елеменат је јачао у целој Империји. Али је цар Лав увидео колика опасност и Држави и престолу прети

од ових уљеза и решио се, по цену свога престола и свога живота, да спасе Империју и свој престо од те опасности. Помоћу кршних брђана изавриских цар Лав успе да истисне Готе из гарде и да сузбије германски утицај у Византији. Смели и трезвени рад Лавов у овом правцу успео је, и Византија је и по други пут била спасена од поплаве и превласти германског елемента.

Германи у Империји морали су реагирати па овај и овакп рад цара Лава, јер се могло очекивати да ће он, пошто је успешно сузбио утицај и превласт германску у Цариграду, радити енергично и на истребљењу германског живља у целој Империји. У целој Империји опажало се стога јако комешање међу германским племенима, а Готи у Тракији устану под својим вођом Теодерихом Страбоном отворено против Византије. Врење и комешање захватило је сва германска племена. Маса Источних Гота, који су после Атилине смрти заузели били Панонију, продре на Балкан, заузме Ниш па крене одатле у Маћедонију и Тесалију и опседне Солун. Византија није могла да им се одупре. Она је била приморана да уступи овим Готима седам вароши са њиховим окрузима у Македонији.

Сада су Готи на Балкану имали неколико самосталних група, које су имале своје засебне поглавице, своје засебне тежње, своје засебне интересе; њих је Византиска Влада истина често могла употребљавати у своју корист шаљући их против својих непријатеља, а паралисати претежни утицај појединих група тиме што их је упућивала на борбу једних против других, али су те готске групе у појединим, истина ретким, моментима, када су се удружиле у заједничку акцију против Византије, могле постати врло опасне по Империју. Од тих готских група особито су се у ово доба истакле две којима су на челу стајала два Теодериха, Теодерих Страбо и Теодерих Велики, који је доцније са Источним Готима освојио Италију.[18])

У то доба десила се промена на византиском престолу. На византиски престо сео је (у новембру

474 год.) цар Зено. Зено је био пун добре воље да поправи рђаво стање у коме се и управа и финансије у Империји налазиле; он је хтео да заведе ред, али је имао врло рђаву околину, која је утицала на њега, а прилике су и онда, као и увек, биле много јаче и од силе императорске. Стање у Државп било је болесно, администрација је била рђава, финансије оронуле, на домак престонице господариле су поглавице готских племена, варвари су нападали са свију страна на границе Империје, а Империја није могла да их сузбије ни војском ни новцем. Личност Зенонова није била створена за власт, особито у оно критично доба: он је био нератоборан и без довољно иницијативе, без снаге и енергије, и он је као све трагичне владалачке личности онога доба, морао да заврши своју каријеру или резигнацијом или, као што је код њега био случај, окрутном тиранијом.

Време готово целе владе Зенонове испуњено је међусобном борбом готских чета и њихових вођа (особито Теодериха Великог и Теодериха Страбона) о превласт и надмоћ. Борба та једнолика је и незанимљива. Оба Теодериха пљачкали су са својим четама немилице све балканске покрајине, радили су енергично непрестано на томе да добију што већи утицај у Византији и тражили су сваком приликом од Византиског Императора све веће и веће титуле и повишење годишњих субвенција. Они су безбрижно и неограничено господарили целим Балканом. Теодерих Велики је имао у Цариграду своју странку којој су припадали чак и неки сенатори, а обојица су играли важну улогу у борбама око престола, које су се одигравале у Цариграду и Византији када је Император Зено био збачен и када је понова враћен на престо.[19])

За време борбе око повратка Зенонова на престо одликовао се особито Теодерих Велики радећи за Зенона. Кад је странка Зенонова победила и Зено враћен на престо, Теодерих Велики добије за то, по-

ред великих титула, седишта у Мизији за својеГоте. Теодерих Страбо, завидљив на успеху Теодериха Великог, окупи око себе доста војске и пође против Зенона. Зено се нађе на невољи. Он позове Теодериха Великог да му притекне у помоћ и да спречи продирање Теодериха Страбона. Теодерих Велики га послуша и пође против Страбона, али место да се побију, њих двоје се сложе на заједничку акцију против Византије, почну заједнички пљачкати по Тракији и допру до под Цариград. Али у одсудном тренутку Страбо изневери Теодериха Великог и пређе на страну Зенонову. У награду зато добије Страбо од Зенона осим звучних титула и доста новаца.

Теодерих Велики био је издан и остављен од свога савезника. Он није могао ни помишљати на то да се сам одупре Византији особито сада, када је Зенона помагао и његов такмац Теодерих Страбо. Стога Теодерих Велики крене од Цариграда и пође са својим Готима, који су собом водили и носили и жене и децу и цело своје имање, у Македонију. По Македонији су Теодерихове чете дуго лутале и пљачкале. Када је тамо све било опљачкано крене Теодерих на Драч и заузме га. После освојења Драча ступи Теодерих Велики у преговоре за Зеноном и затражи од њега Нови Епир, да се у њему настани са својим Готима. Зено му је нудио Дарданију, доказујући да је тамо земља плодна и да ће моћи хранити цео народ Теодерихов.

Међутим још за време тих преговора византиска војска нападне једно одељење Теодерихове војске, разбије га и одузме му готово целу комору (479 год.). После овога успеха хтео је Зено, пошто преговори нису били успели, да енергично настави рат против Теодериха Великог. Али у тај мах изневери Зенона Теодерих Страбо, који је дотадањим непријатељским држањем према Теодериху Великом и омогућио победу византиској војсци, помири се са Теодерихом Вели-

ким, и њих двоје се опет сложе на заједничку акцију против Византије. Зено позове у невољи Бугаре са леве обале Дунава у помоћ. Бугари пређу Дунав и нападну на Готе али буду потучени и одбијени, а Теодерих Страбо пође на Цариград. Он буде од Цариграда одбијен и наскоро после тога умре (481 год.). Син Страбонов после смрти очеве узме команду над војском, са којом је Страбо био пошао против Цариграда, у своје руке; та војска бројала је у овај мах око 30.000 људи. Али син Страбонов није имао као његов отац моћи да држи на окупу разуздане чете готске, и његова се војска наскоро после тога разиђе. Већина Гота из Страбонове војске пређе на страну Теодериха Великог и ступи у његову службу. Појачан тим четама Теодерих Велики удари на Ларису и освоји је. Зено је увидео да неће моћи никако изаћи на крај са својим моћним непријатељем; стога он ступи с њим у преговоре, који су завршени миром, по коме Зено уступи Теодериху и његовим Готима Дакију Ripensis и један део Доње Мизије.[20])

Од тога времена имао је Теодерих Велики неограничен утицај у Византији. Он је посео био Подунавље и бранио балканске провинције од нападаја варварских са леве обале Дунава. Византија је сада била с те стране осигурана, јер су Готи лако сузбијали нападаје варвара. Али је Теодерих Велики исто тако из свога новога седишта могао лако да груне са својим Готима и до под зидине Цариграда, а он је био у тај мах једини у Византијској Империји који је располагао јаком и организованом војном силом. Стога се цар Зено и морао на њега обратити и тражити од њега помоћ против устаника под Илом.*)

*) Теодерих је у овај мах помогао Византији, али пријатељство између њега и Зенона опет није дуго трајало, јер се Зено с правом бојао свог моћног пријатеља. Разишав се са Зеноном Теодерих Велики пође са својим Готима из Нова и продре пљачкајући да под саме зидине Цариграда (486 год.).

Утицај Теодериха Великог био је у овај мах велик и силан; без његова учешћа није се могла решавати ни једна важнија ствар, његов глас био је пресудан у многим питањима и он се могао слободно свакога тренутка умешати у државне послове које ван Византије није требало нико да решава. Утицај и снага византиске државне власти била је тако незнатна према утицају Теодерихову, да је изгледало као да Теодерих управо влада Империјом. У ствари је он и био у овај мах неограничен господар. Јер Византија није имала снаге да икаквом оружаном силом изводи оно што су захтевали њени државни интереси; тежње и интереси Византиске Империје нису могли у овај мах бити поткрепљени оружјем, државна власт није имала никакве егзекутиве.

Углед и моћ овога пријатеља и савезника били су врло непријатни Византиској Влади. За Државу је било истина добро што у опште има једнога пријатеља и савезника који расположе одличном и изврсном војском и што тога пријатеља и савезника може употребити у своју корист и против својих непријатеља. Али су државници византиски врло добро знали, да је тај пријатељ и савезник врло непоуздан и да ће он интересе Византиске Империје бранити и за Империју се борити само онда и дотле, док се интереси Империје буду потпуно поклапали са његовим личним интересима и интересима његова племена, и да ће он свагда кадгод се укрсте интереси Византиске Империје са његовим интересима бити готов да напусти Византију и да окрене оружје против ње.

За Византију је у овај мах било много боље да прикупи сву своју снагу и да како може организује своју војну силу те да се сама брани од навале непријатеља, него да њезине интересе брани човек, који је истина располагао добро организованом војском и који је истина успешно и сигурно могао одбијати варваре са граница Државе и савлађивати унутрашње

немире и устанке, али који је уједно био толико јак да је могао уништити и целу државну организацију, и који је свакога тренутка, из личних разлога и побуда ради незадовољене сујете или неиспуњених потраживања, могао загрозити животу и опстанку Империје. Стога византиски државници реше да се по што по то ослободе овог несносног пријатеља и савезника. План, по коме би се то извело, био је врло добро удешен.

У Италији је у овај мах владао узурпатор Одоакар са својим варварима и није признавао врховну власт византискога цара. Византија је била и сувише слаба, те није могла ни помислити на какву оружану акцију којом би или уништила Одоакра или га бар приморала на признање византиске врховне власти. Теодерих је био у овај мах једини који је са изгледом на успех могао завојштити на Одоакра. Стога Византиски Двор ступи с њим у преговоре нудећи му, да у име византискога императора иде у Италију и да тамо уништи Одоакра. Теодерих је радо пристао на понуду Византискога Двора. Он и његови Готи били су и иначе већ незадовољни у својим стаништима на Балкану. Крајеви у којима су они становали давали су им само довољно хране за издржање, а боја и пљачке није овде било ни близу онолико колико су они желели.

Преговори су успешно завршени у јесен 488 год., а у зиму исте године крене Теодерих Велики скоро са целим својим племеном*) уз Дунав и Саву пут Италије, да изврши тамо од византиског царa поверени му мандат.

*) Овом приликом нису *сви* Теодерихови Готи отишли с њим у Италију; један део Гота остао је на Балкану. Ти Готи помињу се у Тракији чак и у другој половини VI века. Они су ту по свој прилици становали још и онда када су се Словени већ почели стално насељавати на Балканском Полуострву. Могуће је да су Словени, када су примили Хришћанство, од ових Гота узели неке германске речи у свој црквени језик.

Када је Теодерих Велики са својим Готима отишао у Италију остала је византиска граница на доњем Дунаву непоседнута. Дуж леве обале готово целог средњег Дунава владали су Гепиди; предели са леве стране доњега Дунава нису улазили у састав те добро организоване Гепидске Државе. У те крајеве почели су у ово доба полагано продирати са севера и северо-истока разна словенска племена, а већ и пре овога доба пролазили су туда бугарски коњаници, када су из својих станишта са обала Црнога Мора полазили у бој и у пљачку на Балканско Полуострво.

После одласка Теодерихова у Италију Византија није имала војске да је баци на доњи Дунав те да тамо штити границу од нападаја варварских, а баш у то доба допрле су прве чете разних словенских племена на обале доњега Дунава. Државна граница византиска на доњем Дунаву није била у овај мах штићена, али су прве чете словенске које су долазиле до Дунава биле и слабе и ретке, те по свој прилици нису ни покушавале да прелазе Дунав и да пљачкају по византиским провинцијама на десној обали Дунава. Ако је таких покушаја и било већ у ово доба, они су остали незапажени у историјографији византиској јер су безумни покушаји ових полудивљих словенских авантуриста били незнатни према великим експедицијама других варварских народа у ово доба.

Али су наскоро после тога све чешће и све јаче чете словенске долазиле на обале доњега Дунава, и на прелому од V на VI век врши се тамо велик и знаменит процес светско-историског значаја: Словени силазе на доњи Дунав. Тај важан процес остао је незапажен у историографији византиској једно стога што је мало, или бар мало сачуваних, споменика који говоре о овом времену, а друго стога што се та словенска миграција, продирање њихово ка доњем Дунаву и насељавање тамо, вршило полагано и постепено без великих катастрофа и наглих промена.[21])

VI

Снага и слабост Византије у V веку. — Положај византиског владаоца. — Прекидање везе међу Истоком и Западом. — Позитивни и негативни утицаји и фактори у Византији. — Трулеж у Византији. — Византиски Двор. — Рђаво стање народа; незадовољство; сељачки устанци. — Верске распре. — Положај цркве. — Присталице старе вере. — Варвари у Византији; реакција против њих; патриотизам Византинаца. — Пустош на Балканском Полуострву. — Византиска војска: дух, састав војске; борба византиских грађана.

Византиска Империја је у првом веку свога живота имала бурну историју и промењиву судбину: управо се може рећи да је Византија у првоме веку свога живота већ прешла била све оне фазе, кроз које је наизменце пролазила за цело време свога опстанка за идућих хиљаду година. Као део некадашње Римске Империје она је показала одмах у почетку свога живота више и жилавости и издржљивости него Римска Империја док је још у целини била, и несравњено више услова за живот и опстанак него други део Римске Империје, Западно Римско Царство.

Велика Римска Империја била је у последњим вековима свога живота слаба и немоћна. Византиска Империја, када је формирана као мања засебна државна целина некадашње Римске Империје, имала је доста снаге, доста жилавости и доста живота. Византија је од Римске Империје наследила не само добру и чврсту организацију, него и лепе, плодне и богате земље, које су својим природним границама и својим природним згодним комуникацијама олакшавале одбрану и промет. Осим тога Византија је наследила жив и неисцрпан резервоар здравих и неистрошених племена на својој територији: тај резервоар подмлађивао је свагда снагу Византиске Империје, дајући јој не само одличну војску већ и енергичне и даровите људе за све државничке, административне и војничке послове и за цео државни организам. Али је Византија уједно наследила од Римске Империје и све мане и недостатке

њене државне организације, и само се њезином географском положају (у првоме реду географском положају њезине престонице) и непрестаној регенерацији свих фактора на главнијим позицијама у Државп има захвалити што је Византија, поникла из сасвим истрошене и измождене Римске Империје, могла да покаже не само више снаге и живота него и цела Империја и други део њезин, Западно Римско Царство, него да их чак и преживи за читаву хиљаду година.

Све оно што је било труло, нездраво и покварено, све недостатке у целом државном организму, почев од двора па до обичних војника и најмањих државних чиновника, све мане укоченога бирократизма и несавесног чиновништва, сва зла туђинске најамничке војске и на послетку недостатак и финансиске и економне снаге, беду, невољу и сиромаштво масе народа, — све је то Византија примила у наслеђе од некада моћне Римске Империје.

И већ у првоме веку свога живота имали су византиски државници и сувише прилике да јасно увиде сва преимућства и све недостатке Источне Империје. Византија је већ за ово прво стотину година неколико пута била побеђена и понижена, неколико пута су полудивљи варвари и непријатељи њени диктовали јој услове мира на које је она морала да пристане. Византија је за то време готово редовно плаћала данак варварима, готске и хунске чете долазиле су неколико пута до под саме зидине Цариграда, варвари су неко време били апсолутни господари у Државп, а често су поглавице варварске имале главни утицај у Византији и њихова се реч више слушала и поштовала него реч византиског императора.

Али је Византија ипак из свих тих беда и невоља на крају крајева изашла као победилац, несломљена и неослабљена. За време хунских и готских нападаја неколико пута је изгледало као да је Византија на рубу пропасти, па ипак је она преживела све

опасности и увек са новом животном снагом и са новом енергијом улазила у борбу, која је непрестано за време пуних хиљаду година носила тип борбе за опстанак и изгледала као борба на живот и смрт. И за време тих хиљаду година непрестано се периодички и наизменце враћало доба малаксалости, опадања и понижења и одмах затим доба напона, напретка и пројеске борбе. И за цео тај дуги период од хиљаду година, за време целога живота Византиске Империје, у свима менама њезине промењиве историје, увек су готово били исти фактори који су државном организму давали издржљивости, снаге и полета и исти фактори који су стварали расуло и малаксалост, увек су били готово исти узроци који су давали држави снаге и исти узроци коју су је слабили.

И све оно што је давало снаге Византиској Империји за цело време живота њезина, и све оно што је бивало узроком слабости њезине, све је то, као што је поменуто, јасно избило на површину већ у првом веку византиске историје. Особито су јасно избиле на површину све мане државнога организма и сви недостатци државнога уређења. Те недостатке је делом наследила Византија од Римске Империје, а делом су они поникли за време њезина живота у самом њеном организму. Тако се већ у првом веку византиске историје опажају штетни утицаји оних владалачких личности, који своме позиву нису били дорасли; у Државни а особито на двору води се жестока и огорчена борба, у којој се сретства никако не бирају, о надмоћ и јачи утицај појединих личности; владалачки двор је легло сплетака и интрига, а утицај жена, које увек радо оперишу интригама и сплеткама, често је претежнији од државних интереса. Као нов елеменат нереда и на двору и у Државни избиле су већ у V веку свом жестином верске распре, које су одмах у почетку биле захватиле све слојеве византиског друштва, те је разбуктали фанатизам византиских гра-

ђана тада већ почео водити огорчену и необуздану борбу око догмата.

Византискога Императора сматрали су и варвари и становници некадашње Римске Империје после пада Западног Римског Царства као јединог законитог наследника и претавника Римских Императора, и ако су већ и тада по гдекоји варварски владаоци зпали у згодним трепутцима да истакну, да њима не импонује легитимитет византиског императора и да снага и сила њихова може бити старија и од легитимитета.

Византиска Империја била је, као што је поменуто, у првим данима свога живота понижена и осрамоћена, она је морала да пристане на услове мира које су јој диктовале поглавице варварских племена. она је плаћала велике данке варварима, губила битке и земље, и варвари су без престанка пустошили њене провинције и пљачкали њене становнике. Корупција и поквареност владала је у Државп, а двор је рђавим примером предњачио.

Када је Римска Империја била подељена на две државе, обе те државе осећале су се као једна нераздвојна целина. Још увек је могао грађанин римски да пође са Еуфрата и Тигра на обале Великога Океана а да нигде не пређе државне границе, још увек се становници Хиспаније и Галије и становници афричких и азиских провинција осећали поданицима једне државе, још увек је, и ако је ова велика културна целина била подељена на две велике сфере, кроз све главније трговачке артерије од Британије до Мезопотамије струјао живот, и трговачки производи су мењани и мешали се и на најудаљенијим и најсупротнијим тачкама. Али када су нагрнули са свих страна варвари на границе Империје, када снага и државне целине и појединих њених делова није више била довољно јака да одолева тој навали, када су негда културне земље постале сталним разбојиштем, када је култура почела пропадати и варварство отимати маха. — онда је прекинута струја живота у некадањим арте-

ријама, живот је постао скученији и нестало је и трговачких и културних веза које су негда везивале у једну целину земље и народе. И нису у оно доба распадања и опадања биле прекинуте само културне и трговачке везе међу појединим провинцијама и особито међу источним и западним земљама, него се за време оне борбе и хаоса често догађало да су били прекинути и дипломатски односи између Западног Царства и Византиске Империје, а било је година када је била прекинута у опште свака веза између византиских провинција и Западнога Царства. Дешавало се да подуже време нису стизала писма и извештаји из Италије у Византију и на византискоме двору није се често месецима знало шта се догађа у Западној Империји.[22])

Тешко је рећи да ли је Византија у првоме веку свога живота назадовала или не, јер су и у ово доба као и у целој познијој историји византиској испреплетени и укрштени разни, и добри и рђави, утицаји који су утицали на развитак догађаја и на живот Империје. У акцији се непрестано налазе и здрави и једри а напоредо с тим и деструктивни фактори. Због тога се цео државни организам непрестано колеба међу снагом и малаксалошћу, међу једрином и трулежом, и онај који у детаљима посматра целу ону масу факата и фактора из којих је био састављен државни организам и која је утицала на његов живот и рад, опажа како се у тој маси непрестано комешају и боре о надмоћ позитивни и негативни фактори. И онај који хоће у детаљима да оцрта стање Византије у V веку мора да износи све оне дијаметрално разне утиске, утицаје и факта о снази византиског државног организма, о врлинама византиских становника о поштењу чиновника и мудрости државника, и напоредо с тим сав онај трулеж и поквареност која је била захватила цело византиско друштво од императорског двора до најнижег чиновништва и последњег сеоског трговчића.

Стога су, поред свих мана и недостатака, и у ово доба често избијале на површину и добре стране византиског државног уређења и врлине византиских грађана. Византија је и у првоме веку своје историје, поред свих недаћа и несрећа, поред понижења и пораза, ипак често имала успеха на бојном пољу, и њена је војска често победоносно пролазила кроз оне крајеве којима су некада проношени орлови римских легија. Византија је већ и у првоме веку свога живота имала доиста великих људи, којима би се могли поносити и векови за које се обично узима да не претстављају само период опадања и назатка, као што је то случај са петим веком. Даровит и енергичан човек могао је и у ово доба општега хаоса успешно радити, а било је и у ово доба не само даровитих и енергичних људи, него и људи којима је савест била закон а поштење више свега и који су искрено и са преданошћу служили народу и држави.

Ипак је у ово доба у главном мало било људи великога духа а још мање поштених људи. Држава је крала и харала своје поданике, а поданици су крали и харали државу. Народ је био незадовољан, јер је био осиромашио и пропао сасвим, и византиски двор се са правом често више бојао својих поданика него државних непријатеља.

Није било никако изгледа да ће се положај народа и стање, у коме се Држава у опште налазила, моћи икако поправити, јер поквареност је била захватила све слојеве друштвене. Људи су били изгубили свест о дужности и појам о општем добру, свакоме је лични интерес био једини закон а новац и велико звање једина амбиција. О социјалним, аграрним и економним питањима, о благостању народа и напретку Државе, нико није водио бригу. Све се могло за новац купити, и знајући то сви они који су хтели да дођу до лепих положаја и сви они који су хтели да задовоље своје ћефове и сви они који су хтели

да прикрију своје грехе или да се ослободе заслужене казни, сви су они грабили немилице новац, харали, пљачкали и отимали, те новцем стеченим на тај начин постизавали оно што су хтели. Новац је отимао свако само где је и кад је могао; за новац су продавали звања и повластице сви од првих великодостојника па до најнижих чиновника који су могли то да чине. Подкупљивост чиновника отела је била маха и продрла је и у највише чиновничке кругове. За новац је свако могао изнудити и добити од чиновника све, и чиновници у највишим државним звањима продавали су своју савест исто онако лако и јефтино као и најмањи чиновници по забитим паланкама. Писци V века непрестано причају, како се за владе свих императора византиских могло новцем купити све што се хтело, како је редак био чиновник ма у ком положају кога би тешко било потплатити и како је продавање звања и положаја постало било готово правилом.

Колико је поквареност у Византији у ово доба била захватила и највише слојеве друштвене види се најбоље по томе, што је готски краљ Теодерих Велики у време када је са својим Готима боравио у Тракији, имао у Цариграду у вишим редовима византиског друштва својих људи, који су му редовно достављали све што је њему могло требати. Међу тим људима који су Теодериху, без сумње за добар новац, вршили шпијунажу у Цариграду, било је и неколико сенатора, дакле и неколико чланова највишег тела у држави.

У покварености и разврατности као да је византиски двор рђавим примером предходио својим поданицима. Византиски двор је био не само легло интрига и разврата него је он уједно био и најбоља заштита за сва неваљалства, у првоме реду чланова владалачке куће, а и за неваљалства свих великодостојника. Свако ко је добро стајао на двору могао је некажњено да пљачка и отима до миле воље. Колико је поквареност била захватила чак и војску и

њене поглавице, види се најбоље по томе што има примера, да је византиски врховни војни командант био потплаћен од непријатеља и усљед тога се хотимице и намерно дао потући.

Било је истина и у томе погледу светлих изузетака и извори онога времена причају по кад и кад о ретким примерима поштења и врлине. Али су то били изузетци, а поквареност, неморал и непоштење било је постало правилом у ондашњем византиском друштву.[23])

Можда је један од главнијих узрока грабљења за новац, а тежња за новцем наводила је ондашње људе на све грехове, било јадно материјално стање у коме се велика већина становништва Византиске Империје онда налазила. Већ у последњим вековима Римске Империје нестало је било материјалног благостања готово у свима провинцијама; слабо множење становника и недостатак радне снаге још је више утицао на опадање народнога благостања, а силни ратови, и грађански и са државним непријатељима, затим неродице, помор, поплаве, земљотреси и т. д. само су помогли да становништво Империје буде материјално сасвим руjнирано. И сва та зла и финансиска и економна примила је била Византија у наслеђе од Римске Империје; Византија је примила сиромашан народ, опустошене земље и празне државне благајне.

Већ од IV века почели су се нагомилавати силни капитали у мртвим рукама; у Византиској Империји V века државна власт није ништа учинила да спречи тај процес. Пустошења варварска готово на целом Балканском Полуострву уништила су била и оно мало благостања што је овде било остало после III и IV века. Народ у балканским провинцијама остао је без игде ичега, а Држава не само да му није помагала него је још гледала да исцеди од њега што више може. Ратовање и плаћање данка варварима коштало је велике суме, а државне касе биле су скоро увек празне, ма да је држава немилице пљачкала своје поданике. При

свем том је државни новац готово непрестано расипан, често на сасвим непотребне ствари, и власници су при свем том још увек безмислено ослобађали поједине установе од државних терета.

Услед тешког економнога стања, у коме се становништво у целој Империји налазило, услед несавесног правосуђа и рђаве администрације, устајали су често становници појединих места и крајева на оружје против државне власти. За време оваких устанака и немира често је чак и војска, удружена са устаницима, још више помагала стварању анархије.

Ипак су највише страдали сељаци. Њих су тлачиле, гониле и цедили не само необуздане чете варварске, него су њих систематски гониле и поглавице варварских народа, а највише су још страдали од оних, чија је дужност била да их штите и да их помажу. Због тога су у V веку врло чести сељачки устанци: они се у ово доба периодично јављају и избијају редовно са необузданом силом елементарних непогода. Ма како да им је тешко било сносити власт варварску, ипак су многи сељаци често сматрали варваре као своје ослободиоце од онога тешког и несноснога притиска, који је вршио на њих државни организам радећи стално и систематски на томе да их што више исцеди. Стога ни у ово доба није ретка појава да сељаци отворено симпатишу са варварима и да желе њихову власт. И не само то, него је било и случајева да византиски поданици систематски потпомажу варваре у њиховим тежњама за освајањем византиских провинција, и било је људи који су тај и таки рад одобравали.[24])

Поменуто је, да је у византиском друштву у ово доба био изгубљен интерес за јавне ствари. Ипак је било једно поље на коме је ондашње друштво нашло довољно терена за борбу и размирице. Становници Византиске Империје овога времена били су спречени да учествују у политичком раду, социјалне и економне прилике мало су их занимале, те је осим лич-

них интереса само једна ствар интересовала цело друштво и обузела цело јавно мњење. У религиозној борби, у борби разних хришћанских секата нашли су ватрени јужњаци једино поље на коме се могу до миле воље борити и такмичити. У верским борбама овога доба била је утрошена силна умна снага најбољих синова византиских. Цео јавни живот био је концентрисан у верским размирицама; по признању појединих догми делили су се људи у странке које су се врло често крвиле међу собом. Те верске борбе раздирале су готово без престанка Византију и често, у моментима када је споља претила велика опасност Држави, спречавале снажну и енергичну акцију.

Под видом религиозне борбе због догматских несугласица често се у ово доба водила борба и око питања и принципа, чији су и узроци и последице хватале и дубље и даље него што је неслагање са појединим догмама.

И у ово доба водила се још често борба између цркве и државе о превласт, и ма да је држава кад и кад брутално истицала своју превласт над интересима црквеним, ипак је често и у ово доба црква триумфовала над државом, јер и ако је било случајева мржње против преставника цркве у ондашњем друштву, ипак су монаси врло често владали јавним мњењем у Византији.

Али је Хришћанство у V веку, осим борбе са државом, имало да издржи и борбу са остатцима старе незнабожачке вере и незнабожачких обичаја. Хришћанство још није било потпуно завладало; још увек је било доста, у неким провинцијама и много, присталица старе вере и често је долазило до крвавог сукоба међу присталицама ова два религиозна правца.[25])

Осим свих тих унутрашњих неприлика, које су од почетка трошиле и слабиле Византиску Империју, имала је она још од првих дана свога живота да издржи тешку и очајну борбу са разним варварским племенима, који су непрестано са свих страна нагр-

тали на границе Империје. Византија је у тој очајној борби често била побеђена, јер није могла ни новцем ни оружјем да одоли надмоћној сили непријатеља. Државном опстанку нису претили само они варвари који су са оружјем у руци нападали на границе Империје, него, можда још више, они који су на миран начин били ушли у Државу и заузели висока места и важне положаје, и они који су се стално населили у Држави као грађани и становници Империје.

Држава се варварима одупирала и оружјем и новцем и законодавством, али све то кадикад није много користило, јер се у ово доба варвари већ почели изједначавати и у култури и иначе са становницима некадашње Римске Империје. И ако је разлика међу њима још увек била врло велика, ипак су три века опадања старе културе код становника Римске Империје а три века примања културних елемената од свих варварских племена, много допринела да се разлика међу њима изглади и да се они у борби и надтицању изједначе.[26])

Држава је била немоћна да се са успехом бори против варвара, који су са оружјем у руци нагртали на границе Империје, још са мање успеха могао је државни организам да сузбија превлађивање германскога елемента у самој Држави. У овоме правцу радила је са успехом национална странка византиска. У тешком времену када се држава налазила у очајном положају, јер је претила опасност да ће германски елеменат превладати у Држави, пробудио се успавани патриотизам византиских грађана. Византиска национална странка истакла је као главну тачку свога програма сузбијање варварскога елемента у Држави у свима позицијама. Борба националне странке против варвара у Империји чини неколико светлих момената у историји Византије V века. Национална странка се за свој програм борила са много издржљивости и са много енергије, и она је имала успеха. Борба националне странке изазвала је наравно још

јачи отпор и јачу акцију варварских елемената против Византије. И опет је почела очајна борба између византиских патриота, који су хтели да спасу своју отаџбину од поплаве варварске с једне, и варварских елемената, који су пошто пото хтели да продру у Државу и да завладају Империјом с друге стране. И наравно да ни у тој борби као и у целој борби Византиске Империје V века ни с једне стране нису бирана средства.

Византија се у својој борби против варвара служила свима средствима, и многи просвећенији људи у Византији доказивали су с правом да су оправдане тужбе варвара на подлост, превару и насиља византиска. Ако се рад и акција византиских државника у оно доба оцењује са гледишта правде и истине, мора се признати да су често била недостојна средства којима се Византија служила у борби против својих непријатеља. Али се исто тако мора признати да су византиски државници за цело ово време борбе осећали и знали, да се Империја бори са својим непријатељима на живот и смрт; уверени у то они су прибегавали свима средствима само да би спасли своју отаџбину.

Осим непријатељских нападаја, осим пљачкања, пустошења и одвођења у робље, варвари су у ово доба цедили Државу и слабили и привредну и финансиску снагу државну на све могуће начине. Византија је морала варварима да уступа плодне и богате крајеве, морала је да се брине за храну која је била потребна варварској војсци, а кад тој својој обавези није могла да одговори варвари су пљачком набављали оно што је требало Држава да им да; Византија је готово редовно разним варварским племенима плаћала годишњи данак; варвари су шта више често при уговарању мира са Византијом тражили да им се исплати та годишња субвенција чак и за оне године које су провели у рату са Империјом.[27])

Стога није чудо што су државне благајне биле увек празне и што је народ осиромашио и што су све провинције византиске биле истрошене и опустеле. Ипак је од свих земаља Византиске Империје најгоре страдало Балканско Полуострво. Услед силних ратова који су се водили на Балкану у III и IV веку биле су провинције Балканске већ почетком V века сасвим осиромашиле. Читави крајеви били су пусти, поља су била необрађена, вароши су биле без становника; опустео је био Илирик, опустела Тракија, опустела богата негда Дарданија, пуста су била многа места, поља су лежала запарложена и по њима се белиле кости погинулих и умрлих.

Византиска влада старала се по где кад да помогне народу у балканским провинцијама и да поправи јадно економно стање. Народу је опраштан порез, потпомагано је насељавање пустих крајева, вароши су снабдеване храном и утврђиване не само да послуже као важне стратегиске тачке, него уједно и да буду збег за народ из околине у случају опасности. Тај и таки рад византиске владе имао је истина по где где и по где кад успеха, али само тренутно.[28])

Трајнога успеха од такога рада није могло бити, јер је економни напредак требало штитити пре свега снажном и оружаном војском, а ње у Византији у ово доба није било. Било је истина византиских владалаца који су мислили, да у војној снази лежи спас Империје и да једино добро организована и снажна војска може спасти Државу. Али и они владаоци и државници који су тако мислили и имали планова о јачању византиске војне снаге, нису могли да изврше своје планове у том погледу. За време свих ратова византиских у V веку непрестано се јако осећао недостатак војске или бар недостатак добро организоване војне снаге. У изворима се непрестано понављају тужбе, како градови Империје немају посаде ни оружја; кад год је где затребало војске, ње је било мало или ни мало, а и оно мало трупа са којима је

располагала Империја биле су расејане и разбијене у мале гарнизоне по удаљеним местима тако, да је заједничка акција њихова била немогућа; утврђења су била запуштена а зидови градски већином опали и порушени.

Али је најгоре било што се Византија није могла поуздати ни у оно мало војске којом је располагала. Византиска војска била је састављена из хетерогених елемената, већином из варвара, којима је награда и пљачка била прва брига, а држава и њени интереси последња. Национална странка је истина тражила, међу осталим, да се за војнике узимају само доморотци а не варвари, али је то код опште деморализације која је у ондашњем византиском друштву била отела маха, немогуће било извести. Византиским грађанима није се ишло у бој и многи размажени синови богатих византиских породица ослобађали су се за новац од војне обавезе.

Било је истина у историји Византије V века доста момената храбре и одважне борбе, када су византиска војска или поједини византиски војници чинили чуда од храбрости. Војска је често била незадовољна мекушном владом слабих владалаца и одушевљено је ишла у бој у време када су енергични људи стајали на челу Државе, али је неуредно издавање хране и плате одушевљење њихово морало слабити.

Због свега тога византиска се војска није често држала онако како је требало, и Империја је због шаренила својих трупа показивала често слабију отпорну снагу, а неуредност свога финансирања и рђаву администрацију у војсци плаћала је не ретко поразом и понижењем.

У оном очајном добу част византискога оружја често су спасавали византиски грађани. Грађани византиски имали су тешких и великих обавеза због војске. Одговарати тим обавезама за њих није било лако у оно доба рујнираног економног стања. Те обавезе још су им теже падале стога, што византиска

војска није била увек у стању да заштити њихов живот и њихово имање од непријатеља. У доба великих криза још за време Римскога Царства када државна војска није била у стању да се одупре навали варварској, узимали су грађани појединих вароши и крајева сами оружје, излазили на бедеме градске, одбијали навале непријатеља и борили се против варвара и разбојника. За време Сеобе Народа многи градови имали су организовану градску војску а још у I веку после Хр., када је опасност загрозила појединим крајевима, дизало се све што је могло оружје понети и сви се борили против непријатеља. Те прилике остале су исте и у V веку; у Византији се понављало све оно што се дешавало и у другим провинцијама римским за време Сеобе Народа. И у Византији V века дизали су се на оружје против варвара и помагали војсци и посадама и грађани византиски и чак страни трговци; храбар отпор византиских грађана често је спасавао читаве крајеве и одбијао навале варварске.

*

Таке су биле прилике у Византији, кад су Словени дошли на доњи Дунав и кад су прве чете словенске почеле прелазити на византиску територију и пљачкати по византиским провинцијама на Балкану.

ПРИМЕДБЕ.

[1]) О две културне сфере, као узроку поделе државне в. Voigt, l. c. 417. — О подели Државе в. Schiller, l. c. II 28—9; Güldenpenning, l. c. 3, 9—10, 310, 385. — О преимућствима Византије в. Hartmann, l. c. I 36; Nodilo, Bizantija i germanski zapad do smrti cara Justinijana I (1900) 11—22: Lindner, l. c. I 93, 102; Nodilo, l. c. 146; Güldenpenning, l. c. 7—8. О граници Далмације в. Вулић-Премерштајн, l. c. 39. — О схватању савременика в. Güldenpenning, l. c. 9, 385; Paulus Orosius, l. c. 286: Arcadius Augustus, cuius nunc filius Theodosius orientem regit, et Honorius Augustus frater eius, cui nunc respublica innititur. . . . *commune imperium divisis tantum sedibus tenere coeperunt.* — О административној и војној организацији Византије в. Güldenpenning, l. c. 10—16. — О положају и важности Цариграда в. G. Hertzberg, Gesch. der Byzantiner und des Osmanischen Reiches (1883) 18—24; Güldenpenning, l. c. 17—22.

[2]) Güldenpenning, l. c. 37—56.

[3]) За све в. Güldenpenning, l. c. 91—116.

[4]) За све в. Güldenpenning, l. c. 100—101, 117—131.

[5]) О Алариху в. Güldenpenning, l. c. 131—6. — О устанцима и немирима у држави в. Güldenpenning l. c. 172—9. — О верским распрама и борбама в. Μανουὴλ Γεδέων, Πατριαρχικοὶ Πίνακες (1890) 141—161; Güldenpenning, l. c. 139—172; Hartmann Grisar, Gesch. Roms und der Päpste im Mittelalter I (1901) 284—5.

[6]) О нападајима варвара на запад услед хунског продирања в. H. Kropatscheck, De Gepidarum rebus (1869) 21; L. Schmidt, Gesch. der Wandalen (1901) 19—25; Güldenpenning, l. c. 181—2, 184. — О распри и рату између Западног Царства и Византије в. Historici Graeci Min. I 471; Güldenpenning, l. c. 183—5.

[7]) О стању после смрти Аркадијеве в. Güldenpenning, l. c. 194—202. — О нападају Хуна и Скира и последицама

тог нападаја в. K. Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde II (1887) 91—2; Güldenpenning, l. c. 202—4.

[8]) Güldenpenning, l. c. 202—6: In Scythia standen Garnisonen unter einem Dux in 17 Ortschaften, deren verschiedene Namen jedoch bis heute meist noch der endgültigen Festlegung und Erklärung harren, so besonders in Noviodunum (vielleicht h. Isakdschi), Troesmis, der Provinzialhauptstadt (vielleicht gegenüber der Serethmündung), Axiupolis (dort, wo die Donau zum letztenmal nach N. biegt). . . . In Moesia II. waren die Truppen sogar auf 20 Kastelle verteilt, von denen die bedeutendsten Durostorum (j. Dristra) und Novae (n. von Nicopolis an der Donau) waren. . . In der Dacia Ripensis standen (Truppen) in 21 Ortschaften. . . . Die grösseren Garnisonen waren Bononia, Dorticum und Crebro (j. Zibrn, Zibriz). Endlich hatte Moesia I. in 16 Orten eine Besatzung . . . besonders in Viminacium (j. Kostolatz) . . . . und 2 Flotillen in Viminacium und Margus (an der Mündung der Morawa). . . . . Es lagen somit auf einer Strecke von Singidunum (Belgrad) bis zur Mündung der Donau . . . . mehr als 70 befestigte Orte mit militärischer Bedeckung entweder an der Donau selbst oder in ihrer nächsten Nähe.

[9]) Güldenpenning, l. c. 181—5, 194—7, 200—6, 211—220, 237—240, 249—263. — О Аларихову освојењу Рима в. још Paulus Orosius 292—4.

[10]) О раду Византиске Владе да помогне народу у балканским провинцијама в. Güldenpenning, l. c. 187, 209, 265—271. — О Универзитету Цариградском в. J. Chr. F. Baer, De literarum universitate Constantinopoli quinto p. Chr. n. saeculo condita (1835) 5—15. — Како су Вандали заузели Африку в. Schmidt, l. c. 60—2. — О Византији у четрдесетим годинама в. Güldenpenning, l. c. 305—9.

[11]) Како је Византија добила Далмацију в. Güldenpenning, l. c. 310. — О Хунима, продирању њихову и нападајима на Балкан в. Jireček, Heerstrassen, 57 и д.; Дриновъ, l. c. 87; Pič, l. c. 37; Güldenpenning, l. c. 128—9, 261, 264—5, 307, 327—73, 383; Ammianus Marcellinus II 232. — О средишту хунске моћи у Јужној Русији и о подели државне власти код Хуна в. Historici Graeci Min. I 457.

[12]) Података о Атили и Хунима у V веку има највише у опису Прискова посланства Атили (Hist. Graeci Min. I 276—352). Путопис Присков је врло важан и занимљив; написан је лако и лепо и пун је лепих описа и занимљивих података. О Прискову путу в. A. D. Xénopol (на стр. 43—5 стоји омашком Jorga), Hist. des Roum. I 116. — О Хунима в. Ammianus Marcellinus II 252—5. Јордан cap. 24. C p.; Hist. Graeci Min. I 348. Nodilo, Rimski svijet . . . 306—314. — О на-

родима на Дунаву в. Priscus 276. — У Хунској Држави говорило се хунски, готски и латински; Priscus 305. — О умерености и скромности Атилиној в. Priscus 316: док су византиски посланици и хунски великаши код Атиле јели разноврсна јела и из сребрног посуђа τῷ δὲ Ἀττίλᾳ ἐπὶ τοῦ ξυλίνου πίνακος ἦν οὐδὲν πλέον κρεῶν. μέτριον δὲ ἑαυτὸν καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐδείκνυ· τοῖς γὰρ τῆς εὐωχίας ἀνδράσι κύλικες χρυσαῖ τε καὶ ἀργυραῖ ἐπεδίδοντο, τὸ δὲ αὐτοῦ ἔκπωμα ξύλινον ἦν; λιτὴ δὲ αὐτῷ καὶ ἡ ἐσθὴς ἐτύγχανεν οὖσα, μηδὲν τῶν ἄλλων, πλὴν τοῦ καθαρὰ εἶναι διαφυλάττουσα. καὶ οὔτε τὸ παρῃωρημένον αὐτῷ ξίφος οὔτε οἱ τῶν βαρβαρικῶν ὑποδημάτων δεσμοὶ οὔτε τοῦ ἵππου ὁ χαλινός, ὥσπερ τῶν ἄλλων Σκυθῶν, χρυσῷ ἢ λίθοις ἤ τινι τῶν τιμίων ἐκοσμεῖτο. Жене Атилине морале су ткати; Priscus 311. — О одушевљењу Хуна за Атилу в. Priscus 290. Онигизије пита: μὴ μείζονα δὲ ἡγεῖσθαι τὴν παρὰ Ἀττίλᾳ δουλείαν τοῦ παρὰ Ῥωμαίοις πλούτου? Priscus 310. — Има и Византинаца, који се диве Атили; в. Priscus 312—3. Један Грк из Виминацијума доказује Приску, да је боље живети у Хунској Држави но у Византиској Империји; в. Priscus 306—9. — О примању културних установа римских в. Priscus 295: римски трговци у Хунској Држави; 286 (Ср. Exc. Vales. 290): Атила добио од Аеција секретара; 303: уз Атилин двор има купатило, које је саградио један заробљеник из Сирмиума; 286: један Римљанин у Атилиној служби као посланик; 289; Атила тражи да византиски посланици, који се њему шаљу, буду високог рода; 296: Атила каже да би казнио византиског посланика εἰ μή γε τῷ τῆς πρεσβείας θεσμῷ λυμαίνεσθαι ἐδόκει; 296: Атила има списак пребеглица; 304 (ср. 317): за столом његовим певају се јуначке песме; 300—1: Хуни гостољубиви и лепо дочекују странце, који хоће да се склоне због рђавог времена; и т. д. — Ср. о Атили и његову двору Güldenpenning, l. c. 372—3.

[13]) О односима хунско-византиским до смрти Теодосија II в. Güldenpenning, l. c. 327—384. — О византиско-хунским односима до 441 год. и миру в. Priscus 276—8. — О пребеглицама је непрестано говор; ср. н. п. Priscus 276—285. — О заробљеницима византиским код Хуна в. Priscus 305. — О византиској експедицији против Вандала в. Schmidt, l. c. 71—2. — О византиско-хунском рату 441—3 год. в. Priscus 378—385. Особито је живописно описана опсада Ниша (стр. 278—9; ср. Güldenpenning, l. c. 341). — О заједничком нападају варвара на Византију в. Priscus 286: Οὐ γὰρ μόνον τὸν πρὸς αὐτὸν (Ἀττήλαν) ἀνελέσθαι πόλεμον εὐλαβοῦντο, ἀλλὰ καὶ Παρθυαίους ἐν παρασκευῇ τυγχάνοντας ἐδεδίεσαν, καὶ Βανδήλους τὰ κατὰ θάλατταν ταράττοντας. καὶ Ἰσαύρους πρὸς τὴν λῃστείαν διανισταμένους, καὶ Σαρακηνοὺς τῆς αὐτῶν ἐπικρατείας τὴν ἕω κατατρέχοντας.

καὶ τὰ Αἰθιοπικὰ ἔθνη συνιστάμενα. — О миру 443 год. в. Priscus 283. —

[14]) О односима византиско-хунским после мира 443 год. до смрти Теодосија II в. Priscus 286—322. — Атила добио титулу Стратига; в. Priscus 313-4. — О тргу у Нишу ср. Jung, l. c. 119. — Год. 449 је Дунав граница византиско-хунска; в. Priscus 327 (τῆς τῷ Ἴστρῳ ὁριζομένης Ῥωμαίων γῆς). — Атила и његови људи у мирно доба прелазе на византиску територију због пљачке. Кад је Максиминово посланство дошло на Дунав, нашло је тамо чамце, који, прича Приск „нису били за нас спремљени, ἀλλὰ διαπορθμεύσαντες πλῆθος βαρβαρικόν, ὅπερ ἡμῖν κατὰ τὴν ὁδὸν ἀπηντήκει, οἷα δὴ βουλομένου ὡς ἐπὶ θήραν Ἀττήλα διαβαίνειν ἐς τὴν Ῥωμαίων γῆν. — О несигурности на Балкану у то доба ср. Priscus 282. — О односу Атилином према Византији после смрти Теодосија II в. Priscus 328—9. — О последњем Атилином походу на запад в. Priscus 329—330; ср. Kropatscheck, l. c. 22—4. — О претњама Атилиним Византији после битке на Каталаунским Пољима в. Priscus 331.

[15]) О стању после Атилине смрти в. Hartmann, l. c. I 62—3; Lindner, l. c. I 97; Nodilo, l. c. 3—6, 192—3; W. Barth, Kaiser Zeno (1894) 13—5; Schafařik, Sebrané Spisy II 1—3. О Гепидима после Атилине смрти в. Kropatscheck, l. c. 25-30; Roesler, l. c. 73; ср. Јордан cap. 50.

[16]) О хунском нападају под Маркијаном в. Priscus 331. — О нападају Вандала на Западно Царство в. Schmidt, l. c. 79—83. О интервенцији Византије в. Priscus 331, 339—340; Schmidt, l. c. 84. — О цару Лаву в. Nodilo, l. c. 8 и даље; Schmidt, l. c. 89; ср. Hist Graeci Min. I 388. О нападајима вандалске флоте на византиске обале в. Priscus 340; Schmidt, l. c. 88; ср. Nodilo l. c. 331. — О Западном Царству и његовим односима према Византији в. Priscus 340—2; Schmidt, l. c. 89.

[17]) О захтеву Атилиних синова да трг буде на Дунаву в. Priscus 345—6. — О нападају Гота из Панонпје в. Priscus 338; Kropatscheck, l. c. 28—9. — О несугласицама са Перзијом в. Priscus 342. — У то доба су и силни земљотреси и друге елементарне непогоде много шкодиле балканским провинцијама; Priscus 351. — О византиско-вандалским односима в. Priscus 345, 348—9, 350; Schmidt, l. c. 89—94. — О нападају Хуна 469 год. в. Priscus 346—8.

[18]) О Германима у Византиској Империји у ово доба в. W. Barth, l. c. 13—9; L. Hartmann, l. c. I 63—5. Ср. Priscus 347.

[19]) О Зенону в. Hist. Graeci Min. I 388, 391, 396; Barth, l. c. 100, 122; Nodilo, l. c. 26—7. — О борби Теодерихâ в. Hartmann, l. c. 64—73; Barth, l. c. 24—7; Nodilo, l. c. 22—58; Historici Graeci Min. I 357—420. — О Теодериховој странци у Цариграду в. Hist. Graeci Min. I 400: ἐν τούτῳ δὲ γράφοντες τὰ ἔνδον γιγνόμενα τῶν ἐν τῇ πόλει τινὲς τῷ Θευδερίχῳ ἑάλωσαν καὶ οὐ μόνον ἑαυτῶν ἐπιστολὰς ἔπεμπον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τέλει πλαττόμενοι γράμματα ἐκείνῳ ἐπέστελλον, θαρσύνεις βουλόμενοι, ὡς ἱκανοὺς ἔχοντα, τοὺς συμπράττοντας ἔνδον. καὶ τρεῖς τῶν ἀπὸ βουλῆς, τοῦ μαγίστρου παρόντος, ἐξετάσαντες ταῦτα, καὶ πληγὰς τὰ σώματα πολλοῖς ἐπιθέμενοι, φυγὴν ἐς ἅπαξ ἐπέθηκαν. δῆθεν γὰρ ἀπέχεσθαι θανάτου καὶ σφαγῶν δοκεῖν ὁ Ζήνων ἐβούλετο. Ср. Barth, l. c. 58.

[20]) О Готима и њихову раду на Балкану в. Barth, l. c. 107. О путу Гота у Епир, који је врло занимљив в. Barth, l. c. 65—6. — О борбама 473—4 в. Historici Graeci Min. I 384—6; Pič, l. c. 37; Barth, l. c. 55—6; Дриновъ, l. c. 87. — О нападају Бугара в. Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ, Критиченъ прѣгледъ на вопроса за произхода на прабългаритѣ отъ езиково гледище (Сборникъ XVI—XVII I 1900) 520; Hartmann, l. c. I 69. — О борбама 479 год. в. Hartmann, l. c. 66—73; Hist. Graeci Min. 350, 403, 406.

[21]) О односима Теодериха Великог према Византији последњих година његова боравка на Балкану в. Hartmann, l. c. I 68—71; Barth, l. c. 118. — О Теодерихову одласку у Италију в. Barth, l. c. 118—119; Hartmann, l. c. I 72. — О Готима, који нису са Теодерихом отишли у Италију, него остали на Балкану в. Ст. Станоевичъ, Гипотеза о славянскихъ заимствованныхъ словахъ изъ германскаго (Зборникъ статей посвященныхъ. . . . Ф. Ѳ. Фортунатову, 1902) 213—8. Ту је истакнуто да нису *сви* Готи отишли са Теодерихом у Италију (као што нпр. погрешно прича N. Nodilo, l. c. 58), него да је један део Теодерихових Гота остао у Тракији и да је ту био још и у оно доба, када су Словени већ почели продирати у те крајеве. Прокопије помиње у Велизаревој војсци једнога, који Γότθος μὲν ἦν γένος τῶν ἐκ παλαιοῦ ἐν Θράκῃ ᾠκημένων Θεοδερίχῳ τε οὐκ ἐπισπομένων, ἡνίκα ἐνθένδε ἐς Ἰταλίαν ἐπῆγε τὸν Γότθιον λεών. . . . (De bello Goth. I 16; ed. Comparetti I 121) На другом месту помиње Прокопије два официра, који су били Γότθοι ἄνδρες, Γότθων τῶν οὐκ ἐπισπομένων Θεοδερίχῳ ἐκ Θράκης ἰόντι. . . . (De bello pers. I 8; ed. Bonn. I 39). У то доба су већ Словени продирали у Тракију и без сумње долазили у додир са овим Готима (Ср. De bello goth. III 38 = ed. Comp. II 447; Hist. Graeci Min. II 98; Theophilactos Simocattes, ed. Teubn. 52, 116—7, ср. 230, 249). — О доласку Бугара и Словена на доњи Дунав после одласка Теодериха

Великог у Италију в. Barth, l. c. 120. Најновија Нидерлова расправа Ein Beitrag zur Gesch. der südslav. Wanderungen (Archiv für slav. Phil. 25, 1903, 307—316), у којој доказује да су Словени већ у III—IV веку били на доњем Дунаву, постављена је на рђаву основу и пуна је нетачности и методских погрешака. О њој ће бити говора доцније.

[22]) О стању у Византији у опште у V веку в. Güldenpenning, l. c. 211—6, 400, 404. — О пониженју Византије ср. н. п. Hist. Graeci Min. I 406. — О византиском двору в. Güldenpenning, l. c. 222—3. О покварености на двору и рђаву утицају в. Hist. Graeci Min. I 397. — Један бивши византиски грађанин Приску *δακρύσας ἔφη ὡς οἱ μὲν νόμοι καλοὶ καὶ ἡ πολιτεία Ῥωμαίων ἀγαθή, οἱ δ' ἄρχοντες οὐχ ὅμοια τοῖς πάλαι φρονοῦντες αὐτὴν διαλυμαίνονται* (Priscus 309). — Варвари признају легитимитет византиског императора; в. Barth, l. c. 48—50; ср. Hist. Graeci Min. I 444. Ипак не увек; в. Hist. Graeci Min. I 397—8. — О прекидању веза међу Истоком и Западом у V веку в. Hist. Graeci Min. I 260: *ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους Εὐτροπίου τοῦ εὐνούχου τῶν μὲν περὶ τὴν ἑσπέραν οὐδὲν ἀκριβῶς γράφειν ἐξῆν ἐς ἐξήγησιν τό τε γὰρ διάστημα τοῦ πλοῦ καὶ μῆκος μακρὰς ἐποίει τὰς ἀγγελλίας καὶ διεφθαρμένας ὑπὸ χρόνου, καθάπερ ἐς χρόνιον καὶ παρέλκουσάν τινα νόσον καταβεβλημένας.* Ср. Barth, l. c. 47; Güldenpenning, l. c. 59, 167—8, 184; за позније време в. Hartmann, l. c. II 198—9; — Како су због тога проношени разни, већином лажљиви гласови, о разним догађајима, прича врло живо Евнапије на нав. месту (Hist. Graeci Min. I 260.)

[23]) Да је енергичан човек и у оно доба могао са успехом радити в. Евнапија, који прича, да је један стратиг који *ἀκμάζων τὴν ἀρετὴν ἐνόσει τὸ σῶμα. τῆς ψυχῆς ὑγιαινούσης πλέον...... τοὺς λῃστὰς ῥαδίως συνεῖλεν. ὥστε μικροῦ καὶ τὸ ὄνομα τῆς λῃστείας ἐκ τῆς μνείας τῶν ἀνθρώπων ἐκπεσεῖν.* (Hist. Graeci Min. I 264.) — Да је било заиста великих људи в. Güldenpenning, l. c. 82, 96, 104—5; Γεδέων, l. c. 141—161; L' Abbé Marin, Les moines de Constantinople (1897) 384—9, 459—467. — О једном савесном и поштеном чиновнику в. Hist. Graeci Min. I 390—1: Еритрије *ἐπεὶ μήτε τὰ κοινὰ διαρκοῦντα ἑώρα μήτε βάρος προσθεῖναι πλεῖον τοῦ τεταγμένου τοῖς συντελέσιν ἠνείχενο μήτε τινὰ ποιεῖν πονηρόν, ὡς ὢν φιλάνθρωπος, τῶν ὀφειλομένων ἠδύνατο χάριν, αἰτησάμενος παρὰ Ζήνωνος ταύτης τῆς ἀρχῆς ἐπαύσατο. λύπην δὲ τῇ πόλει παρέσχεν, ἡνίκα ταύτην ἀπέθετο.* — Да се византиска влада бојала устанка у појединим крајевима види н. пр. Güldenpenning, l. c. 257. — О покварености у Византији, отимању за новац, продаји звања, поткупљивости чиновника итд. в. Güldenpenning, l. c. 73 и д., 208, 216, 414; Hist. Graeci Min. I 256, 268: *ὅτι ἐπὶ Πουλχερίας τῆς βασιλίσσης ἐξέκειτο δημοσίᾳ*

πιπρασκόμενα τὰ ἔθνη τοῖς βουλομένοις ὠνεῖσθαι τὰς ἀρχάς πᾶσι δὲ ἐπιπράσκοντο μεγάλα τε καὶ μικρὰ φανερῶς ἐπὶ τῶν δημοσίων τραπεζῶν, ὥσπερ ἄλλο τι τῶν ἐπ' ἀγορᾶς ὠνίων.... Тако је било и за владе Зенонове; Hist. Graeci Min. I 396: Севастијан τὰς... ἀρχὰς ἀπεδίδοτο πάσας, ἰδίᾳ μὲν ἑαυτῷ, ἰδίᾳ δὲ λαμβάνων τῷ βασιλεῖ τὰ τιμήματα καὶ εἰ προσῆλθεν ἕτερος βραχύ τι προστιθείς, ἐκεῖνος ἦν αἱρετώτερος. — О странци Теодериха Великог у Цариграду в. примедбу 19. — Како су владаоци и чланови владалачке куће чинили шта хоће в. Hist. Graeci Min. I 392, 422—3. — Василиск рођак цара Лава војевао је против Вандала, али δώροις ὑπὸ Γιζερίχου καὶ πλείστοις χρήμασι δελεασθείς, ἐνέδωκε καὶ ἡ τ τ ή θ η ἑ κ ώ ν... (Ср. Византійскій Временникъ 3, 1896, 461—2.) — О једном посланику византиском, који одбија поклоне в. Hist. Graeci Min. I 389.

[24]) О гомилању капитала у мртвим рукама в. Schiller, l. c. II 355. — О расипању у Византији у V веку в. Güldenpenning, l. c. 406. — О бесмисленом ослобађању од државних терета в. Güldenpenning, l. c. 269—271. — О рђавом финсиском стању и оскудици у новцу в. Hist. Graeci Min. I 444. — О учешћу солунског гарнизона у устанку грађана в. Hist. Graeci Min. I 408—9; ср. Barth, l. c. 65. — Теодерих Велики, кад је у Тракији ратовао против Зенона ἐξέτριψε δὲ ἅπαν τὸ αὐτόθι γεαργοῦν, κτείνων τε καὶ εἰσπράττων ὅσα μὴ φέρειν ἠδύνατο (Hist. Graeci Min. I 407; ср. 399.) — Византиска влада се није бринула за сељаке, које су варвари гонили; Hist. Graeci Min. I 408; Barth, l. c. 64. — О сељачким устанцима у V веку в. Güldenpenning, l. c. 215, 308. О односу сељака спрам варвара в. Güldenpenning, l. c. 92, 99—100; ср. Procopius, Bell. Goth. (ed. Comparetti) II 259; Jung, l. c. 182—3; Nodilo, l. c. 49—50, 182—3; Hartmann, l. c. I 31, 61; II 109. — О симпатијама за варваре в. Hist. Graeci Min. I 387, 404, 411.

[25]) О наклоности Византинаца за догматске препирке в. Güldenpenning, l. c. 138—9. — О верским борбама у Византији у V веку в. н. пр. Güldenpenning, l. c. 138, 172, 224, 286—305, 373—382; Marin, l. c. 257—270; Barth, l. c. 30—42. — О учешћу монаха у политичким догађајима в. Barth, l. c. 36, 41, 76—115. О мржи према монасима в. Güldenpenning, l. c. 398. — О бруталном мешању државне власти у црквене ствари в. Güldenpenning, l. c. 379—380; Barth, l. c. 108; Grisar, l. c. 326—7, 450—2. — О присталицама старе вере в. Barth, l. c. 85; Güldenpenning, l. c. 225, 248, 397. — О сукобима између Хришћана и присталица старе вере в. н. пр. Hist. Graeci Min. I 252—3.

[26]) О положају варварских племена у почетку V века в. Kropatscheck, l. c. 21; Güldenpenning, l. c. 181—2. О напа-

дајима варвара и борби њиховој против Византије в. н. пр. Güldenpenning, l. c. 81, 88, 100, 104; Hartmann, l. c. II 11. — О Готима на Балкану у V веку в. Hartmann, l. c. I 64—6; Barth, l. c. 63; ср. Lindner, l. c. 104—5. — О борби Византинаца против германског елемента у самој држави в. Güldenpenning, l. c. 35, 92—3, 96—8, 107, 130, 192. — О готима у војсци в. н. пр. Güldenpenning, l. c. 127; Barth, l. c. 13. — Готи су имали велика имања у Византији; в. Hist. Graeci Min. I 411: Теодерих περὶ Ἡράκλειαν ἔμενεν, καὶ ἐπὶ τὴν Ἤπειρον πέμπει πρὸς Σιδιμοῦνδον, ἐκ μὲν τῆς αὐτῆς φυλῆς τὸ ἀνέκαθεν ὄντα, δοκοῦντα δὲ τότε εἶναι Ῥωμαίοις ὑπόσπονδον καὶ ἐν τῇ κατ᾽ Ἐπίδαμνον Ἠπείρῳ χώραν τε νεμόμενον κατ᾽ εὐδαίμονα κλῆρον καὶ παρὰ βασιλέως δεχόμενον συντάξεις; ср. Barth, l. c. 65. — Готи су се женили Византинкама; в. Hist. Graeci Min I 419. — Било је закона, који су забрањивали поданицима Империје да продају варварима вино, уље, со, гвожђе, храну, дрва и т. д. (Güldenpenning, l. c. 243); под смртном казном било је забрањено учити варваре како се праве лађе (Schmidt, l. c. 30). — Има варвара у то доба који говоре латински (βάρβαρος, συνιεὶς τῆς Αὐσονίων φωνῆς; Priscus 318). Варвари лађе ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν.... διὰ τοὺς λιμνάζοντας φέρουσι τόπους (Priscus 300).

²⁷) О патриотској странци византиској в. Güldenpenning, l. c. 96, 110, 118, 132, 183; ср. Priscus 283. — Византинци хоће да даду убити Атилу; в. Priscus 289. — Византинци не држе задану реч варварима в. Hist. Graeci Min. I 408—419; ср. Barth, l. c. 68. — Варвари пљачкају кад не добију од Византије хране; в. Barth, l. c. 56, 59, 61, 65. — Варвари траже да им се накнадно плати годишња субвенција и за оне године, које су провели у рату са Византијом; в. Barth, l. c. 62.

²⁸) Како је Балканско Полуострво већ крајем IV века ослабило за порез в. Schiller, l. c. II 412. — О стању у Илирику у V веку в. Güldenpenning, l. c. 265—6; Kropatscheck, l. c. 31—2. — О пустоши у Илирику в. Güldenpenning, l. c. 209, 408; о пустоши у Тракији в. Barth, l. c. 116; Зено је нудио Теодериху Великом ἐλθεῖν.... ἐς τὴν Δαρδανίαν, ἐν ᾗ χώραν εἶναι πολλὴν παρὰ τὰ οἰκούμενα, καλὴν μὲν καὶ εὔγειον, ἐνδεᾶ δὲ οἰκητόρων, ἣν δύνασθαι γεωργῶν ἐν πᾶσιν ἀφθόνοις αὐτοῦ τὴν στρατιὰν διάγειν. (Hist. Graeci Min. I 416.) Помиње се да су многа села опустела; в. Güldenpenning, l. c. 415. Било је и вароши, које су биле без становништва. Теодерих Велики, прича Малх, дође у Σκαμπίαν.... τῶν οἰκητόρων αὐτὴν πάλαι ἐκλελοιπότων.... (Hist. Graeci Min. I 413). Ἀφικόμενοι δὲ ἐς Ναϊσσόν, прича Приск, ἔρημον μὲν εὕρομεν ἀνθρώπων τὴν πόλιν, ὡς ὑπὸ τῶν

πολεμίων ἀνατραπεῖσαν (Priscus 291). — О раду византиске владе да помогне неким провинцијама на Балкану в. Güldenpenning, l. c. 209—210, 267—271. — О утврђивању вароши и снабдевању храном в. Güldenpenning, l. c. 187. — Ипак је било богатих вароши и у ово доба на Балкану. Тако Малх прича за Лихнидон, да је *παλαιόπλουτός τε γὰρ αὕτη καὶ εὐδαίμων ἡ πόλις* (Hist. Graeci Min. I 414).

[29]) О византијској војсци у V веку в. Güldenpenning, l. c. 417—8. — Мишљење, да владалац и вођ треба да ради у сагласности са војском в. Hist. Graeci Min. I 400. — О варошима и градовима у Малој Азији без посаде в. Hist. Graeci Min. I 386. — О недостатку трупа већ у почетку V века в. Güldenpenning, l. c. 41—2; ср. 100—4. — О томе, како су трупе биле расејане по гарнизонима в. Hist. Graeci Min. I 413: За време борбе против Теодериха *ὀλίγων μὲν συνόντων αὐτῷ Σαβινιανῷ μισθοφόρων οἰκείων, τῆς δὲ δημοσίας στρατιᾶς καὶ τῶν κοινῶν ταγμάτων τῶν μὲν* δ ι ε σ π α ρ μ έ ν ω ν κ α τ ὰ π ό λ ε ι ς, *τῶν δὲ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Ὀνούλφου ἀκολουθούντων*; ср. Barth, l. c. 67. — О мешовитом саставу ондашње војске и Западног и Источног Царства в. Güldenpennig, l. c. 44; ср. Hist. Graeci Min. I 320, 348, 413; Jireček, Heerstrassen, 39; Hartmann, l. c. I 15. — У чувеном свом говору Теодосију II тражио је Синезије изрично да се у војску узимају само доморотци а не варвари. Güldenpenning, l. c. 105. — Било је случајева, да Византинци нису хтели да се боре; в. Hist. Graeci Min. I 409: За време борбе против Теодериха *Ζήνων πυθόμενος τὸν κατέχοντα κίνδυνον, καὶ ἰδὼν ὡς* ο ὐ δ ε ν ὸ ς β ο υ λ ο μ έ ν ο υ μ ά χ ε σ θ α ι. . . . — Многи се за новац ослобађали од војне обавезе; в. Hist. Graeci Min. I 406: *οἱ δὲ ὡς ἐπήκουσαν ὅτι αὐτὸς βασιλεὺς ἐξάγειν ἐθέλοι, οὕτως ἕκαστος αὐτῶν ἠπείγετο ἑαυτὸν ἐπιδεῖξαι βασιλεῖ πολλοῦ ἄξιον ὄντα ὥστε καὶ οἱ πρότερον* τ ο ῖ ς ἡ γ ε μ ό σ ι ν α ὐ τ ῶ ν, *εφ' ᾧ* μ ὴ σ τ ρ α τ ε ύ ο ι ν τ ο, ἀ ρ γ ύ ρ ι ο ν δ ι δ ό ν τ ε ς *πάλιν ἐς τὸ μετέχειν τῆς ἐξόδου παρεῖχον.* — Војници незадовољни мекушном владом; в. Hist. Graeci Min. I 407. — Војска не добија плату и храну; в. Hist. Graeci Min. I 422. — О томе шта су све морали становници давати за војску в. Hist. Graeci Min. I 410, 418. — Како се још за време Римског Царства у опасности грађани сами бранили од варвара и разбојника в. René Cagnat, De municipalibus et provincialibus militiis in Imperio Romano (1880); Schiller, l. c. I 892; Schiller у Müller, Handbuch, l. c. 243; Rappaport, l. c. 121. — Како су се и страни трговци борили кад је требало в. Güldenpenning, l. c. 177; ср. 180. — О учешћу у рату и храброј борби грађана в. Priscus 284—5; ср. Güldenpenning, l. c. 44: Аларих је beim Versuch den Pindus zu überschreiten

durch die Bürgermiliz von Thessalien einen grossen Verlust erlitten; 126: Inzwischen versuchte Gainas vergeblich mit seinen Scharen Thracien durch einen Plünderungszug zu verheeren, nachdem er vom Kaiser für einen Feind des Vaterlandes erklärt worden war; denn er fand *die Städte überall befestigt und die Beamten wie Bewohner zu tapferer Verteidigung bereit.* Ср. 109. — У време велике опасности узимани су у војску и људи са царских добара; в. Güldenpenning, l. c. 67.

III ПРОДИРАЊЕ СЛОВЕНА, БУГАРА И АВАРА НА БАЛКАН У VI ВЕКУ.

I

Стање после пропасти Хунске Државе. — Словени се шире према југу и западу. — Словени на доњем Дунаву. — Имена варвара у византиским изворима. — Продирање варвара на Балкан крајем V и почетком VI века. — Опасност од варвара на доњем Дунаву. — Дуги Зид. — Земљотрес 518 год. — Мир на доњем Дунаву за владе Јустинове.

Када се у почетку друге половине V века, после смрти Атилине, Хунска Држава распала, почело је јако комешање међу племенима која су била подчињена Хунима, и услед тога ново померање народâ. Многа су племена устала на оружје да се ослободе несносног хунског господства: Источни Готи у Панонији извојевали су себи слободу, а Гепиди су на обалама средњега Дунава основали своју државу. Шта се у то доба борбе разних племена против превласти Хунске дешавало на обалама доњега Дунава и на обалама Црнога Мора, и какве је промене изазвала пропаст Хунске Државе и опадање Хунске моћи у севернијим крајевима, који нису били у непосредном додиру са Византиском Империјом и земљама старе културе, — то није познато. Извесно је само толико, да се у то доба борбе и ломњаве на обалама средњега Дунава и на север од доњега Дунава вршиле важне промене. У то доба почела су

словенска племена да се шире полагано у крајевима између Црнога Мора и Ердељских Планина и да се спуштају на обале доњега Дунава.

Тај процес продирања словенских племена на обале доњега Дунава вршио се у трећој четврти V века. У последњој четвртини тога века већ су прве чете словенске допрле биле до обала доњега Дунава и можда су већ покушавале да пређу Дунав и пљачкају крајеве на десној обали. Поменуто је да се тај процес продирања словенског према Дунаву вршио постепено и без наглих промена, и да је због тога остао незапажен у историјографији византиској. Продирање Словена на Балкан у ово доба било је без сумње још сразмерно незнатно, јер главна маса Словена још се налазила подалеко од Дунава и тек се полагано спуштала и ширила на југ. Осим тога све до одласка масе Источних Гота у Италију (у зиму 488 год.), чувао је Теодерих Велики границе Империје на доњем Дунаву и енергично сузбијао нападаје непријатељске на тој страни.

Тек када је Теодерих Велики скоро са целим племеном Источних Гота оставио своја станишта на Балкану и отишао у договору са Византиским Двором у Италију против Одоакра, остала је византиска граница на доњем Дунаву непоседнута и незаштићена. Византија није располагала у овај мах са довољно војске, коју би могла бацити на своју границу на доњем Дунаву, да спречи тамо прелажење варвара и продирање њихово у балканске провинције. Варварима је дакле на овој страни пут био отворен. И заиста већ неколико година после одласка Теодерихова, хроничари византиски помињу нападаје разних варварских племена са леве обале Дунава на балканске провинције.

Историски извори овога времена помињу међу племенима која су у ово доба, дакле после одласка Теодериха Великог у Италију, прелазила Дунав на

првом месту Бугаре*), који су, као што је поменуто, још за Зенонове владе, на његов позив, прелазили Дунав и долазили на Балкан. Осим Бугара помињу савремени извори борбе византиске војске на Балкану и са другим варварским племенима. Тешко је насигурно рећи која су та друга племена била. Када је после одласка Теодерихова у Италију остала отворена византиска граница на доњем Дунаву, нагрнула су тамо на Византиску Империју разна варварска племена, о којима Византинци до тога доба или нису ништа знали или су бар врло мало и ретко о њима слушали. Стога су савремени извори у први мах у великој недоумици, којим именом да назову те нове непријатеље Византиске Империје; јер осим Бугара и Хуна, за које се у Византији знало, било је у овим нападајима уз њих или независно од њих племенâ, која до тада још никада нису била нападала на Византију. У недоумици којим именом да назову те нове варваре и та нова варварска племена, хроничари су их називали именима оних варварских народа, за које су знали да су некада становали на доњем Дунаву, називали су их Гетима и Скитима. Нема сумње да под тим именима ваља разумети смесу разних варварских племена у првом реду Бугара, Хуна и Словена.[1])

За владе цара Анастасија (491—518) нападали су од времена на време разни варвари балканске провинције. Одмах првих година његове владе, баш у доба када је Анастасије почео дуг и тежак рат против Изаврана, који су се за Зенона били осилили и готово завладали Цариградом и Империјом, нападали су варвари на Тракију (493 год.). Неколико година после завршетка изавриског рата, у коме су се особито одликовале трачке трупе за тим Готи и Хуни, када су Изаврани већ

*) Извори VI века често мешају Хуне и Бугаре. Помињу их и заједно и свако племе посебно, а помињу и једне место других. Биће да их је у тај мах тешко и било разликовати. Међу Бугарима је зацело било свагда и Хуна, а са Хунима опет без сумње увек и Бугара.

били побеђени и разбијени и у масама насељени у Тракији, напали су Бугари са великом масом на Тракију (499 год.). Византиски вођ Арист пошао је против њих са 15.000 војника. У битци са Бугарима била је византиска војска надбијена; Византинци су оставили на бојноме пољу преко 4000 људи, међу њима и неколико виших официра. Три године после тога (502 год.) прешли су Бугари опет Дунав и напали на Тракију. На Балкану није било готово никакве војске, јер је Византија у овај мах била заузета ратом са Арапима, а било је опасности да дође до сукоба и са Персијом.

Појединости ових варварских нападаја на Балкан нису познате. Можда су ови нападаји стајали у вези са нападајем Арапа на византиске провинције у Азији и са персиско-византиским ратом (502—505 год.). Последње године овога рата, када је Анастасије осим тога био дошао у конфликт и са Теодерихом Великим, имала је византиска војска опет сукоба са варварима. У крвавој битци, у којој је са византиске стране учествовало 10.000 војника, били су Византинци разбијени тако да их се само врло мало бегством спасло. Хроничари бележе да је овај пораз сасвим сломио дух византиске војске.[2])

Анастасије је после овога пораза византиске војске видео колика опасност прети Византиској Империји од варвара на доњем Дунаву; он је увидео да је византиска војска и сувише слаба да се одупре навали варварских племена. У току од неколико година две византиске војске биле су сатрвене, а варвари су неколико пута пленили провинције балканске. Рат са Персијом тек што је био свршен, а није било довољно гаранције да ће се на тој страни моћи одржати мир, са Теодерихом Великим могао је Анастасије свакога тренутка да дође у сукоб, а Арапи из сирских пустиња узнемиривали су непрестано византиске провинције у Малој Азији. Оно мало војске, којом је Византија у овај мах располагала, није могло

бранити Империју на толико страна и од толико непријатеља. Опасност је била велика да варвари са леве обале Дунава не продру до саме престонице. Стога је Анастасије наскоро после последњег бугарског нападаја и свршетка персиско-византиског рата, да би боље утврдио и осигурао престоницу Империје, почео градити тако звани *Дуги Зид*, који је требао да штити Цариград са сува. У исто доба када је довршено грађење Дугога Зида (512 год.), населио је Анастасије Херуле на Дунаву (по свој прилици око Београда), без сумње под условом да војују уз Империју против варвара.

Од године 513 па кроз неколико година била је Византиска Империја поприште грађанскога рата, који је водио византиски војсковођа Виталијан против Анастасија. Виталијан се из балканских провинција дигао па Анастасија, истакао се као заштитник православне вере и прикупио је био око себе, осим византиских војника, још и велику множину разних варварских племена. Таман се Империја била примирила после рата Виталијанова и после верских трзавица, које су под Анастасијем често изазивале побуне и устанке, кад 517 год. нагрну поново варвари са ужасном силом на балканске провинције. Коњаници варварски опустошили су обе Македоније и Тесалију и продрли су пљачкајући до Термопила и граница старога Епира. Да спасе заробљене византиске грађане при овом нападају, послао је цар Анастасије варварима 1000 фунти злата за откуп. Тај новац није залегао за откуп свих заробљеника и варвари су оне заробљенике, који се нису могли искупити, или затворили у куће и спаљивали их заједно са стоком или су их убијали пред зидинама градским.[3])

Још то нису биле све муке и патње које су морале претрпети провинције балканске. Идуће године био је у Дарданији страшан земљотрес, који је за трен ока срушио 24 тврђаве. Онда је страдала и престоница Дарданије (Scupi). Несрећа ова ужасно је по-

тресла становништво целе Империје. Чак и суви хроничари византиски, који иначе са неколико речи бележе и најважније догађаје, болно и потресени описују ову велику несрећу.

После овога наступило је за неко време затишје на доњем Дунаву. За цело време владе Јустинове (518—527 год.) не бележе историски извори никакве нападаје варвара на балканске провинције. Варвари су били мирни и нису прелазиле Дунав ни у време када је Византија била заузета сукобом са Перзијом и сукобом са Теодерихом Великим. Тај факт, да су варвари на доњем Дунаву мировали пуних десет година, и то у доба кад Византија никако није била у стању да оружаном силом сузбија њихове нападаје, и да они за цело то време нису прелазили Дунав нити нападали Византиску Империју, може се разумети само тако, ако се претпостави да су варвари у то доба били заузети међусобном борбом и ратовима. Далеко од граница Византиске Империје, тамо негде у руским степама гложили су се и били међ собом у току од тих десет година Бугари, Хуни, словенска и разна друга племена. Због те борбе по свој прилици имала је Византија у то доба мира на границама својим на доњем Дунаву.[4])

II.

Нападаји варвара на доњем Дунаву првих година владе Јустинијанове. — Анти и Словени. — Герман и Хилвуд на доњем Дунаву. — Нападаји Словена 527, 530, 533 год. — Нападаји Бугара (Хуна) 535, 538 год. — Борба Словена међ собом. — Прича о Хилвуду. — Јустинијанови преговори са Словенима. — Словени четују по Балкану. — Нападај Словена 547 год. — Земљотрес и рат гепидско-лангобардски. — Нападаји Словена 549, 550—1 год. и Хуна 551 год. — Нападај Словена 552 год. — Велики нападај Хуна 558 год. — Борба Хуна међ собом.

Мир који је готово десет година, дакле скоро за време целе владе Јустинове, трајао на доњем Дунаву, прекинут је био одмах првих година владе Јустинијанове. Од тога времена на кроз читав век и по савремени

извори готово непрестано причају о нападајима Бугара, Авара и разних словенских племена на византиске провинције на Балкану. Готово при свима тим нападајима помињу се или сами или у разним комбинацијама Словени, затим Бугари, Хуни и доцније Авари; сви су ови или самостално или заједно са Словенима прелазили Дунав и пљачкали по Балканском Полуострву. У ово доба, дакле од првих година владе Јустинијанове, савремени извори већ изрично помињу два велика словенска племена, Анте и Словене, који су у ово доба становали на левој обали доњега Дунава и одатле често продирали на Балкан. Сада већ извори нису више у недоумици због имена ових варвара, који су на доњем Дунаву прелазили границе Византиске Империје. Скоро сви савремени извори називају те варваре Словенима и помињу два велика племена словенска која су, ма да су се често међ собом била и гложила, већином заједнички, а често и у друштву са Бугарима и Хунима, који су у то доба становали у јужно руским степама, прелазили Дунав и пљачкали по балканским провинцијама.

О нападајима Словена и других варварских племена првих година владе Јустинијанове има врло мало података. Када је Јустинијан дошао на престо била је Византија у рату са Перзијом. За време тога рата, када је по свој прилици сва византиска војска била повучена са Балканскога Полуострва и одведена у Малу Азију, да се тамо бори против Перзијанаца и Сарацена, прелазили су Словени Дунав и пљачкали по Балкану. Прокопије наиме прича у својој Тајној Историји, да су Бугари, Словени и Анти од онога времена када је Јустинијан сео на престо (527 год.), скоро сваке године прелазили Дунав и чуда чинили по византиским провинцијама на Балкану. Исто тако прича Прокопије и у опису готскога рата, како Анти и Словени, од онога времена од када је Јустинијан узео владу у своје руке, прелазе Дунав и нападају на византиске провинције. Тада је Јустини-

јан био поверио своме синовцу Герману, храбром и способном официру, команду над византиском војском на доњем Дунаву. Герман се с великим успехом борио против варвара и задао им је толико страха, да су се бојали и имена његова. Али Герман ускоро буде опозван, а 530 год. нападну Бугари са Словенима опет на Илирик и Тракију. Између њих и византиске војске било је борбе, која је вођена са промењивом срећом, али ипак изгледа да су Византинци у главном имали успеха и сузбили варваре. После овога нападаја увидео је Јустинијан да је потребно побринути се за бољу одбрану дунавске границе.

У овај мах било је тешко то учинити, јер је рат са Перзијом тражио да цела војна снага византиска буде концентрисана на источном бојишту. Ипак је Јустинијан учинио што је могао. Именовао је за команданта византиске војске у Тракији и заповедника пограничних трупа на доњем Дунаву свога рођака, храброг и трезвеног Хилвуда, коме је пошло за руком да неко време држи у шкрипцу варваре. Три године, прича Прокопије, варвари не само да нису могли да прелазе Дунав, него је Хилвуд шта више често са својом војском прелазио на леву обалу Дунава и тамо хватао варваре и гонио их са њихових седишта. Три године је то тако трајало и за то време су становници византиски на десној обали Дунава уживали потпун мир. После три године успешне борбе против варвара пређе Хилвуд једнога дана на леву обалу Дунава, да се по своме обичају бије тамо са Словенима. Али овога пута је Хилвуд имо врло мало људи са собом. Када су за то сазнали Словени, скупе се са свих страна и нагрну у великим масама на Хилвуда и његову пратњу. У жестоком окршају множина Словена надбије Византинце. Хилвуд се храбро борио; он падне и са њиме већина пратње његове. Од тога времена, када је нестало храброга Хилвуда, варварима нико више није пречио прелаз преко Ду-

нава. Тако, додаје Прокопије, цела сила византиска није могла да замени једнога храброг човека. Међутим биће да је граница на доњем Дунаву после Хилвудовог пораза остала непоседнута због тога, што је баш у то доба почео Јустинијан рат са Вандалима.[5])

У доба када је Византија почела рат у Италији против Источних Гота (535 год.), имала је византиска војска у Мизији опет окршаја са Бугарима. Три године после тога (538 год.) напала је јака бугарска војска под вођством две њихове поглавице на Скитију и Мизију. Пошто су сузбили Византинце и потукли их у једној битци, у којој је и сам њихов вођ Јустин пао, продру Бугари чак преко Балкана. Византиски војни заповедник у Илирику Акум (Хун или Бугарин по народности) нападне Бугаре и потуче их; у битци погину и оба бугарска поглавице. Али друга једна бугарска војска после ове победе нападне Византинце, сузбије их и заробе и Акума и Констанстина, који је после смрти Јустинове предузео био команду.

Идућа година била је врло критична за Империју. Франци су су се решили да помогну Источним Готима и са ужасном силом напали на северну Италију, а Перзијанци су били упали у Сирију. У исто доба прешли су Бугари у великом броју Дунав и напали на балканске провинције, али их наместник византиски у Илирику Мундо (по народности Гепид) разбије и зароби том приликом многе Бугаре. Изгледа да ови нападаји Бугара на Балкан стоје у вези са нападајем Перзијанаца на Византију. Јер баш у доба када су Перзијанци са великом силом прешли византиску границу и почели продирати према Антијохији, пређу и Бугари у великим масама Дунав и разлију се по источним провинцијама балканским. Овом приликом нису Бугари наишли готово ни на какав отпор, јер је сва византиска војска била заузета на два главна бојишта: у Италији против Источних Гота и на источним границама против Перзијанаца. Стога

су Бугари лако продрли чак до под сама подграђа цариградска, освојили Касандрију и враћали се неколико пута истим путевима у пљачку. Једна гомила Бугара продре у Трачки Херзонез, а један део је чак прешао и у Малу Азију. Овом приликом Бугари су заузели 32 тврђаве, опљачкали целу Тракију и Илирик и продрли кроз Термопиле чак до Пелопониза. Стање је за Византију било критично. Готи су поново почели дизати главу, јер су Перзијанци са великом силом опет напали на Империју, а Бугари су ужасно пљачкали и пустошили по Балкану.[6])

Словени су се међутим после погибије Хилвудове (533 год.) почели бити међ собом. Два велика словенска племена, Анти и Словени, заратили су међ собом, и у тој борби били су Анти потучени. За време те борбе један Словенин зароби једнога младића по имену Хилвуда, који је временом стекао наклоност свога господара због своје храбрости. После некога времена Анти нападну на Тракију и поведу собом много заробљеника оданде. Један од тих заробљеника дошао је у руке једном варварину добра срца. Пошто се није могао искупити, намисли он да се ослободи ропства преваром. Причао је своме господару како му је он захвалан и како ће га ускоро учинити богатим човеком. Међу Словенима, говораше он, налази се као заробљеник Хилвуд, бивши заповедник византиски и рођак Јустинијанов. Ако он откупи Хилвуда и пошаље га натраг у Византију, добиће силно благо од Императора. Његов господар пристане на то, и како су се Анти и Словени већ били измирили, пође с њим међу Словене и за велик новац откупи Хилвуда од његова господара и поведе га собом. Кад су дошли у крајеве у којима су Анти становали, запита нови господар Хилвуда, да ли је он заиста византиски заповедник као што му је речено. Хилвуд му каже истину, да је и он Ант по народности, да се борио и он против Словена и да је заробљен у том рату, а сада пошто се налази у својој земљи, то по њиховим

законима постаје опет слободан. Нови господар Хилвудов ражљути се што је за њега дао бадава толики новац, али га заробљени Византинац непрестано увераваше, да је то баш прави Хилвуд и да он из страха крије своје име, а када се нађе на византиској територији да ће признати истину. Када се та ствар рашчула, скупе се Анти да заједно већају шта ће да раде са Хилвудом, јер су се надали да ће много што шта моћи добити од Византије за Хилвуда. На скупу су Анти гонили Хилвуда да им призна да је он заповедник византиски претећи му казнама.[7])

Византија је у то доба (545 год.) још увек била у рату са Перзијом, а и Бугари су се спремали да пређу преко Дунава и да нападну на балканске провинције, те илирски војници који су под Велизаром ратовали у Италији против Гота, оставе, када се разнео глас о нападају бугарском, византиску војску и пођу натраг у Илирик да бране жене и децу своју од Бугара, јер Византија им, говораху они, и иначе не издаје готово никако ни плату ни храну. Цар Јустинијан је хтео, пошто на Балкану није било било скоро никако војске, да нађе савезнике, који ће ударити на Бугаре, ако би хтели да пређу Дунав. Стога је Јустинијан био послао посланство Словенима и нудио им један пуст град са околином на левој обали Дунава и доста новаца, да склопе с њим савез и да војују против Бугара. Посланство ово стигло је Антима баш кад су они већали шта да раде са Хилвудом. Анти вољно приме понуду Јустинијанову под условом да он дозволи да Хилвуд остане међ њима. Сад је међутим и сам Хилвуд почео бајаги признавати, да је он заиста бивши заповедник византиски. Али када је после тога Хилвуд пошао у Цариград, свакако да прими потврду своје власти, нађе путем на Нарзеса, који открије целу превару, зароби Хилвуда и поведе га собом у Цариград.

Словени су у ово доба готово непрестано пљачкали по Балкану. Византија је у овај мах била у

тешком положају, она је у исти мах водила рат на две стране, и са Перзијом и са Готима, а варвари са леве стране Дунава непрестано су нападали на балканске провинције, у којима није било скоро никакве војске. Кад је склопљено примирје са Перзијом и Велизар примио поново врховну команду у Италији, почела је Византија са свих страна окупљати војску да енергично настави рат против Гота. Стога су сада кренути у рат и Херули, који су још под царем Анастасијем били насељени на Дунаву око Београда. Када су Херули пролазили кроз Тракију, одакле је требало да пођу у Италију, напђу они на чете словенске, које су биле прешле Дунав, пљачкале по Тракији и водиле собом много Византинаца. Херули, мада их је бројем било много мање но Словена, нападну на словенске чете, разбију их и ослободе све заробљене Византинце.

Велизар је међутим енергично наставио рат против Источних Гота и после великих напора успео је да освоји и Рим. Сад је требало појачати Велизарову војску и дати му тиме могућности да што пре сврши готски рат. Али баш у то доба (547 год.) нагрну опет словенске чете преко Дунава и продру кроз Илирик до Епидамна (Драча); пљачкали су све немилице где год су стигли и одводили у робље све без обзира на старост. У Илирику је у то доба било 15.000 византиске војске, али је свакако Словена у овај мах било много више, кад су византиске вође нашле за добро да из далека са својом војском прате кретање словенских чета, а да се са њима никако не упуштају у бој.[8])

У исто доба су и многи земљотреси увећали беду становништва на Балкану. Тракија и Илирик били су готово сасвим опустошени. Наскоро после тога, свакако у вези са готским ратом, нападну и Гепиди из Сирмиума на Тракију и Илирик, а Лангобарди, који су у то доба становали на запад од Гепида, нападну на Далмацију и Илирик и продру до Епи-

дамна. Али је Византија наскоро после тога била ослобођена од Гепида и Лангобарда, јер су они међу собом заратили и започели дугу и крваву војну, која је после много година завршена дефинитивном пропашћу гепидскога племена. Византија је у том рату чешће узимала учешћа, али су због тога опет ови варвари пленили византиске земље, особито Илирик. У тим ратовима учествовали су и Словени.[9])

Године 548, дакле баш у време када су Готи били завладали готово целом Италијом а и на источним границама Империје рат против Перзије поново букнуо, пређе једна словенска чета (по причању Прокопијеву било их је само 3000 људи) Дунав, продре до Марице, ту се раздвоји и пође даље у два одељења. Обе чете пустошиле су и пљачкале по Илирику и Тракији и побеђивале византиске војске са којима су се биле сукобиле. Напослетку на једну од тих чета нападне заповедник византиске коњице у Тракији Азвад, али и византиска коњица буде побеђена, а Азвад жив ухваћен. Словени му одеру кожу са леђа и спале га жива. После тога Словени су слободно пљачкали по Тракији и Илирику и заузели су многе градове, а пре тога, додаје Прокопије, нису опседавали градове, нису чак смели у равнице ни силазити.

Она словенска чета која је победила Азвада, продрла је чак до мора и заузела приморску варош Топер. Топер су заузели Словени на овај начин. Један део Словена дошао је пред градску капију и узнемиривао је византиске војнике који су били на бедемима, а већина Словена била се сакрила на неприступачном месту близу градских зидова. Војници који су били на бедемима, мислећи да нема више Словена осим оних, који су их пред зидовима чикали, узму оружје, изађу из града и нападну их. Словени се бајаги поплаше и нагну бежати, а византиски војници почну их гонити и тако измакну подалеко од градских зидова. У тај мах изађу из заклона они Словени који су се били сакрили и пресеку Византинцима повратак.

Сада се обрну и они Словени који су бежали, Византинци буду нападнути са две стране и изгину сви до једнога. Топер је истина на овај начин остао без војске и без одбране, али се становници топерски ипак јуначки и храбро одупру Словенима. Када су Словени нападали на зидове градске сипали су становници Топера на њих врело уље и смолу и бацали на њих велико камење. Још мало је требало па би Топер био спасен; али Словени нагрну свом жестином, кишом од стрела натерају становнике да се повуку са зидова, на лествицама се успну горе и заузму град. Петнаест хиљада грађана топерских метнули су Словени под нож, опљачкали су све што се могло опљачкати, а жене и децу одвели у робље.

При овом нападају поступали су Словени као и обично, нису гледали на узраст и нису имали никаквих обзира, него су од онога тренутка, када су ступили на византиску земљу, убијали без разлике свакога на кога су наишли, тако да су цео Илирик и Тракија били пуни непогребених лешева. Жртве своје, прича Прокопије, нису Словени убијали мачем и копљем, него су их живе набијали на коље и умарали другим ужасним мукама.

Обе чете словенске, када су пролиле доста крви и доста се напљачкале, врате се натраг и поведу собом много робље.[10])

Византиска ствар у Италији рђаво је стајала. Године 550 хтео је Јустинијан енергично да настави рат против Гота те именује за врховног команданта византиске војске у Италији свога нећака, храброг и трезвеног Германа. Наименовавши га за врховног команданта, Јустинијан му је дао мало војске, али му је дао доста новца да њиме прикупи по Тракији и Илирику себи војску. Осим тога требало је да с њиме пођу и Херули. Велика се нада полагала у Византији у Германову експедицију. Герман се већ био прославио и стекао је великих заслуга за Државу. Стога су њему похитали најхрабрији ратници визан-

тиски и многи војници из Тракије и Илирика. А дарежљивост Германова, глас о доброти и храбрости његовој и нада на богате награде, довела је и многе варваре чак и са обала дунавских у Германову војску. Већ су и Готи у Италији страховали због Германове експедиције и гласови о доласку његову бацали су их у велику бригу.

Герман је дошао био у Сардику (Софију), окупљао је тамо војску, уређивао је и енергично чинио припреме за рат, кад силне, као никада до тада, чете словенске пређу Дунав и продру до Ниша. Мање чете Словена разишле су се биле по околини, без сумње ради пљачке; неколико од тих Словена ухвате византиски војници. На питање зашто су прешли Дунав, одговорили су Словени, да су то учинили са намером да освоје Солун и друге околне градове. Кад је за ту намеру сазнао цар Јустинијан, нареди одмах Герману, да одложи пут у Италију и да помогне Солуну и другим градовима и да свом снагом сузбије нападај Словена. Према тој заповести из Цариграда Герман је остао у Сардици, али кад су Словени сазнали од заробљених Византинаца да је Герман у Сардици, поплаше се много, јер су добро памтили да је Герман још првих година владе Јустинијанове са великим успехом војевао против Анта. Стога Словени напусте свој првобитни план и не пођу на Солун, него преко илирских гора, јер нису смели да се спуштају у равнице, продру у Далмацију. Како више није било опасности за Солун од стране Словена, Герман се почео спремати за пут у Италију, али изненада умре. Смрт његова била је велик губитак за Византију, јер он је био без сумње један од највећих људи свога доба.[11])

Наскоро после тога прешле су опет друге нове чете словенске Дунав, да појачају оне које су хтеле поћи на Солун, и пљачкале су исто онако као и оне по Балкану. Било је људи који су мислили, да је Тотила краљ готски новцем задобио ове Словене да нападну на Византију, уверен да Јустинијан неће моћи

*

енергично водити рат против Гота у Италији, ако Словени нападну на балканске провинције. Прокопије каже, да не може сигурно казати да ли су ови Словени напали на Балкан заиста по наговору Тотилину или из сопствених побуда.

Ове чете словенске биле су подељене у три групе, пљачкале су по целом Балкану и радиле су као да су у својој кући без икаква страха од Византинаца и византиске војске. Они су овога пута чак и презимили на византиској територији (550—1 год.). Цар Јустинијан послао је против њих велику војску под командом одличних официра. Та војска сукобила се са једном четом Словена код Адријанопоља (Једрена). Ова чета словенска скоро већ није могла да се креће, јер је била оптерећена силним пленом, људима, животињама и сваковрсним богатством. Кад је наишла византиска војска, Словени се зауставе и почну се спремати за бој, али тако да Византинци то не опазе. Словени су били заузели позиције на брду, а Византинци недалеко од њих у равници. Тако су стајали спремни једни према другима дуго времена. Византиски војници постали су били нестрпељиви и кривили су своје официре, што их не воде у бој, говорећи, да то не чине због тога, што они имају свега доста док војници напротив трпе оскудицу. Тако су византиски заповедници били принуђени да се сукобе са Словенима. У крвавој битци, која се била између Словена и византиске војске, били су Византинци до ноге потучени. Многи храбри војници остали су на бојном пољу, многи су пали у руке непријатељу, а војсковође су се са мало њих једва спасли бегством. Словени су у овој битци освојили и једну византиску заставу.

Пошто није било више византиске војске, која би им се могла одупрети, продру Словени у покрајину Астику (између Филипопоља и Адријанопоља), која до тога времена никад још није била опљачкана, и награбе се тамо богата плена. Пошто су опљачкали многе крајеве, допру Словени чак и до

Дугог Зида на домак Цариграду. Наскоро после тога нова византиска војска пође против њих, сукоби се са једним одељењем Словена, разбије их и многе потуче. Том приликом ослобођено је и много заробљених Византинаца, а отета је и она застава. Али су се остале чете словенске ипак безбрижно вратиле натраг у своја станишта на леву обалу Дунава носећи собом богат плен.[12])

После ових догађаја изгледа да је византиска влада предузела била енергичне мере, да сузбије нападаје варварске и да у опште спречи варваре да прелазе Дунав. Те тако, када су се год. 551 Гепиди почели спремати на рат против Лангобарда и када су, бојећи се да ће Византија потпомагати Лангобарде, почели преговоре са Хунима Котригурима и уговорили с њима, да они као њихови савезници пређу Дунав и нападну на балканске провинције, Котригури нису могли да изврше тај план, јер су Византинци на Дунаву, у Тракији и Илирику, утврдили били своју границу толико, да Котригури нису могли никако да пређу на десну обалу. Стога Котригури левом обалом Дунава оду до Гепидске Државе, па онда тамо са гепитске територије пређу на десну обалу Дунава и опљачкају околину. Једва је цару Јустинијану пошло за руком да разним интригама упути Утигуре против Котригура и да на тај начин спасе Балкан од даљег пљачкања Хуна Котригура. Услед тога (или можда другог ког нападаја хунског) морао се Нарзес,*) када је са великом војском у пролеће 551 год. пошао против Тотиле у Италију, задржати неко време код Филипопоља (Пловдина).[13])

У то доба букнуо је поново готско-византиски рат. Византија је опремила велику војску против Тотиле, а Тотила је послао готску флоту да плени оба-

*) Хунска чета која је задржала Нарзеса, била се поделила на два дела, један је пошао на Солун а један на Цариград.

ле у Јелади. Баш кад је борба била у највећем јеку, у пролеће 552 год., нападну Словени на Илирик и почну тамо ужасно пустошити. Цар Јустинијан пошље против њих војску под командом двојице синова Германових. Византиска војска била је бројем много слабија од Словена. Стога византиски команданти нису смели да нападну Словене, него су их пратили узастопце и хватали оне који су заостали; неке од њих су убијали а неке слали императору у Цариград. Али су Словени ипак и овога пута починили силна зла. Они су остали дуго времена на византиској територији, путови којима су они пролазили били су пуни лешева. Словени су се и овога пута неузнемирени вратили натраг на леву обалу Дунава и понели собом много плена и силно робље. Византиска војска није им шта више могла при повратку ни спречити прелаз преко Дунава нити им том приликом ишта учинити, јер су их Гепиди на својим чамцима, за један златник од главе, превезли преко.

Цар Јустинијан био је у бризи што не може да спречи пљачкање словенских чета по Балкану. Да би са успехом могао предузети нешто против Словена, требало је да ступи у добре односе са Гепидима или да помогне њиховим крвним непријатељима Лангобардима, који су од дужег времена почели били борбу на живот и смрт са гепитским племеном, па да на тај начин ослаби Гепиде, који су помагали Словенима при узмицању. Јустинијан је истина пре тога времена склопио био савез са Гепидима, али како су Гепиди превезли били Словене и тиме нарушили уговор са Византијом, пошаље Јустинијан војску у помоћ Лангобардима против Гепида.

За време борбе, која је у то доба поново почела у Италији, били су Византинци принуђени да повуку чак и своју посаду са Термопила и да је пошаљу у Италију против Гота.

Те године (552) било је још борбе по Тракији и Илирику између византиске војске и неких варварских

авантуриста. У то је доба писао Јордан своју римску и готску историју и поменуо је тамо како Бугари, Анти и Словени непрестано нападају и узнемирују римске земље.[14])

Идућих неколико година, док је Византија још увек ратовала и са Готима у Италији и са Перзијанцима, нема помена о варварским нападајима на Балканско Полуострво. Тек 558 год. крену неке чете Хуна Котригура са северних обала Црнога Мора и дођу на Дунав. Услед јаке зиме био се Дунав замрзнуо, те Хуни лако преведу на десну обалу Дунава своју пешадију и коњицу, и како су тамо наишли на пуста места и како им се нигде никаква војска није одупрла, пређу Мизију и Скитију и нагрну на Тракију. У Тракији се хунска војска подели на два дела; један део пође на Грчку и опљачка тамо многа незаштићена места; други део пође на Трачки Херзонез, који је био заштићен јаким зидом, а једно одељење Хуна од 7000 коњаника пође право на Цариград, пустошећи поља и рушећи на све стране. Како у тај мах ни на Балкану ни у околини Цариграда није било никакве византиске војске, која би се овим Хунима могла одупрети, продирали су они слободно напред, награбили се силног плена и заробили много византиских грађана. Међу заробљеницима било је особито много византиских госпођа и девојака из одличних породица. Византиски историк овога времена, даровити Агатије, живим речима црта оне невоље, које су морале да претрпе византиске госпође, што су их Хуни били заробили.

Војске није било да се одупре Хунима, градови и тврђаве биле су занемарене и опале, неке од њих су и Хуни били заузели и порушили тако лако као да куће руше, јер у њима није било војничке посаде, није било ратних справа; нико се није мицао и све је, каже Агатије, било пусто тако да се нигде није чуо ни лавеж паса. Јер, пише даље Агатије, римска војска није више била онаква као под старим императорима, она је

смањена на минимум и није више ни близу одговарала величини и пространству државе. Византиска војска требала је да има 645,000 бораца, а она је бројила само 150,000 војника, па и те трупе биле су расејане и размештене по Италији, Африци, Хиспанији, на источној граници Империје против Перзијанаца и другде.

После великих ратова против Перзије, Вандала и Гота изгубио је био цар Јустинијан готово сву енергију. Он који је некада сањао да Византији поврати све земље некадашње Римске Империје, он који је некада само на завојевања мислио, смело ратовао са свима непријатељима Империје и са ужасним напорима и огромним жртвама освајао Византиској Империји земље и народе, — у последњим годинама свога живота изгубио је готово сву енергију. Није се више бринуо за војску и за тврђаве: легије су биле бројем опале, а тврђаве запуштене и охронуле. Јустинијан није више марио да ратује, избегавао је конфликте и најрадије се мирио са варварима плаћањем данка и богатим поклонима, а када је требало сузбијати варварске навале, радије је слао једне варваре против других, него што би се сам на њих кренуо. Пример императоров рђаво је утицао на све. Марљивост и савесност целог чиновничког особља у држави је попустила, сваки је радио што је хтео а цео државни организам почео је рђаво да функционише. Највише је била занемарена војска. Војнике су закидали и у храни и у оделу и у плати. Због тога су војници јатомице остављали своје чете, тим пре што су знали да се у Цариграду новац немилице баца на циркуске игре и друге непотребне ствари док они, који се боре за Државу, не добивају ни оно што им је најпотребније. Тако су остала пуста и непоседнута многа места и тврђаве у Тракији, а и сама престоница остала је без одбране и заштите. Због тога су Хуни и могли да продру до Цариграда не

наишав ни на какав отпор и да се утаборе у непосредној близини византиске престонице.[15])

Кад се сазнало, да се хунска војска утаборила на домак Цариграду, овладала је у престоници ужасна паника. Свима се чинило да је опасност много већа но што је у ствари била, сви су изгубили главу и спремали се за бегство. И није само маса народа била изгубила главу, него је велик страх овладао и свима онима који су били на земаљској управи и самим императором. Сам Јустинијан је наредио да се покупе све драгоцености и ствари од вредности по црквама у околини цариградској и да се све то ради сигурности донесе у Цариград; један део тих драгоцености чак су дали пренети у Малу Азију. Страх је био толико овладао свима, да је једва скупљено нешто официра и доста војника да поседну најважније тачке на зидовима градским, па и то су били Схоларији (гардисте), већином размажени синови богатих породица византиских, који нису били вични боју и ратним напорима. Тако је трајала паника у Цариграду неколико дана, а варвари су слободно пустошили по околини. Тада Јустинијан преда команду староме Велизару, који већ давно није ратовао, и повери му команду над војском против Хуна.

Чим је примио команду, Велизар изађе са византиском војском ван престонице и утабори се недалеко од Цариграда. Пошто су му се придружили још и многи сељаци из околине, чија су села и њиве Хуни били опустошили, Велизар утврди свој логор јаким шанцем. Непрестано је слао извиднице према непријатељу, а ноћу палио многе ватре, да завара непријатеље као да има много више војске но што је заиста било. Велизар је око себе окупио био старе и опробане ратнике, војнике који су се уз њега и под његовом командом борили у многим биткама у Азији, Африци и Италији. Били су то храбри људи и вешти војници, а горели су од нестрпљења да се што пре побију са непријатељем. Велизар се бојао пренагљености и

опомињао је своје војнике да раде хладно и одмерено. Он никако није хтео да изазива сукоб.

На послетку је једно Хунско одељење од 2000 коњаника пошло на Велизара. Кад је то Велизару јављено, он учини овај распоред. Он сам са мало одабраних војника пође против Хуна, који су хтели да нападну на византиски логор, 200 коњаника размести са две стране у шуму у заседу и нареди им да на његов знак груну па оба хунска бока; сељацима и грађанима, који су пошли с њим, нареди да иду за његовим одељењем, кад он пође, и да вичу и лармају што више могу.

Велизар се са својом четом намести у центру и ту је чекао нападај хунске коњице. Када су му се Хуни приближили и када је маса њихова већ била прошла византиске заседе, Велизар са својом четом силно удари на њих, а грађани и сељаци који су били иза његове чете дигну ужасну вику. У тај мах да Велизар и уговорени знак, а она два византиска коњичка одељења, која су била у заседи, испадну из шуме и нападну Хуне са две стране. За треп ока подигне се силна ларма и прашина као да је нагрнула са свих страна велика војска. Хуни притешњени са три стране нису се могли ни бранити како треба, а и морали су мислити да су опкољени и да их је напала велика и силна војска. Први редови хунске коњице збуне се и поколебају, те нагну бежати и у бежању гонити пред собом оне, који су били за њима и који су још покушавали да се бране, али у овој забуни место непријатеља обарали стрелама своје саплеменике. Битка је завршена потпуним поразом хунским. Византиски коњи били су заморени, те Византинци нису могли Хуне дуго гонити и услед тога их се сразмерно доста спасло.

Кад ово разбијено одељење хунске коњице дође до хунског табора направи тамо велику забуну. Одмах буде наређено се цела војска крене натраг. Велизар их није гонио. Тако је био наредио

цар Јустинијан под утицајем разних интрига против Велизара. Стога су се Хуни од Цариграда повукли мирно и без губитака. У овом окршају пало је око 400 Хуна, од византиске војске није погинуо нико; било их је само неколико рањених.[16])

Међутим друго одељење хунске војске, које је било пошло на Херзонез, спреми лествице и друге машине потребне за опсаду, и почне нападати на зид који је бранио Херзонез. Али су Византинци под вештом управом храброга младића Германа јуначки одбијали све навале хунске. Када су Хуни видели, да никако не могу продрети у Херзонез, направе план, по коме је требало брзо и лако да продру на полуострво, решени да напусте опсаду ако им овај план не пође за руком. Њихов је план био, да на сплавовима морем обиђу зидове, који су бранили цео Херзонез, да се искрцају на полуострву и на тај начин да га заузму. Стога скупе доста велику множину трске, бирајући дуго, тврдо и дебело пруће. Ову трску вежу конопцима у дебеле снопове, па онда на те снопове (најмање их је могло бити три) чврсто вежу попреко озго гредице, али само по средини и крајевима. На тај начин начине сплавове. На један сплав метну по четири добро оружана човека, а сплавова је било свега 150 (дакле је на сплавовима било свега 600 људи). Сплавове спусте крадимице у море на западној обали залива, са намером да обиђу зид и да се искрцају на полуострву.

Када је Герман сазнао од својих ухода за целу ствар и да се ова чудновата флота приближује, смејао се несмотрености непријатеља и радовао много. Он одмах пошаље 20 брзих лађа, на којима су били добро наоружани војници, који су осим оклопа са штитом и стрела, имали и копља са срповима на врху. Византиске лађе уђу у један залив у заседу и чекале су непријатеља. Кад Хуни, који су се одмах у почетку због невештине у веслању били отиснули сувише далеко на море, прођу зид и пођу ка обали, изађу византиске лађе из заседе и ударе свом же-

стином на њих. Када су се византиске лађе почеле приближавати сплавовима, почну се ови услед таласа, које су лађе чиниле, љуљати тако да се Хуни нису могли на њима стојећки држати, него су једни падали у море, а други морали седати, да би се само могли одржати на сплавовима. При таком стању ствари Хуни нису могли ни помишљати на одбрану, и Византинци су их са својих лађа у тој забуни и без отпора немилице тукли. Многи су Хуни пропали и због тога, што су византиски војници срповима на својим копљима секли везе, које су везивале трске и гредице, те се снопље и сплавови расули, а Хуни наравно сви пропадали. Византинци покупе хунско оружје, које је пливало на води, врате се весели натраг, дочекани радосним усклицима од својих суграђана.

Герман и његова околина с правом су мислили да се овом победом ваља користити. Стога после неколико дана нападне Герман са византиском војском Хуне, који још нису били дошли к себи због скорашњега пораза. Том приликом особито се одликовао својим јуначким држањем Герман, али се, млад и необуздан а жељан славе, са сувише великом жестином и непромишљено упустио у бој и борио се непрестано не као вођ већ као обичан војник, заборавивши чак и да издаје наредбе, због чега је византиска војска могла да дође у незгодан положај. Рањен у бедро и онеспособљен за бој, он ипак није остављао редове својих војника, него се и даље борио и храбрио своју околину, док није видео да многи хунски лешеви покривају разбојиште. Онда је тек битка престала и византиска војска се вратила натраг, када се јасно видело да Византинци не могу рачунати на веће успехе, јер су Хуни бројем далеко надмашали византиску војску. Збуњени због пораза на мору и због губитака које су претрпели у тој битци, Хуни још истога дана оставе опсаду Херзонеза и врате се оној војсци која је била напала на Цариград.[17])

Трећа хунска војска, која је била пошла на Јеладу, није могла ништа да учини, чак није могла да прође ни Термопоље, јер их је оданде сузбила нова византиска посада, која је бранила Термопилски Клапац. Стога се и ова војска врати у Тракију, да се тамо придружи осталим Хунима и да се заједно с њима врати у своја станишта. Враћајући се натраг понели су Хуни собом и силан плен из опљачканих покрајина; осим богатога плена повели су Хуни собом и силно робље, и претили су да ће поклати све заробљене Византинце, ако не буду откупљени. Цар Јустинијан им је заиста послао много злата, колико је мислио да је потребно за откуп робља, само да мирно оду. После тога се једва једном сва три одељења била ујединила, и тако оде ова велика хунска војска, која је много зла била учинила у многим византиским покрајинама.

У Цариграду се много замерало цару Јустинијану што је чинио уступке Хунима и што им је био послао силан новац. Византинци су мислили да имају разлога да буду незадовољни што Хуни, који су били дошли под Цариград и наругали се ту Империји и грађанима њеним, не само нису били сатрвени, него су још добили силно злато, као да је Византија њима зла чинила. Али се наскоро показало да је Јустинијан намерно и са добро смишљеним планом тако поступио према Хунима, и није много времена прошло а сви они, вели Агатије, који су се пре љутили на Императора, почели су да му се диве што је тако опрезан и паметан. Јустинијан је наиме израдио да се хунска племена побију и покрве међ собом.[18])

Док су се Хуни, који су били напали на Цариград Херзонез и Јеладу, споро кретали према Дунаву, Јустинијан брзо пошаље писмо Сандилху, вођи других хунских племена, коме је он плаћао годишње извесну суму новаца и имао уговор с њим да му служи. У писму му је замерао Јустинијан што није ударио на Котригуре, кад је чуо да су се они кренули против

Византије. Ако није знао за њихов поход, писао му је Јустинијан, и ако је због тога остао миран, може сада поправити своју погрешку, тим пре што су Котригури овим својим нападајем на Византију хтели да покажу, да је Јустинијан погрешио што је ступио у везе са Сандилхом и што се у њега уздао, и да неће да се и даље мисли да су они само мало бољи од Утигура или чак да су као и они Котригури, писао је даље Јустинијан, нису хтели да напусте Тракију пре но што су добили све злато, које је Јустинијан Сандилху годишње слао. Стога Јустинијан позива Сандилха, да отме свој новац и да на тај начин покаже да није слабији од Котригура. Сада му се пружа прилика, да покаже да није слабији и да узме свој новац накнадно, као да му га је Јустинијан преко Котригура послао. Ако не учини ништа, остаће под срамотом због страха и неће добити свој новац од Котригура, а Јустинијан ће са Котригурима склопити уговор какав је до сада с њим имао.

Када је Сандилх дознао за садржину Јустинијанова писма, беснео је ужасно и још истога дана кренуо се да казни Котригуре због њихове обести. Он крене одмах своју војску, упадне изненада у непријатељску земљу и зароби многе жене и децу, који су код куће били остали. За тим нападне изненада Котригуре кад су се враћали из Тракије и баш прелазили Дунав. Многе од њих побије и отме им новац, што су га од Јустинијана добили и плен, који су собом носили, а Котригури, који су се спасли, почну се спремати на рат против Утигура.

Од тога времена ратовала су непрестано ова два хунска племена међ собом. Непрестано су нападали једни на друге и пленили једни другима земље, а често је долазило и до великих битака. Тако је то трајало све док оба племена нису сасвим ослабила и била упропашћена тако да им се и само племенско име затрло. Остатци ових Хуна били су разбацали на све стране, постали су робље другим народима и при-

мили су имена других разних племена. Тако су, вели Агатије, пропала ова два хунска племена због зала која су починили. Од тога времена они више нису нападали на Византију, јер су били заузети својим међусобним ратовима тако да у Византији доцније многи нису знали ни где ови Хуни управо станују.[19])

Тако прича о овим Хунима Агатије. Менандер међутим нешто друкчије представља ове догађаје. Он каже, да се Јустинијан, када су Котригури били сузбијени и отишли са Балкана, бојао да ће они опет напасти Тракију, па да је онда навалио па Сандилха да зарати на Котригуре, обећавајући му да ће од сад њему давати годишњу субвенцију, коју је до сада овима давао. Али је, прича даље Менандер, Сандилх, и ако је желео да буде у добрим односима са Византијом, одлучно одбио понуде Јустинијанове, јер су, говорио је он, Котригури истога племена и имају исти језик као и Утигури. Ипак је обећао, да ће, по жељи Јустинијановој, одузети Котригурима коње, да не могу више нападати на Византију.[20])

III

Авари — Њихова старија историја. — Везе њихове са Византијом. — Авари нападају Утигуре и Анте. — Авари траже од Византије земље. — Посланство аварско Јустину. — Јустинова политика према варварима. — Авари у западној Европи. — Авари и Лангобарди против Гепида. — Авари траже од Византије Сирмиум. — Авари нападају Сирмиум. — Преговори за мир — Авари шаљу Котригуре на Далмацију. — Византиско-аварски преговори. — Аварско-византиски рат и преговори за мир.

Крајем шесте десетине VI века дошло је у додир са Византијом ново једно варварско племе, које ће више од једнога века непрестано играти велику улогу у историји Византије и у историји целе Европе и које ће бити један од највећих непријатеља мира и цивилизације. То је било аварско племе, које је својом војном организацијом и храброшћу успело да покори

многа племена, да се пробија кроз народе и да лута по разним крајевима, од Рајне до Цариграда и Кавказа, и које је на својим лаким коњима бесомучно налетало на земље и народе. Долазак Авара на Дунав и цела историја њихова боравка у Европи, врло је важна и за историју словенских народа и специјално за историју словенског продирања на Балканско Полуострво, јер су Авари, као пријатељи, као непријатељи и као господари разних словенских племена, помагали и спречавали ширење и продирање Словена, и разна словенска племена су се са Аварима, за њима и у борби против њих, као њихови противници или као њихови поданици, ширила и помицала у разне крајеве Балканскога Полуострва. Судбина Јужних Словена у другој половини VI и првој половини VII века толико је везана за Аваре, да је њихову историју немогуће оделити.

Теофилакт Симоката, који је прибележио највише података о Аварима пре њихова доласка у Европу, доказује да ови Авари, који су дошли у Европу, нису право аварско племе; он их и зове Псевдо-Аварима. Прави Авари, тамо негде на границама Азије и Европе, били су, по причању Симокатину, некада покорени од турскога племена. Наскоро после тога покорили су Турци друго силно племе Огорâ. За време Јустинијаново један део тих Огора (по Менандру њих 20.000) одметну се од Турака, назову се Аварима, јер је то име било чувено код околних варварских народа, ударе на околна племена, покоре их и онда ступе у преговоре са Јустинијаном. Право племе Авара остало је, прича даље Симоката, и даље под Турцима, а исто тако и остатак огорског племена. Кад су Авари одбегли од Турака, претили су им ови да ће их сатрти, а и Византинци су их доцније чешће плашили Турцима и њиховим нападајима. У Византији се знало да су се Авари одметнули од Турака и војводе византиске пребацивале су им више пута да су побегли са истока. Доцније су се Аварима придружила још нека племена.[21])

Године 558 дођу Авари преко Алана у додир са Јустином, Германовим сином, командантом византиским у Малој Азији. Јустин јави у Цариград, да Авари желе да ступе у преговоре са Византијом, и цар Јустинијан нареди Јустину, да пошаље у Цариград посланике аварскога племена који ће с њиме преговарати. Аварско посланство дође у Цариград и буде примљено од Јустинијана. Посланик аварски хвалисао се у Цариграду и причао је да су Авари велико, храбро и непобедиво племе и да они могу са успехом сузбијати све непријатеље Империје; он је казао Јустинијану. да Авари хоће да служе Византији под условом да им се дају редовно богати поклони, да им Византија плаћа годишњи данак и да им император уступи родне крајеве где ће моћи становати. У то доба, када је аварско посланство дошло у Цариград и поднело ове предлоге цару Јустинијану, Јустинијан је, као што и Менандер истиче, већ био остарио и осећао се заморен; њему је већ било досадило ратовање и он је још само новцем и интригама ратовао против непријатеља Империје. Стога му је добро дошло посланство и понуде аварске. Он одмах саопшти своје планове сенату и сенат одобри његов поступак према Аварима. Јустинијан онда пошаље Аварима свога посланика, који је собом носио богате поклоне, да их задобије за Византију и да уговори с њима да се боре против византиских непријатеља. Менандер мисли, да је Јустинијан врло добро урадио што је овако поступио према Аварима, јер, вели, за Византију је било корисно и ако Авари победе непријатеље византиске. а исто тако и ако буду побеђени и уништени. Ове софистичке рефлексије Менандерове постале су међутим свакако под утицајем доцнијих догађаја.[22])

Посланик византиски сврши успешно преговоре са Аварима и они одмах, према уговору са Византијом, нападну Утигуре и друга варварска племена. Пошто су им доста штете нанели и опљачкали њихове крајеве, нападну они на Анте и почну пустошити по

њиховој земљи. Анти пошаљу Аварима свога посланика Мезамира, да откупи заробљене Анте, али када се он пред Аварима почео разметати, они га убију и почну још више и чешће нападати на Анте, пленити њихову земљу и одводити робље.[25])

После тога пошаљу Авари у Византију посланство (око 561 год.), које је тражило од Јустинијана да уступи Аварима какав богат крај у својој држави. Јустинијан им, на предлог стратига Јустина, понуди крајеве у т. зв. другој Панонији, где су Херули становали. Изгледа да су Авари тражили ово од Јустинијана само за то, да би могли прећи на десну обалу Дунава и одатле пленити по Балкану. Крај, који им је Јустинијан нудио, није им се допао и они су одговорили, да неће да приме понуђене земље, него да ће радије остати у Скитији. Међутим један од аварских посланика изда стратигу Јустину, који је преговарао са Аварима, праву намеру Авара, по којој су они хтели пошто-пото да их Византинци пусте на десну обалу Дунава; они се, говорио је тај посланик, претварају као да су пријатељи византиски само док не пређу на Балкан, а чим пређу на десну обалу Дунаву, одмах ће ударити на Византију и пустошити балканске провинције.

Јустин одмах извести о томе цара Јустинијана и препоручи му да преговорима задржи посланике аварске у Цариграду што дуже може. Он сам међутим поради енергично на томе да што боље утврди дунавску границу и да спречи прелазак Авара на десну обалу Дунава. Бригу око тога повери византиском официру Бону. Када су посланици аварски у Цариграду увидели, да не могу израдити оно што су хтели, узму поклоне које су добили, накупују разних ствари и доста оружја и пођу натраг. Цар Јустинијан међутим нареди Јустину да им при повратку свакако одузме оружје, које су они у Цариграду били узели. Јустин изврши ту наредбу и одузме им оружје. Аварски хаган био је већ љут на Јустинијана због тога што је сувише дуго био задржао посланство, коме је било изрично

наређено да се одмах врати, а када је још посланицима путем било одузето оружје које су били у Цариграду купили, он ступи у отворено непријатељство према Византији.[24])

Шта се идућих година догађало и какви су били односи између Авара и Византиске Империје у то доба, није познато. Односи византиско-аварски постају јаснији тек после смрти цара Јустинијана, када је на византиски престо сео његов нећак Јустин (565 год.). Кад је цар Јустин примио владу, послали су и Авари своје посланике да му поздраве ступање на престо и да узму уобичајене поклоне и годишњу субвенцију, коју је Јустинијан плаћао хагану. Авари су мислили да им се сада пружила згодна прилика да траже повишење годишње субвенције, и били су уверена да ће им нови владалац, који је сео на престо у врло критично време по Империју, опкољен са свих страна од непријатаља, морати испунити жељу. Стога аварски посланици у поздравном говору свом опомену Јустина на дарежљивост Јустинијанову према њима и нагласе да и он треба да чува и одржава пријатељства Јустинијанова. Јер Авари, говораху даље посланици, не само што нису нападали Византију, а могли су то да чине, него су шта више разбили непријатеље Византије, који су пљачкали по Тракији тако да ови после нису смели више да нападају на Империју. На послетку су аварски посланици ставили као услов свога пријатељства повишење годишње субвенције. Аварски посланици су мислили да ће својим дрским говором свакако застрашити Јустина, али су се преварили.

Од првога дана када је ступио на византиски престо, Јустин је напустио Јустинијанову политику према варварима последњих година, политику мажења и попуштања, политику интрига и подвала. Од првога дана своје владе Јустин је радио на томе да сачува достојанство Византије и византиског императора и да покаже варварима снагу византискога оружја. На томе програму своме радио је Јустин енергично и истрајно.

*

Уверен да су речи аварских посланика, којима су га поздравили при ступању на престо, само празно хвалисање, он им се показао у пуном сјају византиског императора и одговорио им је да су они дошли да *моле*, а то чине дрско, мислећи да ће на тај начин успети. Али се они варају. Он ће им дати више но што им је Јустинијан давао, јер ће учинити да се више не заносе узалуд и да не буду уображени. Идите, говорио им је Јустин, ви сте много добили тиме што смете да живите, место новаца носите страх од нас. На послетку им је Јустин казао, да никада неће добити оно што траже, него да ће им он давати свагда колико хоће и то не као данак већ као плату за ропство. Кад су Авари видели да се Јустин према њима неће више понашати као што је то чинио Јустинијан, да неће добити што су тражили и што су до сада добивали, и да неће више моћи некажњено нападати на византиске земље, поплаше се много.

Наскоро после тога, када су видели да неће са успехом моћи више нападати на византиске покрајине, дигну се Авари са обала дунавских, оду у западну Европу и нападну тамо Франке. У првом окршају са Францима буду Авари побеђени, али на скоро после тога надбију Франке и склопе са њима савез под условом да им Франци дају издржање.[25])

У то доба зарате опет међ собом Лангобарди и Гепиди (566 год.). Лангобарди пошаљу посланике Аварима и понуде им савез против Гепида, доказујући им, да Гепиде помаже Византија, која је и Аварима непријатељ. Да лакше задобију Аваре за себе, лангобардски посланици говорили су им, како Лангобарди хоће управо да зарате на Јустина, који је лишио Аваре дарова што су их пређе добивали. Авари удружени са Лангобардима, говорили су даље посланици, били би непобедни: они ће разбити Гепиде и поделиће њихову државу и плен, а после тога ће лако заузети Тракију и Скитију и плениће византиске земље до самога Цариграда. Главна намера лангобардских

посланика била је да наговоре Аваре да што пре нападну на Византију, како би на тај начин спречили да византиска војска дође у помоћ Гепидима.

Франачки краљ Сигизберт, рођак лангобардскога краља Албоина, поради код хагана да прими лангобардско посланство и да склопи с њима савез. Аварски хаган Бајан прими лангобардске посланике, али их је третирао с висине, мислећи да ће на тај начин успети да склопи савез под што повољнијим условима. Према његовом говору изгледало је или као да он у опште не може да склапа савез са Лангобардима или да може а неће да га склапа. Напослетку једва попусти. Маневар, који је Бајан употребио, испао је врло добро и лангобардски посланици пристали су на врло тешке услове: да Лангобарди даду Аварима одмах десетину своје стоке и, ако победе Гепиде, половину плена и сву земљу гепидску да добију Авари. Лангобардски посланици пристану на ове услове и тако буде склопљен савез између Авара и Лангобарда.[26])

Кад је гепидски краљ Конимунд дознао за лангобардско-аварски савез, поплаши се много и пошаље одмах посланство цару Јустину, које му је обећавало Сирмиум и земље с десне стране Драве, ако помогне Гепидима у рату против Лангобарда. Гепиди су већ једном, притешњени од Лангобарда, молили били од Византинаца помоћи, нудећи им под заклетвом исте услове као и овога пута. Али како већ једном нису били одржали реч, знао је Јустин да им и сада не може веровати. Ипак их он и овога пута није сасвим одбио, него је хотимице отезао преговоре с њима, док им на послетку није одговорио, да је византиска војска из разних узрока сада растркана, али да ће он гледати да што пре скупи нешто војске и да ће је послати у помоћ Гепидима. Менандер истина сумња, да је Конимунд имао толико дрскости, да и по други пут обећава оно што већ једном није учинио, али новији историци мисле, да је ипак Менандров извор, по коме је то саопштио, тачан.

Кад су Лангобарди чули да Гепиди траже помоћ од Византије, послали су и они посланство у Цариград. Јустин је и њих одбио и остао је неутралан у овом рату.

Године 567 заратили су удружени Лангобарди и Авари против Гепида. То је био последњи гепидско-лангобардски рат. У одсудном боју Гепиди буду до ноге потучени. Гепидска војска је разбијена, гепидско племе је сатрвено и Гепидске Државе је нестало; већина Гепидског Народа постали су робље Аварима. За време тога рата пошло је Византинцима за руком да заузму Сирмиум, који је био средиште гепидске моћи и врло важна стратегиска тачка.[27])

Лангобарди су наскоро после тога отишли у Италију, а Авари су заузели готово целу гепидску државу. Сасвим је природно да се они нису могли помирити са фактом, да су Византинци за време њихове борбе против Гепида заузели Сирмиум. Стога се одмах идуће године (568) почну спремати да нападну и опседну ову важну варош. Два византиска посланика, који су дошли да због тога интервенишу код Бајана, баци он у тамницу и падне са својом војском под Сирмиум. Варош је бранила византиска војска под командом трезвеног Бона, те Авари нису никако могли да продру у њу и Бајан после безуспешних нападаја дигне опсаду. Одмах после тога пошаље он посланике да преговарају са Боном за мир. Стража византиска, која је била постављена на крову народног купатила, да мотри на непријатеље, спази аварске посланике где иду и јави то у варош. Када се видело да је само неколицина Авара који долазе и да према томе свакако долазе да преговарају за мир, пошаље и Бон неколико својих људи ван вароши да се састану са аварским изасланицима, да их питају шта хоће и да ступе с њима у преговоре. Бон сам није ишао да преговара с њима, јер је при последњем нападају на Сирмиум био рањен, те му је лекар забранио да иде, да не би непријатељи сазнали

да је рањен. Али се Авари досете зашто Бон није изашао и затраже да лично с њим преговарају. Онда му лекар, с обзиром на корист града, дозволи да иде, привије му на рану лекове и пошаље га да преговара са Аварима.

Аварски посланици испоруче Бону поруку хаганову. Бајан је доказивао да су Византинци дали повод овом рату, јер су му отели овај крај, који је он у рату задобио; Јустин је вређао Аваре и није радио оно што треба; Византинци су примили једног гепидског бегунца, који по праву припада Бајану. Али ипак, говорили су посланици, Бајан хоће да живи с Византијом у миру и пријатељству. До Византинаца стоји да диференције изгладе и да буде мир место рата.

Бон је одговорио аварским посланицима, да су управо Авари напали на Византију и да су они нарушили мир, јер су ударили на Сирмиум и бацили у тамницу византиске посланике, а нису Византинци изазвали рат; император је хтео да обдари Аваре, али их је одбио због њихове дрскости. Он сам не може ништа уговарати без наредбе из Цариграда, стога треба Авари да пошаљу посланике императору. Бајан је прихватио разлоге Бонове да треба послати посланике у Цариград, али је додао да му је стид од племенâ, која је повео собом у овај рат, да не уради и не добије ништа, тим пре што је он и из Скитије отишао без ичега, па треба бар овом приликом нешто да добије. Бону и онима, који су с њим били при вођењу преговора, а међу њима је био и епископ сирмиумски, изгледало је да је потраживање хаганово оправдано тим пре што је он у главном мале захтеве поставио; тражио је наиме да му се да један сребрн дискос, нешто злата и једна свилена хаљина. Ипак Бон и његова околина нису смели ни у том погледу ништа да учине, бојећи се да можда и то не би било по вољи императору. Стога одговоре Аварима, да је њихов император прек човек и да они без његове воље не смеју ништа да учине; осим тога имају

врло мало новаца код себе и ништа друго сем војног одела и оружја, а кад би га обдарили само оним чиме га сада обдарити могу, могло би га то само увредити. Хагана ражљути овај одговор и он попрети Византинцима, да ће послати војску да пљачка византиске провинције. А кад му је Бон изјавио, да он може чинити што хоће, али да ће у том случају они, које пошаље у пљачку, рђаво проћи, одговорио му је хаган, да ће он послати оне, за које неће бити штета ако пропадну.

Хаган је одржао своју реч. Чим су прекинути преговори са Боном пређу 10.000 Котригура по наредби његовој Саву и нападну на Далмацију,*) а он сам пређе са својом војском Дунав и оде у бившу државу Гепида.[25])

Изгледа да је наскоро после тога склопљена једна врста примирја између Авара и Византије, после чега је хаган послао посланство да преговара за мир (568 г.). Посланици Бајанови тражили су да Византија да Аварима новаца, да за време примирја не плене византиске покрајине. Изгледа да је Јустин овога пута попустио те преко ипарха илирског послао Аварима 800 златника. Али одмах после тога пошаље хаган ново посланство у Цариград, које је тражило да му се уступи Сирмиум, за тим новац који је даван Котригурима и Утигурима и онај гепидски принц са својом свитом, који се налазио у Византији. Чудновати су разлози, којима су аварски посланици мотивисали хаганова потраживања. Они су казали, да Бајан сматра Јустина за свога оца и да према томе отац треба да врати сину оно што је његово. Ако Јустин да Бајану оно што он тражи, неће дати то непријатељу и то ће остати под истим господаром. Напослетку изгледа да су посланици аварски претили Јустину, ако не испуни оно што хаган жели.

*) Провинција Далмација захватала је онда и Босну и један део данашње Србије.

Јустин је посланицима аварским одговорио енергично и достојанствено. Јустинијан је, казао им је император, давао поклоне и годишње субвенције разним варварским племенима више из сажаљења, да се не би проливала крв, него из страха. Византинци су уништили Утигуре и Котригуре; за што онда да плаћају данак? За гепидскога принца изјавио је такође да га не може предати Аварима. Напослетку, казао је Јустин аварским посланицима, нека хаган изврши оно што прети. За Византију је и тако боље да буде са Аварима у рату него у миру, јер је и са Аварима, као и са другим номадским племенима, из многих и разних узрока, горе и теже бити у миру него ратовати. Нека Авари слободно нападну на Византију, јер ће бити све спремно, да их Византија дочека како треба.

Међутим је Јустин одмах наредио Бону, да више не преговара са изасланицима аварским и да сва посланства аварска шаље право у Цариград. Јустин је знао да ће после његова одговора Авари напасти на Византију, стога се енергично спремао за рат, а и Бон је био предузео све мере за одбрану византиских граница.[29])

Бајан се међутим још увек надао, да ће се Јустин поплашити његових претњи и да ће од Византије на миран начин моћи добити оно што је желео. Чим се вратило аварско посланство од Јустина и јавило да је Јустин најенергичније одбио све аварске захтеве, пошаље Бајан одмах за тим у Цариград друго посланство (568/9 год.), које је од Јустина тражило да Аварима уступи Сирмиум, јер су они победили Гепиде и освојили Гепидску Државу, да им се изда онај гепидски принц и да им се да новац који је Византија давала Хунима, и то за последњих неколико година. Осим тога требало је ово посланство да уреди у опште византиско-аварске односе. Јустин се наравно није поколебао у својој одлуци, да не попушта Аварима, тим пре што су Авари тражили много више него што им

је Византија требала да даде и више него што је Византија морала у овај мах да попушта.

Јустин је посланицима аварским одговорио достојанствено, али је и по други пут енергично одбио сва њихова потраживања. Напослетку је Јустин казао посланицима, да ће послати врховнога команданта Тиберија, да он са Аварима преговара и да реши сва спорна питања. По причању Менандрову изгледа да је овом приликом још више аварских посланстава ишло у Цариград и да је Јустин редовно одбијао сва аварска потраживања.[30])

Напослетку се 570 год. једва погоде Тиберије и аварски изасланик Апсих. Уговорено је било да Византија призна Аварима крајеве у којима они станују, а Авари да као залог за мир даду за таоце децу неких својих великаша. Тиберије јави Јустину резултате својих преговора, али цар Јустин није био задовољан условима, под којима је Тиберије пристао на мир. Он је наиме пристајао на мир само под условом да сам хаган да своју децу за таоце. Тиберије је с правом мислио да то становиште Јустиново није тачно, јер кад би Византинци имали у својим рукама децу аварских великаша за таоце, онда сами аварски великаши не би дозволили да се ратује са Византијом, све кад би то и хтео хаган, јер би се бојали за живот своје деце. Цар Јустин није усвојио разлоге Тиберијеве. Изгледа да је он хтео свакако да зарати са Аварима и да због тога није попуштао. Хаган међутим није пристао на услове Јустинове и тако поново поче рат међу Аварима и Византијом.

Пре него што ће рат почети писао је Јустин командантима византиске војске и опоменуо их је, да се храбро боре и да покажу Аварима ко су Византинци и да они нису омекшали, као што Авари можда мисле. Особито је Јустин енергичне инструкције послао пограничном заповеднику Бону и наредио му, да енергично поради на томе да спречи Аварима прелаз на византиску територију.[31])

Идућих година вођен је рат међу Византинцима и Аварима. Детаљи тога ратовања нису познати. Зна се само да је по свој прилици 573 или 574 год. Тиберије био побеђен од Авара. После те победе почео је Бајан опет преговоре за мир. Таксијарх Дамјан, који је у име Јустиново преговарао са Аварима, углави с њима мир (не зна се под каквим условима) и Авари пођу кући, али уз пут буду нападнути*) и отети им коњи, сребро и друге ствари. Бајан пошаље Тиберију посланика и затражи да се Аварима врате отете ствари. Тиберије похвата разбојнике и врати Аварима један део отетих ствари.

По причању Менандрову изгледа као да је пре или после овога било опет окршаја између Авара и византиске војске и да је том приликом Тиберије победио Аваре.

Од тога времена па скоро до краја владе Јустинове изгледа да је владао мир међу Аварима и Византијом.[32])

IV

Словени продиру великом угарском равницом према југу и југозападу. — Положај Словена на северним границама Балканског Полуострва. — Нападај Словена на Балкан 578 год. — Авари на позив Тиберијев ударају на слободне Словене. — Авари раде да заузму Сирмиум; преговори због тога. — Авари опсели Сирмиум. — Рад Тиберијев да спасе Сирмиум. — Преговори хаганови са Теогнисом. — Авари добили Сирмиум. — Словенске чете нападају на Солун.

Од кад су Авари дошли у додир са Византиском Империјом па све до 578 год., дакле скоро за пуних двадесет година, нема у изворима помена о Словенима и њиховим нападајима на Балкан. Можда је то због тога што за овај период византиске историје има у опште врло мало извора и што и то мало извора није у целини сачувано него само у фрагментима; а можда

*) Напали су их Скамари. Из причања Менандрова не види се сигурно да ли је то какво племе.

Словени за те две деценије нису ни помињани у византиским изворима, јер су сву пажњу у то доба били привукли на себе Авари и њихови односи са Византијом, — или нису помињани можда због тога што су у то доба били заузети међусобним ратовима или ратовима са другим варварским племенима, па нису узнемиривали византиске провинције. Али се баш за то време извршио други важан процес у историји продирања словенског на Балканско Полуострво.

Већ је за време гепидског господства у њиховој држави, особито у северним и источним крајевима, било без сумње и словенских племена, која су се после пропасти Хунске Државе почела јаче ширити из закарпатских равница према југу, југозападу и западу. Када је Гепидска Држава била уништена, добили су Словени још више маха да се шире по великим угарским равницама на све стране. Ови Словени, који су после пропасти Гепидске Државе допирали свакако већ до обала Драве, Саве и Дунава потпали су под власт Авара.

И тако је сада на северним границама Балканскога Полуострво било Словена, који су из закарпатских пустара преко велике угарске равнице сишли на обале средњега Дунава и који су били под влашћу Авара, — и Словена који су крајем V века крајевима између ердељских планина и Црнога Мора сишли на обале доњега Дунава и одатле нападали на Византиску Империју. Ови Словени су били потпуно слободни. Од овога времена дакле почињу словенска племена прелазити Дунав и у средњем и у доњем току његовом и Словени почињу продирати на Балкан готово дуж целе северне границе његове. . .[33])

После паузе од скоро двадесет година почели су слободни Словени са доњега Дунава 578 год. опет да нападају на Византију. Те године 100.000 Словена пређу Дунав, упадну у Тракију и опљачкају многе крајеве. Византија је у тај мах била заузета ратом са Перзијом (који је са прекидима још од 571 год.

трајао), те на Балкану није било скоро никакве војске да се одупре Словенима. Стога Словени при овом или при поновном нападају, али још те исте године, продру пустошећи чак у Јеладу. Империја је била у врло критичном положају. Требало је радити и у Италији, Словени су слободно пљачкали по Балкану, а сва је војска била на истоку. Стога се цар Тиберије у невољи обрати Бајану и замоли га за помоћ.

Тиберије је одмах после свога доласка на владу*) променио Јустинову политику према Аварима. Он је ступио у пријатељске односе са Бајаном и пристао је да му плаћа годишњу субвенцију. Стога је мислио да има права да се сада у невољи обрати на њега и да затражи помоћ аварску. Када су Словени напали на Византију, Тиберије је знао да им се не може одупрети, те пошаље Бајану посланика да га задобије за рат против Словена, који нападају на Византију. Тиберије је рачунао да ће Словени, кад Авари нападну на њих, бити забављени код своје куће толико да неће више нападати на византиске крајеве.

Бајан је одмах пристао на предлог и молбу Тиберијеву. Он се радо одазвао Тиберију не само за то што је био у добрим односима с њиме и што је сада имао користи од Византије, него и због тога што је био много љут на слободне Словене. Бајан је наиме још пре византискога нападаја на Тракију и Јеладу послао био слободним Словенима посланике и тражио од њих да му плаћају данак. Словени поносно одбију Бајанов захтев рекавши посланицима његовим: „Ко је тај под жарким сунцем који може нас покорити? Та ми смо навикли да владамо другима, а не да нама когод влада; и то ће тако бити док буде ратова и мача.“ Аварски посланици ражљуте се због оваког одговора; између њих и Словена дође до препирке и свађе и Словени побију аварске посланике. Због тога је

*) Тиберије је од 574 год. био савладар Јустину, а после његове смрти (578 год.) владао је сам.

Бајан био љут на Словене и једва је чекао прилику да им се освети. Али осим свега тога Бајан је радо примио понуду Тиберијеву и за то што се надао богатом плену и да ће много злата упљачкати код Словена, јер су они, вели Менандер, до тога времена врло често пљачкали византиске земље, а њих и њихове земље још нико није био плепио.[34])

Цар Тиберије повери Јовану, префекту острвâ*) и управнику илирских градова да удеси са Аварима цео поход против Словена. Стога Јован дође у Панонију и превезе аварску војску (око 60.000 коњаника) на византиску територију, па их онда преведе преко Илирика до Скитије и ту их опет превезе на леву обалу Дунава. Кад се Бајан са својом коњицом нашао у словенској земљи он одмах почне палити села словенска и тлачити поља. Словени нису могли да се одупру коњици аварској, те побегну у шуме и скровита места, а Авари опљачкају и униште све. Словени су после тога морали обећати да ће плаћати годишњи данак Аварима и Авари се онда врате кући, по свој прилици истим путем којим су и дошли. . .[35])

Рат са Персијом трајао је још увек и он је апсорбовао сву снагу Империје, и војну и финансиску. Бајан је стога мислио да му се сада дала згодна прилика да добије оно за чим је већ давно тежио. Године 580 пошаље он посланика у Цариград да прими годишњу субвенцију (80.000 златника). Када се посланик вратио са новцем и са стварима које је у Цариграду покуповао (по свој прилици је купио оружја као и пре), Бајан без икаква повода и чак не тражећи ни изговора, погази уговор, који је имао са Тиберијем још од почетка његове владе, крене целу своју војску, дође на Саву и почне међу Сирмиумом (Митровицом) и Сингидунумом (Београдом) правити мост.

*) „Префект острвâ", имао је по свој прилици управу над острвима на Сави и Дунаву, јер је ту била одбранбена линија.

Права намера му је била да преваром заузме Сирмиум, за којим је већ давно чезнуо. Ипак се бојао да га становници Сингидунума не спрече при грађењу моста, јер се за њих знало још одавна да су вешти на води. Стога он скупи на Дунаву у Горњој Панонији лађе, метне у њих доста војника и веслаче (који нису били баш врло вешти), и ту своју флоту пошаље низ Дунав и уз Саву до онога места где је хтео да гради мост, а он сам с војском дође преко Срема на исто место.

Становници Сингидунума поплаше се много када су за све то дознали. Стратиг византиски, који је био у Сингидунуму, пошаље Бајану посланика да га пита, зашто је он дошао на Саву када живи у миру и пријатељству са Византијом, и да му поручи, да он неће дозволити да се мост гради, ако то не допусти император. Бајан је одговорио, да он никако неће да чини зла Империји, него хоће да удари на Словене. Авари ће, говорио је Бајан, пређи Саву, па ће онда византиском територијом да иду до доњега Дунава; тамо ће да се превезу на лађама, које је император већ спремио, на леву обалу Дунава, и онда ће тамо да ударе на Словене. Он је то већ једном чинио тако императору за љубав и ослободио је том приликом много хиљада Византинаца, који су били у ропству код Словена. Сада хоће поново да ратује на Словене што неће да му плаћају данак, као што су онда уговорили, и што су убили аварске посланике. Још је Бајан тражио од стратига сингидунумског да прими посланике, које он шаље императору да моле да му император спреми лађе за прелаз преко доњег Дунава, и да то посланство пошаље у Цариград.

Бајан је изјавио, да хоће да се закуне оним што је најсветије Византинцима, да неће никакво зло учинити Византији ни Сирмиуму, него да гради мост једино за то да иде на Словене. Византинци у Сингидунуму нису веровали речима Бајановим, али они

нису били спремни на борбу и отпор, имали су мало војске а и лађе су им биле неспремне, јер су Авари изненада почели рат, па кад Бајан поче претити и доказивати да он стоји на уговору византиско-аварском и пошто он хоће да удара на заједничкога непријатеља, да неће никако напустити грађење моста и да ће он сматрати да су Византинци, ако ма и једну стрелу пусте на оне који раде око моста, нарушили уговор и да онда не криве њега за штету коју Византија буде имала, јер су га они изазвали, — становници Сингидунума се поплаше и позову Бајана да положи заклетву.[36])

Бајан је положио заклетву пред својом свитом и византиским преставницима. Стао је на трибину, исукао је мач и бацао страшне клетве на себе и Аваре, ако има намеру да зло учини Византији тиме што гради мост; заклињао је да од мача погине и он и цело племе његово, да небо и Бог с неба баци ватру на њих, да их околна брда и шуме затрпају и да их Сава потопи, ако погази своју реч. Кад се тако заклео по аварском начину онда је казао Византинцима: „Сад хоћу да се закунем и византиском заклетвом“ — и онда их запита шта је за њих свето и на шта се они заклињу, кад хоће да у случају кривоклетства буду кажњени. Онда му епископ сингидунумски да Св. Писмо. Бајаново претварање достигло је сада врхунац. Он сиђе са трибине, узме бајаги са страхопоштовањем Св. Писмо, падне на колена и закуне се Богом, који је говорио ово што пише у овим светим књигама, да је истина све оно што је казао и да ништа није слагао.

После тога стратиг сингидунумски прими аварске посланике и пошаље их у Цариград. Док су Бајанови посланици били још на путу и док су у Цариграду чекали на аудијенцију, Бајанова цела војска радила је брзо и живо да што пре сврши мост, јер је Бајан хтео да мост буде готов пре него што Тибе-

рије сазна за целу ствар, да не би спречио грађење моста. То је хагану пошло за руком и мост је био готов пре него што је могла из Цариграда стићи ма каква наредба. Међутим су посланици Бајанови изашли пред Тиберија и саопштили му захтеве свога господара. Бајан је тражио од Тиберија, да нареди да на доњем Дунаву буду спремне лађе, које ће превести Аваре да ударе на Словене. Бајан, реферисали су даље посланици. на основу својих пријатељских односа са Византијом већ прави мост на Сави да нападне заједничкога непријатеља. Цар Тиберије је, каже Менандер, одмах видео шта Бајан хоће; он је јасно уочио да Бајан хоће пошто-пото да добије Сирмиум, и да је начинио мост на Сави да спречи довоз хране у Сирмиум и да становнике глађу принуди на предају. Цар Тиберије се с правом бојао да ће Аварима поћи за руком да заузму Сирмиум, јер, уздајући се у пријатељство и добре односе са Аварима, није био наредио да се Сирмиум снабде с храном и да се спреми за опсаду, а осим тога у Сирмиуму и његовој околини у тај мах није било никаке војске, која би се са успехом могла борити против Авара, јер је цела војска била у Азији заузета перзиским ратом. Једино су били нешто оправљени зидови града сирмиумског.

Цар Тиберије знао је добро да се неће моћи одупрети Аварима, или бар да неће моћи почети борбу против њих ма и са најмање наде за успех, из простог разлога што није имао никакве војске. Знајући то Тиберије је нашао за добро да се пред послаником аварским претвара, као да није прозрео намеру Бајанову. Он је одговорио посланику, да и он сам хоће да иде на Словене, јер су они већ много пута пљачкали по византиским провинцијама. Али је уједно додао цар Тиберије посланицима аварским, да по његову мишљењу није сада погодно време за Аваре да пођу против Словена, јер Турци, крвни непријатељи Авара, већ ратују око Херзона, па ако Ава-

ри пређу Дунав и ударе на Словене, Турци ће то без сумње брзо сазнати, те могу Аваре довести у врло незгодан положај. Због тога ће за Аваре боље бити, говорио је Тиберије посланику, да одложе овај поход за други пут. Он им је још обећао, да ће гледати да сазна, зашто су се Турци сада кренули и шта намеравају и да ће то јавити Бајану. Али претварање није помогло Тиберију. Аварски посланик је одмах увидео да Тиберије хоће Аваре да застраши Турцима, само да би их одвратио од њихове експедиције. Увидевши то посланик аварски је нашао за добро да се и он претвара пред Тиберијем. Он је уверавао Тиберија, да ће искрено радити на томе да одврати Бајана од намишљеног похода, мада је баш он највише био наговарао Бајана на рат. Напослетку посланик аварски добије богате дарове и пође кући.

У то доба прелазиле су опет словенске чете Дунав и нападале су на балканске провинције, које су биле незаштићене и без војске, лутале су по Балкану и пљачкале. Једна таква словенска чета напађе тако у Илирику на аварскога посланика, с којим је ишла незнатна византиска пратња, када се враћао из Цариграда, нападне посланика његову пратњу и у том окршају погине аварски посланик. . .[37])

Одмах после неколико дана дође у Цариград други аварски посланик; овај се већ није много претварао већ је отворено и дреско говорио о намерама и захтевама хагановим. Он је јављао императору, да је мост на Сави већ готов и да Византинци већ никако више не могу ослободити Сирмиум од опсаде, нити реком донети или послати хране или друго шта у помоћ опсађенима. Сирмиум може бити ослобођен само тако ако Византија пошаље војску, која ће силом и храброшћу натерати Аваре да дигну опсаду. Стога ће император боље учинити ако због једне вароши, која баш не вреди много, не ратује са

Аварима, него ако се задовољи тиме, да изведе из Сирмиума здраве и неповређене становнике са стварима, које они могу собом понети, а варош нека голу и пусту остави Аварима. Посланик је осим тога изнео и још неке разлоге, са којих је Бајану особито стало до тога да добије Сирмиум. Бајан се, говорио је посланик аварски, боји да Византинци одржавају мир са Аварима само због тога што су у рату са Перзијом, а да ће чим сврше перзиски рат свом силом напасти на Аваре. У том случају имају Византинци у Сирмиуму врло згодну операциону базу, јер их у прелазу на аварску територију не спречава нити каква велика река ни друго што. А да император не мисли да остане у миру са Аварима, види се најбоље из тога, што је он, када је склопио мир са Бајаном, ипак утврдио Сирмиум зидом. Бајан истина добива од Византије уговорене годишње поклоне, али мада злато и сребро и свилено одело, које он од Византије добива, много вреди, ипак му је од свега тога најдражи живот; а он се с правом боји за свој живот, јер су Византинци већ многа плёмена у овим крајевима поклонима за себе задобили, па су их временом упропастили и уништили. Због тога се Бајан ни обећањима ни другим ма чим не може поколебати, он неће напустити своје подузеће и неће мировати догод не добије Сирмиум и не начини Саву границом своје државе. Он има права на то, говорио је посланик, јер је тај крај припадао Гепидима, а он је победио Гепиде и због тога има он на имање и градове њихове више права него Византинци.

Овај отворен и дрзак говор аварскога посланика и рђава перспектива која се отварала Тиберију услед тешких прилика у којима се Византија налазила, силно су утицали на императора. Он је био збуњен и љутит; тешко му је било, што види губитак и пропаст тако важнога града, а не може да му помогне. Ипак је одговорио посланику, да Бајан није Византин-

*

це надмашио ни силом, ни храброшћу, ни мудрошћу, него је он просто вероломно нарушио мир и ругао се тиме Богу, којим се заклео. Али му та превара неће користити, јер би му император пре дао једну од своје две кћери, него што ће му својом вољом дати Сирмиум. Ако Бајан силом отме Сирмиум, император ће сачекати да му се због тога Бог, кога је лажном заклетвом увредио, освети и сматраће да се није огрешио о Државу.

Тиберије је хтео пошто-пото да помогне Сирмиуму, јер је знао и осећао колики ће бити губитак и колика штета за Државу, ако изгуби ову важну позицију. Али је тешко било учинити ма шта за Сирмиум, кад није било војске. Стога Тиберије разашље нешто официра по Илирику и Далмацији, да скупе ако могу нешто војске и да спасу Сирмиум.[38]

Да ли је у тај мах било окршаја између Авара и византиске војске, није познато. Осим моста између Сирмиума и Сингидунума начинили су Авари још један мост на Сави више Сирмиума. На тај начин био је спречен сваки саобраћај око опседнутог града. За команданта оне, без сумње, врло незнатне византиске војске, која је имала да брани Сирмиум, био је именован Теогнис. Када је он дошао на Саву, почели су опет преговори за мир између Византије и Авара. Бајан и Теогнис уговорили су састанак због преговора. Када је Бајан дошао на место, где је било уговорено да се састане са Теогнисом, сиђе с коња и седне на златну столицу, која је била под златом извезеним завесима, тако да је Бајан био као у шатору. Лице и груди његове биле су заштићене штитом, да га Византинце не би устрелили. Када је дошао Теогнис и његова свита, стали су близу Бајана, а хунски тумачи објавили су јасним гласом, да је наступило примирје. Први је почео говорити Бајан. Он је казао, да Византинци треба без боја да му уступе Сирмиум, јер га сада већ никако не могу спасти. Варош

нема хране, јер је довоз са обе стране спречен, а Авара је много и они неће напустити борбу, догод град не буде освојен. Овога пута је Бајан навео још један разлог, због кога хоће пошто-пото да добије Сирмиум, разлог који до сада у преговорима са Византијом није био истицао. Он је наиме казао, да хоће да заузме Сирмиум и зато, да не би могле пребеглице из аварске војске бежати, као што су до сада чинили, у Сирмиум, који је врло близу аварске границе. Теогнис је одговорио, да Византија неће престати да ратује догод се аварска војска не повуче од Сирмиума; нека Бајан не мисли да ће Византија попустити или учинити друкчије и испунити његове захтеве. Између Бајана и Теогниса почела је полемика око услова за мир. На послетку Теогнис одлучно одбије све Бајанове услове, прекине преговоре и доста дрско каже Бајану, да иде и да се за сутра спреми на бој. Онда се разиђу.[39])

Три дана су и Византинци и Авари спремни чекали нападај непријатељски. Али како се није појавила никаква византиска војска код моста више Сирмиума према Далмацији (овај мост је био врло слабо утврђен), Авари који су чували тај мост, уверени да Византинци овде неће ништа предузети, оставе га и оду на други мост ниже Сирмиума, те тамо повећају Бајанову војску.

Међу тим је у Сирмиуму завладала ужасна глад. Бајан је опсео Сирмиум и са сува и са воде и пресекао му сваку везу и довоз. Управник византиски у Сирмиуму, Соломон, није се много бринуо за град, а у војним стварима био је невешт. Када је глад почела мучити становнике у Сирмиуму (они су већ јели мачке и друге животиње), они су незадовољни бацали сву одговорност и кривицу за зло у које су запали, на византиске вође. Теогнис је опет имао тако мало војске да није смео ни покушати да сузбије Аваре и да их нагна да напусте опсаду.

Тиберије је још покушао да задобије Лангобарде, да они нападну на Аваре, те да на тај начин спасе Сирмиум, али је и тај покушај остао без успеха.

Кад је цар Тиберије дознао у каквој се невољи налазе становници Сирмиума, он онда, да не би пропала и варош и сви становници, нареди Теогнису да пристане на мир са Бајаном макар и под најтежим условима. Тиберије је сада пристајао да мир буде уговорен под условом, да грађани Сирмиума буду пуштени живи и неповређени, а да ништа не изнесу из свога града, осим голе душе и једне хаљине. Према том упутству Теогнис ступи поново у преговоре са Бајаном и мир између Византије и Авара буде утврђен под условом, да Византинци предаду Аварима Сирмиум, а грађани Сирмиума да изађу неповређени, али да не понесу собом никакво имање. Осим тога тражио је Бајан своју годишњу субвенцију (од 80.000 златника) за последње три године, за које време је није добивао, и тражио је да му се изда један његов поданик, који је побегао у Византију, јер је био учинио браколомство са једном Бајановом женом. Теогнис је одговорио на овај последњи захтев, да су византиске земље широке и неизмерне и да је бегунца врло тешко наћи, а можда је већ и пропао или погинуо. Бајан је на то тражио, да се византиске вође закуну, да ће тог бегунца тражити, и ако га нађу да га неће затајати, него да ће га предати Бајану, а да ће га исто тако известити, ако сазнаду да је мртав. На тај начин испуњена је једва једном давнашња жеља Бајанова: Авари су заузели Сирмиум.

За време док су Авари ударали на Сирмиум, прелазиле су опет словенске чете на Балкан и пљачкале по Балкану. Једна така словенска чета била је у то доба ударила и на Солун.

Наскоро после тога умро је цар Тиберије и на византиски престо сео је енергични Маврикије (5 августа 582 год.)[40])

V

Мир између Авара и Византије 582—4 год. — Повод рату. — Рат 584—5 год. — Авари освојили Сингидунум и продрли до Анхиала. — Преговори за мир. — Авари шаљу Словене на Византију. — Авари ударају на Византију. — Коментиолов поход против Авара 587 год. — Успешно ратовање Коментиолово. — Авари безуспешно нападају на византиске градове. — Крај рата. — Словени нападају византиске провинције на Балкану.

После заузећа Сирмиума и Маврикијевог доласка на престо, пошаље Бајан посланике у Цариград да преговарају за мир. Маврикије је морао да пристане на услове мира, које му је нудио аварски хаган, јер је Византија у овај мах водила тешку и очајну борбу са Перзијом, и сва је војска била концентрисана на источној граници Империје. У Цариграду се осећало да је овај мир са Аварима, мир који је склопљен после толиких пораза и којим је утврђено и за будућност плаћање данка и давање дарова, срамота за Византиску Империју, али се друкчије није могло чинити. Међутим је и овај мир, којим је Аварима признат Сирмиум и којим се Византија обвезала да ће и даље испуњавати све своје обавезе према Аварима, трајао само две године (582—4).

Већ пре но што су прошле те две године, почео је Бајан досађивати византиском императору разним ситним и ситничарским жељама. Тако је на пр. тражио да му се из Цариграда пошаљу слонови, које је желео да види, јер их до тада није био видео, и та му је жеља морала бити испуњена. После је опет тражио од императора, да му пошаље један леп златом израђен миндерлук. Када му је Маврикије учинио по жељи и послао миндерлук, врати му га Бајан натраг, јер му није био доста лепо израђен. Посланство, које је донело императору натраг миндерлук, тражило је уједно у име Бајаново, да се годишња субвенција Аварима повиси од 80.000 на 100.000 златника. Цару Маврикију било је то наравно неправо и,

како изгледа, он је одбио овај Бајанов захтев, који није одговарао уговору, што га је Византија са Аварима имала. Бајан на то погази уговор и зарати на Византију (по свој прилици у лето 584 г.).

Како је био утврђен мир са Аварима нико се није надао рату, а најмање изненадном нападају, те места дуж аварске границе нису била довољно утврђена и нису имала довољно посаде, а грађани су безбрижно радили своје послове. Чим је заратио на Византију Бајан крене војску и нападне на Сингидунум (Београд). Овај град је због немарности Византинаца и и што су веровали да Авари неће прекидати мир, био неутврђен и имао је мало посаде, а грађани његови били су ван вароши, радили су у пољу своје послове. Авари продру у град, али се у самоме граду отвори жестока борба између Авара с једне и посаде градске и грађана, који су били код куће, с друге стране, и Авари су са великим губитцима и великим напором једва савладали отпор и заузели Сингидунум. Богат плен, који су задобили и у Сингидунуму и у околини његовој, био им је ипак довољна награда за губитке.

Од Сингидунума крену Авари низ Дунав па изненада нападну и освоје Августу и Виминацијум (Костолац) у Илирику, па одатле продру чак до Анхијала на Црноме Мору, и опљачкају тамо целу околину. Цела ова борба као да је трајала око три месеца.[41])

После тога пошаље Маврикије Елпидија, сенатора и префекта Сицилије и Коментиола, који ће доцније играти велику улогу у аварским и словенским борбама против Византије, Бајану да преговарају с њим за мир. Када су византиски изасланици стигли у Анхијал и изашли пред Бајана, почео се он пред њима много разметати, говорећи међу осталим да ће он оборити Дуги Зид. Елпидије је ћутао, а Коментиол, који је био добар говорник, осмели се и одговори Бајану, да су Византинци мислили,

да он поштује своје богове и задату реч и утврђени мир и да ће он знати ценити услуге, које је Византија чинила његовим предцима, и да, с обзиром на многе поклоне, које је он добио од императора, неће дозволити да његови људи учине што год ма ком грађанину византиском. Император хоће да заборави на све што је Бајан учинио; Византија управо није ни хтела да ратује, него су Авари почели рат. Ако Бајан неће мира, говорио је даље Коментиол, Византија има довољно снаге да енергично зарати против њега. Нека се не узда у то што је до сада радио, јер Империја располаже средствима, којима ће му моћи достојно одговорити. Бајан не треба да напада Византију, јер су га Византинци примили, када је он дошао као бегунац са истока, и он не треба да се огреши о њихово гостопримство. Ако му је стало до новаца и ако новаца хоће, то ће добити. Авари у осталом имају доста земаља, у којима могу добро живети. Нека се дакле Бајан врати у своју земљу, коју је добио од Византије.

Мора се признати да није имало смисла овако говорити и оваким говором дражити необуздану варварску поглавицу у овај мах, када су варвари били у сили и моћи, а Византија није била ни близу у стању да поступи онако као што је говорио њен изасланик. Бајан се није могао уздржати после речи Коментиолових; он плане и поцрвени, очи му почну севати, а цела појава и држање његово казивали су да посланици, особито Коментиол, могу рђаво проћи. Он заиста одмах да баците посланике у тамницу и Коментиола стегнути у кврге; његов стан буде уништен, што је код Авара значило, да је одређен да погине. Кад се сутра дан Бајан мало смирио, наговорили су га великаши аварски да не погуби Коментиола и уверили су га, да је он доста кажњен и тиме што је као посланик био везан. И тако Бајан пусти Елпидија и Коментиола, који су се већ били предали својој судбини.[42])

Идуће године (585) буде Елпидије опет послан Бајану, али изгледа да није ништа урадио код њега, јер је Бајан заједно с њиме послао своје посланике у Цариград, да тамо са Маврикијем преговарају о миру и да траже повишење годишње субвенције за 20.000 златника. Маврикије је сада морао попустити, јер је видео да друкчије неће доћи до мира. И тако је био склопљен мир између Византије и Авара, под условом да Византија од сада плаћа Аварима 100.000 златника годишње.[43])

Наскоро после тога Авари опет нападну на Византију, али индиректно, како мисли Симоката. Они наиме пошаљу на Балкан Словене, који прокрстаре пљачкајући по Балкану и продру чак до Дугога Зида. Цар Маврикије је сада увидео да и самој престоници прети опасност од нападаја словенског, те се постарао за одбрану Дугога Зида; узео је собом трупе, које је имао Цариграду и ухватио је тамо позиције да се одупре Словенима. Коментиолу пак буде наређено, да сузбије Словене из Тракије. Он дође са својом војском до реке Ергиније, где изненада нападне Словене и потуче их до ноге. Због те победе буде Коментиол именован за стратига и поново послат против Словена. У лето исте године (585) скупи Коментиол поново војску и пође у Адријанопољ. Путем стигне једну словенску чету, коју је предводио Радгост и која је носила богат плен и водила собом много заробљених Византинаца. Коментиол се утабори близу словенске чете, ту проведе ноћ, а ујутру под градом Анзином нападне на Словене. Словени буду надбијени и истерани из области Астике, а заробљени Византинци ослобођени.[44])

У јесен исте године (585) Авари зарате опет на Византију. Бајан је лако нашао повод за рат. Један свештеник „скитски“ учинио је прељубу са једном женом Бајановом и, да избегне заслужену казну, побегао са седморицом Гепида и пошао Турцима. Кад су ови бегунци хтели да пређу Дунав, буду од једног ви-

зантиског официра, који је командовао једним одељењем пограничних трупа на Дунаву, ухваћени и, кад су признали ко су, зашто и куда беже, послани у Цариград. То је дало повода Бајану да прекине мир и да поново зарати на Византију. Кад су Авари напали на Византију налазио се у Цариграду аварски посланик, који је био дошао да тражи годишњу субвенцију. Маврикије се наравно љутио, што Авари у исто доба, када у Цариграду траже своју субвенцију, нападају на земље и градове византиске. Стога да ухапсити посланика аварског и његову пратњу и пошаље га у заточење на острво Халку, где га је држао шест месеца, а претио је и да ће га погубити.

Авари међутим опљачкају многе крајеве и освоје многе градове (Ратиарију, Бононију, Акис, Доростол, Залдапу, Панасу, Маркијанопољ и Тропеј). Ипак Авари нису све ове градове заузели без икаква отпора, јер се у многима посада, и ако је мало било, и грађани храбро одупрли варварима. После тога Маврикије постави Коментиола врховним командантом целе војске.[45])

Год. 586 Коментиол прикупи војску у Анхијалу на Црном Мору и, пошто је одабрао оне који су били способни за војску (њих је било 6000) и оделио их од неспособних (њих је било 4000 и њима је било поверено да чувају логор), подели је у три одељења и пође против Авара. Десно одељење водио је Мартин, лево Каст, а у центру је био сам Коментиол. Лево крило дође до Залдапе и Балкана, нападне изненада на варваре, који нису били спремни за бој, и разбије их. Мартин са својим одељењем пође на Томис, где од ухода сазна да је тамо Бајан. Византинци изненада нападну на Бајанову војску, разбију је и у мало не ухвате и самога Бајана, који се једва спасао. Мартин и Каст врате се после тога натраг, као што им је било наређено. Коментиол међутим није ништа радио и није се, по наговору једног официра, ни макао да помогне њихову акцију. Када су Мартин и Каст

дозпали, да је Коментиол у Маркијанопољу, оду к њему и онда се и он врати у свој логор. Одатле пође Коментијол у кланце балканске и дође у Савуленте Каналион.*) Било је јављено да су Авари у близини; стога Коментиол нареди Мартину, да стражари на дрвеном мосту и да пази да Авари не пређу мост, а Касту, да пази на кретања непријатеља. Када је Мартин видео, да ће Авари прећи реку, врати се брзо и јави то Коментиолу, а Каст пређе реку, сукоби се са предњим одељењима непријатељским и потуче их. Занесен успехом, он учини погрешку и не врати се натраг, као што је требало, него пође дрвеном мосту, да се тамо споји са Мартином. Али како није могао то да изведе, морао је заноћити тамо, а непријатељи ујутру пређу мост; да су били сузбијени с моста, они не би могли прећи на другу страну, јер је река била набујала. Кад је Каст покушао да се врати натраг, буде нападнут од непријатеља; он се збуни услед јаког и изненадног нападаја и није знао шта ће и куда ће; његова чета се расу и прште на све стране. Већина његових војника буде заробљена њега самога стигну Авари у једној шуми и ухвате.

После овога почну Авари енергичније да ратују. Аварска војска почне пустошити по Тракији, продре у околину Месемврије и потуче тамо у једној тврђави 500 византиских војника, који су се храбро борили и одупирали навали Авара. Када је византиски заповедник пешадије у Тракији, Анзимут, видео како Авари нагло и енергично продиру, скупи своју војску и почне се повлачити Дугом Зиду. Али су Авари при његовом повлачењу нападали на последња одељења византиске војске и заробили и Анзимута.[46])

Мало после тога Бајан пошаље нову војску, која је пљачкала по Тракији. Коментиол је рђаво стајао. Док

*) Симоката ванредно живим бојама црта леп положај тога места.

се византиска војска бавила у шумама балканским, Авари су му зашли за леђа и пљачкали по Тракији. Стога Коментиол позове официре на договор; саветовао се с њима и договарао, шта да се ради, а сутра дан сазове сву коњицу и пешадију и говорио им је, како не треба да се извлаче из боја, него како треба да одважно нападну на непријатеља. На то је изашао на средину један официр и заступао је мишљење противно Коментиолу. Он је говорио да је византиске војске врло мало, па и то нису сви способни за борбу, а непријатеља је много; тако је и Каст пропао, а тај је пораз врло рђаво утицао на дух и расположење војске; нема никакве наде да ће им скоро каква помоћ доћи, а и варвари ће од сада боље пазити, него што су до сада чинили; стога не треба ступати у борбу. Услед овога говора овладало је војницима велико узбуђење.

У то се дигне један стари војник, почне погрдним речима обасипати предговорника и тражити да му се да реч. Када су му војници махањем дали знак да почне говорити, почео је старац свој говор тиме што је узвикнуо, да његов предговорник не може варати све присутне као што се деца варају; затим је у биранним и лепим речима изговорио славопој ромејским врлинама и, проговоривши још неколико одушевљених речи о храбрости и јунаштву предака, позвао је војску да часа не часи него да храбро пође на непријатеља. Говор старчев прихватила је цела војска са великим одушевљењем.[47])

Војници су горели од нестрпљења да се сукобе са непријатељем. И тако Коментиол поведе војску са висова балканских у равнице и недалеко наиђе на Бајана, који је био безбрижан, јер се није надао нападају, а војска му је била расута по целој Тракији. Коментиол уреди војску и построји је у „колону по један“ и тако пођу према Астици. Било је наређено да рано ујутру пођу напред и да одлучно ударе на Аваре. Изгледало је готово извесно, да ће

Византинци сатрти Бајана и целу његову војску. Али је судбина хтела да се Бајан и овог пута спасе.

Када је наиме у зору византиска војска пошла у „колони по један“, сасвим напред пред војском једна мазга, пред којом је ишао њен газда, збаци пртљаг који је носила, тако да се по земљи вукао, а војници који су ишли за њима, кад су то видели, стану викати, да се врати и да поправи што је покварено. Та вика направи збрку и узбуну. Узвике првих војника привате и други; сви су мислили да је то знак да треба бежати, јер су непријатељи изненада напали. Почну дакле један другоме викати *натраг* (*torna*); редови се због тога поремете, направи се велика забуна, а Бајан међутим измакне. Само је мало било окршаја између Авара и неких византиских одељења, и у том окршају погинули су многи Авари.[48])

Када је Бајан и по други пут сретно измакао византиској војсци и спасао се од сигурне пропасти, скупи он своју војску, нападне и освоји неке византиске градове, а међу њима и Аппарију*). Затим нападну Авари на Верој, али после великих напора буду од храбрих грађана одбијени тако, да је Бајан за врло мало новаца пристао да се бајаги мири с њима и да дигне опсаду. Исто тако нису Авари могли да освоје ни Диоклецијанопољ, јер су се и ту грађани храбро борили и ратним машинама са бедема сузбијали не-

*) Аппарију је Бајан освојио на овај начин. У томе граду био је један необично храбар војник по имену Вузас, који се одликовао у многим бојевима. Он је био страстан ловац и излазио је често у околину да лови. Једном таком приликом ухвате га Авари и хтели су да га убију. Он их замоли да то не чине, јер ће за њега моћи добити богате дарове. Авари пристану на то и доведу га до зидова градских, где су преко тумача од Вузасових грађана тражили богате поклоне, претећи да ће га иначе убити. И Вузас је са сузама у очима молио своје суграђане да га искупе, показивао им је ране које је у борбама задобио и набрајао им је битке, у којима се за њих борио и одликовао. Али суграђани његови, наговорени од једнога за кога се говорило да је живео са његовом женом, одбију његове

пријатеље тако, да је Бајан морао напустити опсаду. Од Диоклецијанопоља пођу Авари на Филипопољ (Пловдин) и почну га опседати, али им се византиски грађани и овде тако енергично одупру, да су се и одатле морали повући. Од Филипопоља пођу Авари на Адријанопољ (Једрене) и почну са великом силом нападати на град, али су их грађани храбро сузбијали.

Када се у Цариграду сазнало да су Каст*) и Апзимут заробљени, било је становништво престоничко незадовољно и огорчено на императора, а израз јавнога мњења били су неки сумануши људи, који су лутали по улицама цариградским, отворено говорили против императора и грдили га. Чак су против њега биле спеване и неке песме, у којима су га Цариграђани грдили и исмевали због неуспеха.

Сада се и Маврикије почео озбиљно спремати за рат против Авара. Јован назван Мистакон буде именован за врховног команданта, а њему буде придодан Лангобард Дроктон. Они дођу са византиском војском под Адријанопољ, сузбију Аваре и ослободе град опсаде, а сутра дан победе аварску војску и тиме заврше рат**).

После овог аварског рата изгледа да су Словени више пута прелазили Дунав и пљачкали по Тракији

молбе. Кад је Вузас видео да суграђани неће да му помогну и да га откупе, он замоли Аваре да га не погубе, а у награду за то обећа им, да ће им добити Апиарију. Они пристану, утврде обећање заклетвама и опросте му живот. Вузас их онда научи да праве машине за опсаду, што Авари до тога времена нису знали. Кад су машине биле готове, Авари ударе на град, поруше зидове, и Апиарија буде освојена. Кад су Авари овде научили да праве машине за опсаду, нападали су њима после и друге градове и освајали их.

*) Каста су Авари доцније пустили, јер су за њега добили много новаца.

**) У овој битци особито се одликовао Дроктон, који је са својим одељењем почео бајаги да бежи, па се онда изненада окренуо, и напао Аваре тако да су већ око подне били побеђени и разбијени. Византиска војска их није гонила.

особито у доба, када су, каже Симоката, на Византиску Империју нападали непријатељи са свих страна, и Перзијанци у Азији, и Лангобади у Италији, и Маври у Африци.[49])

VI

Акција Маврикијева против Авара и Словена после свршетка перзиског рата 591 год — Маврикије сам иде у рат. — Борба са Аварима. — Приск постављен за врховног команданта. — Авари продиру. — Приск се са успехом бори против Словена. — Петар предузима главну команду. — Конфликт са Аварима. — Незадовољство у војсци. — Петар несретно војује против Словена и стога опозван. — Словени нападају на Солун.

Године 591 био је једва једном завршен перзиско-византиски рат, који је са малим прекидима трајао двадесет година. Чим је завршен овај тешки и дуги рат, који је био апсорбовао готово сву снагу Империје, Маврикије се реши да енергично удари на Аваре и Словене, да на Дунаву и Сави утврди византиску границу и да балканским провинцијама осигура давно жељени мир. Стога Маврикије, одмах чим је утврђен мир са Перзијом, преведе готово сву византиску војску у Европу и крене према Анхијалу, камо су Авари опет намеравали да пођу. Маврикије је био све спремио за овај поход и хтео је сам лично да пође у овај рат против Авара. Бадава су га од тога одвраћали и сенат и патријарх и жена са децом. Он пође, али већ сутра дан врати се натраг у Цариград, јер су га помрачење сунца и бура, која је тај дан беснила, затим глас о доласку перзиских посланика, ипак приволели да се врати. Маврикије брзо посвршава у Цариграду све послове, изврши неке црквене церемоније и пође по други пут војсци. Шестога дана стигне у Регнум, где се било скупило много сиротиње, која је чекала долазак императоров, да га моли за помоћ. Он их скупи све у двор, лепо их прими и да им доста новаца. У Рамфу дочека императора врло свечано војска и Маврикије пође као у процесији, а напред је ношено парче часног крста. Од тога дана почели су

опет неки чудни догађаји да потхрањују слутњу у императору да неће добро проћи.*) Ипак је он ишао даље, ма да су му биле без сумње непријатне све те ствари, јер је био веома сујеверан.[50])

После неколико дана ухвате царске гардисте три човека, који нису имала никаква оружја, него само гитаре. Када су их довели пред Маврикија, он их је питао кога су племена, из кога краја и зашто иду по византиским земљама. Они му одговоре, да су по роду Словени и да њихово племе живи чак на западном океану, да је хаган аварски послао тамо своје посланике, да међу Словенима скупљају војску, да су по-

*) Поменуто је, да је већ при првом поласку Маврикијевом из Цариграда било помрачење сунца и да је било буре. Када је он поново пошао из Цариграда, у Рамфу, док је свечано ишао пред војском, једно свинче натрчи и поплаши му коња тако да га коњ у мало није збацио. Али Маврикије се ипак одржа у седлу, прекрсти се и пође даље. — Када је дошао у Селимврију, хтео је одатле да иде у Перинт (Ираклију). Када се са великом свитом навезао на море, удари ужасан пљусак и почне бура тако да се једва спасао у Даонију, где је преноћио; одакле се ујутру на коњу вратио у Перинт. У Перинту је одмах отишао у цркву на благодарење, за тим је с војском кренуо даље. Али на првом конаку у близини императоровог стана роди нека жена у ужасним мукама чудовиште без очију и без руку. Император да убити дете. — Кад је идући дан дошао у Енатон и утаборио се пред местом, најбољи његов коњ падне и цркне. Сад се већ и Маврикије, који је и иначе био сујеверан, узнемирио због свих тих догађаја. Али још то није било све. Сутра дан пресретне у путу императора крдо јелена. Императорове гардисте нападну на јелене и многе потуку. Кад су други већ престали да гоне јелене, један гардиста и један Гепид гонили су их и даље док не зађоше у шуму. Гепид, лаком на сјајан накит царског гардисте, убије овога, а његовог коња један сељак после ухвати и доведе војсци; њега су окривили за убиство. Доцније је овај Гепид, што је убио гардисту, ухваћен у Цариграду, кад је хтео да прода његове наките. Златар, коме је хтео да прода наките, посумњао је да их је он украо и јавио је то полицији. На преслушању код полиције Гепид је лагао, као да је он до тих накита дошао за време гепидско-лангобардског рата. Кад је ипак ухваћен у лажи, признао је своју кривицу.

сланици аварски донели много поклона великашима словенским, које су ови примили, али су ипак одбили захтев хаганов да му војском помогну, изговарајући се да је пут из њихове земље дуг и тежак. Њих тројица су послани да хагану то испоруче. Они су даље причали да су већ петнаест месеци на путу и да је хаган, противно закону о посланицима, намерно спречавао њихов повратак. Чули су, говорили су они даље, да је Византија силна држава и да су њени грађани добри људи, па су употребили прилику и дошли у Тракију. Осим тога су казали, да они носе гитар само за то што не знају владати оружјем, јер у њиховој земљи нема гвожђа и они тамо живе у миру и без боја, свирају на гитари, јер не знају свирати у бојне трубе, не познају рат и за то се радије вежбају у свирци.*) Маврикије лепо прими ова три Словена, чија је снага и величина изазвала његово дивљење, угости их и пошаље у Перинт.[51])

Трећи дан после тога стигли су из Цариграда од сената посланици, који су молили Маврикија да се врати натраг. Маврикије није хтео испунити молбу сената, него нареди посланицима сенатским да се врате у Цариград, а он сам с војском пође даље.**) У Анхијалу остане Маврикије петнаест дана, а кад му је јављено, да су у престоницу стигли персиски посланици, остави

*) Ако је тачно ово причање Симокатино, требало би решити многа питања у овој причи. Где је тај западни океан? Откуд хаган тражи од тих Словена војску, кад они не знају за ратове? Шта ће они у Тракији? итд. Неки мисле, да су та три Словена били уходе.

**) Сутра дан наиђе војска на неке ритове и војници су морали да иду по једном уском мосту, што је било врло незгодно и тешко. Стога се направи збрка око прелаза, редови се поремете, настане гужва и вика око моста и гурање тако да су неки војници били пали у воду. Онда сам Маврикије сиђе с коња, узме штап у руке и почне сам правити ред, наређујући војницима како да иду; ту је провео урећујући војнике цео дан и није ништа окусио, а војска сретно пређе и сутра дан стигне до Анхијала.

војску и врати се у Цариград. Одмах после тога дошли су у Цариград и франачки посланици, који су тражили од Маврикија субвенцију, па да склопе савез са Византијом; они су говорили да ће ударити на Аваре, ако им Маврикије да новаца. Маврикије је франачке посланике лепо примио и обдарио их, али је казао да ће пристати на савез са Францима само тако, ако им Византија за то не буде морала ништа плаћати.[52])

Међутим је Бајан опет тражио повишење своје годишње субвенције. Кад га је Маврикије одбио, он почне рат против Византије (по свој прилици 592 год.) и нареди Словенима да спреме доста људи, који ће начинити прелаз преко Дунава. Словени почну на Сави недалеко од Сингидунума предрадове, али су становници Сингидунума често испадали из града, кварили им посао и палили им ствари. Да би осигурали рад на мосту и спречили испаде становника сингидунумских, опседну Авари град. Сингидунум је био у врло незгодном положају и становништво се услед опсаде налазило у очајном стању, кад од једном седми дан Бајан нареди да се дигне опсада и да аварско одељење, које је опседало Сингидунум, дође њему. Ипак Авари пре него што су дигли опсаду, ступе у преговоре са становницима Сингидунума и уговоре да добију 2000 златника, један позлаћен сто и једну хаљину, што ће дићи опсаду. Од Сингидунума оде ово аварско одељење Сирмиуму. Ту буде Словенима поново наређено да направе доста лађа за превоз аварске војске, и тако хаган пређе са целом војском на десну обалу Саве.

Када је прешао са војском на византиску територију, пошаље Бајан један део војске напред, да заплаши Византинце, а он сам крене десном обалом Саве и Дунава и пети дан стигне у Бононију (Видин).[53])

Када су Авари прешли византиску границу и када је почео рат, Маврикије именује Приска за стратига и повери му врховну команду у рату против

Авара (593 год.). Када је Приск пошао из Цариграда, Авари су већ увелико били прешли Саву. Приск пошаље Салвијана са 1000 коњаника да заузме згодне позиције и да задржи продирање Авара. Салвијан изврши ту наредбу. Наскоро после тога стигла су и прва одељења аварске војске. Пети дан после свога доласка изађе Салвијан из своје позиције и сукоби се са Аварима, али како је био много слабији, морао се наскоро повући. Авари пођу за њим, али нису могли да продру у византиске позиције, те се ту заподене између Авара и Византинаца жесток бој, који је трајао цео дан и у коме Византинци после великих напора однесу победу, а Авари се повуку, оставивши много мртвих на бојном пољу. Сутра дан udари већа аварска сила (8000 људи) на Салвијана, али и овога пута Византинци јуначки одбију Аваре. Напослетку пође на Салвијана сам Бајан са целом аварском војском. Салвијан је знао, да се оволикој сили не може одупрети, стога се повуче и оде Приску. Аварска војска је три дана стајала пред византиским позицијама; тек четврти дан дозна Бајан да се византијска војска повукла и пети дан у зору прође туда и оде одатле у Анхијал.[54])

Недалеко од Анхијала ухвате Авари неке византиске уходе, али нису могли од њих ништа да сазнаду, мада су их злостављали да изнуде од њих какво признање. Пети дан после тога дође аварска војска до Дризипере и почне нападати на град, али су се грађани храбро бранили и одбијали Аваре тако да је Бајан увидео, да неће моћи лако освојити град, те седми дан да направити машине за опсаду. Становници Дризипере правили су се истина храбри и смели, али су се поплашили много. Ипак град буде спасен и то на чудан један начин. Аварима се усред дана учинило као да виде силну византиску војску, како излази из града и силази у бој. То привиђење уплаши их тако, да су журно дигли опсаду и отишли одатле. Пети дан после тога стигне аварска вој-

ска у Перинт, где је био Приск. Приск је мислио да не треба да одлаже сукоб са Аварима; стога се упусти с њима у бој, али буде потучен и повуче се са пешадијом у Дидимотику, а одатле у добро утврђени Чурул, где га аварска војска опседне.[55])

Кад је Маврикије дознао све ово, забрине се много; особито се бојао да Авари не принуде Приска на предају. Али му падпе на памет врло сретна мисао, да спасе Приска. Он да једном гардисти своје писмо, у коме је писао Приску, да се храбро држи, јер је већ послата флота Дунавом у аварску земљу, да тамо пљачка; нареди гардисти да се да ухватити од Авара и да им преда ово писмо, надајући се да ће се Авари услед тога поплашити и вратити натраг, да бране своје огњиште. Седми дан буде заиста овај гардиста ухваћен од Авара и преда им Макрикијево писмо. Кад је Бајан сазнао за садржину писма, поплаши се много, напусти опсаду под врло повољним условима (за нешто мало новаца) и пође кући.

Како је већ била настала зима, Приск распусти војску и повуче се у Цариград, а војници се разиђу по селима у Тракији на зимовање.[56])

У пролеће (594 год.) буде Приск послат на Дунав да сузбије Словене, који су непрестано прелазили и пљачкали по Тракији. Цар Маврикије је био дошао до уверења, а то уверење имали су и у пређашња времена сви трезвенији државници и стратези византиски, да Словени неће никада мировати и да византиске провинције на Балкану неће никада бити сигурне, догод Империја не утврди своју границу на Дунаву и док не буде енергично спречавала прелаз варвара на десну обалу Дунава.

Када се ова нова експедиција кренула против Словена, врховни командант Приск водио је коњицу, а пешадијом је командовао Гензон. Из Цариграда се крене византиска војска у Перинт, где су војници прегледани и пребројани; ту им је издата и плата.

Из Перинта пође војска преко Дризипере, где је остала петнаест дана, у Доростол.

Кад је Бајан дознао да се византиска војска креће према Дунаву, пошаље Приску посланика, који је доказивао да су Византинци повредили мир и који је, пошто је осуо грдње на непоуздане Византинце, позвао Приска да се повуче и да не удара на Аваре. По свему изгледа да се Бајан био поплашио од ове експедиције. Међутим је Приск одмах умирио посланика аварског. Он му је мирно одговорио, да овај рат није покренут против Авара, него да је византиска војска пошла на Словене, а уговори са Бајаном не обвезују Византију да не сме ратовати против Словена. Посланик аварски без сумње се задовољио овим одговором: а Приск дванаестога дана, пошто су лађе биле готове, превезе војску преко Дунава.[57])

Кад је Приск прешао на леву обалу Дунава, дозна да је словенски поглавица Радгост послао једно одељење Словена у пљачку. Дубоко у ноћ нападне Приск на њега, а Радгост преплашен изненадним нападајем, седне на неоседлана коња и почне бежати. Када се ипак сукобио са једним одељењем византиске војске, сиђе с коња и почне се борити са Византинцима, али како је њих било много више, морао је да се повуче и побегне у скровита места. Византинци пођу за њим и били би га ухватили, да им није измакао препливав на пању реку. Том приликом потуку Византинци многе Словене, опљачкају цео онај крај, а заробљене Словене пошаљу у Цариград.

Сви су били задовољни овим успехом, али Приск огорчи војнике неправедном поделом плена. Он је наиме цео плен, који су Византинци тај дан задобили, поделио на три дела, од којих је један део требало да добије император, други део његов најстарији син, а остало његова родбина. Услед тога избије у војсци јако незадовољство, које је претило да ће изазвати немир и велике заплете. Приск се нашао у неприлици. Стога одмах сутра дан још пре зоре позове себи офи-

цире и хтео је пошто-пото да их убеди, да јучерањом поделом плена није ништа ружно учинио. Док је он још већао са официрима, скупе се око места где су они били и остали војници, и Приск употреби ту прилику да у врло смишљеном и добро изведеном говору нагласи, како је он оно јуче учинио само због тога, да покаже императору, шта је византиска војска учинила и да му даде довољно доказа њихове велике победе. Под утиском Прискова говора војници промене своје јучерање мишљење, стану хвалити Приска и одобравати његов поступак.[58])

Кад је добио одобрење војске, Приск скупи сав плен и пошаље га Маврикију у Цариград. За команданта транспорта буде одређен Татимир са 300 војника. Они пођу у Цариград, али их шестога дана баш у подне, када су се војници одмарали а коњи им пасли, изненада нападне једна чета Словена. Византинци се збуне и настане велика граја. Татимирови људи нису могли да дођу до својих коња, ипак се он одупре Словенима, али није могао сили да одоле и нагне бежати; у бежању буде рањен, али не смртно, и једва се спасе, кад је једно одељење византиске пешадије ударило на Словене. У жестоком боју Византинци ипак надбију Словене, спасу плен и заробе 50 варвара. Кад је Татимир стигао у Византију, предао императору богати плен и реферисао му о победи византиске војске, био је Маврикије веома задовољан и држао је свечано благодарење за победу византиског оружја.[59])

Сутра дан после Прискове победе над Словенима, пошаље Приск извидницу према непријатељима. Извидница се врати и јави да није наишла на непријатеље, а Приск нареди онда Александру да пређе реку Иливакију. Александар пређе реку и нападне на Словене. Кад је византиска војска прешла реку, Словени побегну и склопе се у оближње шуме и ритове, а Александар пође за њима, али би му војска у барама била страдала, да се нису вратили натраг. После тога по-

кушао је Александар да запали рит, али му ни то није пошло за руком.

Цела ова експедиција остала би била без успеха, да није један Гепид, који је побегао од Словена, показао Александру пут, којим може доћи до непријатеља. Александар пође тим путем, нађе Словене, нападне их и похвата многе. Он их да метнути на муке и питао их је, од кога су племена. Словени су јуначки издржали све муке и ударце, а нису хтели ништа да кажу. Онда Гепид каже Византинцима све што је знао о тим похватаним Словенима. Он им исприча, да су они поданици словенске поглавице Мужика и да их је Мужик послао да извиде византиску војску, јер је чуо за пораз Радгостов. Гепид је световао Александру да одмах пође на Мужика и да га изненада нападне, јер ће га на тај начин без сумње моћи заробити.

Александар оде Приску да му јави све и поведе са собом заробљене Словене, које Приск да побити. Онај Гепид, кога је Александар такође довео Приску, ода му намере Словена и обећа да ће преварити Словене и издати их Византинцима. Приск га обдари, обећа му много ако то учини, и пошаље га да изврши што је говорио. Гепид онда оде Мужику и заиште од њега доста чамаца, да спасе Словене који су под Радгостом страдали. Мужик му, не слутећи никакву превару, да 150 чамаца и 30 веслача. Приск пак по утврђеном плану пође ујутру напред, а Гепид дође поћу Приску и тражио је од њега 100 војника, да побије Словене које му је дао Мужик. Приск пошаље Александра са 200 људи да то изврши, а Гепид их близу реке намести у заседу.

Када су Словени, савладани од сна и вина, заспали, Гепид доведе Александра и његове људе до обале, па кад им је, певајући неку аварску песму, дао знак, они нагрну на Словене и потуку их, заузму чамце и јаве Приску шта су учинили. Приск дође онда са својом војском, превезе 3000 људи преко реке и у поноћ пође напред. Тај дан давао је Мужик даћу своме

покојноме брату и опио се на даћи, па кад византиска војска удари на њега, у његовој околини завлада страх и забуна и Мужик буде ухваћен. Целу ту ноћ били су Византинци Словене, а ујутру се са богатим пленом врате натраг.

Али када се Византинци, опијени том победом, стали частити и веселити, те пропустили да наместе страже, нападну их изненада Словени и византиска војска била би зло прошла, да није Гензон ударио на Словене и сузбио их, те тиме спасао византиску војску. Сутра дан дао је Приск због тога команданта страже распети и многе војнике шибати.[60])

Маврикије је био особито задовољан успесима Присковим и мислио је да свакако треба енергично наставити ратовање против Словена. Стога по Татимиру пошаље налог Приску, да са целом византиском војском презими на левој обали Дунава. Кад је ова наредба објављена војсци, војници се побуне. Они су хтели пошто-пото да зимују код куће, једно стога што је у крајевима, у којима су се они у тај мах налазили, врло јака зима а друго, говорили су они, што варвара има толико да се не могу савладати. Ипак је Приску пошло за руком да умири војнике и да утврди логор у непријатељској земљи, макар само привремено.

Међутим Приск буде опозван а царев брат Петар буде наименован за команданта византиске војске на доњем Дунаву. Приск још није био знао да је опозван, и пре но што му је глас о томе стигао, преведе византиску војску на десну обалу Дунава, јер се бојао да га Словени изненада не нападну и не отму му плен.[61])

Када је хаган дознао, да се византиска војска, после свога успеха против Словена, вратила на десну обалу Дунава, чудио се много и послао је Приску да пита за узрок његовог повлачења. Приск је хагановом посланику изнео разлоге, које је за добро нашао. Али већ после три дана добије вест да Авари хоће да нападну на Византију, јер се хаган љутио

због византискога успеха, и да је Словенима већ наређено да спреме све што је претребно за превоз аварске војске преко Дунава, мада су аварски великаши уверавали хагана да нема право што се љути на Византију.

Кад је Приск дознао за припреме хаганове, послао му је лекара Теодора, да изглади несугласице. Теодор је био даровит човек и добар говорник, и када га је хаган дочекао охоло и, уображен због својих успеха, стао се хвалисати, да је он господар свих народа и да нема тога ко би се њему смео противити, Теодор, који је добро знао историју, исприча му причу о Сезострису, краљу мисирском, како је био силан и моћан и у кола своја презао побеђене владаоце, па како се један од тих владалаца, када се Сезострис једном свечаном приликом опет тако возио, непрестано освртао и гледао на точкове, а кад га је Сезострис запитао, зашто се непрестано осврће и гледа на точкове, он му одговорио да гледа како се поједине тачке на периферији точка једнако дижу и спуштају тако да за час оно што је било горе дође доле и обратно, како је даље тај одговор учинио јак утисак на Сезостриса, те је одмах дао пустити из запреге владаоце који су га вукли. На Сезостриса треба да помисли Бајан, завршио је свој говор Теодор. Симоката каже, да је прича Теодорова учинила дубок утисак на хагана и да је он дуго после тога ћутао.

Хаган је напослетку пристао на мир са Византијом, казао је Теодору да он уме да се савлада, да се више не љути на Приска и да шта више жели да му Приск буде пријатељ. Али је право, додао је хаган, да му Приск уступи бар један део плена, који је добио у борби против Словена, јер је византиска војска управо упала у његову земљу и напала на његове поданике, па је право да добитак поделе.

Када се Теодор вратио и јавио хаганове услове, сазове Приск збор и предложи да се половина плена уступи Аварима. Војници су се томе ужасно проти-

вили и Приск их је једва могао убедити, да бар један део плена треба да уступе Аварима. На послетку војници пристану и Приск се погоди са хаганом, да Византинци уступе Аварима све заробљене Словене. а хаган за то да дозволи византиској војсци прелаз преко своје територије. Тако Византинци предаду Аварима 5000 заробљених Словена.

Византиска војска дође после тога у Дризиперу, а Приск оде у Цариград. Маврикије рђаво дочека Приска и грдио га је, што је без његове дозволе уступио један део плена Аварима. По свој прилици то је и био повод да Приск буде опозван, а царев брат Петар наименован за команданта византиске војске на доњем Дунаву (595 год.).[62])

Пошто је добио од Маврикија детаљну инструкцију пође Петар војсци (596 год.), носеће собом, осим плате, још и доста оружја и одела за војнике. Преко Перинта и Дризипере дође он у Одис, где га војска свечано дочека. Када је после неколико дана саопштена војсци Маврикијева инструкција Петру, војници се побуне. Петар сазове војнике на збор и покушао је да их наговори да приме наредбе императорове, али без икаквог успеха. Кад је Петар видео да неће моћи савладати отпор војске нити наговорити војнике да приме наредбе Маврикијеве, он намисли да прећути у инструкцији оно за шта је знао да неће бити по вољи војницима, а да објави само оно што је за њих корисно. Стога поново сазове збор, а кад су војници почели да грде Маврикија, Петар објави императоров указ, да ће се од сада Држава старати за оне војнике, који страдају у рату, да ће се они издржавати о државном трошку и да ће њихови синови доћи на њихово место. Војници необично весело приме ово обећање. На тај начин Петар задобије опет војнике и они одушевљени због ових одредаба, које су биле за њих корисне, стану хвалити императора.[63])

Петар извести Маврикија о војничкој буни, а сам оде у Маркијанопољ, одакле пошаље 1000 војника напред. Ово одељење наиђе на 600 Словена, који су се, пошто су освојили Залдапу, Акис и Скопис, са богатом пљачком и много робља враћали. Кад су варвари видели византиску војску, почну убијати заробљенике, а кад их је византиска војска напала и кад су видели да ће се тешко одупрети Византинцима, направе од кола бедем, а жене и децу метну у среду. Византинци дођу доста близу Словенима, али нису смели да ударе на њих, јер су се бојали стрела, које су Словени бацали на њихове коње. Онда Александар нареди својим војницима да сиђу с коња и да наставе борбу пешке. У тој борби успне се један византински војник на једна кола, рани једног Словена, а Византинци онда нагрну и продру у опкоп. Словени одмах потуку и остале заробљенике, а Византинци их разбију и побију многе Словене. Александар јави Петру за ову победу. Војници, који су се у овом боју одликовали, буду награђени.[64])

Тих дана пошао је Петар у лов у некакву шуму где један вепар, поплашен од паса, јурне на њега. Петар окрене коње да бежи, али у том удари о једно дрво и јако повреди леву ногу. Та болест нагнала га је да дуже времена остане у Маркијанопољу.

Маврикију је међутим било криво што се рат тако благо води и замерао је то Петру. Петар то није хтео да трпи те, мада је био болестан, крене из Маркијанопоља и за четири дана дође до Дунава, али после неколико дана добије од Маврикија писмо, у коме му наређује, да никако не иде из Тракије, јер се било рашчуло да ће Словени да нападну на Цариград. Због тога Петар преко Писта, Залдапе, Јатра и Латаркија дође у Нове, па одатле оде у Азим.*)

*) Када се у Новама чуло да долази византиска војска, изађу становници војсци на сусрет, дочекају је свечано и замоле Петра да остане код њих да заједно прославе Св. Лупа. Он им одговори да се жури и да не може ни један дан код њих

После неколико дана пошаље Петар 1000 војника у извидницу. Та извидница нађе на 1000 Бугара, који су били аварски поданици. Како је у тај мах владао мир међу Византијом и Аварима, хтели су Бугари мирно да прођу поред византиског одреда, али командант византиске војске нареди својим трупама да ударе на Бугаре. Бугари су се свакако били утврдили у каквој згодној позицији, јер су одатле слали Петру и молили да не удара на њих, кад су Авари са Византијом у добрим односима. Петар ипак нареди византиској војсци да удари на Бугаре; али Бугари разбију византиску војску. Петар, љут због овога пораза, свуче одело команданту византиске војске, који је побегао из боја, избије га и изгрди, а Бугари јаве хагану да су их Византинци напали и хаган пошаље посланика Петру да интерпелише због повреде мира. Петар се извињавао, да је то учињено без његовога знања и умирио је хагана поклонима.[65])

После неколико дана дође Петар до Дунава и пошаље двадесет војника као извидницу на леву обалу. И ова је извидница, као што то увек бива, ноћу ишла, а дању су се војници одмарали и спавали. Пошто су ту ноћ били много ишли и заморили се, легну војници

остати. Онда они навале на њега и он ипак остане ту два дана, па онда преко Теодоропоља и Куриске дође у Азим. Грађани Азима изађу му на сусрет и свечано га уведу у варош. Азим је већ од пре имао сталну војну посаду, јер су варвари често нападали на овај град. Када је Петар при дочеку видео азимску посаду, допадне му се врло и хтео је пошто-пото да је поведе собом. Војници из посаде то нису хтели, а када он навали на њих, они побегну у цркву. Петар онда нареди епископу градском, да их изведе из цркве, а кад овај није хтео то да учини, он пошаље једно одељење војске да их силом оданде извуче. Посада се томе одупре и затвори се и утврди у цркви. Византиски се одред онда повуче, а Петар љут због тога збаци Гензона, који је био заповедник овога одреда, па нареди другом једном официру да то изврши и да епископа спроведе у логор. На то се грађани азимски скупе и избаце овога официра из вароши, затворе градске капије и стану клицати императору, а грдити Петра. После тога Петар оде од Азима.

у зору у једној шуми да се одморе и заспе; у то дође до те шуме једна чета Словена. Словени сиђу с коња да се одморе и да нахране коње и том приликом нађу случајно на Византинце, који су спавали, и похватају их све. Од ових Византинаца Словени дознаду за намере Петрове.

Пирогост, поглавица ове словенске чете, дође на Дунав и сакрије се у шуму на обали. Петар није наравно знао да су варвари на обали у заседи, па нареди да се војска превози. Кад првих 1000 војника пређу Дунав и изађу на обалу, нападну их Словени и побију све. Онда Петар нареди да војска не прелази више у четама, него да од једном пређе сва. Кад су видели Словени да ће цела византиска војска од једном да пређе, они се построје на обали да дочекају и одбију Византинце, али нису могли да издрже множину византиских стрела, па кад им падне смртно рањен поглавица Пирогост, они нагну бежати. Византиска војска изађе на обалу, потуче многе Словене, а други се разбегну. Византинци их нису гонили, јер нису имали коња, него се повуку у своје опкопе.

Када је сутра дан Петар кренуо са својом војском даље, залутају византиске путовође те доведу војску у безводне крајеве и војници почну страдати од жеђи. Три дана је тако трајало, војници су лутали по безводном крају мучени жеђу и цела би војска била пропала, да није један заробљен Словен казао да је близу река Иливакија. Кад је византиска војска дошла до Иливакије, жедни војници падну на воду и почну пити како је који могао. С друге стране реке у густој шуми били су скривени Словени, па кад Византинци дођоше на реку да пију, они оспу на њих стреле и многе потуку. Једно одељење византиске војске пређе реку да сузбије Словене, али их Словени разбију и натерају у бегство.

Цела експедиција Петрова свршила се великим неуспехом; он је био потучен, изгубио је много војника и морао се вратити на леву обалу Дунаву.

Сад су и у Цариграду дошли до уверења да је Петар неспособан да води борбу против Словена. Стога он буде опозват, а за врховног команданта византиске војске на доњем Дунаву буде постављен опет Приск (597 год.).[66])

У то то доба (597 год.) послао је хаган, по причању легенде о Св. Димитрију, велику масу Словена и других варвара на Солун. У септембру те год. нападали су они десетак дана са доста вештине на град, али га нису могли освојити, мада су употребљавали машине за бацање камења и друге разне машине за опсаду.*) Солуњани су наравно причали и веровали, да је Св. Димитрије и овога пута спасао свој град.[67])

VII

Рисков поход против Словена 598 год — Авари нападају на Сингидунум и Далмацију. — Авари продиру на исток. — Коментиол несретно ратује против Авара. — Мир између Авара и Византије. — Коментиолов и Рисков поход против Авара 600 год. — Приск сузбија Аваре код Виминациума и продире до Тисе. — Коментиол се враћа. — Петрова успешна борба против Словена 602 год. — Маврикије наређује да војска презими на левој обали Дунава; војска се због тога побуни. — Маврикије збачен. — Положај на Балкану за Фоке.

У пролеће 598 год. пође Приск из Цариграда и скупи у Астици византиску војску, која се била разишла на зимовање. Кад је Приск видео, колико је византиских војника погинуло од онога времена од кад је он предао Петру команду, хтео је да тужи Петра због несавесног и невештог рада, али ипак одустане од те тужбе. После 15 дана допре Приск до Дунава, пређе на леву обалу и за четири дана стигне према Горњим Новама. Ту га нађе посланик хаганов, који га је питао за узрок његова доласка у ове крајеве. Приск је одговорио посланику хаганову, да је дошао амо јер у овим крајевима има доста лова, терен је згодан за

*) Те машине су Словени покривали свежом кожом убијене стоке, да их непријатељи не би могли запалити.

јахање и има доста воде. Хаган је на то одговорио, да је то његова земља и да је Приск нарушио мир тиме што је прешао на туђу територију. Када је Приск хтео да докаже да је ово византиска земља, хаган му је поручио да су тај крај Византинци изгубили у рату и по ратном праву. Због тога је почела препирка између Приска и хаганова посланика, и Приск је за време распре око тога опет пребацио Аварима, да су побегли са истока.

После десет дана стигне Приску глас, да су Авари освојили Сингидунум и да су становнике његове преселили у своју земљу. Онда Приск дође у Константиолу, камо је дошао био и хаган. Ту су Приск и хаган лично преговарали о Сингидунуму. Хаган је седео на обали, а Приск је говорио са лађе. У кратким и одсечним реченицама изнео је Симоката њихове говоре овом приликом. Хаган је интерпелисао Приска што је прелазио Дунав, казао му је да пази шта ради и да не нарушава мир, и на послетку се позвао на Бога, да он пресуди између њега и Маврикија. Приск је хагану пребацивао што је напао Сингидунум, казао му је нека се једном засити и престане отимати, јер је судбина променљива. Онда га хаган прекине у речи и претио је да ће многе градове уништити. И тако се Приск и хаган разиђу не свршивши ништа.

После тога нареди Приск Гудују да иде да помогне Сингидунуму. Када је Гудуј дошао Дунавом под Сингидунум, Авари направе пред градом од кола бедем, али ипак нису могли да издрже нападај Византинаца, а бојали су се и да их становници Сингидунума не нападну, те нагну бежати. Сингидунум је био спасен, а Гудуј одмах оправи зидове градске.[68])

Одмах после тога хаган прекине мир и после десет дана скупи војску и пође на Далмацију, где разори 40 тврђава. Кад је Приск чуо за хаганов нападај пошаље тамо Гудуја са 2000 људи. Гудуј пође према Далмацији избегавајући друмове, јер се бојао да га не нападне већа непријатељска сила. Када

се приближио аварској војсци и угледао из скровитих места Аваре, пошаље 30 својих војника у извидницу. Ова извидница прикраде се у непосредну близину аварске војске и у поноћ пођe напред. Путем нађу ови византиски војници на три пијана Авара, ухвате их и пошаљу Гудују, који их је испитивао о намерама хагановим. Они међу осталим испричају Гудују, да је хаган одредио 2000 Авара да чувају плен. Гудуј онда узме заседу близу овог аварског одељења и ујутру нападне Аваре с леђа, побије многе, отме им плен и пошаље га Приску.[69])

После овога више од године и по дана хаган није ништа на Дунаву предузимао против Византије (598—9 год.): за цело то време изгледа да је у подунавским крајевима владао потпун мир. У то доба били су Авари забављени на западним границама своје државе. Они су нападали на Франке, а њихови поданици Словени почели су у то доба јаче да продиру у западне или северо-западне крајеве Балканског Полуострва, у Истрију и у Италију. У опште су Словени у ово доба почели да се крећу према западу на целој линији од Истрије па до Лабе. Идућих година било је готово непрестано борбе у Истрији и Далмацији, камо су продирали Лангобарди, удружени са Аварима и Словенима, тако да су приморски градови често долазили у велику опасност.[70])

После тога (599 год.) пођу Авари на Томис, а Приск кад то дозна похита граду у помоћ. Ту су обе војске презимиле, а у пролеће (600 год.) почну Византинци у Томису трпети глад. Невоља је била велика, кад о Ускрсу хаган пошаље у град посланика и јави да хоће да спасе Византинце од глади. Приск наравно није веровао да ће Авари то учинити, али хаган утврди са Приском примирје на пет дана и дозволи да се у град увезе доста хране. Том приликом искао је хаган да му Приск пошаље разних зачина: Приск му је послао бибера, лорбера и других ствари, чему се хаган веома обрадовао. После тога пристане хаган да утврде

примирје за време ускршњих празника, те тако Византинци заједно са Аварима прославе и проведу Ускрс, а после Ускрса се опет растану.[71])

Неколико дана после тога, кад је хаган дознао да Коментиол, који је сада био послан против Авара, долази са војском у Никопољ, пође против њега, а Коментиол, кад је то чуо, оде у Мизију и преко Зикидиве дође у град Јатрос. Сад су Авари и Византинци били на домак једни другима. Коментиол међутим, по Симокатину причању, које је овде збуњено и нејасно, ноћу пошаље гласника хагану, а византиској војсци узгред нареди да се спреми за бој, али није рекао да ће се ујутру побити. Када су сутра дан војници спазили сасвим близу непријатеље, оспу грдње на Коментиола и стану њега кривити због забуне која је настала. Ипак се византиска војска како тако стави у убојни ред, али Коментиол стане премештати поједина одељења византиске војске,*) а десном крилу јави да се бегством спасава. Кад десно крило почне бежати, ускомешају се и остале чете. Ту ноћ Коментиол нареди некима из своје војске да беже, а сутра дан цела византиска војска у највећем нереду пређе реку Јатру и нагне бежати. Авари такође пређу реку, заузму кланце и потуку многе Византинце. Једно одељење византиске војске направи фалангу, ванредном храброшћу одбије непријатеља и заузме пролаз. Коментиол пак побегне у Дризиперу, али кад га тамо грађани дочекају погрдама и камењем, он оде према Цариграду, а Авари дођу до Дризипере и заузму је.**)

Кад је Коментиол дошао у Цариград и јавио како је византиска војска разбијена и како Авари напредују, завладала је у Цариграду ужасна паника и

*) Симоката овде то замера Коментиолу, а доцније је и Приск у једној прилици исто то учинио.

**) Цело причање Симокатино о поразу Коментиолову је збуњено и нејасно. Он хоће да прикаже Коментиола као издајника. Неки познији извори причају, да је сам Маврикије наредио Коментиолу да се да потући.

многи цариградски грађани помишљали су у страху да оставе Цариград и да беже у Азију. Маврикије пошаље своју гарду са оно мало војске што је имао и са многим грађанима на Дуги Зид, да се одупру Аварима и да бране престоницу.[72])

Међутим сенат реши да пошаље Аварима посланство, које ће преговарати за мир. За посланика буде изабрат Арматон, и он са богатим поклонима крене хагану у Дризиперу.

Док се то догађало појави се у аварском табору куга и аварска војска почне ужасно страдати. За врло кратко време поумирало је врло много Авара од куге, а међу њима и седам хаганових синова. Хаган је много жалио за изгубљеном децом. Када је Арматон стигао у Дризиперу, био је хаган још увек у великој жалости због смрти своје деце и стога је тек после десетак дана примио византиског посланика.*) Хаган, можда под утицајем велике несреће, која га је снашла, попусти и тако буде утврђен мир међу Аварима и Византијом. По томе миру остао је Дунав границом између Авара и Византије; дозвољено је било да се та граница пређе само за време рата против Словена. Осим тога повишен је годишњи данак Аварима за 20 000 златника.

Кад се хаган после уговореног мира вратио у своју земљу и прешао био Дунав, пошаље византиска војска из Тракије Маврикију посланике и оптужи Коментиола због издајства. У Цариграду буде због тога састављен суд, али истрага буде прекинута, а Коментиол опет постављен за врховног команданта.[73])

*) Кад је Арматон у првој својој аудијенцији предао хагану поклоне, које му је послао Маврикије, није хаган никако хтео да их прими, јер, говорио је он, поклони од непријатеља нису поклони и не могу бити корисни. Арматон га је једва наговорио да их ипак прими. Када су свршили преговоре о миру, казао је хаган: Нека Бог пресуди између Византинаца и Авара. Хаган је наиме оптуживао Маврикија, да је он погазио уговор и нарушио мир. Симоката доказује, да је хаган имао право кад је ово тврдио.

*

У пролеће 600 год. пође Коментиол из Цариграда и, пошто се помирио с војском, дође у Сингидунум, где се састане са Приском. После неколико дана сазову византиске војводе војску на збор, и после Прискова говора, који је по наредби Маврикијевој плелирао за рат са Аварима, буде раскинут мир између хагана и Византије. Из Сингидунума дође византиска војска у Виминацијум. Ту се Коментиол разболи.

Кад је хаган дознао да су Византинци прекинули мир, повери четворици својих синова да чувају границу на Дунаву и да сузбију Византинце, кад буду хтели да пређу на аварску територију. Ипак једно одељење византиске војске пређе код Виминацијума на лађама Дунав и сузбије Аваре са обале.

Коментиол је међутим заједно са Приском остао у Виминацијуму, јер су му лекари били пустили крв, па се бојао да иде у бој, а Приск није никако хтео да се упушта у борбу са Аварима без Коментиола.

Кад је оно одељење византиске војске било прешло Дунав и сузбило Аваре, подигне одмах тамо опкопе, али их на скоро после тога нападну Авари, кад су сазнали да се код војске не налази ни један војсковођа. Када је у Виминацијум јављено, да ће Авари напасти на Византинце, Приск, и ако се нерадо кренуо без Коментиола, ипак пређе на леву обалу и предузме команду над војском, која је тамо била. Кад је предузео команду, нареди да се лађе одмах врате у Виминацијум, да не би могли војници на њима натраг прелазили: па како су Авари непрестано навањивали на опкопе, спреми војску за бој и раздели је у три фаланге.[74])

Сутра дан нагрну Авари на византиске опкопе у петнаест одељења, али их Византинци, ма да нису имали стрела, него су се морали копљима борити, енергично сузбију. Тек је ноћ прекинула борбу и византиска војска се повуче у своје опкопе. Тога дана пало је, по причању Симокатину, 300 Византинаца, а 4000 Авара.

После три дана Авари опет нападну на византиске опкопе. Приск подели војску на три дела, опомене војнике да се храбро боре и да гледају да опколе Аваре, те да их ухвате у средину. И овога дана одбије Приск аварски нападај. Симоката прича, да је тај дан остало 9000 Авара на бојном пољу. После десетак дана спремали су се Авари и по трећи пут да нападну на византиска утврђења. Кад је за то дознао Приск, подели војску у три фаланге и пође напред. Авари нагрну целом својом војском на Приска, али он заузме згодну позицију и, како је имао и погодан ветар, нападне Аваре са узвишеног положаја, а друга два одељења византиске војске дохвате их с бокова. Аварска војска буде патерана на неке мочари, где их врло много пропадне, а међу њима и неки од синова хаганових. Победа византиске војске била је сјајна и велика, јер је у том окршају, каже Симоката, изгинуло 16.000 Авара.[75])

Из овога окршаја једва се спасао и сам хаган. Он се после ове битке повукао према Тиси. Али већ после десетак дана скупи он поново војску и пође по четврти пут против Византинаца. Кад је за то дознао Приск, пође и сам према Тиси. Пошто су заједнички одредили дан за битку, Приск подели опет византиску војску на три групе, а хаган аварску на дванаест одељења. Византинци су се тај дан веома храбро борили и славно победили Аваре.

После те победе пошаље Приск једно своје одељење од 4000 људи да пређу Тису и да мотри и испита непријатељска кретања. Кад ово одељење пређе Тису, наиђе на три гепидска села. Гепиди у овим селима нису још знали шта се јуче десило и провели су ноћ у весељу, јер су славили неку свечаност. Византинци их мамурне нападну још пре изласка сунца, потуку 30.000 Гепида и врате се натраг преко Тисе са богатим пленом.

Хаган је међутим опет скупио на Тиси војску од разних народа, којима је владао, те удари на

Приска. У крвавој битци, која се била између Авара и Византинаца, византиска војска вештином Присковом и својом храброшћу одржи победу. Врло многи Авари и особито Словени подаве се у Тиси, а Византинци заробе 3000 Авара, 8000 Словена и 6200 других варвара. Одмах после ове битке пошаље хаган посланика Маврикију, да тражи натраг аварске заробљенике, још пре но што Маврикије дозна за победу византиске војске. Маврикије се заиста поплаши и нареди Приску да врати заробљене Аваре, који су заједно са другим заробљеним варварима већ били спроведени у Томис. И тако хаган добије заробљене Аваре натраг.[76])

Међутим једва оздрави и Коментиол и дође са својом војском у Нове, где је од домородаца тражио да му даду једнога вођу, који ће га старим трајановим путем превести преко Балкана, јер је журио у Цариград, да тамо проведе зиму. Када му они кажу, да му не могу да испуне жељу, јер не знају тај пут, он се naљути и да убити двојицу од њих; а кад је дознао да има далеко од Нова један старац од 112 год. који зна тај пут, он оде том старцу и замоли га да га проведе тим путем. Старац севаздан извињавао и нећкао; говорио је како је пут тежак и незгодан особито сада када је зима већ наступила, а тим путем није се ишло већ 90 година. Кад Коментиол навали на старца, он попусти и проведе византиску војску. Тако је Коментиол са византиском војском прешао преко Балкана. Али како је већ наступила била зима и почели дувати јаки ветрови, пропала је на томе путу силна стока и много војника. Приск дође у Филипопољ и ту проведе целу зиму, а у пролеће (601 год.) оде у Цариград и буде поново именован за команданта подунавских трупа.

Међутим целе 601 год. владао је на Дунаву потпуни мир; те године тамо није било никаква боја и окршаја међу византиском војском и варварима.[77])

Идуће (602) године буде за стратига у Европи именован опет царев брат Петар. Он пође из Цариrра-

да према Дунаву и дође до Паластола, где се утабори и проведе лето. Тек у рану јесен пође у дарданске крајеве, јер се чуло да се Авари окупљају код Катаракта. Петар оде и сам тамо, састане се са Апсихом, командантом аварске војске, и почне с њим преговоре. Апсих је тражио да Византинци уступе Аварима Катаракте. Кад је Петар изјавио, да под тим условом не може никако доћи до мира, повуку се обе војске, аварска у Константиолу, а византиска у Тракију.

Међутим је Маврикије био дознао да хаган навлаш избегава битку, јер хоће, пошто византиска војска није концентрисана, изненада да нападне на Цариград. Стога нареди Петру да остави Адријанопољ, како би лакше могао притећи у помоћ Цариграду, ако га Авари нападну.[78])

Међутим је Петар хтео да удари на Словене и наредио је да се спреме лађе на Дунаву, које ће превести Гудуја са византиском војском. Гудуј заиста пређе на леву обалу Дунава, потуче многе Словене и задобије велик плен. После тога хтели су византиски војници да се врате на десну обалу Дунава, али Гудуј није хтео то да учини.

Када је хаган сазнао, да је византиска војска прешла Дунав и да је имала успеха у борби против Словена, пошаље једно одељење своје војске да нападне Анте, који су били у савезу са Византијом. Међутим, не зна се из кога узрока, у ово доба многи Авари почну остављати хагана и аварску војску и бежати па византиску територију. Хаган је због тога био много забринут, а у Цариграду се знало да за сада неће моћи ништа бити од хаганове замишљене експедиције на Цариград.[79])

Стога Маврикије у јесен 602 год. нареди Петру, да пређе Дунав и да са византиском војском свакако презими на левој обали Дунава у словенској земљи. Када је ова наредба Маврикијева саопштена византиској војсци, изјавили су војници листом да неће да је изврше. Говорили су, да је тамо слаб изглед на плен, да има

мало коња и да је варвара много. Кад је Петар енергично захтевао од војника да пошто-пото изврше наредбу Маврикијеву, војници се отворено побуне. Још увек је Маврикије наређивао да војска остане на левој обали Дунава, али су војници већ били отказали послушност и византиска војска се врати на десну обалу Дунава. У то поче падати хладна киша и зима наступи. Маврикије је још увек омаловажавао ову побуну, али војска пође на Цариград, помоћу Цариграђана продре у варош, Маврикије буде збачен а Фока проглашен за императора византиског (23 новембра 602 год.).

Доласком Фокиним на престо почиње нова епоха у историји продирања словенског на Балкан. Рат са Перзијом, који је почео одмах после смрти Маврикијеве и анархија, која је завладала под владом Фокином, одузели су балканским провинцијама и оно мало заштите што им је до сада давала византиска војска. Дунав је био незаштићен и отворен варварима, и од овога доба почели су Словени све чешће и у густим масама да прелазе на Балкан. До овога времена су словенске чете само привремено и ради пљачке прелазиле Дунав, сада су почели Словени стално да се настањују у балканским провинцијама. Етничка физиономија Балкана почиње сада опет да се мења: место привремених пљачкачких чета, почиње сада постепено стално насељавање словенских племена готово на целом Балканском Полуострву.[80])

ПРИМЕДБЕ.

Важнији извори о продирању Словена, Авара и Бугара на Балкан у VI веку.

Савремених извора, који би говорили специјално о продирању Словена и других варвара на Балкан у VI веку, нема, или бар их нема сачуваних. Податци о њиховим нападајима на Балкан налазе се у другим разним изворима, у првом реду у византиским (који износе византиску историју тога доба), за тим у неким западним и у источним (писаним на сирском, арапском и т. д.)

Важнији византиски извори су ово:

Прокопије (Προκόπιος). Он је најзнатнији историк овога доба. Рођен је крајем V века у Палестини. Био је правник. Од год. 527 био је секретар Велизаров и ишао је с њим кад је 533 пошао у Африку против Вандала, за тим 536 год. против Гота и доцније против Перзијанаца. Умро је после 562 год. Прокопије је био врло образован и знао је добро државничке, војне, географске и етнографске ствари и прилике. Многи га писци осуђују особито због његове расправе о грађевинама Јустинијановим, где је претерано хвалио Јустинијана и ласкао му.

Од њега су сачувана три дела: 1.) Ἱστορικὸν ἐν βιβλίοις ὀκτώ. Две књиге тога дела садрже историју византиско-перзиског *(Bell. Pers.)*, две књиге историју византиско-вандалског *(Bell. Vand.)* и три књиге историју византиског-готског *(Bell. Goth.)* ратовања; у осмој књизи је преглед догађаја до 554 год. Ово дело свршено је било у главном 545 год.; првих седам књига издао је писац 550 или 551 год. 2.) Ἀνέκδοτα *(Historia Arcana)*. Ово дело написао је Прокопије 550 год. Оно је управо памфлет против Јустинијана и његове жене Теодоре и против Велизара и његове жене. То је управо додатак и тумачење првих седам књига историје. Многи су

писци сумњали да је ово дело Прокопијево, али је сада утврђено, да је ово дело без икакве сумње он писао. 3.) Περὶ κτισμάτων (*De Aedificiis*). Ово дело написао је Прокопије после 558 год. То је управо панегирик Јустинијану. Иначе је врло важно због географских података.

О Прокопију в. Karl Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur (1897[2]) 230—7; Charles Diehl, Justinien et la civilisation byzantine (1901) XII—XIX; Ugo Balzani, Le cronache italiane (1901) 22—36; Hartmann, l. c. I 186. — О Hist. Arc. в. Б. Панченко, О тайной исторiи Прокопiя (Византiйскiй Временникъ II, 1895, 24—57, 340—371; III, 1896, 96—117, 300—316, 461—527. Ту је прикупљена и сва литература о том предмету.

Ја сам употребио: Bell. Goth. по издању Domenico Comparetti I—III (1895—1898); остало по бонском издању I (1833): Bell. Pers. и Bell. Vand, III (1838): Hist. Arc. и De Aedif.

Агатије (Ἀγαθίας). Родио се око 536 год. у Малој Азији. Још као дечак дошао је са својим оцем, који је био учитељ говорништва, у Цариград. Год. 554 слушао је у Александрији права. Живео је у Цариграду као адвокат, а умро је после 582 год. У младим годинама писао је песме, после се одао на историју. Осим незнатних мањих, већином песничких, састава написао је: Περὶ τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλείας. Ово дело подељено је у пет књига и обухвата византиску историју од 552—558 год. У њему су описани ратови против Гота, Вандала, Франака, Персијанаца и Хуна. Ово је управо наставак Прокопијева дела. Агатије је више песник но историк.

О Агатију в. Krumbacher, l. c. 240—3; Diehl, l. c. XIX—XX; Dr. H. Lieberich, Studien zu den Proömien in der griechischen und byzantischen Geschichtsschreibung II (1900) 8—13.

Ја сам употребио издање L. Dindorfius, Historici Graeci Minores II (1871) 122—453 (Ed. Teubn).

Менандер (Μένανδρος Προτίκτωρ). Родио се средином VI века у Цариграду. Учио је права, али врло нерадо. Као млад човек живео је врло лакомислено и тек кад је пао у невољу почео је озбиљно да ради. Његово дело, историја Византије 558—582 год., сачувано је само у фрагментима. Оно спада међу најбоља историска дела VI века.

О Менандру в. Krumbacher, l. c. 243—4; Diehl, l. c. XX; Lieberich, l. c. 13.

Ја сам употребио издање у Hist. Graeci Min., l. c. II 1—131.

Симоката (Θεοφύλακτος Σιμοκάττης). Родио се у Мисиру; живео је за време цара Иракліја. Осим једне безначајне физикалне расправе и једне збирке писама које су без вредности, написао је: Ἱστορίαι. То је историја владе Маврикијеве (582—602 год.). Дело је подељено у осам књига. Није добро знао ни географију ни етнографију, а исто тако није добро познавао ни особе о којима пише, ни догађаје; и хронологија му је доста несигурна. Последња књига, како је сачувана, изгледа да није била још сасвим спремна за издавање.

О Симокати в. Krumbacher, l. c. 247—251; Lieberich, l. c. 16—9.

Ја сам употребио издање Carl de Boor (1887); Ed. Teubn.

Од савремених писаца имају још података о продирању варвара на Балкан:

Евагрије (Εὐάγριος) у својој историји цркве. — О њему в. Krumbacher, l. c. 245—7. Изд. Migne, Patrologia Graeca 86, 2, 2405.

Константин Порфирогенит, император византиски 912—959 год., особито у своме делу: Περὶ θεμάτων. — О Константину Порфирогениту и његову делу биће специјално говора у другој књизи.

Код многих савремених и познијих *хроничара византиских* има доста бележака о продирању варвара на Балкан у VI веку. Међу њима има доста тачних података, често из извора који се нису сачували, али има и доста нетачног, конфузног и неистинитог причања. Важнији од њих су: Μαλάλας из VI века (В. Krumbacher l. c. 325); Θεοφάνης ὁμολογητής, који је умро 817 год. и који је са још неким хроничарима у IX веку преведен и на латински (*Historia Tripertita*; в. Krumbacher, l. c. 342—7). Γεώργιος ὁ Κεδρηνός, писац с краја XI или почетка XII века. (В. Krumbacher, l. c. 368—9). Ζωναρᾶς, писац XII века (Krumbacher, l. c. 370—6) и т.д. Све хроничаре употребио сам по бонском издању.

Од западних хроничара и писаца имају података о продирању варвара на Балкан у VI веку: *Comes Marcellinus*, који је писао своје белешке 518 год., а после их наставио до 534 год. Други неко додао је тој хроници белешке о догађајима од 534—548 год. Изд. *Mommsen. Chronica Minora* II (Monumenta Germaniae Historica IX, XI, 1894) 39—108. — *Cassiodorus*, такође писац VI века. Изд. Chron. Min. II 111—161. — *Jordanes*. Живео је и писао средином VI века; био је родом Гот, један од оних који нису са Тедерихом Великим

отишли у Италију. Писао је римску историју и De origine actibusque Getarum. Изд. Th. Mommsen, Monumenta Germaniae Historica 1882; стр. 200. Ср. Предговор Момзенов и Balzani, l. c. 18—21. — *Victor Tonnensis episcopus.* Био је епископ у Африци одакле га је 555 год. прогнао Јустинијан. Писао је белешке о савременим и старијим догађајима. Изд. Chron. Min. II 178—206. — *Johannes Abbatis Biclarensis.* Писао је своју хронику крајем VI века. Хронологија му је врло погрешна. Изд. Chron. Min. II 207—220. — О свима в. у Момзенову предговору и Diehl, l. c. XXVII—XXVIII. — *Flavius Cresconius Corippus.* Умро је по свој прилици за владе Јустинове; писао је песме, од којих је једна спевана у част Јустинову. Изд. Jos. Partsch, Monumenta Germaniae Historica III (1879 год.). — *Paulus Diaconus.* Родио се крајем прве четвртине VIII века; био је калуђер у манастиру Монтекасино у Италији; умро је крајем VIII века. Писао је историју Лангобардскога Народа. Изд. 1878 год. — В. Balzani l. c. 61—86.

Од источних писаца има података о овом периоду *Јован Ефески*, у својој историји цркве 536—586 год. Изд. у немачком преводу Schönfelder 1862 год.; стр. 266. *Јован Никиски*, *Захарије ретор* и т. д. — О њима в. Krumbacher, l. c. 403; Diehl, l. c. XVIII—XXX.

Осим тога има података о нападајима Словена и Авара на Солун у VI веку у *Легенди о Св. Димитрију.* Изд. Acta Sanctorum X, IV, 104, 164 и Гласник 18 (1865). — Ср. J. Laurent, Sur la date des Églises St Demetrius et Ste Sophie à Thessalonique (Byzantinische Zeitschrift 4, 1895, 420—434); H. Gelzer, Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung (1900) 42—64.

Већину података, византиских и неких западних писаца, који се односе на продирање Словена на Балкан од VI века на даље прикупио је, издао и снабдео критичким примедбама *F. Rački, Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia* (1877; Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium VII) III: Excerpta e scriptoribus, 215 и д. Ту су употребљена, осим неких од поменутих извора, и папска регеста. Многи новији писци служили су се при писању о догађајима VI века само овом збирком и стога им је причање често врло погрешно и сасвим непотпуно. Ко хоће да добије јасну слику о продирању Словена на Балкан у VI веку, мора добро проучити све изворе, јер ће му збирка Рачкога дати непотпуну и погрешну представу о томе.

О свима изворима који, говоре о продирању Словена на Балкан и њихову насељавању тамо, биће опширније говора у другој књизи, где ће бити и оцењена вредност њихових података.

Важнија литература о продирању Словена и других варвара на Балкан у VI веку.

Самостално, по изворима, писали су и расправљали о продирању Словена и других варвара на Балкан у VI веку:

Johann Christian von Engel. Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer I (1797) 249—260, 299—312; II (1798) 445—451.

Pavel Jos. Šafařík. Slovanské Starožitnosti (Sabrané Spisy II, 1863) 61—7, 161—8, 327—9.

Dr. Ernest Dümmler. Über die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien (549—928). Sitzungsberichte Бечке Академије 20 (1856) 357—363.

К. Николајевић, Критичка покушења у периоду од првих пет векова српске историје. Летопис МС 105 (1863) 17—53; 106 (1863) 1—27; 107 (1864) 1—39.

Dr. C. Hopf, Geschichte Griechenlands (1870) 76—84.

М. С. Дриновъ, Заселеніе Балканскаго Полуострова славянами (1873) 89—117.

Robert Roesler. Über den Zeitpunkt der slavischen Ansiedlung an der unteren Donau. Sitzungsberichte Бечке Академије 73 (1873) 77—115.

O. Pniower у Додатку K. Müllenhoff. Deutsche Altertumskunde II (1887) 375—394.

Dr. Kurt Groh. Geschichte des oströmischen Kaisers Justin II (1889) 61—87.

Π. Καλλιγᾶς, Μελέται τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας (1894) 68—79.

Dr. Fr. Kos. Iz zgodovine Jugoslovanov v šestem stoletju po Kr. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 8 (1898) 77—95, 109—121, 152—162, 177—211.

Natko Nodilo. Bizantija i Germanski Zapad do smrti cara Justiniana I (1900) 69—77, 157—8, 425—6, 450—4, 484—9.

Charles Diehl. Justinien et la civilisation byzantine au VI-e siècle (1901) 218—222.

А. Л. Погодинъ, Изъ исторіи славянскихъ передвиженіи (1901) 49—71.

Осим тога говоре о продирању варвара на Балкан у VI веку: *А. Гильфердингъ.* Письма объ исторіи Сербовъ и Болгаръ (1855) 5—11; *Joh. Heinr. Schwicker.* Geschichte des Temeser Banats (1872) 20—25; *Constantin Jos. Jireček.* Ge-

schichte der Bulgaren (1876) 82—91; *Dr. Constantin Jos. Jireček.* Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel (1877) 59—67; *Pič.* l. c. 38—9; *Constantin von Höfler.* Abhandlungen aus dem Gebiete der Slavischen Geschichte IV (Sitzungsberichte Бечке Академије 97, 1880, 824—830); *Dr. G. F. Hertzberg.* Geschichte der Byzantiner und des Osmanischen Reiches (1883) 12—3, 34—40; *П. С. Срећковић,* Историја Српскога Народа I (1884) 17—26; *Alfons Huber.* Geschichte Oesterreichs I (1885) 47—58; *Dr. Gregor Krek.* Einleitung in die slavische Literaturgeschichte (1887²) 274—321; *Karl Müllenhoff.* Deutsche Altertumskunde II (1887) 100—3; *Dr. Mathias Rypl.* Die Beziehungen der Slaven und Avaren zum Oströmischen Reiche unter der Regierung des Kaisers Heraklius (1888) 4—8; *Theodor Ritter von Stefanović-Vilovsky,* Ursprung und Einwanderung der Serben und Bulgaren (1890) 7—8; *Ђ. Ковачевић* и *Ђ. Јовановић,* Историја Српскога Народа I (1893) 36—70; *V. Jagić.* Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen (Archiv 17, 1895, 54—9); *V. Oblak.* Eine Bemerkung zur ältesten südslavischen Geschichte (Archiv 18, 1896, 228—234); *Vjekoslav Klaić.* Povjest Hrvata I (1899) 23—8; *Н. Н. Смирновъ,* Очеркъ культурной исторіи Южныхъ Славянъ I (1900) 56—98; *André Lefèvre.* Germains et Slaves (1903) 169—173; Zeuss, Krones, Hunfalvy, Miklosich, Tafel, Maretić и многи други.

Ја сам у примедбама истицао само највеће и занимљивије погрешке поменутих писаца; ситније погрешке, особито у хронологији, нисам напомињао.

Оцена разних теорија о продирању и насељавању Словена на Балкану биће у другој књизи.

---

¹) О Гепидима после пропасти Хунске Државе в. Kropatscheck, l. c. 31—5; Nodilo, l. c. 192—3. — О Лангобардима после пропасти Хунске Државе в. Schmidt, l. c. 51—3. — О разним варварским именима, која помињу извори у ово доба в. Pniower, l. c. 383—4; Васильевъ, l. c. 4—5; J. Радонић, Ко су Гети у хроници Комеса Марцелина (Глас 60, 1901, 204—214.) Ср. Дриновъ, l. c. 92. Све три хипотезе су непотпуне и нетачне. Под именом Гета и Скита помињу извори овога доба свакако нападаје *разних* варварских племена, али се не може одредити, које варваре баш треба под тим именима у разним изворима замислити. Pniower мисли да су Гети Словени и Бугари, Радонић да су Хуни и Бугари. Ја мислим да *под именом Гета у изворима овога времена треба разумети масе варвара,*

састављене из разних варварских племена: Словена, Бугара, Хуна и Германа, у најразноврснијим комбинацијама. Радонић н. пр. узима да је Mundo Geta Хун или Бугарин (стр. 210), али многи извори пишу да је тај Mundo био родом Гепид (Cedrenus I 652; Μοῦνδος ἐκ γένους τῶν Γηπέδων; Chronographia Tripertita II 141; Malalas 450; Ср. Engel, l. c. II 447; Hartmann, l. c. I 292; Kropatscheck, l. c. 35—6.) Гете помиње још и Lydus, De magistratibus (ed. Bonn.) 248 и Corippus, Joh. II 383, Just. I 253.

[2]) О Анастасију в. A. Rose, Kaiser Anastasius I (1882) 15—16; Nodilo, l. c. 62, 64—9, 98; Панченко, l. c. 2, 363. О црквеној политици Анастасијевој в. Dr. G. A. Rose, Die byzantinische Kirchenpolitik unter Kaiser Anastasius I (1888) 2, 9, 18; Nodilo, l. c. 98—105. — О изавриском рату в. Rose, Kaiser Anastasius I 11—12, 16—24; Nodilo, l. c. 63—4. — О варварском нападају 493 год. в. Com. Marc. 94: Julianus magister militiae nocturno proelio pugnans Scythico ferro in Thracia confossus interiit; Chronogr. Tripertita II 120: Vulgares per Hillyricum et Thracem discurrunt, priusquam agnoscerentur (у другој год. Анастасијевој); Cedrenus I 628: τῷ ί καὶ ιά ἔτει (Ἀναστασίου) οἱ Βούλγαροι τῷ Ἰλλυρικῷ καὶ τῇ Θράκῃ ἐπιτρέχουσι; Zonaras III 137: под Анастасијем τῶν Βουλγάρων ἔθνος τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Θράκην καταδραμεῖν, μήπω πρὶν γιγνωσκόμενον; Efräm 53: Анастасије Μύσων τε καὶ Σκυθῶν παριστρίων ἐπιδρομὰς λείας τε μάχας ἐκκλίνων. Ср. Pniower, l. c. 379, 382; Rose, l. c. 30; Nodilo, l. c. 73; Дринов, l. c. 89—90. — О односу спрам Теодериха Великог в. Nodilo l. c. 69. — О нападају 499 год. в. Com. Marc. 95: Aristus Illyricianae ductor militiae cum quindecim milibus armatorum et cum quingentis viginti plaustris armis ad proeliandum necessariis oneratis contra Bulgares Thraciam devastantes profectus est. Bellum iuxta Tzurtam fluvium consertum, ubi plus quam quatuor milia nostrorum aut in fuga aut in praecipitio ripae fluminis interempta sunt. Ibique Illyriciana virtus militum periit, Nicostrato, Innocentio, Tanco et Aquilino comitibus interfectis. Zonaras пише (стр. 140) да, кад су Бугари по други пут пустошили Илирик, ἀντετάξαντο τούτοις τινὲς τῶν Ῥωμαίων ταξιαρχῶν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ταγμάτων, али буду побеђени. Ср. Pniower, l. c. 379—380; Rose, l. c. 30; Nodilo, l. c. 70; Дринов, l. c. 90. — Год. 500... Anastasius imperator donativum Illyriis militibus per Paulum tribunum notariorum misit (Com. Marc. 95). — О нападају 502 год. в. Com. Marc. 96: Consueta gens Bulgarorum depredatam saepe Thraciam nullo Romanorum milite resistente, iterum devastata est. Ср. Pniower, l. c. 380; Дринов, l. c. 90; Nodilo, l. c. 73—4; Rose, l. c. 30 не помиње овај нападај. — Те год. (502) био је и

земљотрес; в. Victor Tonnensis 193. — О конфликту са Перзијом и нападају Арапа в. Rose, l. c. 27—8, 32—43; Nodilo, l. c. 77, 90—4. — О нападају 505 год. в. Com. Marc. 96: Idem Sabinianus Sabiniani Magni filius ductorque militiae delegatus contra Mundonem Getam arma construxit. Decem milia armatorum sibimet adscitorum plaustraque armis atque commeatibus secum trahens pugnaturus accessit. Commissoque ad Horreo Margo proelio multis suorum militibus in hoc conflictu perditis et in Margo flumine enecatis, amissis praeterea plaustris in castellum quod Nato dicitur, cum paucis fugit. Tanta in hoc lamentabili bello spes militum cecidit, ut quantum apud mortales nequaquam portuerit reparari. У то доба продирали су Бугари уз Дунав и Саву, те су дошли у сукоб са Теодерихом Великим. Cassiodorus II 160: Virtute domini regis Theoderici victis Vulgaribus Sirmium recepit Italia. (Ср. Hartmann, l. c. I 151). Ср. Pniower, l. c. 380; Nodilo, l. c. 73—4 и Rose. l. c. 30 не помињу овај нападај. — О Гепидима у то доба в. Kropatscheck 35—9, 47. — О конфликту са Теодерихом Великим в. Hartmann, l. c. I 152—3; Rose, l. c. 47—8.

[3]) О Дугом Зиду в. Nodilo, l. c. 74—5; Pniower. l. c. 380; Rose, l. c. 32. Zonaras (стр. 144) каже, да је Анастасије подигао Дуги Зид διὰ τὰς ἐφόδους τῶν τε Μυσῶν ἤγουν Βουλγάρων καὶ τῶν Σκυθῶν. — О насељавању Херула 512 год. в. Com Marc. 98 (ср. 159): Gens Herulorum in terras atque civitates Romanorum iussu Anastasii Caesaris introducta. Procopius, Bell. Goth. II 413: Δακίας χωρία δόντος βασιλέως Ἔρουλοι ἔσχον ἀμφὶ πόλιν Σιγγηδόνα: 93: Ἔρουλοι. . . . . . Ἴστρον τε ποταμὸν διαβαίνουσι καὶ τοῖς ἐκείνῃ Ῥωμαίοις προσοικεῖν ἔγνωσαν, Ἀναστασίου τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν ἔχοντος; ср. још и 102. Према томе погрешно пише Rački (Documenta 235): Iustinianus I urbem (Singidunum) Herulis (539) cesserat. Исту су погрешку учинили и Hopf, l. c. 81; Ков.-Јов., l. c. 39. Ср. Kos, l. c. 88; Rose, l. c. 50; L. Schmidt. Älteste Gesch. der Langobarden (1884) 53—4; Jireček. Rom. I 24. — О Виталијану в. Rose, l. c. 54 и д.; Nodilo, l. c. 104—6; Pniower, l. c. 380—1. — О саставу Виталијанове војске каже Euagrius: πλῆθος ἀστάθμητον ἔχων Οὐννικῶν ἐθνῶν; Com. Marc. 98—9: Vitalianus Scytha имао је Romanos equites et pedites; Victor Tonnensis (стр. 195) каже, да је Vitalianus comes cum manu valida barbarorum дигао устанак; Chronogr. Tripert. II 127: Виталијан је устао на оружје Vulgares habens secum et multitudinem Hunnorum; тако каже и Theophanes; Malalas (стр. 402) каже, да је Виталијан Θρᾷξ и да је имао собом πλῆθος Οὔννων καὶ Βουλγάρων, а после каже, да је имао собом Готе, Хуне и Ските; Јован Антиохиски (Müller, Fragmenta Hist. Graec. V 32) прича, да Виталијан ἐπελθὼν, τὰ πολλὰ [illegible]

βων τοῖς Οὔννοις ἑτοιμότερος πρὸς ἀπόνοιαν ἠγγέλθη τῷ βασιλεῖ. . . . ; Theodosius Melitenus (III 83): Βιταλιανὸς ὁ Θρᾷξ αὐτάρας καὶ παραλαβὼν Θρᾷκας καὶ Σκύθας. . . . ; Cedrenus I 632: Виталијан ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ πλήθη Οὔννων καὶ Βουλγάρων . . . . ; Zonaras (III 137) каже, да је Виталијан Θρᾷξ и да је имао собом Μύσους τε καὶ Σκύθας. Ср. о саставу Виталијанове војске још Радонић, l. c. 211—3 и Pniower, l. c. 380—1. — О верским трзавицама под Анастасијем в. Nodilo, l. c. 98—104; Γεδέων, l. c. 209—216; Grisar, l. c. 476—8; Marin, l. c. 270—7. — О нападају 517 год. в. Com. Marc. 99—100; Olla illa, quae in Hieremia vate ab aquilone adversum nos nostraque delicta saepe succeduntur, tela ignita fabricavit maximamque Illyrici iisdem iaculis vulneravit. Duae tunc Macedoniae Thessaliaque vastatae et usque Thermopylas veteremque Epirum Getae equites depredati sunt. Mille tunc librarum auri denarios per Paulum Anastasius imperator pro redimendis Romanorum captivis Johanni praefecto Illyrici misit: deficiente pretio vel inclusi suis cum domunculis captivi Romani incensi sunt, vel pro muris clausarum urbium trucidati. Тај нападај помиње и Zonaras III 140. Ср. Engel, l. c. I 300; Hopf, l. c. 79; Дриновъ, l. c. 90; Pniower, l. c. 381; Nodilo, l. c. 76—7. Pniower погрешно говори (стр. 382, 390) о zwei innasionen der Bulgaren, јер су то били спорадични нападаји од времена на време.

[4]) О земљотресу 518 год. в. Com. Marc. 100: In provincia Dardania adsiduo terrae motu viginti quatuor castella uno momento conlapsa sunt. . . . Scupus namque metropolis licet sine civium suorum hostem fugientium clade funditus tamen corruit. Ср. Hopf, l. c. 79. — О Јустину и његовој војсци в. Nodilo, l. c. 107—122. — О миру на Дунаву и сукобу с Перзијом в. Nodilo, l. c. 113. — О конфликту са Теодерихом Великим в. Hartmann, l. c. I 214.

[5]) О Јустинијану и његову добу в. Charles Diehl, Justinien et la civilisation byzantine au VI-e siècle (1901), стр. XL + 695; Lindner, l. c. 144—158; Nodilo, l. c. 122—496. — О нападајима Словена на Балкан првих година владе Јустинијанове в. Procopius, Hist. Arc. 108: Ἰλλυρίους δὲ καὶ Θρᾴκην ὅλην, εἴη δ' ἂν ἐκ κόλπου τοῦ Ἰονίου μέχρι ἐς τὰ Βυζαντίων προαστεῖα, ἐν τοῖς Ἕλλας τε καὶ Χερρονησιτῶν ἡ χώρα ἐστίν, Οὖννοί τε καὶ Σκλαβηνοὶ καὶ Ἄνται σχεδόν τι ἀνὰ πᾶν καταθέοντες ἔτος, ἐξ οὗ Ἰουστινιανὸς παρέλαβε τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν, ἀνήκεστα ἔργα εἰργάσαντο τοὺς ταύτῃ ἀνθρώπους. У почетку владе Јустинијанове био је постављен Герман за команданта византиских трупа на доњем Дунаву. О његову постављању и његовој борби у то доба в. Procopius, Bell. Goth. II 458—9: Ἡνίκα Ἰουστινιανὸς ὁ Γερμανοῦ θεῖος τὴν βασιλείαν εἶχεν, Ἄνται, οἳ Σκλαβηνῶν ἄγχιστα ᾤκηνται, Ἴστρον ποταμὸν δια-

βάντες στρατῷ μεγάλῳ ἐσέβαλλον ἐς Ῥωμαίων τὴν γῆν. Ἐτύγχανε δὲ Γερμανὸν βασιλεὺς Θράκης ὅλης στρατηγὸν καταστησάμενος οὐ πολλῷ πρότερον. Ὃς δὴ ἐς χεῖρας ἐλθὼν τῷ τῶν πολεμίων στρατῷ κατὰ κράτος τε μάχῃ νικήσας σχεδὸν τι ἅπαντας ἔκτεινε, κλέος τε μέγα ἐκ τοῦ ἔργου τούτου ὁ Γερμανὸς ἐς πάντας ἀνθρώπους καὶ διαφερόντως ἐς τούτους τοὺς βαρβάρους περιεβάλλετο. Ср. Николајевић, l. c. 106, 3; Дриновъ, l. c. 94; Погодинъ, l. c. 51; Ков.-Јов., l. c. 38, где је погрешно казано, да је Герман „царев брат“. — В. још општа места о нападајима Словена: Procopius, De Aedif. 292—3, Bell. Vand. 310—1, Hist. Arc. 54, 73; Lydus, De Magistr. III c. 56. — Cedrenus (I 644—5) пише, да су у исто доба, кад је наиме Јустинијан завладао, Хуни, који су πλησίον Βοσπόρου Βόσπορον ἀπέκτειναν τὸν τριβοῦνον Δαλματίας καὶ τοὺς στρατιώτας. Против њих је био послан Јован са Скитама; они се онда повуку. — О имену Словена в. Šafařík l. c. 29—52; Krek, l. c. 292—9; Kos, l. c. 80. — О борбама 530 год. в. Com. Marc. (II, I, 103): Mundo Illyricianae utriusque militiae ductor dudum Getis Illyricum discursantibus primus omnium Romanorum ducum incubuit eosque haut paucis eorum interemptis fugavit. Наскоро после тога idem dux audaciae suae secundus in Thraciam quoque advolans praedantes eam Bulgares felicior pugnans cecidit quingentis eorum in proelio trucidatis. Ср. Hopf, l. c. 79; Дриновъ, l. c. 95; Pniower, l. c. 384; Nodilo, l. c. 157—8. — О Хилвуду, његовој борби и погибији 530—3 год. в. Procopius, Bell. Goth. II 287—8. Ср. Engel, l. c. I 301—2; Šafařík, l. c. 61—2, 161; Николајевић, l. c. 106, 3; Hopf, l. c. 80; Дриновъ, l. c. 96—7; Pniower, l. c. 384—5; Καλλιγᾶς, l. c. 69; Kos, l. c. 109; Погодинъ, l. c. 52; Nodilo, l. c. 158—9; Ков.-Јов., l. c. 38, 40. — У то доба почео је Јустинијан да гради многа утврђења за одбрану Балкана. В. Procopius, De Aedif. Ср. Hopf, l. c. 80—1; Дриновъ; l. c. 94—6; Diehl, l. c. 223—240; Ков.-Јов., l. c. 39. — Год. 532 био је у Цариграду велики т. зв. Ника-устанак; в. Procopius, Bell. Pers. 119—137; ср. Diehl, l. c. 457—466; Nodilo, l. c. 159—167. — Од год. 533 имао је Јустинијан у својој титули и назив Anticus. — Год. 535 добила је Византија Италију; в. Hartmann, l. c. I 253—6, 293. — О рату Јустинијанову против Вандала в. Procopius, Bell. Vand. 309—534. Ср. Schmidt, l. c. 122—151; Diehl, l. c. 173—180; Nodilo, l. c. 357—371.

[6]) О Јустинијанову рату против Источних Гота в. Procopius, Bell. Goth. I—III. Ср. Hartmann, l. c. I 248—343; Diehl, l. c. 181—207; Nodilo, l. c. 371—468. — О нападају варвара 535 год. в. Com. Marc. I 1, 104: Tzitta patricius in Mysia cum hoste Bulgarorum congrediens ad Jatrum superior invenitur. — О нападајима 538 год. в. Malalas 437—8: Δύο

στρατηγοὶ Οὔννων ἐπιῤῥίψαντες μετὰ πλήθους εἰς τὴν Σκυθίαν καὶ τὴν Μυσίαν надбију византиску војску. После тога нападну Хуни по други пут и опљачкају све ἕως τῆς Θρᾴκης Хуни буду у први мах сузбијени, али они поново нагрну и потуку Византинце. Cedrenus I 651 бележи под 539 год. (12 год. владе Јустинијанове): Ἐξῆλθον οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν Μυσίαν καὶ ἠφάνισαν τὰς χώρας, καὶ τοὺς στρατιώτας αὐτῶν ἀπέκτινον. Ἀκούσας δὲ ὁ τοῦ Ἰλλυρικοῦ βασιλεὺς Ἀκοὺμ ὁ Οὖννος, ἐξῆλθε κατ' αὐτῶν, καὶ μιγεὶς τοῖς Ῥωμαίοις ἔκοψε τοὺς Βουλγάρους εἰς πλῆθος. Εἶτα ὡς ἀπὸ νίκης ἀμεριμνήσαντας αὐτοὺς εὑρίσκουσιν ἄλλοι Βούλγαροι, καὶ σφάζουσι λαὸν πολύν, καὶ τὰς κεφαλὰς καὶ τὸν Ἀκοὺμ ἐκράτησαν καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Chronogr. Tripert. II 141: Moti sunt Vulgares duo reges, Vulger scilicet et Droggo, cum multitudine in Lyciam et Mysiam . . . . et venerunt Vulgares usque ad partes Thraciae. Ср. Engel, l. c. I 252, 302; Pniower, l. c. 385. — О нападају 539 год. в. Malalas 450—1: Кад је Мундо заузео τὴν χώραν τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἐπέῤῥιψαν αὐτῷ Οὖννοι μετὰ πολλοῦ πλήθους διαφόρων βαρβάρων. Cedrenus (I 652) прича, да је Гепид Мундо, краљ Сирмиума, придружио се Византинцима и да га је император онда поставио στρατιλάτην τοῦ Ἰλλυρικοῦ, да је он у Илирику нашао на πλῆθος Βουλγάρων, да их је он победио и много заробљених Бугара послао цару. Ἔκτοτε, додаје Cedrenus, βαθεῖα εἰρήνη ἐν τῇ Θρᾴκῃ γέγονε μηκέτι τολμώντων τῶν Οὔννων περᾶσαι τὸν Δάνουβιν. Ср. Pniower, l. c. 385; Engel, l. c. I 302; Groh, l. c. 64; Ков.-Јов., l. c. 38—9. — У то доба имали су Византинци борбе и са Гепидима; в. Com. Marc. II 1, 106: Callue magister militum cum Gepidis primum feliciter dimicans secundo infeliciter ruit. Ср. Kropatscheck, l. c. 36; Nodilo, l. c. 425. — О нападају варвара 540 год. за време персиског рата в. Procopius, Bell. Pers. 167—8. Ср. Hopf, l. c. 80; Pniower, l. c. 385—6, 391; Καλλιγᾶς, l. c. 69; Nodilo, l. c. 426. — О паду Антиохије в. Procopius, Bell. Pers. 186—196. Ср. Diehl, l. c. 580—2.

[7]) О борби Словена међ собом после 533 год. и о лажном Хилвуду в. Procopius, Bell. Goth. II 288—296. Ср. Hopf, l. c. 80, који без икаква разлога каже, да Прокопијево казивање ist nicht auf die Streitigkeiten der Slawen unter einander zu beziehen, sondern auf die Unterjochung der Slawen durch die Bulgaren; Pniower, l. c. 386; Kos, l. c. 110—1; Погодинъ, l. c. 52—5.

[8]) О томе како се у византиској војсци у Италији распростро глас, да су Бугари напали на Балкан и о повратку илирских војника због тога в. Procopius, Bell. Goth. II 271—2. — О покушају Јустинијанову да задобије Словене за себе в. Procopius, Bell. Goth. II 294—5. Јустинијан је нудио Сло-

*

венима πόλιν ἀρχαίαν Τούρριν ὄνομα, ἣ κεῖται μὲν ὑπὲρ ποταμὸν Ἴστρον .... ἔρημον δὲ ἐτύγχανεν ἐκ παλαιοῦ οὖσα, ληισαμένων αὐτὴν τῶν ταυτῇ βαρβάρων. Ср. Николајевић, l. c. 106, 4; Šafařík, l. c. 62, 162; Hopf, l. c. 81; Дриновъ, l. c. 97—8; Ков.-Јов., l. c. 40—1. — О стању у Византији и положају у то доба в. Procopius, Bell. Goth. II 278—9. Ср. Панченко, l. c. 3, 490: Это были самые тяжелые годы царствованія, когда физическія бѣдствія — голодъ и повальныя болѣзни — чередовались съ политическими, упадокъ промышленности сопровождался подъемомъ цѣнъ на продукты первой необходимости. — О борби Херула са Словенима в. Procopius, Bell. Goth. II 286. Ср. Hopf, l. c. 81; Дриновъ, l. c. 97; Pniower, l. c. 386; Kos, l. c. 111; Погодинъ, l. c. 52; Ков.-Јов., l. c. 40. — О нападају Словена 547 год. в. Procopius, Bell. Goth. II 383. Ср. Engel, l. c. I 249—259; Николајевић, l. c. 106, 4; Kos, l. c. 111—3; Погодинъ, l. c. 55; Ков.-Јов., l. c. 41.

[9]) О нападају Гепида на Тракију и Илирик в. Procopius, Bell. Goth. II 418. Ср. Dümmler, l. c. 361; Kropatscheck, l. c. 39—40. — О нападају Лангобарда на Далмацију и Илирик в. Procopius, Bell. Goth. II 412—3. Ср. Schmidt, l. c. 58. — О гепидско-лангобардским ратовима у то доба в. Procopius, Bell. Goth. II 414, 423—430; III 131 и д., 194—6, 210—2, 318; Simocattes 240—1. Ср. Kropatscheck, l. c. 38—49; Schmidt, l. c. 58 — 65.—О учестовању Словена у тим ратовима в. Procopius II 429—430.

[10]) О нападају Словена 548 год. в. Procopius, Bell. Goth. II 445—450. В. Documenta 217—9. Ср. Engel, l. c. II 448; Николајевић, l. c. 106, 4; Šafařík, l. c. 162; Dümmler, l. c. 360; Hopf, l. c. 81; Дриновъ, l. c. 98; Pniower, l. c. 386—7; Kos, l. c. 113—5; Nodilo, l. c. 449—450; Погодинъ, l. c. 55—7; Ков.-Јов., l. c. 41—2. — О положају Византије у то доба в. Hartmann, l. c. I 320; II 12—6.

[11]) О Германову походу в. Procopius, Bell. Goth. II 452—457 (Documenta 221—3). О нападају Словена в. Procopius, Bell. Goth. II 457—9; Jordanes 51. Ср. Engel, l. c. II 449; Šafařík, l. c. 162; Dümmler, l. c. 361; Kos, l. c. 115—6; Nodilo, l. c. 453—4; Погодинъ, l. c. 57—8; Ков.-Јов., l. c. 42—3. О Герману и карактеристику његову в. Procopius, Bell. Goth. II 453, 460; III 312; Bell. Vand. 512; Bell. Pers. 178—9. Ср. Diel. l. c. 101—2.

[12]) О нападају Словена 550—1 год. в. Procopius, Bell. Goth. II 465—8. В. Documenta 219—224. Ср. Engel, l. c. II 449; Николајевић, l. c. 106, 5 Šafařík, l. c. 162; Hopf, l. c. 82; Pniower, l. c. 387—8, 391—3; Kos, l. c. 117—8; Hartmann, l. c. I 323; Погодинъ, l. c. 58; Ков.-Јов., l. c. 43—4. Пого-

динъ пише: По предложенью Гопфа (стр. 82), въ этомъ набѣгѣ славянъ принималъ косвенное участіе и готскій король Тотила . . . па додаје мнѣ кажется, что мы нисколько не обязаны согласиться въ этомъ случаѣ съ Гопфомъ. Погодин дакле не зна да то није Хопфова хипотеза, него да Прокопије каже: Καὶ τινὲς μὲν ἐν ὑποψίᾳ εἶχον ὡς Τωτίλας τούτους δὴ βαρβάρους χρήμασι πολλοῖς ἀναπείσας, ἐπιπέμψειε τοῖς ταύτῃ Ῥωμαίοις, ὅπως δὴ βασιλεῖ ἀδύνατα εἴη τὸν πρὸς Γότθους πόλεμον ἀσχολίᾳ τῇ ἐς τούτους δὴ τοὺς βαρβάρους εὖ διοικήσασθαι. Εἴτε δὲ Τωτίλα χαριζόμενοι εἴτε ἄκλητοι Σκλαβηνοὶ ἐνθαῦτα ἦλθον οὐκ ἔχω εἰπεῖν.

[13]) О нападају Котригура у договору са Гепидима в. Procopius, Bell. Goth. III 135—7. Котригури су и пре већ нападали на Балкан; в. Procopius, Bell. Goth. III 29. Ср. Pniower, l. c. 387. — О нападају хунских чета, кад је Нарзес ишао у Италију в. Procopius, Bell. Goth. III 163—4; ср. 28—9.

[14]) О нападају готске флоте на Јеладу в. Procopius, Bell. Goth. III 168. — О нападају Словена 552 год. в. Procopius, Bell. Goth. III 192—5 (Documenta 224—6). Већина писаца с правом истиче, да је ово причање Прокопијево претерано. Ср. Engel, l. c. II 449; Hopf, l. c. 82; Дриновъ, l. c. 98, 100; Pniower, l. c. 387—8. — У то доба су Франци правили план да пређу преко Тракије и да нападну на Цариград, те су позивали Гепиде и Лангобарде да се удруже с њима против Византије; в. Agathias 145. — О повлачењу посаде са Термопила в. Procopius, Bell. Goth. III 200. Ср. Hartmann, l. c. I 327. — О борби Византиске војске са авантуристама в. Procopius, Bell. Goth. III 210—2; Jordanes 52, 89.

[15]) О нападају Хуна 558 год. в. Agathias 365—9. Агатије не помиње да су и Словени учествовали с Хунима у овом походу, али Theophanes (стр. 223—4) пише, да су οἱ Οὖννοι καὶ οἱ Σκλάβοι опустошили Тракију и да су продрли кроз Анастасијев зид (Дуги Зид), који је био због земљотреса порушен, да су остали ту до августа и да су се вратили, јер је Јустинијан био послао Дунавом лађе, да им пресеку повратак. Victor Tonnensis пише (стр. 205): Bulgares Thraciam pervadunt et usque ad Sycas Constatinopolim veniunt, Sergium patricium . . . . capiunt et distrahunt. Sed patricii Belesarii armis fortiter debellati pariterque fugati Danuvium transierunt. Cedrenus (I 677—8) је идентификовао Хуне и Словене: Ἐπανέστησαν οἱ Οὖννοι οἱ καὶ Σκλαβῖνοι τῇ Θράκῃ . . . . . итд. као у Теофана. Malalas (486—7) бележи, да је у августу 554 год. (индикта 2) био земљотрес, који је порушио један део Дугог Зида, а да у децембру 558 год. (индикта 6) εἰσῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔθνος Οὔννων παράξενον τῶν λεγομένων Ἀβάρων (стр. 489), а марта идуће године ἐπανέστησαν οἱ Οὖννοι καὶ οἱ

Σκλάβοι τῇ Θράκῃ. — Већина писаца узима као извесно да су у овом нападају учествовали и Словени. — Ср. о том хунском нападају Engel, l. c. I 255, 305—6; Šafařík, l. c. 163; Hopf, l. c. 82; Дриновъ, l. c. 101; Pniower, l. c. 389—390; Groh, l. c. 41, 66; Καλλιγᾶς, l. c. 71—2; Kos, l. c. 119—120; Nodilo, l. c. 484—9; Diehl, l. c. 220—1; Погодинъ, l. c. 58—9; Ков.-Јов., l. c. 44—5. Овај нападај хунски рђаво је престављен код многих од поменутих писаца, особито код Коса, који није употребио овде Менандра, него позније писце.

16) О нападају Хуна на Цариград в. Agathias 371—4.

17) О нападају Хуна на Херзонез в. Agathias 383—8.

18) О нападају Хуна на Јеладу в. Agathias 389. — О расположењу у Цариграду према Јустинијановим поступцима в. Agathias 389—391.

19) О борби Котригура и Утигура међ собом в. Agathias 391—2. Ср. Engel, l. c. I 306.

20) Menander 3. — У то доба била је и куга у Византији; в. Agathias 363—4. Ср. Dr. B. M. Lersch, Gesch. der Volksseuchen (1896) 41. — О разним хунским племенима в. Comes Geza Kuun, Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima (1898[2]) I 70—1, II 65.

21) Аваре помиње први пут Приск (Hist. Graeci Min. I 341). Кад су Авари побегли од Турака, они δῶρα καὶ πρέσβεις πρὸς βασιλέα Ἰουστῖνον ἔστειλαν, δεόμενοι μὴ ὑποδέξασθαι αὐτὸν τοὺς Ἀβάρους; в. Teophanis fragm; Hist. Graeci Min. I 447. — О љутњи турског владара када ἠκηκόει τῶν Ἀβάρων τῆς φυγῆς πέρι καὶ ὡς τὰ Τούρκων διαδηλησάμενοι ᾤχοντο . . . в. Menander 9. — О посланству турском, које је посредовало због бегства аварског в. Menander 45—9. Император их је питао: Ἆρα ἡμᾶς ἀναδιδάξατε ὅση τῶν Ἀβάρων πληθὺς τῆς τῶν Τούρκων ἀφηνίασεν ἐπικρατείας, καὶ εἴ τινες ἔτι παρ᾽ ὑμῖν? Посланици су одговорили: Εἰσὶ μέν, ὦ βασιλεῦ, οἵ γε τὰ ἡμέτερα στέργουσι ἔτι, τοὺς δὲ δήπουθεν ἀποδράσαντας οἶμαι ἀμφὶ τὰς εἴκοσι εἶναι χιλιάδας. Турци су и даље сваком приликом истицали да су Авари њихови поданици. В. Menander 87. Владар турски је поручивао у Цариград: Πλὴν ἔγωγε ἐξεπίσταμαι μάλα ἀκριβῶς ὅποι τε ὁ Δάναπρις ποταμός, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ Ἴστρος ἔνθα καταρρεῖ καὶ ἵνα ὁ Ἕβρος, ὁπόθεν τε ἐπειραιώθησαν ἐς τὴν Ῥωμαϊκὴν τὸ ἡμέτερον δουλικόν Авари. — Византинци су чешће пребацивали Аварима, да су бегунци. В. Simocattes 50, 256—7: При састанку Присковy са хаганом φασὶ τὸν Πρίσκον τὴν ἐκ τῆς ἕω ἀπόδρασιν ὀνειδίσαι χαγάνῳ. Ср. Menander 9; Chron. Trip. 146. — Како су Авари дошли у Европу в. Simocattes 257—9; ср. 54. — Аварима су се придружила и

друга племена. Simocattes 260: Λέγεται δὲ καὶ τοὺς Ζαβενδὲρ ἐκ τοῦ γένους πεφυκέναι τῶν Οὐὰρ καὶ Χουννί. Ἡ δὲ γεγονυῖα ἐπίθετος δύναμις τοῖς Ἀβάροις εἰς δέκα χιλιάδας ἠκρίβωντο. — Да је под Аварима било разних народа в. Menander 61—2. Изрично се помињу Котригури, Бугари и Словени (Menander 62; Simocattes 226, 251) — Victor Tonnensis пише: Justinianus princeps legatos gentis Avarorum primus primos suscepit et cum donis maximis remeare unde venerant facit (II, 1, 205). Chron. Trip. 146: Ingressa est gens Byzantium inopinata eorum, qui dicuntur Avares. Свет је ишао као на чудо да их гледа. *Isti fugientes a regione sua* venerunt in partes Scythiae ac Mysiae et direxerunt ad Justinianum legatos petentes, ut reciperentur. О Аварима в. Јов. Еф. 253—6; Simocattes 44; Corippus, Just., Praef. 4—9. — О Аварима и њихову продирању в. Николајевић, l. c. 105, 18—23, 25—7, 46—8; Hopf, l. c. 82—3; Дриновъ, l. c. 102 и д.; Müllenhof, l. c. II 100—1; Huber, l. c. 47—51; Rypl, l. c. 6; Hartmann, l. c. II 16—7; Kos, l. c. 152—5, 178; Diehl, l. c. 420—2. О њиховој држави в. Дриновъ, l. c. 103—6.

22) О преговарању Авара са Византијом в Menander 4—5. Ср. Николајевић, l. c. 105, 21.

23) О нападају Авара на Утигуре и друга варварска племена в. Menander 5, 62. О нападају на Анте, Мезамирову посланству и смрти в. Menander 5—6. Ср. Šafařík, l. c. 63—4; Николајевић, l. c. 105, 23—4, 106—7; Kos, l. c. 153.

24) О аварском захтеву да им Јустинијан да земљу за становање в. Menander 4, 7; Јустинијан је хтео ἐς τὴν Ἐλούρων χώραν κατοικίσαι τὸ ἔθνος, ἔνθα πρὸ τοῦ ᾤκουν οἱ Ἔλουροι, δευτέρα δὲ προσαγορεύεται Παιονία. — О преговорима и аварском посланству због тога в. Menander 7—8. Ср. Николајевић, l. c. 105, 24—5, 27—8; Hopf, l. c. 83.

25) О аварском посланству код Јустина в. Menander 33—4; Corippus, Just. III 231 и д. Ср. Николајевић, l. c. 105, 35—40; Hopf, l. c. 83; Дриновъ, l. c. 102—3; Groh, l. c. 67—9; Kos, l. c. 156. — О Јустину в. Николајевић, l. c. 105, 32—5; Groh, l. c. 45—9. — О одласку Авара на запад в. Menander 56; Corippus, Just. III, 310; Paulus Diaconus 92—3. Ср. Šafařík, l. c. 64—5; Николајевић, l. c. 105, 40—1; Hopf, l. c. 83; Дриновъ, l. c. 102—3; Müllenhof, l. c. II 101—2; Kos, l. c. 153.

26) О лангобардском посланству Аварима в. Menander 56—7. Николајевић, l. c. 105, 43—5; Schmidt, l. c. 63—4; Groh, l. c. 73; Kos, l. c. 154.

27) О гепидском и лангобардском посланству Јустину в. Menander 57—8. Ср. Schmidt, l. c. 64, Groh, l. c. 73—4. —

О пропасти Гепида в. Menander 57—8, 64. Consularia Italica (II 335, 7): In diebus illis excitata est gens Avarorum, in Pannonia deventi sunt . . . . ; (Alboinus rex Longobardorum) cum Gebodorum regem Cunemundem, qui tunc apud Syrmium regnabat, cum qui tunc proelium ob praecedentium iurgiorum fomenta inierat, devicisset filiamque eius sibi in matrimonium copulasset, collectis suorum hostium copiis cum omni gente Longobardorum Italiam intravit . . . ; Ioannis Biclarensis (II, 1, 212—3): Gepidorum regnum finem accepit, qui a Longobardis proelio superati: Cuniemundus rex campo occubuit et thesauri eius per Trasaricum, Arrianae sectae episcopum et Reptilanem, Cuniemundi nepotem Justino imperatori Constantinopolim ad integrum perducti sunt. Можда је овај нећак Кунимундов онај гепидски принц, што су га Авари непрестано тражили од Византинаца; в. још Simocattes 240—1. Isidor Hispalenis, Migne, Patr. Lat. LXXXIII, 1055. Ср. Николајевић, l. c. 105, 45—6; Kropatscheck. l. c. 44—9; Groh, l. c. 69—83; Müllenhof, l. c. II 103; Kos, l. c. 154.

[28]) О одласку Лангобарда у Италију, в. Schmidt, l. c. 65—73; Groh, l. c. 78—82; Hartmann, l. c. II 17—24. Paulus Diaconus (103) пише да је Албоин довео у Италију multos secum ex diversis, quas vel alii reges vel ipse ceperat, gentibus . . . и да usque hodie eorum in quibus habitant vicos Gepidos, Vulgares, Sarmatos, Pannonios, Suavos, Noricos sive aliis huiuscemodi nominibus appellamus; ср. 89—90. — Авари су заузели земље Гепида; в. Paulus Diaconus 81, 89. — Авари траже Сирмиум и ударају на град; в. Menander 59—63. Ср. Николајевић, l. c. 106, 8—11; Groh, l. c. 83—5; Kos, l. c. 154—5. — О нападају Котригура на Далмацију в. Menander 62; Documenta 227. Ср. Николајевић, l. c. 106, 11; Hopf, l. c. 83; Ков.-Јов. 47; Dümmler, l. c. 362.

[29]) О преговорима за мир в. Menander 62—5. Хаган је претио ὅτι διαβήσεται Ἴστρον . . . . ἔτι γε μὴν καὶ τὸν Ἕβρον, καὶ ὅτι τὰς ἐπὶ Θράκης αὐτοβοεὶ παραστήσεται πόλεις. — О спремању за рат в. Menander 65. Ср. Groh, l. c. 85—6.

[30]) О другим и даљим аварским посланствима в. Menander 66. Ср. Николајевић, l. c. 106, 11—2.

[31]) О преговорима, које је водио Тиберије в. Menander 69—70. Тиберије је мислио да треба τοῖς βαρβάροις ἐνδείκνυσθαι ὅτι γε δήπου Ῥωμαίοις οὐχὶ ἐς τὸ ἀβροδίαιτον ὁ βίος, ἄλλως δὲ ὡς φιλοπόλεμοί τέ εἰσι καὶ φερέπονοι. Ср. Groh, l. c. 86.

[32]) О борби Тиберијевој в. Menander 70, 72. Joannis Biclarensis (II, 1, 212): Justinus imperator per Tiberium excubitorum comitem in Thracia bellum genti Avarum ingerit et victor Tiberius Constantinopolim redit. — О нападају на Аваре при

повратку в. Menander 70. Ср. Николајевић, l. c. 106, 13; Hopf, l. c. 83; Groh, l. c. 87; Kos, l. c. 155.

[33]) О положају слободних Словена и Словена под Аварима в. Šafařík, l. c. 18, 66—7, 165; Николајевић, l. c. 105, 48—53 и 107, 25; Roesler, l. c. 91—4 и Romänische Studien 75; Kos, l. c. 155—7, 200; Погодинъ, l. c. 59—60; Jagić l. c. 56; Dr. L. Niederle, Slovanské Starožitnosti I (1902) 129.

[34]) О нападају Словена 578 год. в. Menander 98; Joannis Biclarensis II, 1, 214—6. 576; Sclavini in Thracia multas urbes Romanorum pervadunt, quas depopulatas vacuas reliquere. Avares litora maris captiose obsident et navibus litora Thraciae navigantibus satis infesti sunt. (10 год. Јустинове). 577? Avares Thracias vastant et regiam urbem a muro longo obsident (1 год. Тиберијеве). 579? Avares a finibus Thraciae pelluntur et partes Graeciae atque Pannoniae occupant (3 год. Тиберијеве). 581? Sclavinorum gens Illyricum et Thracias vastat (5 год. Тиберијеве). — О аварском посланству код Словена в. Menander 98—100. Ср. Šafařík, l. c. 164; Николајевић, 106, 7, 14; Дриновъ, l. c. 107—110; Kos, l. c. 156; Погодинъ, l. c. 62; Ков.-Јов. l. c. 46.

[35]) О походу Авара против Словена на молбу Тиберијеву в. Menander 98—100. Ср. Šafařík, l. c. 164; Николајевић, l. c. 106, 15; Kos, l. c. 156—8; Ков.-Јов., l. c. 48—9; Rypl, l. c. 7; Jagić (l. c. 56) пише: Zwischen 579—581 erfahren wir, dass die Avaren einmal über die Save bei Belgrad (Singidunum) eine Brücke schlagen wollten, um gegen die *Sclavinen* . . . zu ziehen, diese *waren also schon südlich des Flusses angesiedelt.* Ово је сасвим погрешно. Хаган је διὰ τῆς Ἰλλυριῶν διαγαγών, εἶτα ἐς τὴν Σκυθῶν ἀφικόμενος, ἔμπαλιν διελθεῖν παρεσκεύασε τὸν Ἴστρον ἐν ταῖς καλουμέναις ἀμφιπρύμνοις τῶν νεῶν. То су у осталом сасвим јасно истакли и остали писци. — О перзиском рату в. Menander 101—121.

[36]) О посланству аварском и рату в. Menander 121 и д.; Јов. Ефески 253—5. — Авари праве мост в. Menander 121—3. — Изговарају се да хоће на Словене; Menander 122—3 (Documenta 228—230). Што су Авари кривили Словене, да су им побили посланике, односи се по свој прилици још на догађаје пре првог похода. — Ср. Николајевић, l. c. 106, 16; Kos, l. c. 158—9.

[37]) Заклетву Бајанову в. Menander 123—4 (Documenta 230). Ср. Николајевић, l. c. 106, 18—9; Kos, l. c. 159; Ков.-Јов., l. c. 51. — О посланству Тиберију в. Menander 125—8. Тиберије ἔφασκε βούλεσθαι μὲν καὶ αὐτὸς κατὰ Σκλαβηνῶν αὐτοὺς χωρῆσαι, πολλὰ τῆς Ῥομαίων ἐπικρατείας δῃούντων, али је и за Аваре незгодно да сада иду на Словене Τούρκων ἤδη περὶ

Χερσῶνα ἐστρατοπεδευμένων καὶ ταχεῖαν αἴσθησιν αὐτῶν, ἣν τὸν Ἴστρον διαπεραιωθῶσι, δεξομένων. Ср. Николајевић, l. c. 106, 18—20; Kos, l. c. 160—1. — О убиству аварског посланика в. Menander 126.

[38]) О аварском посланству и спреми за рат в. Menander 127—8: Στρατίαν μέν, ὡς ἔφθην εἰρηκώς, οὐδὲ βραχεῖάν τινα ἔχων, στρατηγοὺς δὲ καὶ ἡγεμόνας καὶ λοχαγοὺς στέλλων. τοὺς μὲν διὰ τῆς Ἰλλυριῶν, τοὺς δὲ διὰ Δαλματίας, ὡς ἂν τὴν πόλιν διὰ φρουρᾶς ἔχοιεν. Ср. Николајевић, l. c. 106, 20-3.

[39]) О нападају на Сирмиум в. Menander 129—131 (Documenta 232—3). Јов. Ефески 255, 261—3. Ср. Ков. Јов., l. c. 50—2.

[40]) Авари иду другом мосту; в. Menander 129—131. — Глад у Сирмиуму в. Јов. Ефески 262—3. — Покушај код Лангобарда и Нарзесов в. Јов. Ефески 262. Из тога доба опсаде сачувана је једна цигла, на којој је по свој прилици један византиски војник написао: Χρ Κε Βοήτι τῆς πόλεος κ' ἔρυξον τὸν Ἄβαρον κὲ πύλαξον τὴν Ρωμανίαν κὲ τὸν γράψαντα. Αμήν; в. Eranos Vindobonensis (1893) 332—3 = Гласник Земаљског Музеја (1902) 414—5. — Како је Сирмиум заузет в. Menander 131 (Documenta 233); Јов. Ефески 262—3; В. Documenta 237—8. Ср. Николајевић, l. c. 106, 23—4; Ков.-Јов., l. c. 52—3. — Годину дана после тога био је у Сирмиуму пожар, који је готово целу варош уништио; Јован Ефески 263. — О нападају Словена на Солун в. Documenta 250—1; Гласник 18 (1865) 31. — О нападају Словена на Јеладу в. Јов. Ефески 120, 255. Ср. Kos, l. c. 162; Ков.-Јов., l. c. 61. — О *фалмерајеровој теорији*, као да је онда истребљено цело јелинско племе в. Hopf, l. c. 100—119; Васильевъ, Славяне въ Греціи (Византійскій Временникъ V, 1898, 404—438, 626—670); H. Gelzer, Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung (1899) 43—52; Погодинъ, l. c. 74—84. Ср. Byzant. Zeitschrift 10 (1901) 367—8.

[41]) Од доласка Маврикијева на престо главни је извор Симоката. Хронологија догађаја у његову делу није још тачно испитана. — Мир између Византије и Авара трајао је после заузећа Сирмиума *две* године; Simocattes 45: Οὐ π ε ρ α ι τ έ ρ ω δ ὲ δ ι ή ρ κ ε σ α ν τ ῶ ν δ ύ ο ἐ ν ι α υ τ ῶ ν α ἱ σ π ο ν δ α ί. Према томе погрешно међу идући рат Ков.-Јов. (стр. 53) у 583 год.; исто тако и Николајевић (107, 6—8) и Hopf (стр. 90) и Kos (стр. 177) и Roesler, l. c. 96—7. — О потраживањима хагановим в. Simocattes 45—6. — О аварским освајањима в. Simocattes 46—7 (Documenta 234—5); Јов. Ефески 216. Код Анхијала хаган τὸν δὲ τῶν θερμῶν ὑδάτων οἶκον οὐκ ἀναστῆσαι φασίν, јер ἐνθάδε τὰ τοῦ χαγάνου ἀπορρίψασθαι γύναια καὶ μισθὲν τῆς

ἀπολαύσεως ἐκεῖνος αἰτεῖν μὴ καταρριπτεῖν τὰ τῶν ὑδάτων οἰκοδομήματα; λέγεται δὲ τὰ ὑδάτια ταῦτα τοῖς λουσαμένοις αγαθὸν εἶναι καὶ εἰς ὑγείαν τούτοις συμμαχεῖν. Николајевић (107, 7) погрешно мисли да се речи Симокатине односе на Брестовачку Бању Ср. Jireček, Cesty po Bulharsku (1888) 556—7; Rappaport, l. c. 42.

[42]) О посланству Елпидијеву и Коментиолову в. Simocattes 47—51. Ср. Николајевић, l. c. 107, 8—10. Николајевић се служио латинским текстом Бонског Издања (стр. 45), где је погрешно преведено да хаган die postero, augescente ira . . . те пише: Ноћ не утиша ни мало његове јарости. Међутим у оригиналу стоји баш обратно: Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ τὰ τοῦ θυμοῦ κατηυνάζετο. . . .

[43]) О Елпидијеву посланству в. Simocattes 51—2.

[44]) О нападају Словена в. Simocattes 52. Ср. Šafařík, l. c. 164—5; Дриновъ, l. c. 108; Kos, l. c. 177—8; Ков.-Јов., l. c. 54. Дринов погрешно пише, да је Астика прилежащая къ Черному Морю область, као и Kos (стр. 178 и 118) да је ležeče med Marmorskim in Črnim morjem и да је била blizu Carigrada, јер Симоката (стр. 103) јасно казује, да је Астика била између Филипопоља и Адријанопоља.

[45]) О рату аварско-византиском в. Simocattes 53—5. — О скитском свештенику и његову бегству в. Simocattes 53—4. Ср. Николајевић, l. c. 107, 15—6. — На стр. 89 погрешно стоји да је Ратиарија на утоку место *ниже* утока Тимока у Дунав. — Ср. Kos, l. c. 178—9; Николајевић, l. c. 107, 17.

[46]) О Мартиновим и Кастовим борбама в. Simocattes 90—4. Ср. Hopf, l. c. 94. — Опис Савуленте в. Simocattes 92.

[47]) Говоре на скупу војничком в. Simocattes 95—9.

[48]) О забуни због *torna* в. Simocattes 99—100. То место код Симокате врло се често помиње при доказивању о романизацији Балкана. Pič (стр. 54) мисли да се не може знати одакле су били војници, који су викали *torna;* Jireček (Archiv, 15, 1894, 99; ср. Romanen 18) истиче, да је то била команда, која се задржала из римског доба. Ср. Николајевић, l. c. 107, 18—9. — Симоката чешће помиње домаћи говор код војника (стр. 116, 247, 249). Ср. Kos, l. c. 188.

[49]) О освојењу Апиарије в. Simocattes 101—3. Вузас τοὺς Ἀβάρους ἐδίδασκε συμπήγνυσθαι πολιορκητικόν τι μηχάνημα ἔτι τῶν τοιούτων ὀργάνων ἀμαθεστάτους ὑπάρχοντας. — О ударању на друге градове в. Simocattes 103. — О незадовољству у Цариграду в. Simocattes 103—4: Ἐλοιδορεῖτο δ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐς τὸ φανερώτατον ἀπό τινων τῶν τοῦ πλήθους ἀσυνέτων καὶ στωμύλων ἀνδρῶν, ὧν καὶ τὰ τῆς τύχης ἦν ἀνεπίφθονα καὶ τὰ τῆς γνώμης ἀζήλωτα, καὶ βλασφήμους ᾠδὰς κατ' αὐτοῦ συντιθέντες διέσιρον κωμῳδοῦντες ἐμμελῶς τὸ ἀπαίσιον, οὐ τύχῃ ἀλλ' ἀνοίᾳ τὸ δύσπραγες

περιάπτοντες. — О победи Византинаца код Адријанопоља в. Simocattes 104. — Словени пљачкају по Тракији, ситуација у Византији у то доба; в. Simocattes 116—7. Ср. Kos, l. c. 179.

[50]) Чим је завршен перзиски рат τὰς δυνάμεις ὁ αὐτοκράτωρ ἐς τὴν Εὐρώπην ὡς τάχιστα μετεβίβασε; Simocattes 218. Ср. Николајевић, l. c. 107, 20. — О путу Маврикијеву и згодама на путу в. Simocattes 210—223. — Како је онај Лангобард ухваћен в. Simocattes 239. — У то доба изгледа да су Авари склопили са Лангобардима мир; Paulus Diaconus 145: Hoc tempore Agilulfus rex cum Avaris pacem fecit. Ср. Hartmann, l. c. II 105. — Год. 592 забранио је Маврикије монашење пре свршетка војне обавезе; Hartmann, l. c. II 189. — Ср. Hopf, l. c. 91.

[51]) О она три ухваћена Словена в. Simocattes 223—4. Они су казали κιθάρας τε ἐπιφέρεσθαι διὰ τὸ μὴ ἐξησκῆσθαι ὅπλα τοῖς σώμασι περιβάλλεσθαι . . . . λύραις τε καταφάλλεσθαι περιλαλεῖν οὐκ εἰδότας ταῖς σάλπιγξιν, οἷς γὰρ ὁ πόλεμος ἦν ἀνιστόρητος, εἰκότως ἂν ἔφασκον ἀγρότερά πως ὑπεῖναι τὰ τῆς μουσικῆς μελετήματα. Маврикије θαυμάσας τε τούτων τῶν σωμάτων τὸ μέγεθος τό τε μεγαλοφυὲς τῶν μελῶν пошаље их у Ираклију. Ср. Engel, l. c. I 259; Николајевић, l. c. 107, 20—1; Kos, l. c. 179—181; Погодинъ, l. c. 61.

[52]) О даљем путу Маврикијеву в. Simocattes 224—5. — О односу према Францима в. Simocattes 225; Paulus Diaconus 136.

[53]) О походу Авара, опсади Сингидунума и раду Словена на мосту в. Simocattes 225—6; Јов. Ефески 154—5. Ср. Николајевић, l. c. 107, 21—2; Hopf, l. c. 91; Roesler, l. c. 98; Kos, l. c. 181—2; Погодинъ, l. c. 63—4. Авари су тражили од становника Сингидунума готово исто, што су тражили и од грађана сирмиумских за прве опсаде (ср. Menander 61). У бонском издању Menandra (стр. 309) стоји да Авари нису тражили више од једног стола, нешто новца καὶ ἀμπεχονίου Σκυθίου; стога је Николајевић мислио, да су Авари тражили „и коју скитску (т. ј. сигурно славенскога кроја) доламу“ (l. c. 106, 10); међутим место Σκυθίου треба σηρικοῦ, као што је штампано у Диндорфовом издању. Исто тако у бонском издању Симокате (стр. 246) стоји да хаган στρατοπεδεύεται ἀνὰ τὸ Μίρσιον, и Hopf (91) због тога пише да је хаган хтео bei *Mirsion* eine Brücke über die Save zu schlagen; у Деборову издању (226) стоји правилно Σίρμιον, а Погодин (стр. 63) ипак пише да је хаганъ расположился станомъ при *Мурсіи* и чак је хтео да пређе черезъ рѣку, и [illegible] *Саемъ* — мада већ и у бонском а наравно и у [illegible]рову издању стоји, да је хаган хтео прећи τὸν ποταμὸν τὸν λεγόμενον Σάον.

[54]) О борби Салвијановој в. Simocattes 226—7.

[55]) О даљој борби, привиђењу код Дризипере и аварској победи код Дидимотике в. Simocattes 227—9. Ср. Николајевић, l. c. 107, 22; Kos. l. c. 182; Ков.-Јов., l. c. 55—6.

[56]) О подметнутом писму в. Simocattes 229—230. Ср. Николајевић, l. c. 107, 23; Hopf, l. c. 91; Ков.-Јов., l. c. 56.

[57]) О Прискову ратовању против Словена и хаганову посланству в. Simocattes 230—2. Ср. Николајевић, l. c. 107, 24; Roesler, l. c. 99; Дриновъ, l. c. 110; Kos, l. c. 182—3. — Изгледа да је недавно пре тога био уговорен мир између Авара и Византије, јер аварски посланик говори Приску: Ἴστρος ὁρᾷ πολεμίαν ὄψιν καὶ χάρακα καὶ σιδηροφοροῦντα τὸν Πρίσκον τὸν πρὸ μικροῦ τὴν εἰρήνην Ἀβάροις τε καὶ Ῥωμαίοις νυμφαγωγήσαντα.

[58]) О победи византиске војске над Радгостом и незадовољству у војсци због плена в. Simocattes 232—4. Ср. Николајевић, l. c. 107. 24—5; Hopf, l. c. 91; Roesler, l. c. 100; Дриновъ, l. c. 110, Kos, l. c. 183; Погодинъ, l. c. 65—6; Ков.-Јов., l. c. 57. Николајевић пише да је Радагост „поснуо о једну кладу“. Можда је таки превод тачнији но мој. Оригинал гласи: Σκαιοτέρας τε τύχης συμπεσούσης αὐτῷ (Ἀρδαγάστῳ), πρέμνῳ μεγίστου δένδρου τινὸς περιπίπτει ὁ βάρβαρος. Ἐντεῦθεν τοῖς διώκουσιν ἦν ἂν θήραμα καὶ μάλα εὐκτόν, εἰ μὴ ποταμὸς αὐτῷ σωτήριος γέγονεν.

[59]) О Татимирову транспорту в. Simocattes 234—5. Ср. Николајевић, l. c. 107, 20; Дриновъ, l. c. 114; Roesler, l. c. 100; Kos, l. c. 183—4; Погодинъ, l. c. 66; Ков.-Јов., l. c. 57; Roesler неоправдано назива Татимира der feige römische Offizier. Kos погрешно прича, da so se *vjeti Slověni* nepriča kovano vzdigli ter zapodili Tatimera in njegove stražnike v beg, јер су Византинци били нападнути од друге словенске чете.

[60]) О походу на Мужика в. Simocattes 235—9. Кад је Александер мучио Словене да дозна штогод од њих οἱ δὲ βάρβαροι ἐς ἀπόνοιαν καταπεπτωκότες θανάτου χαίρειν ἔφραζον ταῖς κολάσεσιν, ὡς περὶ ἀλλοτρίου τοῦ σώματος τὰς ἐκ τῶν μαστίγων ἀλγηδόνας διατιθέμενοι; Гепид δὲ Ἀβαρικῶν ᾀσμάτων ἐδίδου . . . . τῷ Ἀλεξάνδρῳ τὸ σύνθημα; Theophanes 272; Cedrenus 697—8. Ср. Šafařík, l. c. 165—6; Николајевић, l. c. 107, 26—8; Hopf, l. c. 91; Дриновъ, l. c. 111; Roesler, l. c. 100—8; Kos, l. c. 184—6; Погодинъ, l. c. 66—7; Ков.-Јов, l. c. 58.

[61]) О наредби Маврикијевој, да војска презими у словенској земљи в. Simocattes [illegible]phanes 272; Cedrenus 698. — Приск преводи натраг војску и опозван в. Simocattes 239, 245. Ср. Николајевић, l. c. 10[illegible], 28—9; Roesler, l. c. 103; Kos, l. c. 186; Погодинъ, l. c. 67; Ков.-Јов., l. c. 58.

62) О Теодорову посланству код хагана и о хагановој погодби са Приском в. Simocattes 242—5. Хаган је наредио τὰ δὲ τῶν Σκλαυηνῶν πλήθη προστάττειν διαπεραιοῦσθαι τὸν Ἴστρον. Ср. Roesler, l. c. 103; Погодинъ, l. c. 68; Kos, l. c. 187; Ков.-Јов., l. c. 59.

63) О томе, како је Петар примио команду и о односу војске спрам Маврикија в. Simocattes 245—7; Theophanes 273; Cedrenus 698. Ср. Šafařík, l. c. 166; Дриновъ, l. c. III, Roesler, l. c. 103; Kos, l. c. 187.

64) О сукобу са Словенима в. Simocattes 247—8; Словени τὰς ἁμάξας συνθέντες, περιεβάλλοντο χάρακα, ἅμα τοῖς μειρακίοις τὰ γύναια εἰς τὸ μεσαίτατον τῆς τάφρου ἐναποθέμενοι; Theophanes 274—5; Chronogr. Tripert. 169; Cedrenus 698. Ср. Николајевић, l. c. 107. 29—30; Roesler, l. c. 103; Kos 187—8; Погодинъ, l. c. 68—9; Ков.-Јов., l. c. 59. Николајевић пише, да Петар Александра „за овај акт бравуре одлично похвали и плен пуст оставши и иза пленитеља и иза оплењених за награду подели између њега и његових субораца“, међутим Симоката каже само да Петар ἠμείψατο τοὺς ἀνδραγαθήσαντες δώροις.

65) О Петрову повратку в. Simocattes 248—251; Маврикије је писао Петру ἐνδημῆσαι τῇ Θράκῃ, ἠκηκόει γὰρ ὁ Μαυρίκιος τῶν Σκλαυηνῶν τὰ πλήθη ἐς Βυζάντιον τὰς ὁρμὰς ἐπιφέρειν; Theophanes 275—6. — О сукобу са Бугарима в. Simocattes 251—2; Ср. Николајевић, l. c. 107, 30—1; Kos, l. c. 187; Погодинъ, l. c. 69. Ја не знам зашто Погодинъ за ове Бугаре без икаква повода каже: *Это стары?*

66) О сукобу са Пирогостом в. Simocattes 252—3. Кад су Словени наишли на извидницу ἀποβάντες τοίνυν οἱ Σκλαυηνοὶ τῶν ἵππων ἐνεχείρουν ψυχάζειν τοῖς τε ἵπποις ἀνακωχῆς μεταδιδόναι τινός. — О томе како је залутала војска в. Simocattes 253—4. — Петар опозван в. Simocattes 254. — Theophanes 276—7; Cedrenus 699. — Ср. Николајевић, l. c. 107, 31; Дриновъ, l. c. 112; Roesler, l. c. 103—4; Kos, l. c. 189—191; Погодинъ, l. c. 70; Ков.-Јов., l. c. 60.

67) О нападају Словена на Солун 597 год. в. Гласник 18 (1865) 321; Documenta 250. Ср. Tafel, l. c. LXI—LXVII; Hopf, l. c. 91; Дриновъ, l. c. 114; Kos, l. c. 191—3; Погодинъ, l. c. 64; Ков.-Јов., l. c. 61—2.

68) О Прискову походу в. Simocattes 256; Приск је одговорио на хаганово питање, зашто је тамо дошао: Τοὺς τόπους .... εὐφυεῖς ἐς κυνηγέσια πεφυκέναι, ἱππασίμους τε καὶ λίαν εὐύδρους. — О његову састанку са хаганом в. Simocattes 262—4; Chronogr. Tripertita 170. — Рудуј иде у помоћ Сингидунуму в. Simocattes 264—5; ту Симоката каже да τὴν Σιγγηδόνα

δύο ποταμοὶ ἀγκαλίζονται, ὅ τε Σάος καὶ Δράος!; Theophanes 278—280; Chronogr. Tripertita 171. — Ср. Николајевић, l. c. 107. 31—2; Hopf, l. c. 91; Roesler, l. c. 105; Kos, l. c. 193—4; Ков.-Јов., l. c. 62—3. Николајевић каже, да хаган „житеље (Сингидунума) преведе на ердељску страну у ропство“ и изводи да су они онда преведени у Тауринум (Земун) и да је онда тамо била битка између Византинаца и Авара. Цела та комбинација је погрешна. Симоката само каже, да је Приск чуо τὰ τείχη καταβαλεῖν τῆς Σιγγηδόνος τὸ βάρβαρον, καταναγκάζειν τε τοὺς λαοὺς τὰ οἴκοι καταλιπόντας εἰς τὴν πολεμίαν τὰς ἀποικίας ποιήσασθαι, а за битку изрично каже, да је била под Сингидунумом.

[69]) О Гудујевој експедицији против Авара в. Simocattes 265—6; Theophanes 277—8; Chronogr. Tripert. 171; Cedrenus 699. Ср. Engel, l. c. I 260; Николајевић, l. c. 107, 32—3; Dümmler, l. c. 363; Kos, l. c. 194—5; Ков.-Јов., 63—4.

[70]) О миру, који је владао на Дунаву в. Simocattes 266: Ἐπὶ μῆνας τοιγαροῦν ὀκτωκαίδεκα καὶ περαιτέρω Ῥωμαίοις τε καὶ βαρβάροις τοῖς ανὰ τὸν Ἴστρον αὐλιζομένοις οὐδὲν ἄξιον συγγαφῆς διαπέπρακται. — О продирању Словена на Запад у то доба в. Paulus Diaconus 146, 150; Ср. 154; Documenta 247, 249, 255, 257—8. У октобру 598 год. пише папа Гргур I калинику византиском егзарху у Италију: Inter haec, quod mihi de Sclavis victorias nunciastis, magna me latitia relevatum esse cognoscite (Ср. A. M. Hartmann. Untersuchungen zur gesch. der byzantinischen Verwaltung in Italien, 1889, 11—2), а у јулу 600 год. Максиму, епископу у Солопу: Et quidem de Sclavorum gente, quae vobis valde imminet affigor vehementer et conturbor; affligor in his, quae iam in vobis patior, conturbor quia per Istriae aditum iam Italiam intrare coeperunt. — Ср. Николајевић, l. c. 108, 3—4; Kos, l. c. 195; Погодинъ, l. c. 112—141; Ков.-Јов., l. c. 65—6.

[71]) О нападају Авара на Томис в. Simocattes 267—8. Хаган γίνεται . . . ἀπόμαχος μέχρις ὅτου Ῥωμαϊοίς ἡ δημοτελὴς ἐκείνη καὶ μεγάλη πανήγυρις ἐπεπέραστο. Συνηυλίζοντο τοιγαροῦν τὰ ἀντίθετα, καὶ οὐκ ἦν δέος ἐν ἑκατέραις δυνάμεσιν. Οὐκ οὖν ἀποτερματιζούσης τῆς ἑορτῆς ἀγγέλους ὁ χαγάνος ἐξέπεμψε διακρίνεσθαι ἀπ' ἀλλήλων ἀξιῶν τὰς δυνάμεις. Ср. Hopf, l. c. 91; Kos, l. c. 195; Ков.-Јов., l. c. 65.

[72]) О Коментиолову походу в. Simocattes 268—270. Коментиол τὰς τάξεις ἐτάραττεν, ποτὲ μὲν ἀπὸ τῆς μέσης φάλαγγας τὰς δυνάμεις μετατιθέμενος ἐπὶ τὸ εὐώνυμον κέρας, ποτὲ δὲ τοὺς ἀπὸ τῶν εὐωνύμων δονάμεων ἐπὶ τὴν δεξιὰν μεταβάλλων σοφία, а и Приск, кад се доцније сукобио са Аварима, као што сам Симоката прича, ἐπὶ δὲ τὸ διωρισμένον πέρας ἐλάμβανεν, υπὸ πρώτην

*

ἔω . . . . . ἀναλὰξ τὰς δυνάμεις συνέταξεν, καὶ τὴν μὲν εὐώνυμον φάλαγγα δεξιὰν ἐποιήσατο, τὴν δὲ μέσην εὐώνυμον (Стр. 288). Већ Јован Антиохиски (Müller, Fragmenta Historicorum Graecorum V, 35) пише да Маврикије γράφει πρὸς τὸν στρατηγὸν Κομεντιόλον κρυφα προδοῦναι τὸν λαὸν τῆς Θράκης εἰς τοὺς βαρβάρους. Ἔγνω οὖν ὁ λαὸς τὸν δόλον: τὸν γὰρ στρατηγὸν κρατήσαντες, ὑπέδειξαν αὐτοῖς τὰ γράμματα. Ἀπὸ τότε οὖν ἐζήτουν φονεῦσαι Μαβρίκιον. Theophanes 281—3. Chronicon Paschale I 694—5; Zonaras 191—2. — Ср. Kos. l. c. 195—6.

[73]) Кула у аварском табору в. Simocattes 271. Ср. Dersch, l. c. 50. — О страху у Цариграду због аварског продирања в. Simocattes 271—2. — О Арматонову посланству в. Simocattes 272—3. Хаган κατητιᾶτο τὸν αὐτοκράτορα τὴν εἰρήνην σαλεῦσαι. Οὐκ ἀπὸ δὲ τρόπου τὰ ῥήματα: τῷ ὄντι γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι παραχαράκται τῆς εἰρήνης γενόμενοι καὶ τοῦ πολέμου δημιουργοὶ τοῖς προηγορευμένοις περιπίπτουσιν ἀτοχήμασιν. — Мир је утврђен: Διομολογεῖται δὲ Ῥωμαίοις καὶ Ἀβάροις ὁ Ἴστρος μεσίτης, κατὰ δὲ Σκλαυηνῶν ἐξουσία τὸν ποταμὸν σιανήξασθαι. Šafařik (l. c. 167), Николајевић (l. c. 107, 34), Hopf (l. c. 92), Дриновъ (l. c. 112), Roesler (l. c. 107—9) изводе закључак, да је *Византинцима* било дозвољено да прелазе Дунав против Словена. Roesler чак то опширно доказује и полемише против Шафарика, који међутим бар у чешком издању његових Старожитности исто то тврди. Rački (Documenta 261) и Погодинъ (l. c. 70) кажу по Симокати само да је дозвољен прелазак Дунава против Словена. Једини Kos (l. c. 196) сасвим умесно каже да је овим миром *cesarju in pa kakanu* dozvoljeno, da gresta čez reko, kadar bi kateri izmed nju hotel napasti Slověne. Сасвим погрешно пишу Ков.-Јов. (l. c. 66): по томе је миру граница обарске и римске државе била Дунав који су Обри смели прећи само кад ратују са Словенима у Дачкој! — Кад је војска оптужила Коментиола γενομένης τῆς συγκρατήσεως τῆς δίκης, καὶ τοῦ βασιλέως ἐκλιπαροῦντος τοὺς πρέσβεις, λαμβάνει ἡ κατηγορία τὴν εγκοπὴν, καὶ αὖθις ὁ Κομεντίολος γίνεται στρατηγός. Тај факт најбоље илуструје прилике у Византији у ово доба.

[74]) О Коментиолову и Прискову походу 600 год. в. Simocattes 285—6; Cedrenus 699—700; Roesler, l. c. 109—110; Jireček, l. c. 67; Rački (Documenta 259 - 261) Kos, (l. c. 196) и Ков.-Јов. (l. c. 66) међу овај поход у 601 год., међутим Симоката (стр. 290) изрично каже: Ἐννεακαιδεκάτῳ ἐνιαυτῷ τῆς βασιλείας Μαυρικίου τοῦ αὐτοκράτορος οὐδὲν Ῥωμαίοις καὶ βαρβάροις ἔπράχθη. То су добро

уочили и истакли веħ Engel (l. c. I 260) и Николајевиħ (l. c. 107, 36), а новији писци греше!

[75]) Приск одбија аварски нападај код Виминацијума в. Simocattes 286—7 (Documenta 259 - 260); Cedrenus 702. Ср. Kos, l. c. 196; Ков.-Јов., l. c. 67.

[76]) О борби на Тиси в. Simocattes 288—9 (Documenta 260). У тој битци варвари ἐπὶ τὰ ῥεῖθρα τοῦ ποταμοῦ ἀποπνίγονται, συναπόλλυνται δὲ τούτοις καὶ Σκλαυηνῶν πλείστη ἀπόμοιρα. Cedrenus 702. Ср. Николајевиħ, l. c. 107, 35—6; Roesler, l. c. 109—110; Καλλιγᾶς, l. c. 79; Kos, l. c. 197; Ков.-Јов., l. c. 68. Hopf (стр. 92) пише: Dies war in soweit günstig für die Avaren, als die Söhne des Khagans mit 13.000 Mann 601 einen Streifzug nach der Theiss unternahmen und gegen 30.000 „Gepiden“ niedermachten. Па ипак и поред овако колосалних погрешака Хоперових Huber (l. c. 49), који на стр. 56—7 о византијској експедицији на Тиси по Реслеру тачно прича каже, да о нападају варвара на Византију Am gründlichsten handeln *Hopf* und Rösler! О заробљеним варварима в. Tamm, l. c. 99—100.

[77]) О Коментиолову повратку преко Нова и Трајановим путем в. Simocattes 289—290. Старац је казао ὑπεῖναι γὰρ τὴν τρίβον ταύτην ἀδιεξόδευτον ἀπὸ ἐτῶν ἐνενήκοντα. Ср. Николајевиħ, l. c. 107; Roesler, l. c. 110—1; Ков.-Јов., l. c. 69. (Онај старац је имао ἑκατὸν πρὸς τοῖς δεκαδύο година, дакле сто дванаест, а не „сто и двадесет“, као што код њих стоји). — О воħима у то доба в. н. пр. Hist. Craeci Min. I 415; Barth, l. c. 60.

[78]) О Петровој експедицији 602 год. в. Simocattes 290—1; Theophanes 284—7. — О састанку са Апсихом в. Simocattes 292. Кад је хаган чуо да су се Византинци кренули τὸν Ἀψὶχ μετὰ στρατοπέδων ἐξέπεμπεν, ὅπως τὸ τῶν Ἄντων διολέσειεν ἔθνος, ὃ σύμμαχον Ῥωμαίοις ἐτύγχανεν ὄν. У бонском издању Симокате (стр. 323) стоји Ἄρτων место Ἄντον, и Погодинъ (стр. 71) пише, да је хаган послао војску для истребленія *артовъ*. — Ма да су веħ Roesler (стр. 113), Дриновъ (стр. 115 - 6) и Кос (стр. 198) истакли, да су то Анти; а тако је штампано и у Деборову издању. — Ср. Roesler, l. c. 112—3; Kos, l. c. 198. — Кад је Маврикије чуо, да хаган намерава да нападне на Цариград τὴν Ἀδριανούπολιν καταλιπεῖν τῷ στρατηγῷ ἐγκελεύεται и свакако да се повуче према престоници, јер је завршетак ове реченице (περί τε τὸν Ἴστρον προστάττει τὰς διαβάσεις ποιήσασθαι) *доцније додан* (в. стр. 292 - 3; прим.) Тек кад је Маврикије видео да од хаганова плана не може бити ништа, издао је наредбу Петру да иде против Словена.

[79]) О Гудујевој експедицији в. Simocattes 293. Ср. Šafařík, l. c. 167; Николајевић, l. c. 107, 37; Дриновъ, l. c. 112, 115; Roesler, l. c. 113—4; Kos, l. c. 198—9; Погодинъ, l. c. 71; Ков.-Јов., l. c. 70.

[80]) О наредби да војска презими у словенској земљи в. Simocattes 293. — О буни против Маврикија в. Simocattes 294—6. — Како је Маврикије збачен в. Simocattes 296—313. Ср. Dr. Otto Adamek, Beiträge zur Gesch. des byzantinischen Kaisers Mauricius I, 1890, стр. 32; II 1891, стр. 33; Gustave Schlumberger, Les îles des princes, 1884, 7—9, 328. Cedrenus 705. — Војска, која се борила на Балкану била је одмах послана против Перзије; в. Simocattes 308. — Ср. Николајевић, l. c. 107, 38—9; Дриновъ, l. c. 113; Roesler, l. c. 115—6; Kos, l. c. 199—200. В. још Jireček, Rom. 25 и Paulus Diaconus 156.

МАТИЧИНА ИЗДАЊА 1903. ГОД.

Летопис, књ. 217, 218, 219, 220, 221, 222. Свака два месеца излази једна књига од 6—7 табака.

Књиге Матице Српске, бр. 7, 8, 9. —

Књиге за народ

1. *Календар Матице Српске* за 1904. год.
2. св. 103. *Виноградарство* (II.) од протојереја Јов. Живковића.
3. и 4. св. 104 и 105. *Из књига староставних.* Приповетке Ст. Сремца. I *Велики жупан Часлав.*
5. и 6. св. 106 и 107 *Краљевић Марко у народним песмама.* За народ и школу спремио Тихомир Остојић.

МАТИЦА СРПСКА ЈЕ ИЗДАЛА

у години 1902. ове књиге:

Летопис, књ. 211, 212, 213, 214, 215, 216.

Књиге Матице Српске, бр. 4, 5, 6.

Књиге за народ

1. Календар Матице Српске за 1903.
2. св. 98. *Занати, занатлије и наш народ* (II. свеска) од Љ. Лотића.
3. св. 99. *Виноградарство* (I. свеска) од протојереја Јов. Живковића.
4. св. 100. *Четири приповетке* сељака С. Т. Семјонова. С руског Н. Николајевић.
5. св. 101. *Молитва у српској песми*, прибрао др. Милан Шевић.
6. св. 102. *Живот и рад св. Саве.* Израдио протојереј Јован Вучковић.

На Летопис и остала издања Матичина може се претплатити код Матичиних повереника, или непосредно у Благајници Матице Српске у Новом Саду.

Цена је овој књизи: 2 круне и 50 пот.